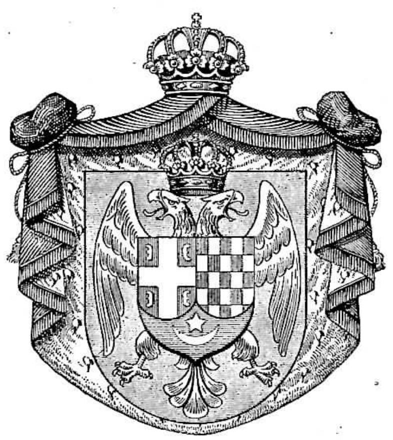
JUGOSLAVIJA

JUGOSLAVIJA

JUGOSLAVIJA

OPISI I SLIKE SA ZEMLJOPISNOM
KARTOM U PRILOGU

1921

NAKLADA A. M. BAČIĆ · ANTOFAGASTA

ORNAMENTALNE VINJETE OD D. RENARIĆA U VUKOVARU.

Jugoslaveni!

Na bregovima žrtava osnivaju se države i stvaraju narodi svoju domovinu dugim nizom godina, a ne jednim danom. I naša država, naša mila domovina Jugoslavija, stvorena je uz mnogo muke i uz mnoge žrtve. Već unatrag dvjesta i pedeset godina bilo je u našem narodu ljudi, koji su htjeli vidjeti u jednoj državi ujedinjene sve Jugoslavene. Od onda pa sve do u današnje dane borio se naš narod za to jedinstvo. Da ga nije mogao tako dugo ostvariti, nije krivnja njegova već nadmoć naših neprijatelja. Tu nadmoć valjalo je skršiti oružjem u ruci, što su i učinili vojnici srpskih pukova i jugoslavenskih legija, u čijim se je redovima borilo i mnogo naših iseljenika u Americi. Svima njima neka je čast do vijeka!

Ali ono što je oružana sila privela kraju, valjalo je kroz vijekove pripraviti u srcima i dušama svakog pojedinca u našem narodu. To su pripravljali naši veliki umnici kao Josip Juraj Strossmayer, Ljudevit Gaj i drugi. Oni su nam usjekli u srca naša, *da se mi svi Srbi, Hrvati i Slovenci ljubimo međusobno, da smo krv jedne krvi, da smo braća — jedan narod.* I ta nauka istom nakon što je prodrla u srca naša, mogla nas je okupiti pod jednom zastavom: modro-bijelo-crvenom!

A danas, kad smo slobodni, još uvijek nemamo prava da mirujemo, da skrštenih ruku gledamo. Prva nam je dužnost: *upoznati našu domovinu*, jer samo svjesni onoga, što imamo, znat ćemo ovu našu milu domovinu i sačuvati, znat ćemo je cijeniti i ljubiti. To je bila naša nakana, kad smo se odlučili da podamo narodu ovu knjigu u ruke, a to neka bude i nakana onog, koji će po njoj listati.

Jugoslaveni! Upoznavajte i ljubite svoju domovinu!

Tamo daleko preko okeana...

Rasejana po svetu olujama života, sirotna deca naše patničke zemlje, ne mogu da zaborave svoju rogjenu majku ni onda kad se iz daljina vrate, izmoždena i staračkog mira željna, da opet razočarana i očajna odu od nas zauvek... Nesretno zaljubljeni u domovinu koja za njih ne mari, naši iseljenici ne mogu da zavole tugjinu — ma da im ona nugja srećnije uslove za čoveka dostojniji život. U nemilom snu nošeni mutnim vrtlogom borbe neprestane, oni gledaju kroz maglu na sunčane obale dalekoga *staroga kraja* sa čežnjom neugasnom. — I umiru sa grozom da će im umoreno telo zakopati ledena gruda bez cveća koja ne čuva pomen, a za sobom ostavljaju seme da utone u tamno more gomila koje šume jezikom misli i osećaja njima uvek nepoznatih i nikada otkrivenih. — Kao kremen s planina, nebu i suncu bliske, survan u dolinu ljudskih suza da ga besna reka ponese, kreše i s njim drugo kamenje mrvi i melje, naš tvrdi emigranat pada pod teškim udarcem čeličnog malja u golemi žrvanj američkih taliona, da ga smese u gigantsku zgradu koju moderni faraoni dižu pod oblake košto su nekada stari sazdali prkosne piramide znojem i krvlju bezbroja bezimenih robova...

I tu sudbinu naših nemih milijuna ne zarezuje zlatno pero crne istorije i ne plače nad njom saviti luk tragičnih gusala...

DR. LJUBO LEONTIĆ

I. NJ. VEL. KRALJ PETAR I.

BOŽE PRAVDE

Bože pravde, Ti, što spase
od propasti dosad nas!
Čuj i odsad naše glase,
i odsad nam budi spas!

Moćnom rukom vodi, brani,
budućnosti naše brod;
Bože spasi, Bože hrani,
našeg kralja i naš rod!

Iz mračnoga sinu groba
naše krune novi sjaj —
nastalo je novo doba —
novu sreću, Bože, daj!

Kraljevinu našu brani
petvjekovne borbe plod,
kralja Petra, Bože, hrani,
moli Ti se sav naš rod!

JOVAN GJORGJEVIĆ

LIJEPA NAŠA DOMOVINA!

Lijepa naša domovina,
oj junačka zemljo mila,
stare slave djedovina.
Da bi vazda sretna bila!
Mila, kano si nam slavna,
mila si nam ti jedina:
mila, kuda si nam ravna,
mila, kuda si planina.

Teci Savo, Dravo teci,
nit ti Dunav silu gubi,
kud li šumiš, svijetu reci:
da svoj narod Hrvat ljubi,
dok mu njive sunce grije,
dok mu morem bura vije,
dok mu mrtve grobak krije,
dok mu živo srce bije!

ANTUN MIHANOVIĆ

Karađorđevići.

Što je turski jaram nesnosniji postajao, to se u srpskom narodu sve većma budila želja za slobodom. Kad su pak u početku XIX. vijeka turski zulumćari, imenom dahije, hteli da među prvima uhvate junaka Đ o r đ a C r n o g a, jer im je najtežih jada zadavao, poče Đorđe odmah da diže Srbe na oružje protiv krvoločnih silnika i narod zaključi opći ustanak predav mu svu vlast u ruke. Borba je ova u povesti poznata pod imenom „ustanak na dahije" (1804—13). Borci ovoga doba udariše ovim temelje obnovljenom životu srpskoga naroda i celoga Jugoslavenstva, jer posle strašne kosovske tragedije u XIV. veku nema događaja tako znatna kao što je ovaj.

Buntovna Šumadija dade osvetnika jadima proganjane raje u topolskom junaku Karađorđu, koji u nizu strašnih borba oslobađaše sa svojim vođama selo po selo, pa većom bitkom na Mišaru 1806. oslobodi ceo Beogradski pašaluk i posedne sve tvrđave u zemlji. Već u ovim borbama pokaza se što može da učini naš narod žrtvujući ugodnost, imanje, glavu s ramena, da izvrši što je naumio.

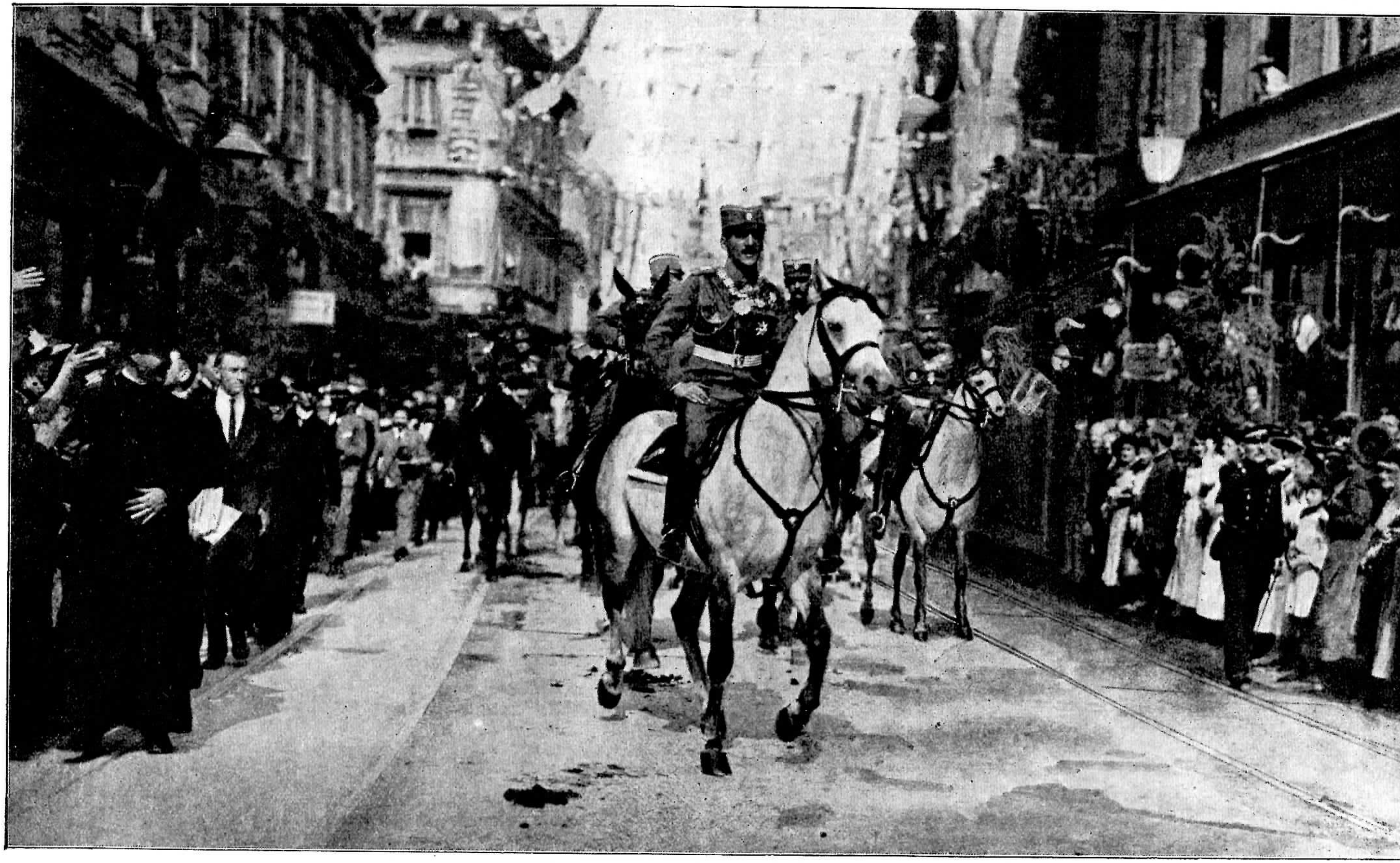
Mala kneževina, kojom je sada vladao Karađorđe, morala je i dalje da brani krvlju oslobođenu grudu, jer neprijatelj neprestano navaljivaše sa svih strana, ne mogavši pretrpeti strašnoga poraza. Prvim ustankom nije bilo suđeno da se Srbija dovine slobode. God. 1813. neprijatelj otpoče opet sa tri strašne vojske akciju protiv Srbije: uz Dunav, niz Moravu i niz Podrinje. Celi narod obuze neopisiva malaksalost, pa i sam Karađorđe ogorčen Bukareškim ugovorom, osećajući da je sam bez ikakve zaštiti i pomoći ne vide izlaza iz tog strašnog položaja. Srbija bi ponovno pregažena, a Karađorđe pređe 21. septembra 1813. u Zemun, gde ga austrijska vlast odmah ščepa i liši slobode. Zakloni se posle u Rusiju, čekajući čas, kad će ponovno da digne narod, misleći sada na potpuno oslobođenje Srpstva. I spusti se god. 1817. potajno u domovinu, da digne narod, ali Turci doznaše za njegov dolazak i ubiše ga u lugu sela Radovanja i poslaše mu glavu u Stambol.

Celomu ondašnjemu naraštaju činilo se u taj mah da je sve propalo, jer svi behu uvereni, da je povraćeno u stanje pre 1804. g. I doista Srbima je trebalo dugo vremena dok nisu istom 1867. pod knezom Mihajlom opet gradove zauzeli, trebalo je novih ustanaka, borba i trzavica, pa i strašne poslednje Kalvarije, da se ostvari san svih naraštaja, ali prvim ustankom ostala je vezana povest svih krajeva srpskih i jugoslavenskih.

Unukom „Velikoga Vožda", P e t r o m K a r a đ o r đ e v i ć e m, starim borcem za slobodu svoga naroda, izlazi Slavenski Jug, i ako okrvavljen i izmučen, pobednički iz strašnog iskušenja. Petar, sin negdašnjeg kneza Srbije Aleksandra Karađorđevića, pođe kao dete s ocem svojim u progonstvo, te bi u tuđini odgojen i zadojen demokratskim idejama i snažnim nacijonalnim osećajem. Kad je svršio u Francuskoj vojničku školu, stupi kao časnik u legiju stranaca i odlikovao se god. 1870. u bojevima protiv Prusa, te njegovo junaštvo ostade u uspomeni kao pesničko delo prošlih vremena. Kasnije bi ranjen i dopade ropstva, pa istom posle zaključena mira sa Prusima vraća se u Francusku, gde ostade do bosanskog ustanka 1875., kad dođe u dodir sa svojim narodom. Dolazeći k ustašama, koji se bijahu digli protiv ugnjetača turskih, posla iz Zagreba proglas na narod. Malo posle pogledi svih

II. NJ. VIS. REGENT ALEKSANDAR.

SL. 1. DOLAZAK NJ. VIS. REGENTA ALEKSANDRA U ZAGREB U JUNU GOD. 1920.

ustaša bijahu uprti na svoga vođu Petra Mrkonjića, pod kojim se imenom mladi Knežević sakrivao od oblasti, koje su imale da ga pronađu, eda tako osujete svaki dalji njegov rad. Mrkonjić je sa svojom četom žilavo u više okršaja ratovao s Turcima i istaknuo se osobito u bitci na Pivnjaku i kod Dobroga Sela. Kad kasnije dozna da mu se s više strana radi o glavi, jer je imao da mučke bude ubijen, morade ostaviti ustaško područje. Otada boravi opet u Francuskoj i Švajcarskoj, dok godine 1903., kad se Srbija oslobodila dinastije Obrenovića, ne bi izabran za kralja Srbije. Otputova preko Beča u domovinu i jugoslavensko đaštvo dočeka na bečkom kolodvoru pozdravljajući ga svojim mladenačkim zanosom kao kralja ujedinjenja.

Niti punih deset godina Srbija nije mogla da pod demokratskom vladom svoga kralja napreduje u privredi i prosveti, nju je opet pod jednim Karađorđevićem čekala nova misija i osveta Kosova i oslobođenje svih Jugoslavena. — Stara Srbija i Makedonija još su stenjale pod turskim jarmom, krik bola neprestano je molio pomoć, pa se 1912. godine junački srpski pukovi digoše sa svojim kraljem poput divova kršeći tursku silu na Kumanovu, Crnom Vrhu, kod Prilipa i Bitolja. Godinu posle pokazaše verolomnim Bugarima na Ovčem Polju i na Bregalnici kako se Srbin bori za svoju zemlju.

Pobedom Bugara na Bregalnici behu pomršeni računi Austro-Ugarske, koja nezadovoljna radi neuspeha izazva navalom na Srbiju svetski rat, pritisnu nam zemlju, popali i pohara i poveša, ali u krvi nađe i svoj kraj. Begunac, kralj Petar uđe kao pobednik u svoju prestolnicu i oko njega se okupi celi naš narod. Naš kralj Petar I. ostat će jedna od velikih kraljevskih pojava u povesti. Ona će poznijim naraštajima zabiležiti dela prvoga junaka ove velike epopeje.

Regent naslednik prestola A l e k s a n d a r privest će kraju započeto delo ujedinjenja. Još za Balkanskoga rata stajao je on na čelu prve srpske vojske i obiležio prve stranice onih pobedonosnih dana. Za ovoga velikoga rata za svih patnja i muka, kroz koje je srpska vojska prolazila, bio je uvek sa svojim junacima, dostojan sin svojih pređa.

*

Od sastanka u Orašačkoj planini, kad je zbor zaključio opći ustanak protiv Turaka i dao Đorđu vlast vrhovnog Vožda, pa do naših dana punih iskušenja, rad i nastojanje dinastije Karađorđevića samo je jedna misao, jedno pregnuće: oslobođenje i ujedinjenje Srpstva, a onda celokupnoga našega naroda. Borba je to ljuta pram istoku i zapadu, niz bolova i stradanja od bojeva na Mišaru do poslednjih na Kajmakčalamu i Niđi-planini, jer s jedne strane neprijatelj, koji je haračio i palio, a s druge udav, koji se bijaše ovio oko tela utamničenog naroda.

Za svih pogibija, krvavih megdana i progonstava narodna dinastija uvek je uz svoj narod, s njime deli teške boli, s njime ostavlja popaljena ognjišta, da se napokon dovrši veliko delo oslobođenja, pa da kralj-prognanik, kad naši krvnici padoše na kolena, zajedno s ujedinjenim narodom podigne kule slobode naše, sazdane na temeljima, u kojima je uzidana krv i ljubav palih sinova. N. S.

III. CRNI GJORGJE PROZVAN KARAGJORGJE.

Kralj Petar u rovovima.

Austrijanci su još samo nekoliko kilometara daleko od Topole, gde počiva pepeo Velikog Karađorđa; oni su pred Takovom, zavičajem Obrenovića; oni ugrožavaju Kragujevac i njegov arsenal; oni si već utvaraju, da su gotovi sa Srbijom.

Obrana se Beograda napušta. Zabrinutost, pače i očaj obuzimlje u Srbiji i najodvažnije.

No odjednom se čuje, da je došla tako dugo očekivana municija, a u istom se času rasprostrani među vojskom još jedna vest: kralj je u rovovima!

Kralj Petar I., onda sedamdesetgodišnji starac, reumatičan i oslabljen godinama, bio je predao vlast, za nj prenapornu, mislio je, u snažnije ruke svoga sina, princa Aleksandra, ali ispred pobedničkog napadača on se ipak uspravi. Njegov jaki duh nadvlada slaboću istrošenog tela slabog i nemoćnog starca; potresen pogiblju domovine, on iskaže u tom času, ako ne baš mladenačku snagu, a ono doista veliki zanos i energiju, da poleti u njenu obranu.

U Vranjskoj Banji, gde se on bijaše sklonio, pošto stizahu slabe vesti, bio je setan, mučaljiv i kao satrt. Ali jedne večeri na 30. novembra pre večere pojavi se sa posmehom na licu. Oni, što su ga okruživali, začuđeni, nijesu se usuđivali pitati ga za uzrok. Odjednom, stari kralj digne glavu, zažare mu se oči:

— Idemo videti te glasovite Austrijance od Austerlitza i Solferina.

Nastade zabuna. Njegov se lečnik umeša:

— Veličanstvo...

Ali ga kralj Petar prekinu:

— Sad ne sme više da govori lečnik, nego samo vojnik!

I on sutradan ode.

Na peronu je stanice u Nišu ministar predsednik g. Pašić. Kralj ga je telegrafski dao obavestiti o svom polasku.

— Ja idem na frontu, — on mu jednostavno priopći.

G. se Pašić trgnu, hteo bi govoriti, ali kralj nastavi:

— O n i su pred Topolom!... Ja ne ću da uđu u grad!... Ne ću, dok sam živ!...

I vlak, koji je vozio kralja, prosledio je svoj put sve do poslednje stanice, da ga dovede u središte srpske fronte.

Prilike su bile očajne. Neprijateljska je vojska nastavljala svoje pobedničko prodiranje. Austrijski su aeroplani, leteći povrh srpskih položaja, bacali proglase, kojima su pozivali vojnike da beže iz vojske, obećavali svega kukavicama i hteli time prouzročiti smutnju među redovima.

Ali evo kralja Petra k njima.

Vetar raznosi daleko njegove reči:

— Čini se, da ste presiti borbe... da se volite povratiti u svoja sela sudeći po ovom pozivu, što vam neprijatelj šalje... E pa dobro! Nek odu oni, koji hoće da idu! Slobodni su...

U općoj uzrujanosti, kojom su primljene ove reči, stari kralj nastavi:

— Vi ste se zakleli, da ćete braniti svoga kralja i svoju domovinu... Ja vas odrešujem prvoga dela prisege, koji se odnosi na moju osobu!... No ja ostajem!...

Oni koji hoće pobediti ili poginuti uz svoga kralja, neka ostanu sa mnom!...

Mnoštvo vojnika, oduševljeno njegovom prisutnošću i njegovim rečima, nije imalo nego jedan jedini poklik:

— Gospodaru! mi nijesmo umorni nego samo od uzmicanja!... Veseli nas tvoja prisutnost, jer nam je to znak ofenzive!...

— Tako je! — svečano odgovori stari kralj.

I spajajući delo s rečima svojim, on se uputi u rovove prvih redova.

— Ne idi tamo!... uzalud je!...

Tako će mu njegova dva sina, princevi Aleksandar i Đorđe, koji su ga stigli i hteli još poslednji put da ga zadrže.

— Gledaj, čiča, možeš poginuti!... govorio mu je Đorđe.

— Ne pitam te za savet!... Ostani ti ovde, ako ne ćeš da dođeš i ti.

Nije o tome trebalo dugo uveravati princa Đorđa: „Divan je čiča — govorio je on sam sobom. — A napokon... ovo i nije čas za razmišljanje!...“

Pomagan od svoja dva sina, kralj prispe u prve redove i uze pušku jednom palom vojniku.

— Dajte mi 50 naboja! — zatraži on sasvim prosto.

On bijaše nekada izvrstan strelac. U jedan mu se sat obnovi stalnost ruke i točnost oka kao ono u mladenačko doba i on ispuca svoje naboje.

Jedna bomba prasnu, ubije vojnika, koji mu je bio na levoj strani a rani jednog njemu na desno; stari je vladar, ravnodušan, nastavio pucati...

Kao munja razletila se od čete do čete, od puka do puka, od armije do armije vest: „Kralj je u rovu!“...

To je poklik nade, što svi, vojnici, podoficiri, oficiri i generali ponavljaju u veselom zanosu, koji ih oduševljuje: „Kralj je u rovu!“...

Nadošao je čas ofenzive.

U noći su i poslednje pripreme bile gotove.

Svi do poslednjeg vojnika osećaju u sebi junačko srce. I dok neprijatelj pun samopouzdanja ne misli nego na svoje dalje pobedničko prodiranje, pukovi se zajednički spremaju da pognute glave nasrnu na nj.

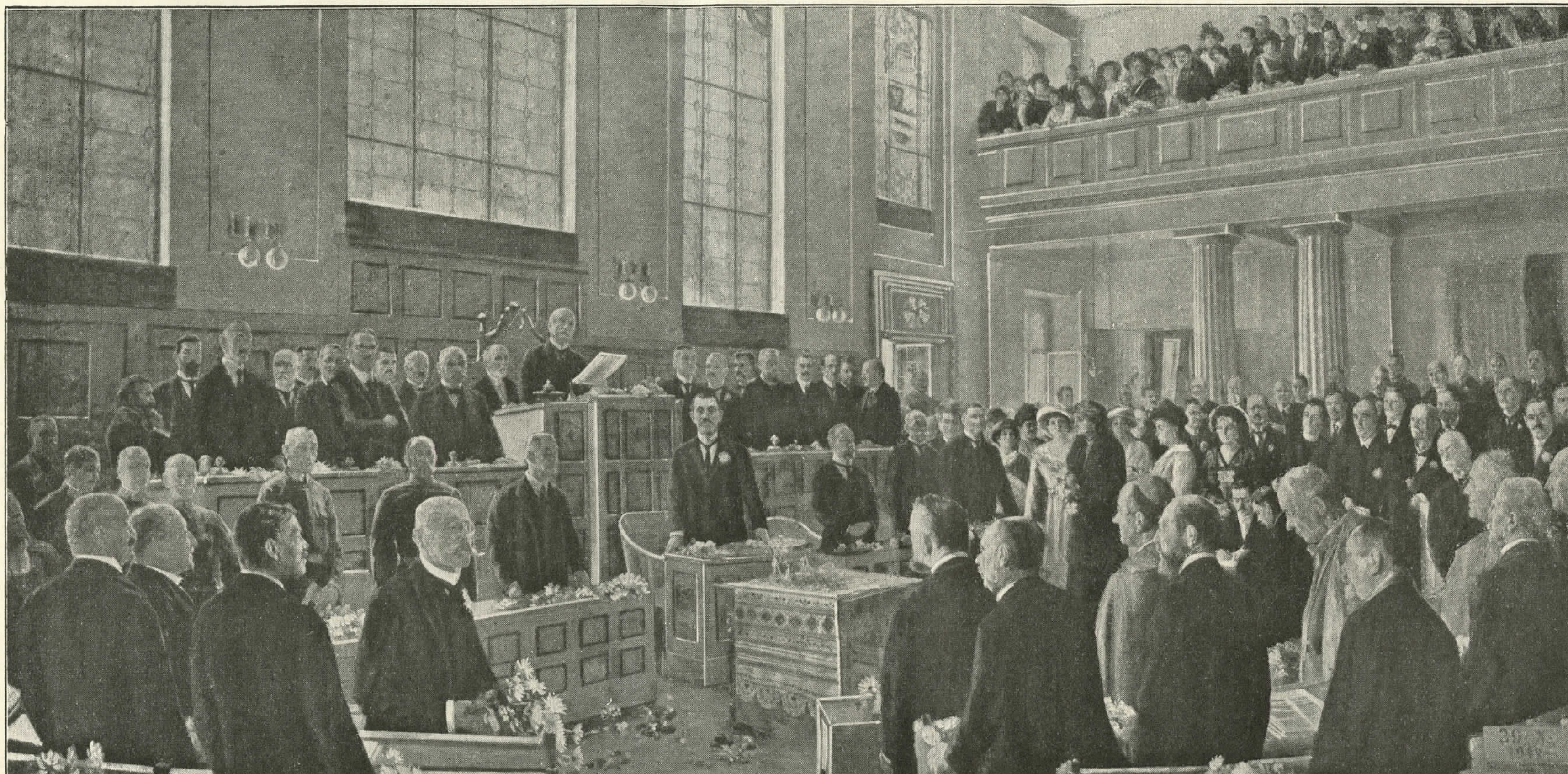
A ova će navala biti tako nagla, nepredviđena i silna, da će pobeđenici od jučer razbiti, rasterati i smrviti svoje pobednike!

Na 3. decembra, u 3 sata i po u jutro, dano je naređenje svim srpskim vojskama da započnu ofenzivu na celoj fronti, a na 7 sati poče bitka na Kolubari.

I dogodi se čudo.

To je bila sjajna pobeda na Kolubari, koja je zadivila ceo svet. Tu je rasterana austro-ugarska vojska maršala Potioreka, koja je ostavila u rukama pobednika 40.000 zarobljenika. To je osvojenje Beograda i cele Srbije u samih 10 dana!

HENRY BARBY

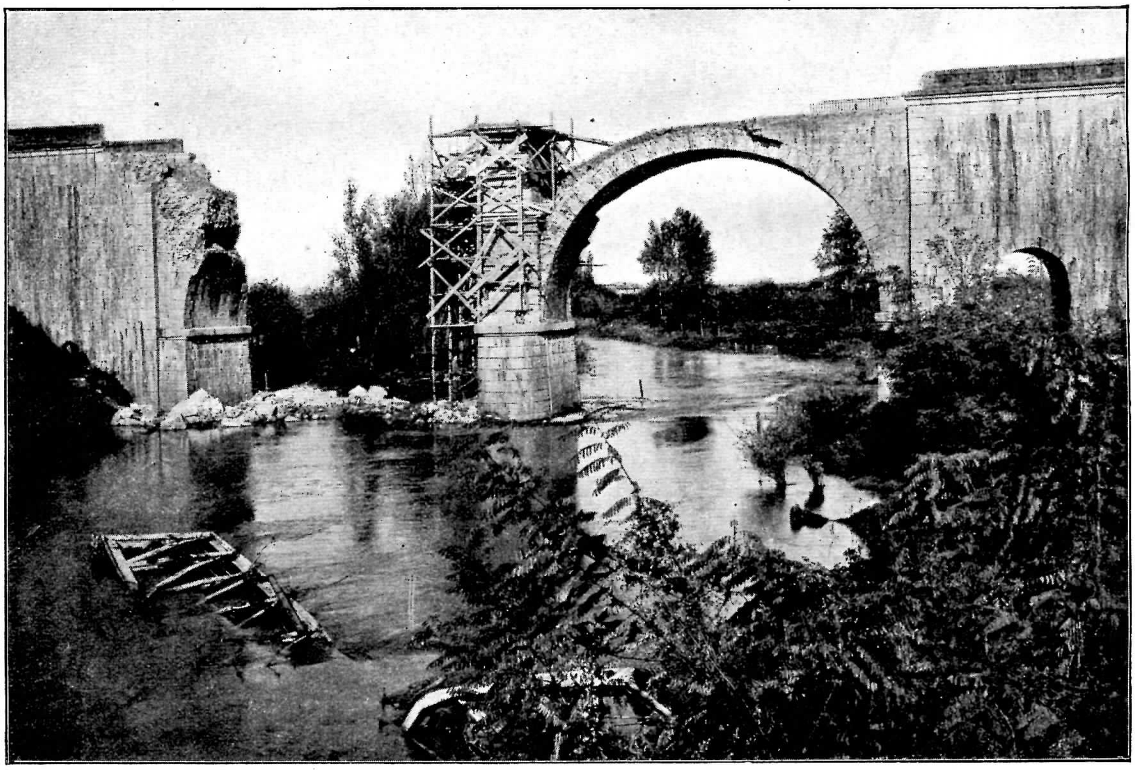
SL. 2. PROGLAŠENJE OTCIJEPLJENJA OD AUSTRO-UGARSKE U HRV. SABORU
(PREMA SLICI A. TIŠOVA).

Naša domovina.

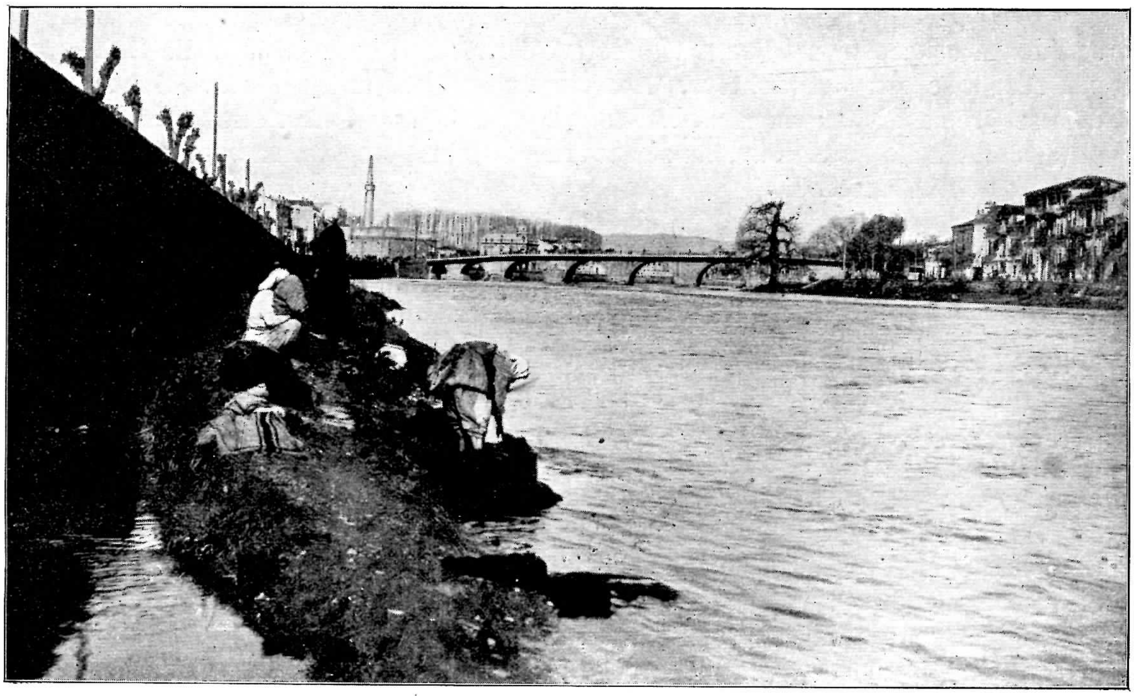
Od Soče do Vardara i do mora.

Od Soče do donjega Vardara, od Jadranskog mora do Banatskih planina raširila se naša otadžbina, „kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca“ ili — kako se kratko još zove — naša „Jugoslavija“. Usred rike topova jugoslavenske su čete na Soči u oktobru 1918. otkazale poslušnost austro-madžarskim zapovjednicima, da se na taj način naš narod otrese tisućgodišnjega ropstva. One su to učinile po zahtjevu „Narodnog Vijeća“, u kom su bili predstavnici Srba, Hrvata i Slovenaca iz bivše austro-ugarske monarhije. Dne 28. oktobra 1918. „Narodno Vijeće“ proglasilo je, da prekida svaku vezu sa svojim gospodarima, a dne 1. decembra 1918. pak da stupa u bratsku zajednicu sa kraljevinom Srbijom, priznajući Karađorđeviće svojom vladalačkom porodicom, na čelu joj kralja Petra I.

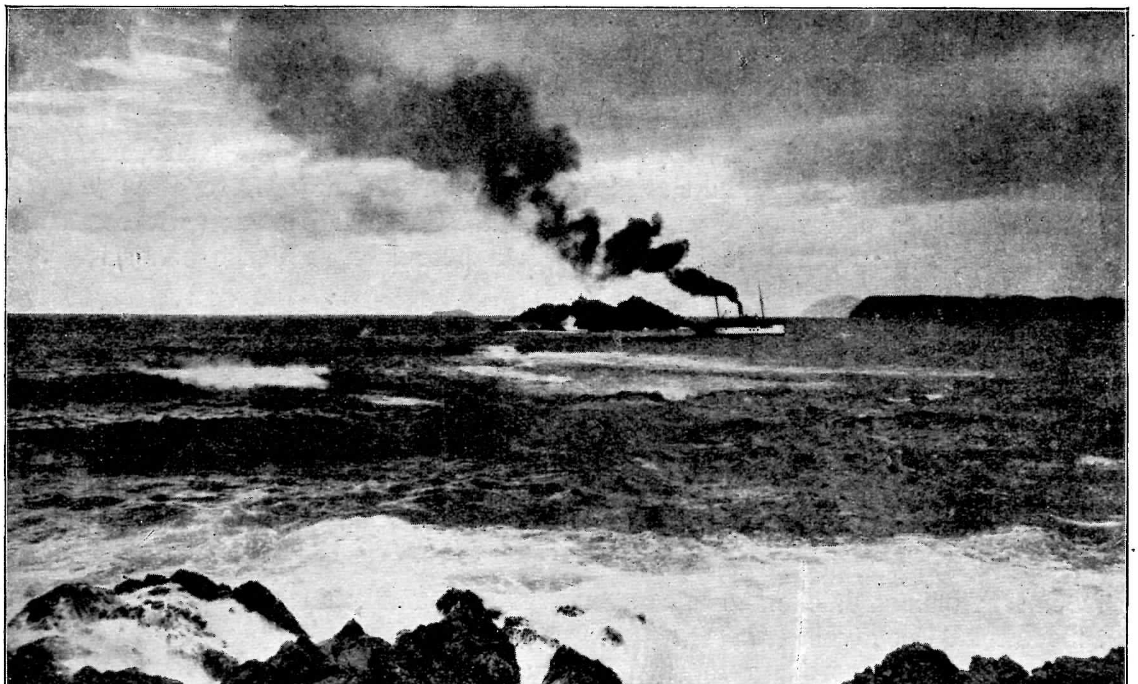
S jugo-zapada je oplakuje modro Jadransko more, koje se uvuklo u kopno, izradivši mnogo zaliva i zatona, ostrva i poluostrva. Tamo je na sjeveru poluostrvo Istra, koja rastavlja dva prostrana zaliva: tršćanski i riječki. Med Istrom, Hrvatskom i Dalmacijom nanizala se ostrva Krk, Cres, Rab i Pag pored mnogo malih; rastavljena su od kopna Planinskim konalom sa hrvatske a Kvarnerom i Velim Vratima sa istarske strane, dok je med njima prostrani i dugoljasti Kvarnerol. Kao prekinuti nastavak navedenih ostrva a pored sjeverne obale Dalmacije protegla

SL. 3. MOST NA SOČI.

SL. 4. MOST NA VARDARU U SKOPLJU.

SL. 5. MORE KOD DUBROVNIKA.

se duga a uska ostrva Uljan, Dugo ostrvo i Krunat. Pored južne obale Dalmacije pak ređaju se ostrva Brač, Hvar, Korčula, Lastovo, Mljet i poluostrvo Stonski rat, dok se prema sredini mora ispelo ostrvo Vis, da kao budan stražar čuva naše primorje. A tamo na jugu uvalila se razvedena Boka kotorska, da bude zakloništem naše vojne mornarice.

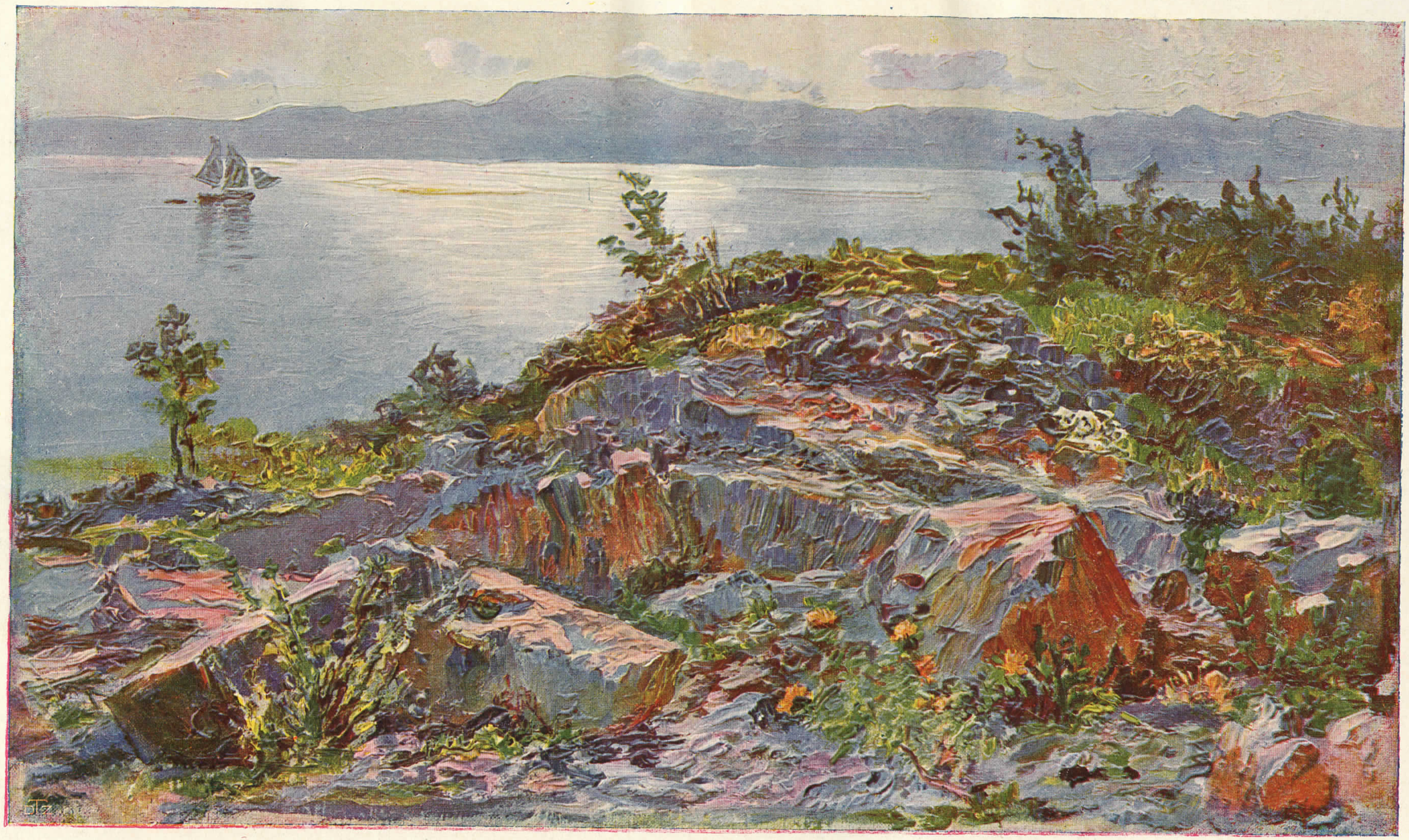
U sjeveroistočnom dijelu naše otadžbine pukla je nepregledna Velika nizina, gdje su Banat, Bačka i Baranja, zemlja nadaleko poznate zbog svoje rodovitosti žitom.

Med Jadranskim morem i Velikom nizinom nižu se planine, koje se ispele mal ne do 3000 m. Na krajnom sjeverozapadu ponosni je Triglav (2864 m visok), s kojega se gore protežu prema jugoistoku sve do velikoga skadarskog jezera a pod zajedničkim imenom „Dinarske planine". U svom su jugozapodnom dijelu raskidane, šupljikaste i većim dijelom gole: to je naš krš. Eno u Kranjskoj Snežnika (1796 m), u Hrvatskoj Velebita (1790 m), Kapele i Plješivice, u Dalmaciji Biokova (1762 m) i Orjena (1895 m), u Hercegbosni Čvrsnice (2228 m) i Prenja (2123 m), u Crnoj Gori razrovanog Durmitora (2528 m), a na sjevernoj međi Albanije eno krvave Prokletije (2430 m). S nje se slazi u metohijsku kotlinu, koju s jugoistoka zatvora strmenita Šar-planina (2700 m).

Med planine uvalila se prostrana kršna polja: ličko, gatačko i krbavsko polje u Hrvatskoj, planinsko i cerkničko polje u Kranjskoj pak livanjsko, glamočko i popovo polje u Hercegbosni. Njihova je značajka da im je dno u ljetno doba posve suho a u kišno doba pokriveno manje ili više dubokom vodom. Al nije samo površina tih krajeva razrovana, i njihova je utroba takva: ponori i velike spile ispreplele su tlo do povećih dubljina. Ta tko ne zna Postojinske spile u Kranjskoj, Škocijanske u Goričkoj ili Samogradske u Hrvatskoj kod Perušića? A kako je tlo krša veoma razmetnuto ni rijeke ne teku pravilno kao drugdje: one ili tvore vodoskoke ili poniru. Poznati su krasni vodoskoci na Plitvicama u Hrvatskoj, Cetine (Gubavica) i Krke (Skradinski buk) u Dalmaciji. Ponornica rijeka ima na stotine: Ljubljanica, na kojoj se razvio milovidni glavni grad slovenski Ljubljana, nastavak je Unice, a ova je pak nastavak Pivke; u Hrvatskoj su ponornice Lika, Gacka i Krbava; u Hercegovini Trebišnjica, koja popljavljuje Popovo polje; a pored tih na tisuće ponornica po čitavom kršu.

Sjeveroistočna polovina naših gora slazi prema velikoj nizini a nije ni krševita ni gola, već pod debelom šumom. Od koruških i štajerskih Alpi odijelile se planine, koje se ispinju s obiju bregova Save i njenih pritoka pak se preko golijske i binačke Morave vežu na Rodop u Trakiji. Počinju se s Karavankama (Grintovec 2556 m) pak se nastavljaju na lijevoj Savi u hrvatskim isponima: u Ivanščici (1061 m), Medvednici (1053 m, ponad Zagreba) i Orljavskim gorama (Papuk 983 m) a svršavaju se u Fruškoj Gori (540 m). S desne Save pak visina je naših planina u Hrvatskoj malena, al što više idemo na jugoistok prosječno je sve veća: Kozara, Majevica i Čemerna planica daleko zaostaju za rudovitim Kopaonikom (Suvo Budište 2140 m) i međašnjim Osogovom (2253 m).

Po ovom se rasporedu gora ravnaju i naše rijeke: prema jadranskom su moru većinom kratke i nijesu plovne. Takve su Soča, Mirna, Zrmanja, Krka, Cetina i Morača sa Zetom, dok je Neretva doduše duga al plovna samo počevši od Metkovića. Na sjeveroistoku glavna je naša žila kucavica Dunav; u nj se salijevaju Drava,

IV. C. M. CRNČIĆ: NA KVARNERU.

koja je plovna već od Barča, Sava od Siska a Morava od Ćuprije. Al su i neke podulje pritoke Save plovne: tako Kupa od Karlovca i Drina od Višegrada. Dobar dio vode teče pak Vardarom u Egejsko more, al ta rijeka još nije udešena za poveću plovidbu.

Prema smještaju svojem Jugoslavija ima i različito podneblje: krajevi pored Jadranskog mora imaju blagu zimu i dosta blago ljeto; unutrašnjost pak trpi dosta od stroge studeni i od znatne vrućine. A i množina je kiše veoma nejednaka: dok na ispone u Kranjskoj, Hrvatskoj, Dalmaciji i Crnoj Gori pada u godinu dana i preko 2 m kiše, u ravnoj a niskoj Vojvodini jedva $^1/_2$ m.

Prirodnim svojim bogatsvom naša je otadžbina bogato nadarena. Od korisnih životinja uvelike se gaje konji, volovi i krave, ovce, krmad, pčele i svilci, a riba ima i po rijekama i u moru. Od biljka ima — pored ogromnih šuma u Slavoniji, Bosni i Srbiji — mnogo voća: krušaka, jabuka, smokava, bresaka, kajsija, šljiva (od ovih se pravi šljivovica i pekmez); onda ima loze, koja daje vrsna vina (osobito u Dalmaciji, Srijemu i Istri), maslina (fino ulje dalmatinsko), duhana i dr. Al ima i korisnih ruda, od kojih nam je najpotrebniji ugalj (Trbovlje i Zagorje u Sloveniji), zatim so (morska kod Pirana, na Pagu i u Stonu), kopnena (osobito kod Tuzle), pak gvožde (kod Vareša), žive (Idrija), bakar u Srbiji a nađe se ponešta srebra (u Srbiji) i zlata (u Dravi). Industrija nije u nas još dostatno razvijena tako da mnogo stvari moramo uvoziti iz inostranstva. Tek se neke fabrike ističu, koje mogu da namire našu potrebu: to su mlinovi, žižičarne, šećerane i pivovare, dok su fabrike tkanina i papira još u razvitku. Žitelja ima preko 12 miliona, koji se dijele u tri plemena: Hrvate, Srbe i Slovence. U Sjeverozapadnom dijelu nastavaju Slovenci, u jugoistočnom Srbi a med obima su Hrvati. Po vjeri su Srbi istočno-pravoslavne, Hrvati i Slovenci su rimokatolici, a ima i mnogo muslimana.

Kao političko središte važi Beograd, gdje stoluje naš vladar i gdje se nalaze naša zajednička ministarstva. U svakoj je pak zemlji, koja je stupila u našu zajednicu jedan glavni grad: u Hrvatskoj-Slavoniji Zagreb, u Sloveniji Ljubljana, u Vojvodini Novi Sad, u Hercegbosni Sarajevo, u Dalmaciji Split a u Crnoj Gori Cetinje.

Jugoslavija i Jadran.

U svakoj državi imade prostornih česti, koje nijesu od naročite važnosti za njen politički i ekonomski razvitak, pače bi se neke česti mogle i pregoriti bez pogibli za njen opstanak. Nasuprot imade vitalnih česti, koje su od presudne važnosti za život države i naroda. Među takove česti idu u prvom redu obale morske, koje državi otvaraju puteve u cio svijet. Kako se uobičajilo, da se državu upoređuje s organizmom, to se moru dalo atribut pluća, kroz koja država slobodno diše i neprestano se obnavlja. Ne dade se poreći, da država nastaje na kopnu, pa da poglaviti izvor njena opstanka suha zemlja, ali čisto je tako posve utvrđeno, da nigdje tako brzo ne raste moć naroda i države, nego na moru. Izvor moći je suha zemlja, sredstvo moći je more, a pokretač svega je čovjek. Bez njegove volje, njegova duha i njegove preduzetnosti i suha zemlja i morska slobodna površina

SL. 6. TRST.

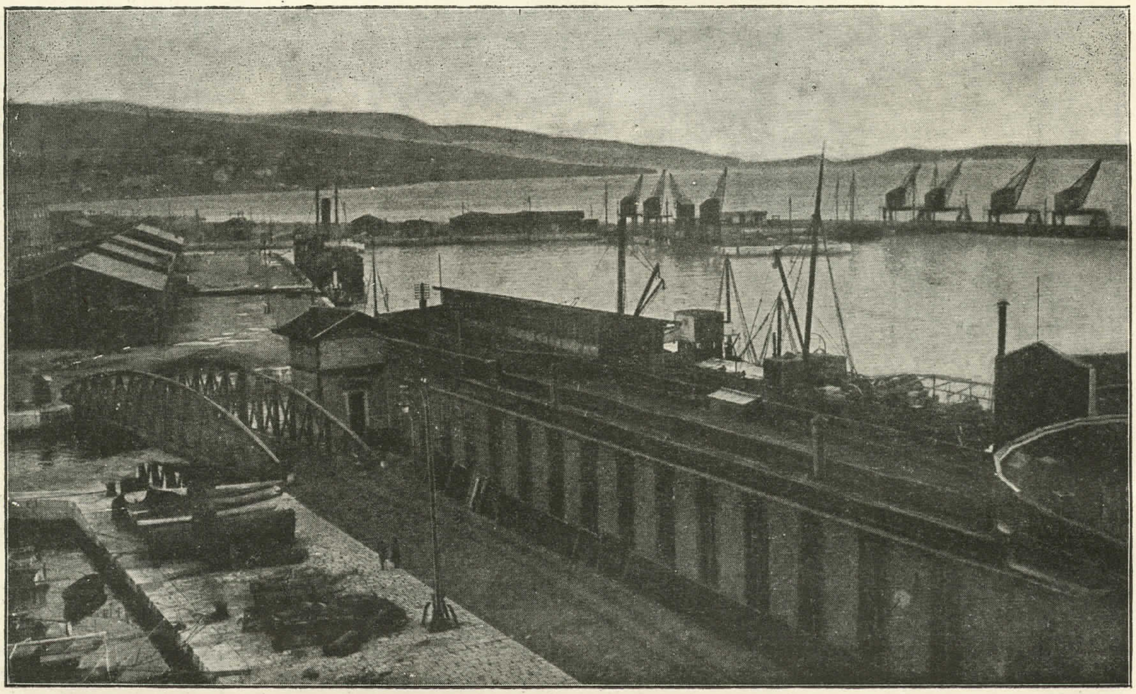
SL. 7. RIJEKA.

SL. 8. SUŠAK.

samo su mrtvi kapitali. Koliko će čovjek iskoristiti prirodne darove, zavisi od njegovih baštinjenih osobina od stepena kulture i socijalnih uređaja, i preduzetnosti duha! To su više ili manje sve samo promjenljivi činioci, naročito to vrijedi za stepen kulture, pak zato čovjek u svakoj fazi svoga razvitka znade istupati većom ili slabijom energijom u iskorišćivanju prirodnih uvjeta. Priroda, koju čovjek u spoljašnjem radu neprestance mijenja, utječe sa svoje strane na čovjeka, preobražujući njegov karakter, a iz toga međusobnoga utjecaja razvija se historija i stvara kultura. Od svih prirodnih sila ni jedna nije toliko utjecala na čovjekov razvitak kao more. Ono je svojom golemom veličinom, snagom svojih valova, beskrajnošću horizonta, otvorenošću svoje površine uzgajalo ljude na slobodu, veličinu, borbu i dalekovidnost. Uzani kopneni horizont skučuje poglede trgovca i političara, beskrajni morski horizont usađuje široke poglede i potstrekava čovjekovu borbenost i preduzetnost. Uprav stoga se i vidi i ponavlja historijska činjenica, da se nijesu u životu naroda nikada preduzimale veće i šire akcije bez mora. Za to imade u historiji bezbroj primjera, ali samo par njih da se napomene, jer se u njima ogledava i savremena kultura i savremeni život.

Prvi imperij staroga vijeka stvorio je Rim, a istom onda mu je to uspjelo, kada je postao gospodarom Sredozemnoga mora. More mu je bilo pomagačem u izgradnji države i unifikaciji antičke kulture, koja je postala baštinom Evrope. Da je ta kultura postala svjetskom svojinom, pridonijeli su najviše pomorski narodi, a u prvom redu Englezi. Rimljani su ujedinili staru kulturu putem Sredozemnoga mora, a evropezaciju

SL. 9. LUKA BAROŠ.

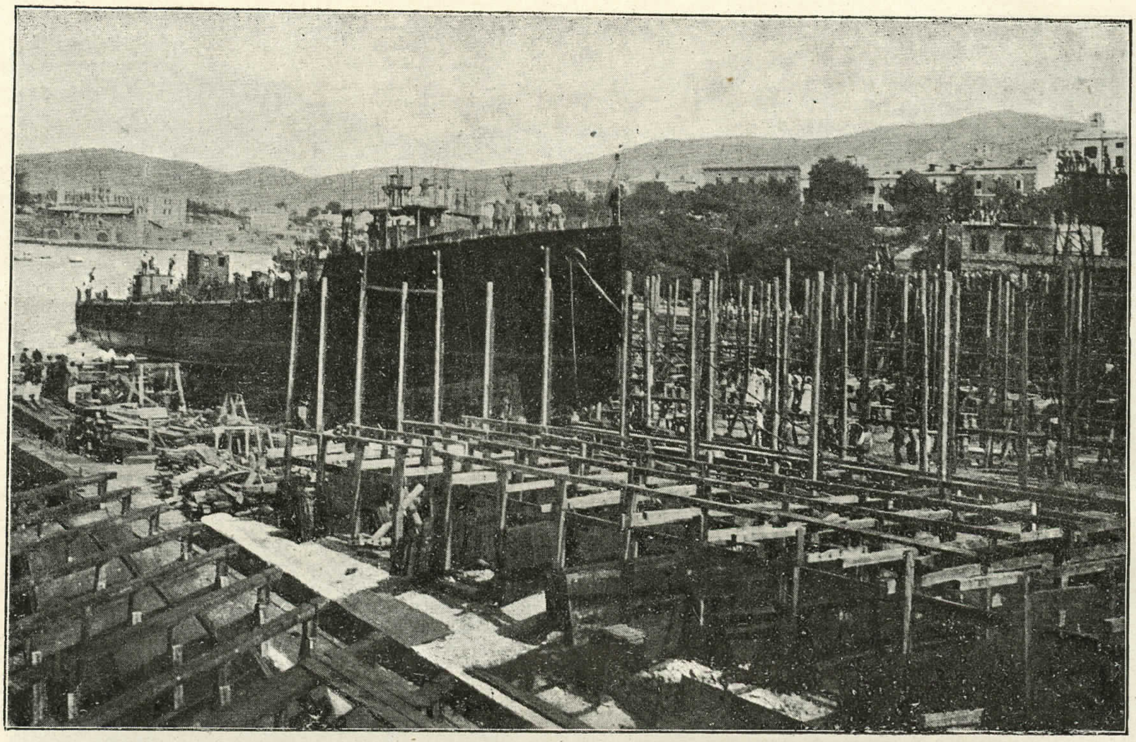
SL. 10. MOSTOVI OD SUŠAKA U LUKU BAROŠ. JEDAN PORUŠEN OD RIJEČKIH ARDITA.

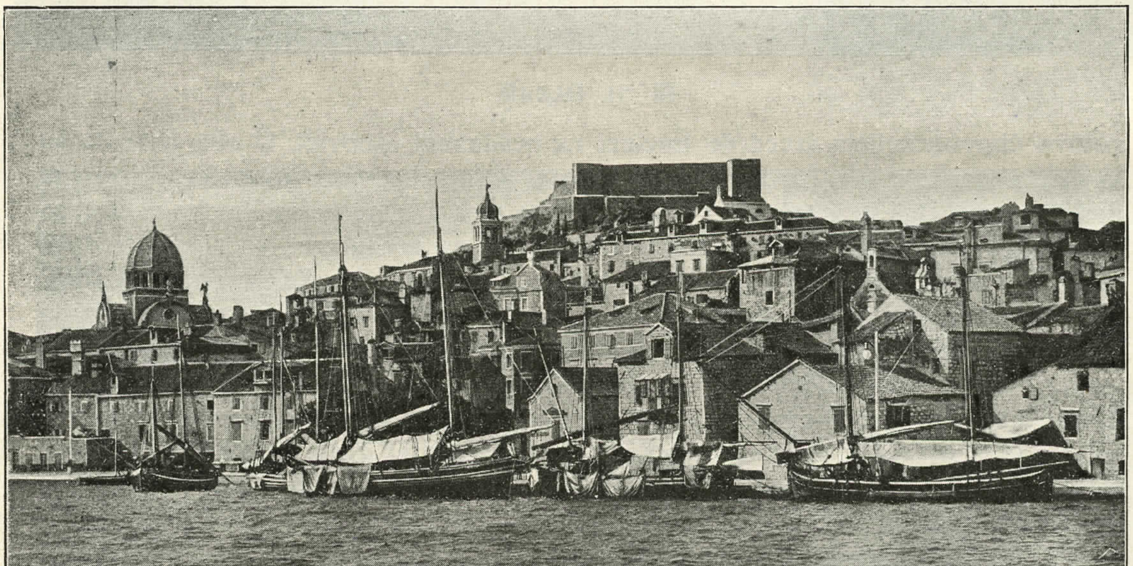
SL. 11. BAKAR.

gotovo čitavog svijeta izvedoše Englezi na oceanskoj osnovici. U oba navrata su ta velika stapanja bila izvedena putem mora, a sa suhozemne osnovice razmjerno dosta malene. Baš to iskače kod svih akcija na moru, da su učinci daleko veći nego bi to odgovaralo suhozemnom prostoru, sa koga su preduzete. No nigdje se tako očigledno ne ogledava taj nerazmjer kopnenoga prostora i političke i gospodarske moći kao kod Mletaka i našega Dubrovnika. Mlečani sa nekoliko svojih ostrva a Dubrovnik s jedne tačke izvedoše djela dostojna najvećih naroda. Dubrovnik u največem opsegu nije imao više od nekoliko stotina četvornih kilometara prostora, a znao je očuvati nezavisan svoj položaj i onda, kada je čitavo Balkansko poluostrvo došlo pod tursku vlast. Svojom trgovačkom preduzetnošću znao je da izdrži utakmicu romanskih naroda, a svojom prilagodljivošću svim savremenim umnim pokretima znao je da uzima i izbira sa strane, a da kod toga ne gubi nimalo od svoga starinskog obilježja i osjećajnosti.

More je u prvom redu samo put, ali taj put je slobodan i otvoren posvuda i svakome, a koliko će koji narod znati, da tu slobodu iskoristi, zavisi jedino od njegove snage, organizacije i preduzetnosti. Baš ta odabirna snaga mora bila je najbolja uzgojna škola za pomorske narode. U njoj su se oni uzgojili za svoju veličinu.

SL. 12. BRODOGRADILIŠTE U KRALJEVICI.

SL. 13. ŠIBENIK.

Naš narod imade sreću, da živi do mora, a imade i tu blagodat, da posjeduje najrazvedenije obale na svijetu, a k tome imade i tu sreću, da je prve pokuse na moru najbolje izdržao, pa da su se u toj prirodnoj školi jedni od najboljih mornara na svijetu, puni tradicije i života.

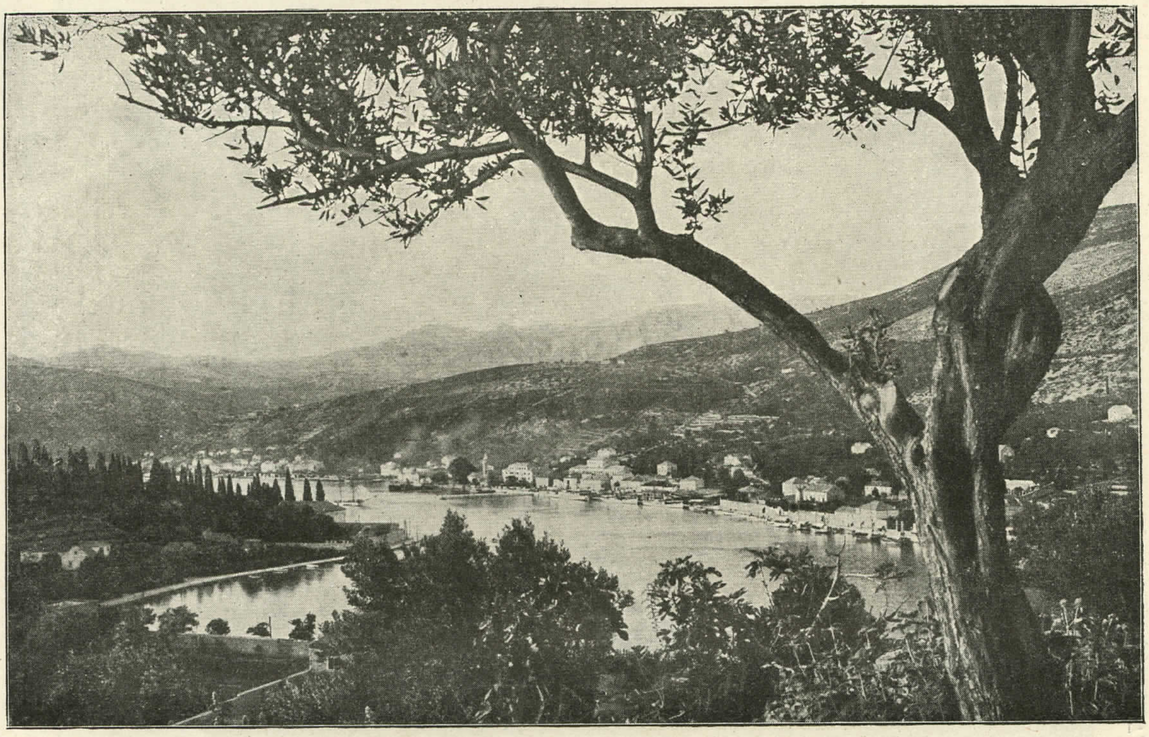
Jadran se nalazi u istočnom dijelu Sredozemnoga mora, a svojom osovinom okrenut je prema jugoistoku u pravcu Sueskoga kanala. Premda je danas Atlantski ocean središte svjetskoga prometa imade i Sredozemno more otvorom Sueskoga kanala vrlo važnu prometnu ulogu između Evrope s jedne strane i Azije, Australije i istočne Afrike s druge strane. U tom pravcu vrijede sjevero-jadranska pristaništa kao daleko zalеđe Sueskoga kanala. No i ako je iz Jadrana nešto obilazan put u pravcu Amerike, sloboda mora i jeftin prenos od tako su velikog značaja, da je nešto veća daljina za narode poduzetnoga duha od posve sporedne važnosti. Engleska je Sueskom kanalu gotovo najudaljenija od svih evropskih naroda, a ipak Englezi imadu sa 60% najvećeg udjela u njegovu prometu. Trst i Rijeka prije ovoga rata uzimali su u oba prometna pravca tako jaka udjela, da su došli u red prvih trgovačkih emporija na Sredozemnom moru. Raspadom jedinstvene i jake gospodarske organizacije u srednjem Podunavlju ne će moći održati ta dva onaj položaj, koji su prije imali, a golemu će štetu povrh toga trpiti i u tom pravcu, što su otrgnuta iz svoga dalekog i od svoga bližnjeg zaleđa. Trst i Rijeka[1]) su u geografskofizičkom pogledu nerazdruživi od svoga bližnjeg zaleđa, pa se taj smještaj ne da nikakvim vještačkim predgradama poništiti. U razvitku Trsta i Rijeke morat će se uvijek voditi računa o Jugoslaviji, jer se u njenim prirodnim granicama oba grada nalaze. U mnogom pogledu to vrijedi za Trst, ali još više za Rijeku, koja nema ni teritorijalne ni narodne neposredne sveze s Italijom. Rijeka ne leži na granici našega naroda i naše države niti sa strane mora a još manje sa strane kopna. Ona predstavlja nutarnju središnju dvoranu našega doma i kroza nju prolazi naša nutarnja i spoljašnja trgovina. Jugoslavija je sastavljena od kopnenoga i primorskog dijela. Pomorski dio je ponovno podijeljen u kopneno primorski i čisto primorsko-otočni dio. Rijeka se nalazi na kopneno-primorskom dijelu i s nutarnje strane otočnoga dijela, pa se naš narod i teritorij i preko Rijeke nastavljaju u otočnom dijelu Jugoslavije. Kopneno-primorski dio Jugoslavije je zaštićen sa spoljašnje strane dvojnim pače mjestimice trojnim redom otoka pa oni davaju kanalima značajke rijeke, koja teče nutarnjim dijelom našega teritorija, a na ishodnoj i polaznoj njenoj tački nalazi se grad Rijeka. Rijeka je po tome spojna tačka kopnena i obiju dijelova prekomorske Jugoslavije; ishodna tačka izvorne, uvozne i provozne trgovine, središnja tačka za slovenski i hrvatski dio Jugoslavije. U njoj svršavaju obje željezničke poprečne pruge iz nutarnjosti prema moru, pa se stoga u njoj ujedinjuju interesi Ljubljane i Zagreba. Ali i za Beograd je za sada Rijeka najprirodnije i najbliže pristalište na moru. Daljina iz Beograda do Soluna iznosi 714 km, a iz Beograda do Rijeke daljina iznosi 670 km. K tome treba dodati, da je Solun tuđa a ne naša luka i da Solun nema ni blizu onih i onakovih lučkih uređaja, kakovih imade Rijeka.

Jugoslavija imade i bez Rijeke dugačku obalu (1700 km) imade zatona i pristaništa ako se samo na prirodne pogodbe gleda, daleko boljih od Rijeke, ali pored svega

[1]) Ovaj je članak pisan prije Rapallskog ugovora, kad se je općenito držalo, da će Rijeka pripasti Jugoslaviji. Danas je Rijeka slobodna država.

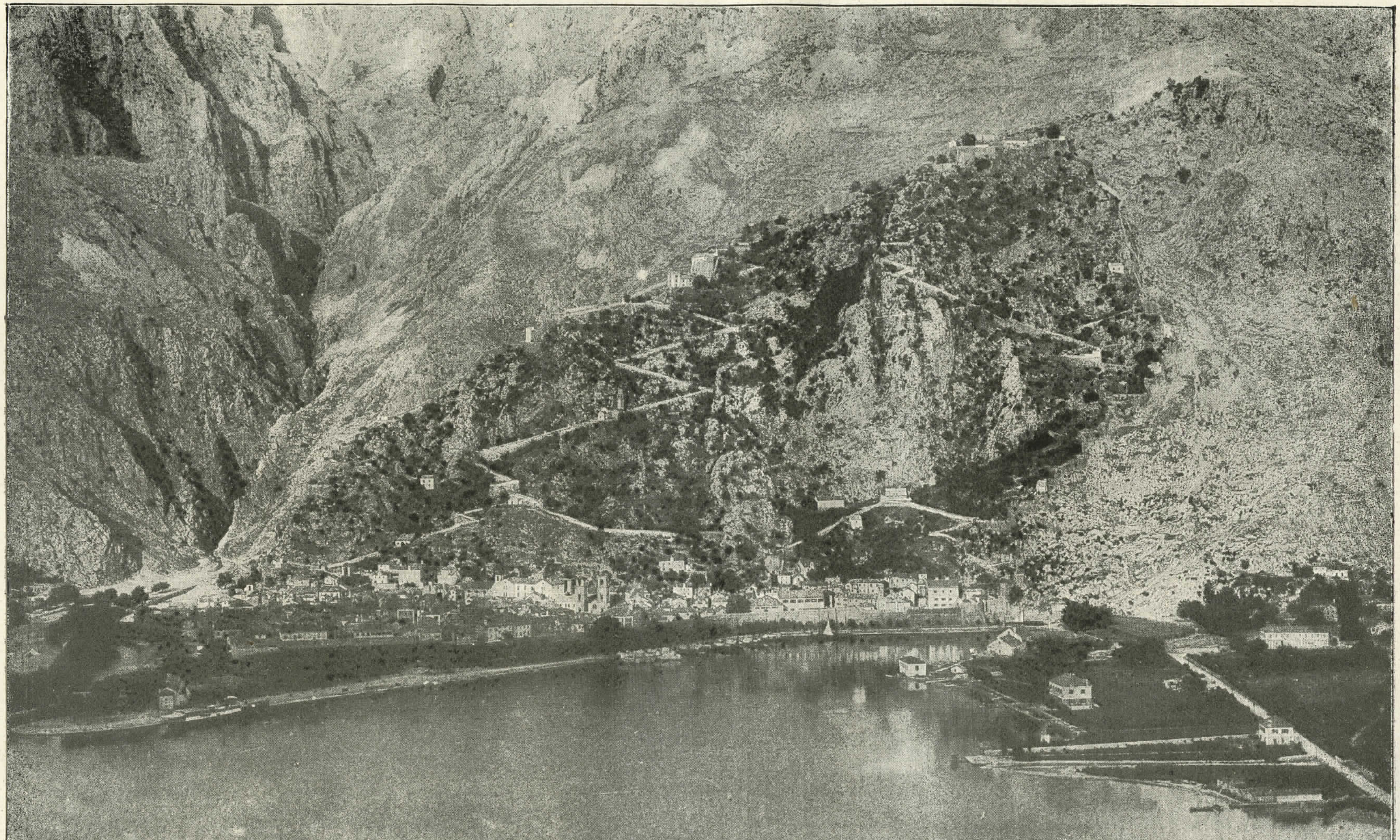

SL. 14. SPLIT.

SL. 15. GRUŽ.

toga ni jedno drugo pristanište ne može da zamijeni Rijeku. Ona ima pred drugim tu prednost, da je tu more zašlo najdublje u kopno, a prema prometnom zakonu trgovina traži najbliži izlaz na more. U drugu ruku fizičke prepreke na kopnu od predsudne su važnosti za razvitak kakova pristaništa. Pristup k moru kod Rijeke imade da savlada najmanje teškoća, a odmah prema jugu, diže se strmo do velike visine planina Velebit, koja gotovo zatvora zaleđu svaki pristup k moru, a obala je tu tako jednolična da nema uopće zgodna pristaništa. Dalmacija ima izvrsnih luka, ali je njeno zaleđe podijeljeno u više odlomaka, pa niti jedna ne može da privuče na sebe svu trgovinu. Tri su među njima najvažnije, a te su Split (Šibenik), Metković (Neum), Gruž (Kotor). Svaka od tih luka imade izvrsnih prednosti, pa naročito što se Splita tiče, ono ujedinjuje lokalne pogodbe mjesta i pristaništa s bližim i dalekim zaleđem u takovoj mjeri, da se u njemu mora očekivati veliki razvitak prometa i trgovine. Split je s morske strane opasan trojnim redom najvećih i najrodnijih dalmatinskih ostrva, a tako su isto s kopnene strane preko Kliškoga sedla vezana s njime tri reda najrodnijih dalmatinskih polja. Sa pobočnih strana nastavljaju se na splitsko polje rodna Poljica i bogato Kaštelansko polje. Za pomorski promet imade Split pred gradom prostrano i lijepo izgrađeno pristanište, a za budući veliki promet raspolaže u Kaštelanskom zatonu takovim prostorom, da bi mogao primiti cijelu englesku mornaricu. Sve te odlike ne mogu od njega učiniti svjetskim emporijem prvoga reda, jer je bogato zaleđe u Podunavlju od njega odijeljeno fizičkim preprekama planine Dinare. Baš u sjevernom pravcu Splita Dinara se provirila u

SL. 17. KOTORSKA LUKA.

SL. 16. KOTOR POD LOVĆENOM.

tavanastu zaravan, pa se ni rovovima ne da ispetost planina posvema ukloniti. Istina, jedan prolaz iz zaleđa na more ostavljaju Dinarske planine, i to iza Knina, gdje se one sučeljavaju s Velebitom, pa će Split u Mućskoj željeznici naći priključak u zaleđe. No ta je željeznica za Split obilazna, pak će dobar dio prometa s te strane krenuti na Šibenik, koji u svojem pristaništu može da primi najveće lade na svijetu. Da dođe Split do svoga specifičnoga zaleđa, morat će se graditi željeznica preko Dinare na Livanjsko polje, a odatle na Banja Luku i Posavinu. Time će bogati Srijem, Baranja i Bačka naći nešto bliži izlaz na more, pak s te strane Split može očekivati lijepi procvat svoje trgovine i prometa. Južno dalmatinske luke s Metkovićem (Neum), s Gružom i s Bokom Kotorskom imadu svoje posebno zaleđe u Srbiji, istočnoj Bosni i Hercegovini, pa ih čeka lijepa budućnost naročito Gruž, netom se izgrade zasnovane pruge Užica-Vardište i pruga iz Beograda dolinom Drine na Foču. Sve su to osnove bliže i dalje budućnosti, do nas je, da to što prije pretvorimo u djelo. N i j e g o s p o d a r m o r a o n a j, k o j i p o s j e d u j e o b a l e, a n i t i b e r e k o r i s t o d m o r a o n a j, k o j i d o m o r a s t a n u j e, v e ć t k o g r a d i l a đ e i i s k o r i š ć u j e s l o b o d u m o r a i m e đ u n a r o d i p r o m e t d o b a r a u svoju i s v o g a n a r o d a k o r i s t. Neka nam bude pred očima nedavna prošlost, kada smo bili izrabljivani na našem moru od tuđinaca. Ta čitava naša podređenost Mađarima bila je provađana u svrhu, da nam se otme more.

More pruža novoj našoj državi pored mnogih drugih odlika t r i p o g l a v i t e o s o b i n e a t o s u n e z a v i s n o s t, j e d i n s t v o i m o ć. S morskim obalama

dobiva naša država samu slobodnu prirodu za susjeda. Prirodne i političke međe tu se podudaraju, a to nam na toj strani obezbjeđuje veću sigurnost. Nezavisan naš položaj ispoljuje se i u tom pravcu, da možemo nesmetano izgrađivati našu gospodarsku zgradu, pa da tuđinac ne može omesti naše sveze s inozemstvom. More nam je veliki pomagač u izgradnji narodne i državne jedinstvenosti. More je jedinstveno po svome obliku i nedjeljivosti. Naše obale predstavljaju od Trsta do Bojane jedinstvenu cjelinu. Ostrva i obale na kopnu čine jedinstvenu geografskofizičku cjelinu, a ta se jedinstvenost uvećava, što na njima živi jedinstven narod. Tu vlada jedinstvena kultura, osjećajnost i volja, pa se jedinstvo našega naroda nigdje u stvari nije ostvarilo kao tu. Kako je zaleđe upućeno na more, tako se taj jedinstveni duh postepeno prenosi u kopneni dio Jugoslavije, izravnjava opreke, koje se tu nalaze. Pocjepkanost zaleđa u manje fizičke jedinice, različiti historijski razvitak, posebne kulturne zone, nepokorljivost kontinentalaca u primanju novih elemenata velike su prepreke brzom stapanju našega naroda u jednu višu etničku i kulturnu jedinicu. Utjecaj s mora te opreke jako umanjuje, pa nam je more veliki pomagač u izgradnji narodne i državne jedinstvenosti.

Konačno more nam daje snagu, u koliko svaka mogućnost gospodarskog napretka diže poduzetnost stanovništva. Gospodarska snaga osnovica je političkoj snazi, a svaka gospodarska ekspanzivnost diže političku i obrnuto, svaka politička ekspanzivnost diže gospodarsku. Osnovica veličini Dubrovnika i Mletaka bila je trgovina, a budemo li znali našu zemlju očuvati od izrabljivanja tuđih naroda, dignut ćemo u velike njenu snagu i moć. Po samom pa i najunapređenijem ratarstvu ne ćemo biti u stanju da izgradimo gospodarsku nezavisnost, jer za to treba još industrije i trgovine. Za industriju imademo dosta sirovina kod kuće, a što nemamo to nam je slobodno morem uvesti. S obrtom, trgovinom i prometom dižu se i one česti naše domovine, koje u ratarstvu oskudijevaju. Dubrovnik je i uopće sva dalmatinska obala siromašna, pa do kojeg se blagostanja digao Dubrovnik a s njime i mnoga druga mjesta na obali. Sama Boka je imala koncem 18. vijeka 264 velikih jedrenjača a Dubrovnik na početku svjetskoga rata je posjedovao trgovačku mornaricu sa preko 100.000 Rt br., ili šestinu sve austrijske trgovačke mornarice.

U našim pristaništima ogledat će se gospodarska snaga, prometna i politička naša organizacija. Koliko samo jedno i to manje pristanište može da primi i otpremi robe, najbolje svjedoči Rijeka, koja je g. 1910. primila s morske i kopnene strane robe u vrijednosti od 715 mil. predratnih Kr. dok je ukupna vrijednost uvoza i izvoza iz Srbije bila 185 mil. predratnih fran. Pregnimo, da i na tom polju budemo vrijedni nasljednici Dubrovnika i drugih mnogih dalmatinskih mjesta ovako isto, kako smo postali na kulturnom polju.

FILIP LUKAS

Sava.

Rijeko svetih čuvstva naših!
Po zelenu teci sagu,
Te divotno srebrom paši
Postojbinu braće dragu!

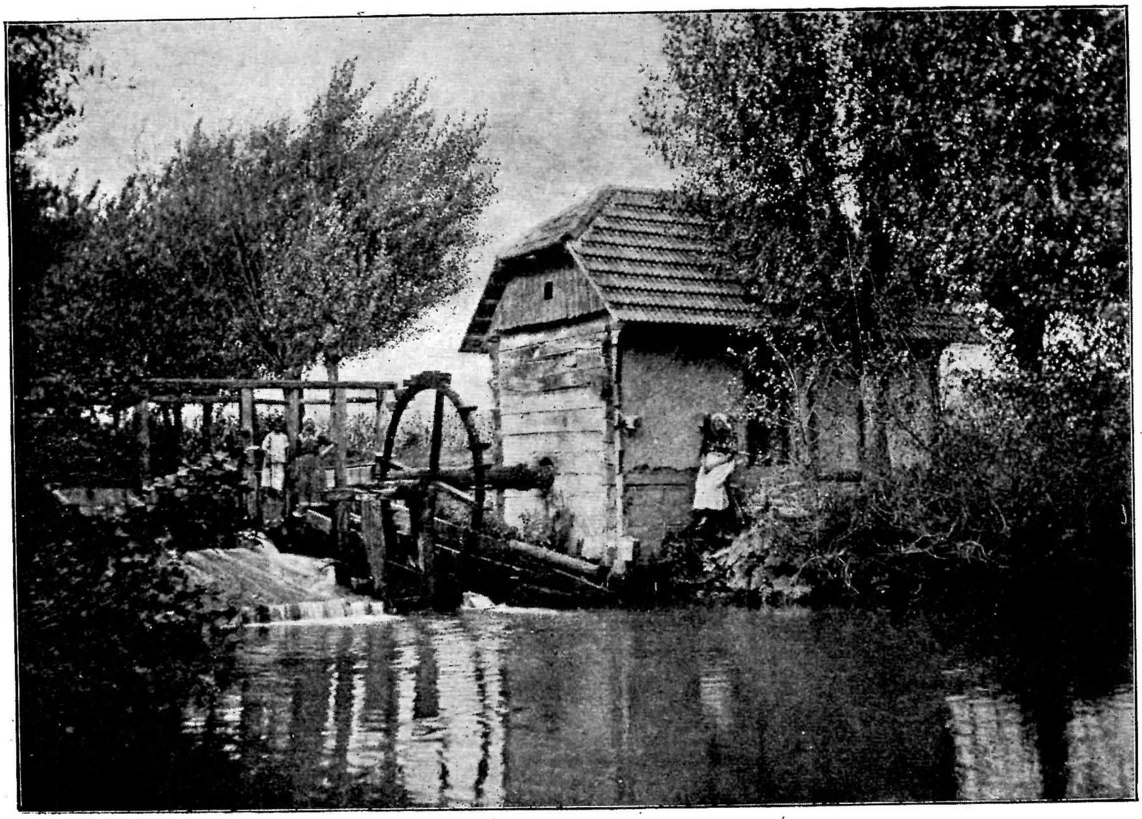
Teci, plini niz poloje
Te otplini naše jade;
Rodu kazuj pjesme moje
Da za Domovinu znade.

Ivan Trnski

Divna li je zemlja naša Slovenija, a ponajdivnija sjeverna joj strana, koju Slovenci zovu „Gorensko". U toj zemlji, koja nije tolika, koliko naša Slavonija, ima bezbroj prirodnih krasota. Tu je niknula poznata pjesma, koja slavi ljepotu „Bledskoga jezera"; tu je „Bohinsko jezero", tu „Peričnik", jedan od najkrasnijih slapova, što ih poznamo, pa je u Kranjskoj i izvor Save, te najznamenitije naše Rijeke.

Ako si posjetio krasno „Bledsko jezero", tad ne propusti, da ne bi pohodio i Bohinjsku dolinu, što leži među visokim alpinskim bregovima, među kojima se razlilo i „Bohinjsko jezero" na uru daleko, okruženo šumom crnogorice, u kojoj rastu vite jele i omorike. Brodar će te povesti na čamcu, a vozeći se čuješ tajni šum i sve to jaču buku, dok među šumskim zelenilom ne zagledaš srebrni trag—slap Savice. Okomita, 75 metara visoka stijena zaustavi putnika. Niz nju se ruši Savica sa dva slapa, brujeći i grmeći, da ti se zemlja pod nogama trese.

Na suncu se voda prelijeva poput dragulja i biserja, dršće u zraku kao nebeska

SL. 18. MLIN NA SAVI.

duga, te pokriva cio kraj tanahnom kišicom. Digneš li dvadeset koraka daleko od slapa čašu u vis, napunit će ti se doskora vodom, a koji su je pili, vele, da je to duša od vode, da je to biser-voda. Visoko iza izvora Savice proteže se golo, šest sati dugo, kamenito, pusto i mrtvo polje, koje nas puno sjeća na hrvatsko Primorje. Iznad toga polja udivljuje putnika veličanstveni Triglav, što se diže na tri glavice 2.865 metara visoko. Na tom polju ima sedam jezera, koja su među sobom spojena; posljednje jezero ruši se u dubinu, te provaljuje na dva ždrijela kao Savica, protječući Bohinjsko jezero.

Sava ima dva izvora: Bohinjsku Savicu i Potkorensku Savicu, koje se sastaju nedaleko gradića Radolice, stvarajući srebropjenu Savu.

Sava teče samim jugoslavenskim zemljama, ona je rijeka jugoslavenska.

Teče Sava od Triglava
Iz slovjenskog zavičaja;
Od Triglava do Dunava,
Tri plemena k jednu spaja.

IVAN TRNSKI

Sava je duga od izvora do Zemuna, gdje utječe u Dunav, 1062 kilometra, dok joj je širina razna. Ima na Savi i uskih tjesnaca, gdje je obično i jako duboka, no najveća joj je dubljina 20 do 25 metara.

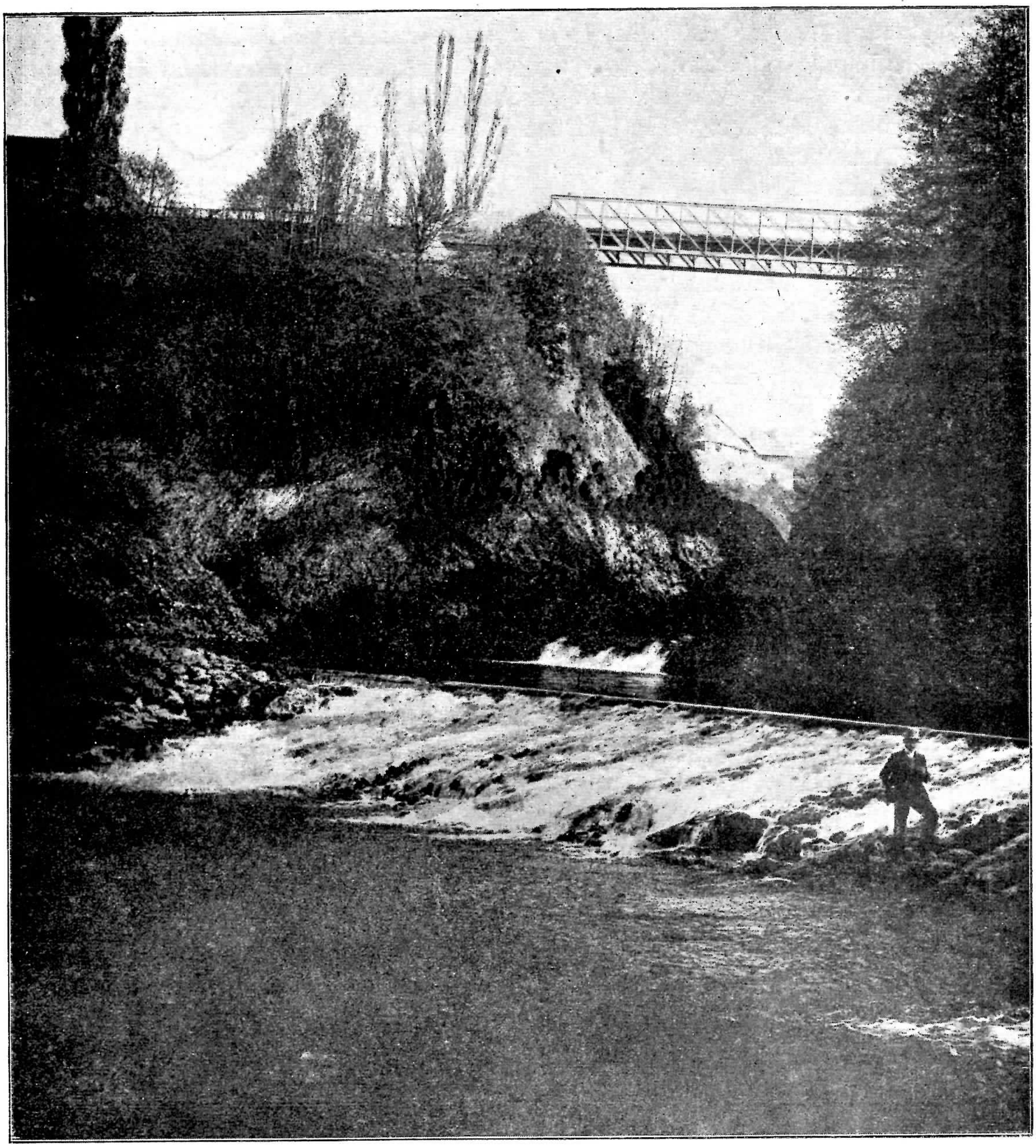
Sava donosi sa sobom mnogo koturina i obluća (sitnijeg kamenja), pa ga na mjestima nagomilava. Tako nastaju u njoj pličine, poloji i cijeli otoci, kao otok Podgajica kod Obreža, Stara Skela kod Kupinova. Ovi se otoci katkad zazelene, te po njima rado žive razne povodne ptice, naročito polojnice.

U zimi se Sava ledi i led bude na 1 do 2 decimetra debeo, te ga na mnogim mjestima sijeku i u gradove uvoze. Sava vijugajući i previjajući se teče velikom i dugom nizinom, koju zovemo Posavinom.

Posavina je puna njiva, po kojima raste pšenica-bjelica, raž, ječam, zob ili ovas, kukuruz, proso, sirak, heljda, olaj ili repica, lan, konoplja, grah i bundeve. Ratar orući pjeva i pjesmom hrabri svoje volke. I kopači pjevaju na njoj, pa žeteoci i žetelice, pače i zubači zubajući, pjevačice, kad drač plijevu, pjevaju njivom svoje pjesme. Livade se steru u Posavini po nizinama, na planinskom podnožju uz bare, struge, potoke i rijeke. Ima po njima gajeva, šumica i voćnjaka. Po livadi raste, kako piše Mijat Stojanović, livadska djetelina, mekuša, vlasulja, konjogriz, okan, metvica, kiseljak, grahorica, ružmarinka, slakovina, koloperka i druge trave, koje cvatu lijepo i raznoliko.

Livada je oku najljepša u svojem cvijetu, najmilija uhu, kad su kosači u njoj, a najugodnija njuhu svojim mirisom, kad se pokosi. U njoj pripijeva koscima mala pućpurka ili prepelica; puć pulik!, a glasa se i hariš ili kreštelj, koji viče: pet, šest, pet, šest! Oj lijepe su sjenokoše mile naše Posavine! Lijepi su u Posavini gajevi i mladici sa šikarjem, grmljem i pojedinim stablima, pa i šume i lugovi za stoljetnim hrastovima i drugim ogromnim stablima zaista su veličajne. Kudgod pogledaš okom u šumi. vidiš orijaška stabla, kako se uzdižu k nebu.

Visoka hrastova debla odjevena su hrapavom, ispucanom korom, po kojoj se uhvati katkad zelenkasti, žutkasti ili bjelkasti mah, kao svedok starosti. Ima u posav-

SL. 19. DOBRA KOD OGULINA.

skim šumama i mnogo jasena, a naročito je veliko bogatstvo u šumama i hrastovina, od koje se prave duge i dužice. Na mnogim su stablima gnijezda orlova, sokolova, kanjugova, kopčera i drugih velikih ptica. Po hrastovima raste imela ili imelica žuta; po njima rastu šišarice ili bobuške i tuškavci. Pod hrastovim žiljem ima zec-gljiva, po stablima škripnjeva i guba. U gustim su šumama ležaji vukova, lisica i druge zvjeradi. Po šumskim barama (močvarama) vidiš čaplje, čigre, galebove, labudove, guske, patke i druge ptice plovice i močvarice. U jeseni su posavske šume pune žira, bukvica i svinja, koje se tu tove i goje, te koriste mašću, slaninom i mesom.

U Posavini vidiš čorde svakojakih goveda. Težački rogati volovi stupaju tromo, pa se svakom vidi na jakom vratu, da vozi u jarmu. Muzare su krave lijepo ugojene i site, kad su im nabrekla vimena puna mlijeka. Junad — junci i junice — puna su i jedra poput lijepih jabuka. Od prokšije skaču, riču, bockaju se i gurkaju rogovima. Telići džipaju i ritaju se po pašniku, a kad smotre matere svoje, tad bleje. Bikovi idu u čordi ponosito, riču muklo i mumljaju, riju rogovima zemlju i kopaju nogama, te bacaju sugreb preko sebe. Po rtovima i šumskim čistinama ima puno konjskih ergela. Po Posavini ima lijepih stada ovaca, a ima ponešto i koza. Puno je živadi; tu su pure i purani, tu guske, patke i kokoši. Pure kauču, purani se rašepure te brboću, gusaci siču, guske gaču, zlatožuti guščići žužore. Patke pataču i brljuču po vodi, paci se sjajnom glavom klanjaju i kovrčicama na repu tresu. Kokoši kokodaču, kvočke kvocaju, pilići pijuču, dok se pijetlovi ponosno šeću, a perjanice (rabljice) im se nad ledima viju.

Kako je Posavina prostrana, to ima tu i tamo i svoja posebna imena. Kod Zagreba zove se Turopolje ili Turovopolje, u kojem rodi glasoviti luk-crljenac i gdje žitelji uvelike goje svinje. To je polje plemenita općina, a glavno joj je mjesto Velika Gorica uz grad Lukavec, koji je nekoć služio na obranu.

Znamenitija su još polja u Posavini: Krlovo polje, Lonjsko polje, Mokro, Mramorsko i Ribarsko polje, od kojih Lonjsko polje zaprma 1.150 četvornih kilometara površine.

U Posavini ima i velikih bara ili močvara, od kojih su najznamenitije Lonjsko polje kod Siska, Mrsunja kod Broda, Jošava kod Đakova, Virovi kod Bošnjaka i Obedska bara kod Obreža. U svim tim močvarama ima bezbrojno ptica močvarica, a ima i riba, naročito somova, šarana, linjaka, štuka i čigova. Ima tu toliko riba, kao nigdje u domovini.

Te su močvare za Posavinu velika nevolja, jer svojim smradom okužuju zrak, koji škodi zdravlju ljudi i životinja. Močvarni su krajevi grozničavi i slabo napučeni, jer od nezdrava zraka i vode svake godine više ljudi pomire, nego ih se narodi.

Tu i tamo ima prekopa ili kanala, kojima se voda iz močvara vodi u obližnje rijeke i potoke, da se tako, koliko je moguće, voda u močvarama smanjuje. Velika bi bila blagodat za Posavinu, kad bi se močvare posve osušile, jer bi se tada dobilo mnogo plodne zemlje oranice.

Posavinu protječe i natapa mnogo rijeka, potoka i potočića, koji se većinom izlijevaju u Savu. Najnamenitiji su pritoci s lijeve obale: Sutla, Krapina, Lonja sa Čazmom, Ilova, Orljava, Bič i Bosut. Desni su pritoci: Kupa sa Čabrankom, Dobrom, Koranom, Glinom, Sunjom i Unom. Nekoji su od ovih pritoka važni po do-

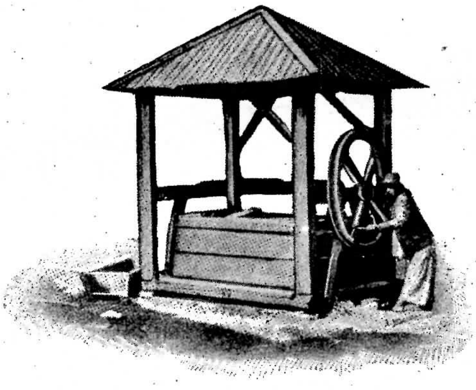
SL. 20. OZALJ GRAD (PREMA SLICI LJ. BABIĆA ML.).

movinu, jer je voda u njima tako duboka, da nosi lađe i brodove, dok Sava nosi i parobrode.

I gradovi i sela leže u Posavini lijepo uz rijeke, potočiće i struge ili po brežuljcima. Kuće su seoske povelike i ponajviše zidane od opeka. Oko sela prostiru se ravnicom i po brežuljcima plodne njive, šarene livade, krasne dubrave, sjenati gajevi, zelene, prastare šume stoljetnih hrastova, bukava, grabrova, brestova, klenova, topola, trepetljika, jagnjeda i jasena.

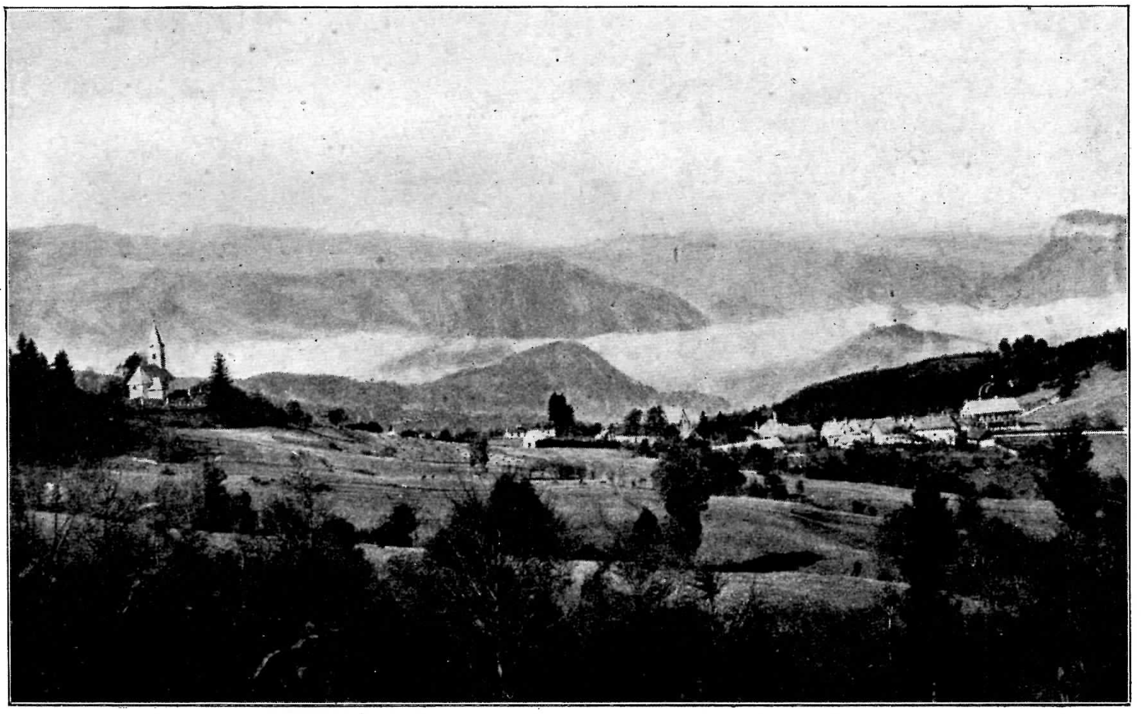
Narod je muški i ženski čisto odjeven, dobroćudan, milokrvan i gostoljubiv. Bijeli naš Zagreb leži u Posavini, a osim njega su znamenitija mjesta: Sisak, Jasenovac, gdje utječe Una u Savu; zatim tvrđave Stara Gradiška i Brod, pa onda Županja i Babina greda, ogromna sela, koja broje do 4000 stanovnika i preko 400 kuća. Na Savi je veći grad Mitrovica, a nedaleko njezina utoka u Dunav slobodni grad i tvrđava Zemun. Dalje od Save leži na podnožju Fruške gore Ruma, na plodonosnom polju Nova Gradiška, pa Vinkovci, gdje je za rimsko doba stajao grad Cibalis. Na ušću svojem u široki Dunav pozdravlja Sava lijepi Beograd, prijestolnicu triju ujedinjenih plemena istoga naroda.

DRAGUTIN HIRC

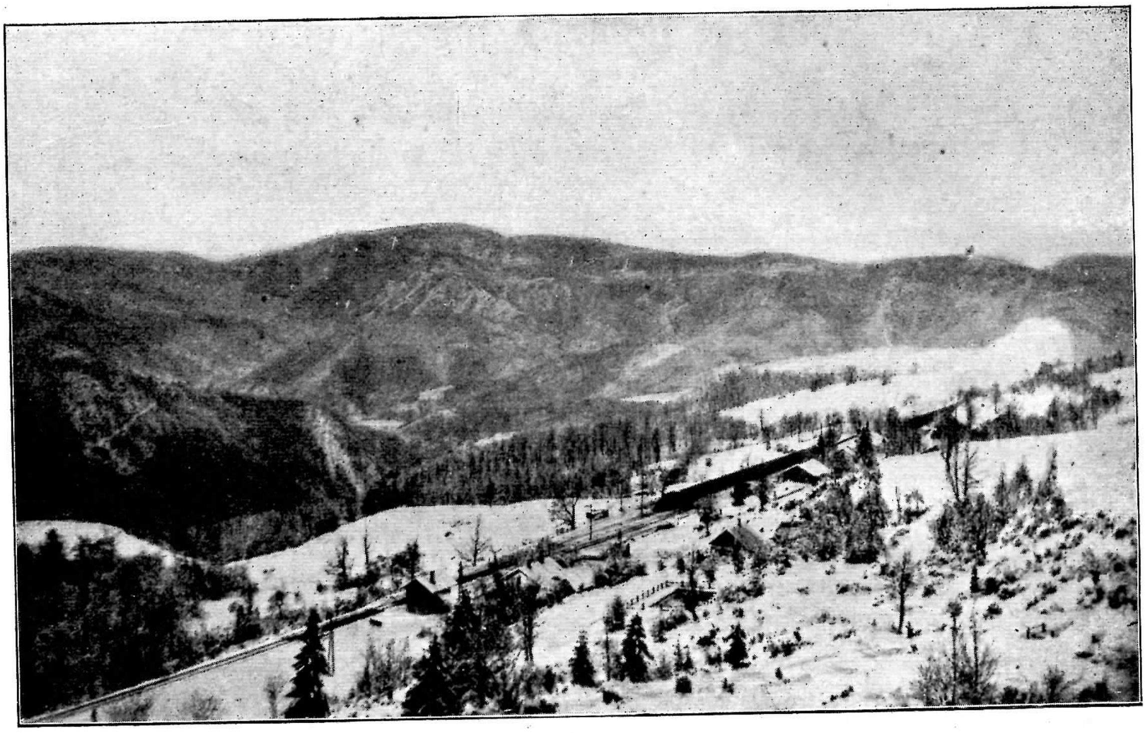

Rudarske prilike u Jugoslaviji.

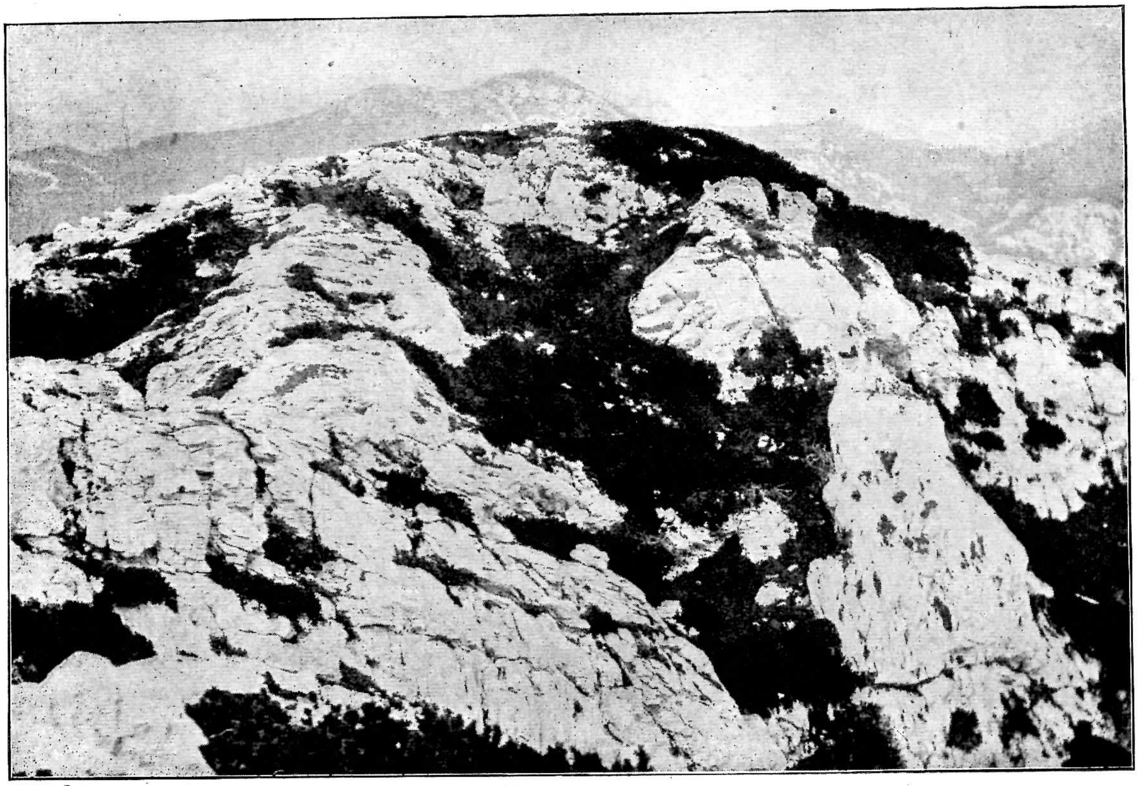
Postanak ruda je vezan uz neke geologijske događaje. Ti događaji, koji su se u davnini odigravali na onom dijelu naše Zemlje, što ga nastava narod Jugoslavije, u više su navrata bili veoma povoljni po razvoj čovjeku korisnih ruda. Već u pradavno doba, koje je dalo čovjeku goleme naslage najbolje vrste kamenoga uglja, odigravali su se na onom dijelu naše domovine, gdje se diže danas Trgovska i Zrinska gora, važni kemijski procesi, kojih je posljedicom bilo stvaranje većih ležaja ociljevca i gnjede željezne rudače, koju mjestimice prate bakrene i olovne rudače. Te su se rudače razvile u tolikoj količini, da su već u doba Zrinskih otvorili tamošnje rudnike, koji su odbacivali godišnje 30.000 dukata čista prihoda. Zrinski su glavnu pažnju obratili na srebronosne olovne rudače, dok su željeznu rudu, koja je glavni rudni materijal tamošnjih rudnika, ostavili netaknutu. Provalom Turaka u tamošnje krajeve prestao je svaki rudarski život, dok se nije opet sredinom druge polovice prošloga stoljeća stao nanovo da budi. Skučene naše prilike, u kojima smo živjeli sve do nedavna u potpunoj ovisnosti od Madžara, bile su uzrokom, da je lijepo započeti rad u Bešlincu morao prestati, pa još i danas leže trgovski rudnici u miru, a visoke peći, što ih podigoše za istaljivanje rudače, pričaju nam o našem nedavnom robovanju, koje nam nije dopuštalo, da se ekonomski razvijamo onako, kako bismo mogli, da smo bili gospodari u svojoj kući.

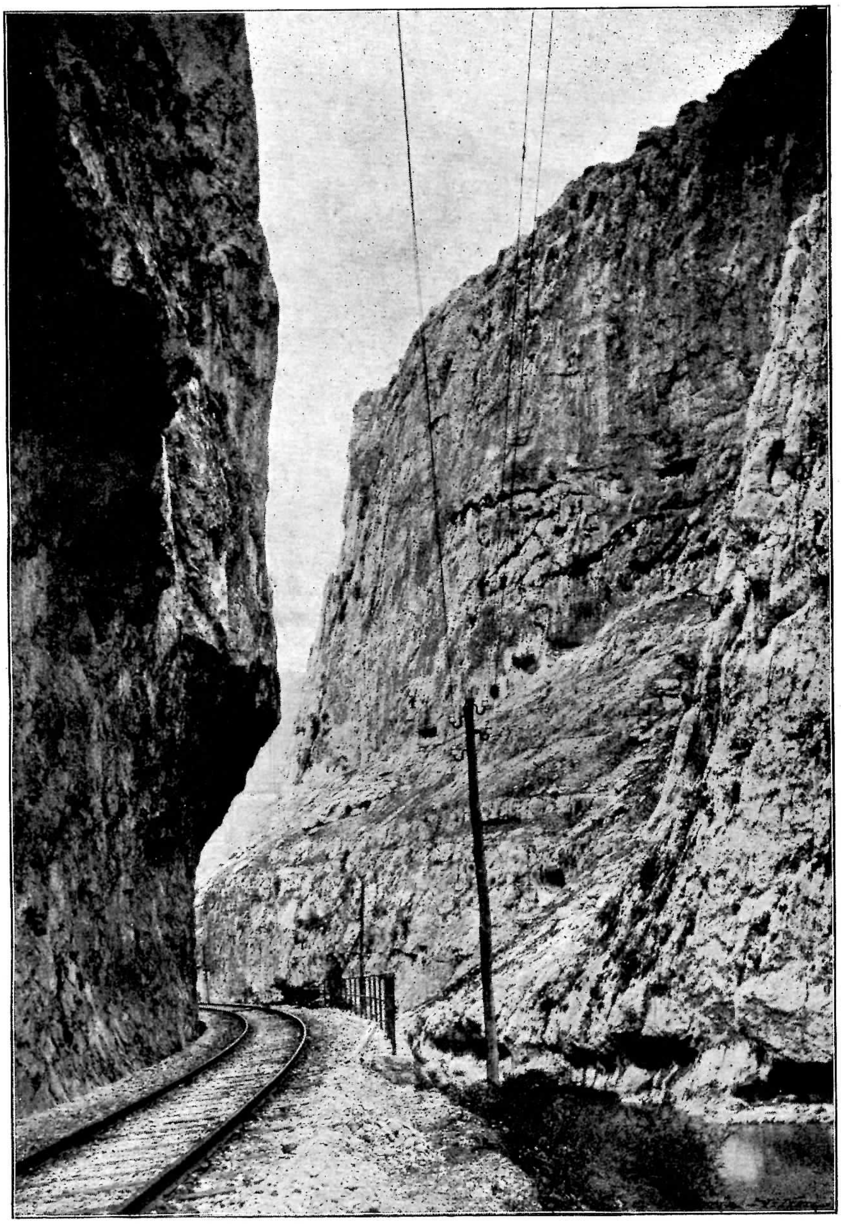
SL. 21. SKRAD I OKOLICA U GORSKOM KOTARU.

SL. 22. SKRAD U SNIJEGU.

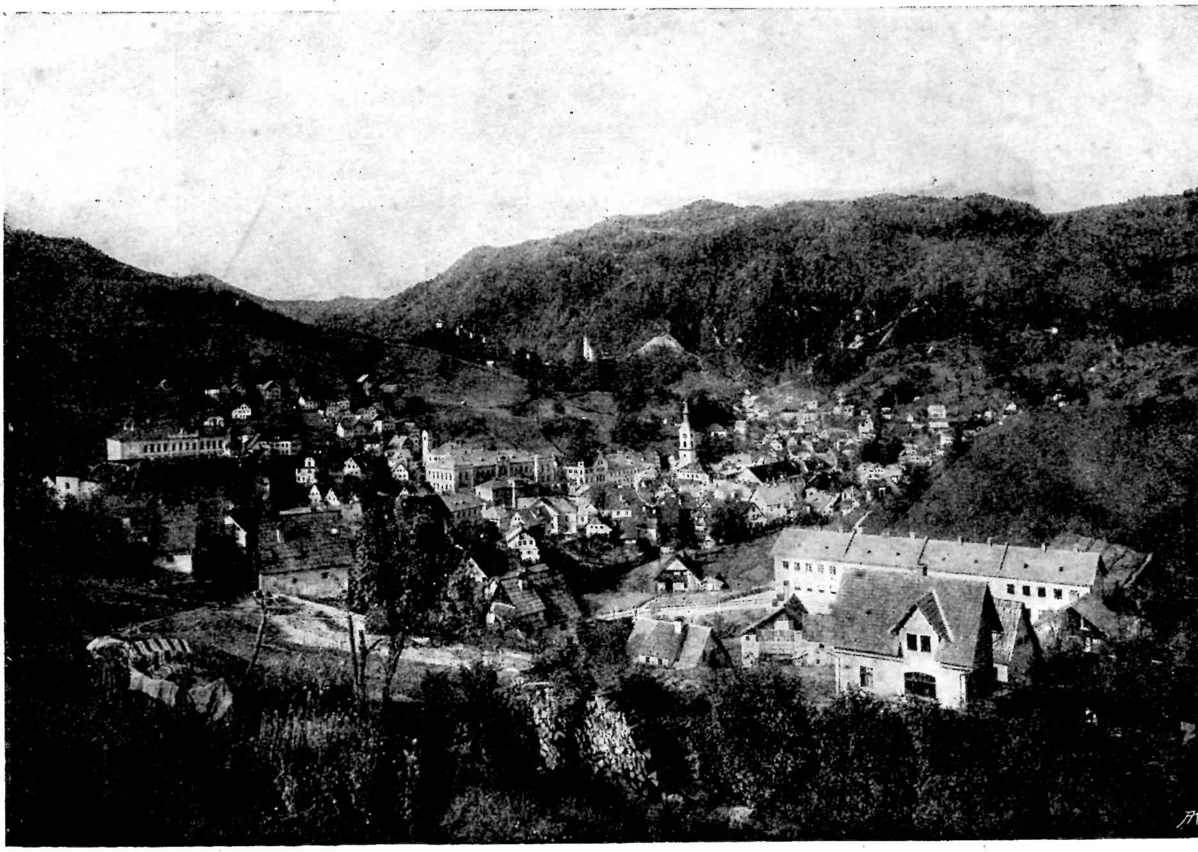
SL. 23. VRH RISNJAKA.

SL. 24. SIĆEVSKA KLISURA.

U isto doba sa stvaranjem željeznih rudača u Trgovskoj i Zrinskoj gori, došlo je do stvaranja tih rudača u P e t r o v o j g o r i, gdje je podignuta (u Vranovini) visoka peć za istaljivanje tamošnje rudače.

Geologijske prilike za razvoj ž e l j e z n i h rudača osobito su bile povoljne u Bosni. Tamo su se u vapnenom gorju oko Vareša zbivali dugotrajni kemijski procesi, koji konačno dovedoše do grdnih naslaga crvene željezne rudače, učinivši tako okolicu Vareša vrlo važnim rudnikom željeza.

SL. 25. IDRIJA.

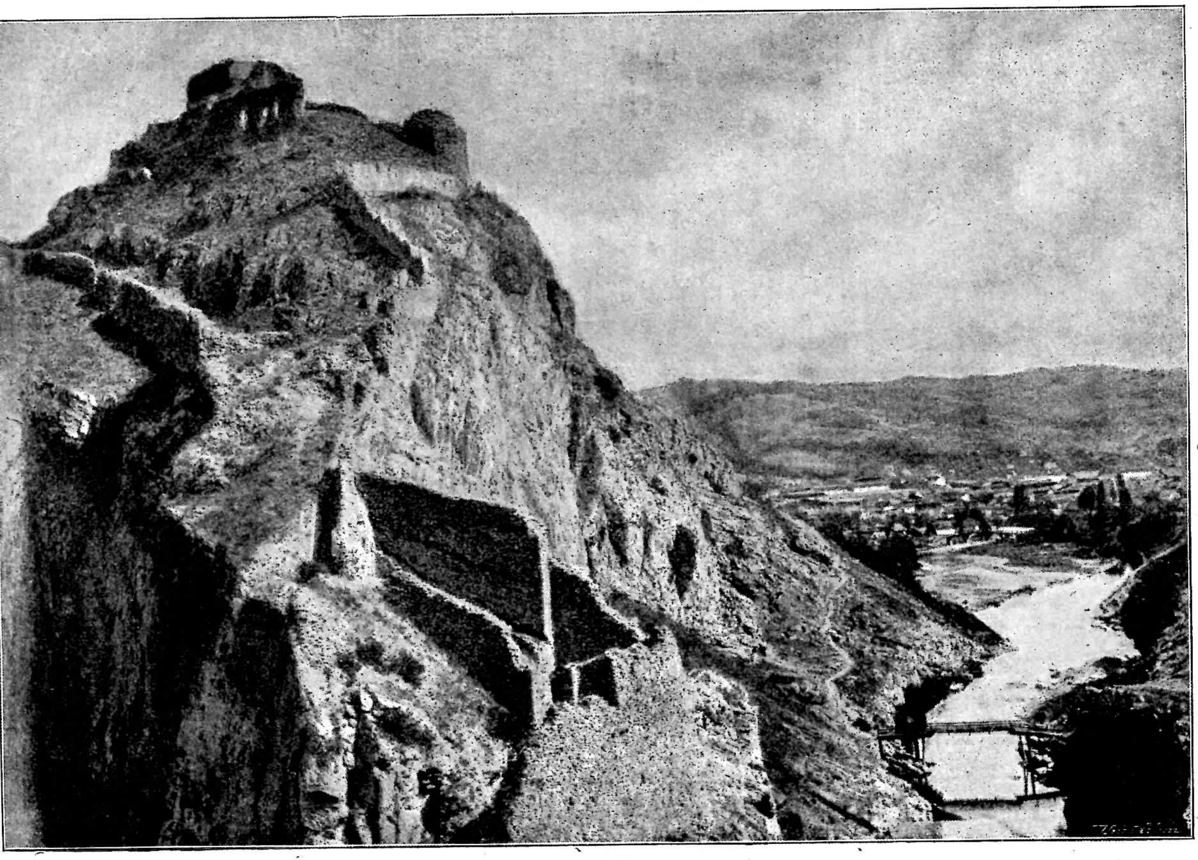
Željezne rudače okolice Vareša razvile su se u velikim naslagama, pa po svojoj vrsnoći i kolikoći zauzimaju važno mjesto tako, da im u srednjoj Evropi, koja obiluje željeznim rudama, nema premca. Čovjek ih je upoznao već davno, pa ih je vadio i istaljivao u niskim pećima. No danas je razvijen u Varešu velik industrijski život, podignute su ogromne visoko peći, te se rudnici racijonalno iscrpljuju.

Ima u Bosni i Hercegovini još nekoliko krajeva, gdje je došlo do razvoja željeznih rudača. Tu je u prvom redu vrijedno spomenuti silne ležaje tih rudača u okolici Ljubije. Razvile su se nadaleko oko Ljubije, a u samom bližem okolišu Ljubije računaju količinu željeznih rudača na 50 milijuna metričkih centi. — Uopće je Bosna sa Hercegovinom svakako jedna od najvažnijih pokrajina, koje obiluju grdnim količinama željeznih rudača. Te su se rudače najjače razvile u sjeverozapadnoj i srednjoj Bosni, te im cijene količinu na kojih 40 milijuna tona.

Zađemo li dalje na istok Jugoslavije, tamo preko Drine u Srbiju, možemo tako dospjeti do znamenitoga rudnoga kraja, kamo su već i stari Rimljani zalazili, da izrabe balkansko rudno blago. To je kraj oko srednjega toka Morave i Ibra, gdje se diže visoka planina Kopaonik, veoma bogata željeznim rudačama. Kopaonički kraj obiluje još i velikim bogatstvom manganovih rudača. Geologijske prilike čitave Srbije uopće su bile po razvoj rudača željeznih veoma povoljne, pa ćemo za

to naći tih rudača na mnogo mjesta često u velikim naslagama. Pojavljuju se tako na jugozapadu Srbije, pa onda kod Majdanpeka, kod Dobre na Dunavu, kod Koštunjaka i Rudnika. Jednako ih nalazimo i na najjugoistočnijem dijelu Jugoslavije, u Maćedoniji, koja je još u starom vijeku svojim rudnim bogatstvom namamila u tamošnje krajeve Rimljane. U srednjem vijeku pod vladom srpskih careva razvilo se tamošnje rudarstvo do velike visine. Osobito se mnogo radilo u Novome Brdu, Prištini, Kratovu, te u okolici Bitolja. Rudari su, kao i u Bosni, bili Sasi, a poduzetnici Dubrovčani. I sve je to lijepo napredovalo, u zemlji se osjećalo blagostanje, dok ne dođe do kosovske tragedije, koja jednim mahom uništi sva poduzeća, te se do dana današnjega ne podigoše. A sada eto i ti naši oslobođeni krajevi čekaju, da žuljave ruke čovjeka stanu po njima opet prekapati, da izvuku iz njih sakriveno blago.

Ali naša Jugoslavija obiluje nekim drugim kovinama, skupima i u ljudskome gospodarstvu prijeko potrebitima. Te su kovine ponajviše vezane uz sumporne rudače, kojih je postanak posljedica strašnih komešanja i trzavica, u kojima se nekoć nalazila naša Zemlja. Bilo je to u jednom najmlađem odsječku Zemljina razvoja. Kako i s kojega razloga, tko će da zna, neki misle zbog postranoga tlaka kore Zemljine na žitku unutarnjost, provalila je iz dubokih strana Zemljine nutrinje rastaljena materija i na ždrijela vulkana rigala te se razlila kao gusta lava. Silesija

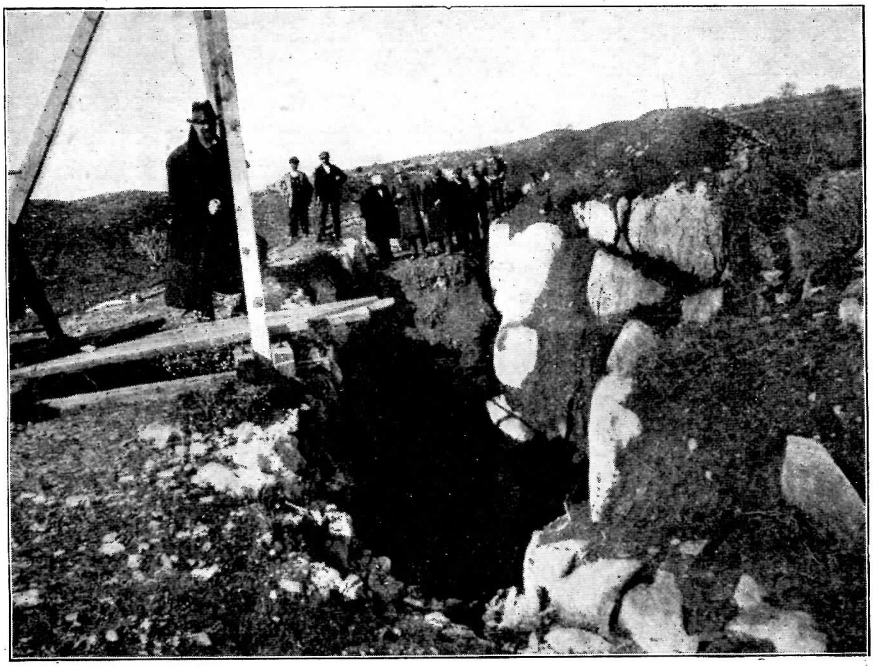
SL. 26. STARI UŽIČKI GRAD.

SL. 27. VODOPAD RIPALJKA.

vulkana razasula se u to doba diljem čitave Zemlje, pa i po našim krajevima. Moramo naglasiti, da je lava, što dolazi iz nutrinje Zemljine, matica svih do danas poznatih počela, pa će ovako da pri svojoj provali dovuče sa sobom i ona počela, koja su od ekonomske važnosti po čovjeka. U takovoj lavi ima nekih počela ili spojeva, koji se ne nalaze u žilkom, nego u plinovitom stanju, pa kao plinovi i pare sukljaju iz lave. Kako u nutrinji Zemlje teku mnoge vode i to u velikim dubinama, dogodi se nerijetko, da one dođu u dohvat onih pukotina, kroz koje provaljuje žitka lava,

a plinovi i pare, što se nalaze u lavi, izilaze iz nje na sve strane, dopiru i do onih voda, koje ih onda upijaju. Tako može da u vode zađe raznoliki rudni materijal, a vode ga, protječući pukotinama kamenja, izlučuju u obliku nekih ruda. Na taj način zamišljamo, da su nastale, primjerice, ž i v i n e rudače u slovenskim krajevima, u I d r i j i, u Gorskome kotaru kod T r š ć a, u A v a l i na jugu Beograda, učinivši tako Jugoslaviju važnom zemljom, koja producira živu. Pa i a r s e n o v e rudače, što se pojavljuju doduše tek sporadično po našem kršu, a onda u sve većoj mjeri u Bosni i Maćedoniji, imaju svoje porijeklo zahvaliti većinom vrućim vodama, što su imale u sebi arsenovih soli. Te su se rudače razvile znatnije osobito u kraju oko

SL. 28. RUDOKOP BOKSITA U DALMACIJI.

Bitolja, gdje ih vade već od god. 1890., dakle još u doba, dok je tamošnji dio naše domovine bio pod turskim gospodstvom. Tu se već god. 1891. vadilo mjesečno 70 tona rudače, koja se je vozila na tržište u Englesku.

Između mjesta, koja su bila osobito povoljna po razvitak b a k r e n i h rudača, istaknut ćemo u prvom redu mjesto B o r, što leži na C r v e n o m B r d u, jedno 30 km sjeveroistočno od Zaječara. Rudnici su u rukama francuskoga društva. U istom kraju imaju Francuzi i rudnike Č u k a - D u l k a n a, koji imaju veliku budućnost radi svoga silnoga rudnoga bogatstva. Godišnja proizvodnja zadnjih godina kolebala je između 5000 i 6000 tona, dok nije godine 1913. poskočila na 7600 tona.

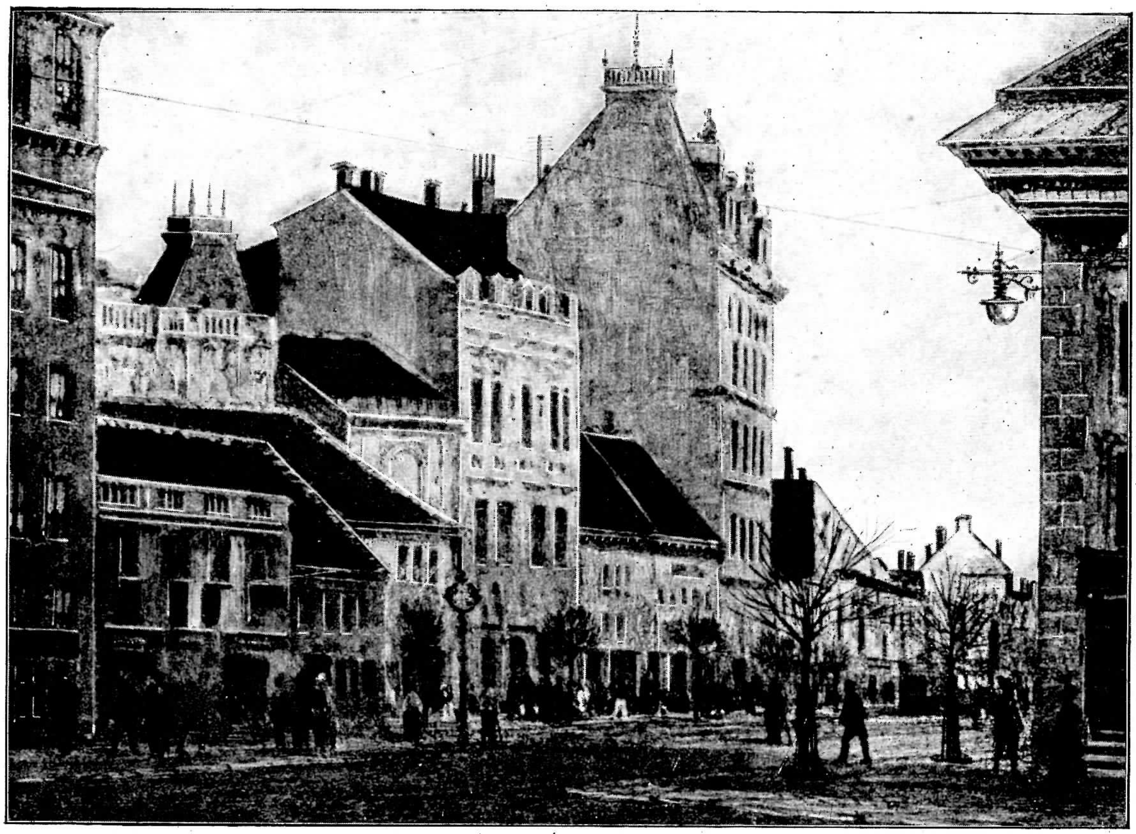
Drugo važno nalazište b a k r e n i h rudača jest ono kod Majdanpeka nedaleko M i l a n o v c a. Te su rudače bile poznate čovjeku već u davno doba. Radili su i tamo Rimljani, a u srednjem vijeku za vladanja srpskih careva bujao je ondje snažan rudarski život. Provalom Osmanlija sve je bilo uništeno pa i rudnici Maj-

danpeka. Oslobođenjem naših krajeva ispod osmanlijske vlasti došli su ti rudni krajevi opet do uvaženja, a na početku ovoga vijeka počelo je tamo da radi neko francusko-belgijsko društvo.

U našim krajevima razvio se jedan rudan materijal, iz koga dobivamo lijepu i laku srebroliku kovinu — aluminij, to je danas toliko razglašeni b o k s i t. Postanak toga boksita usko je vezan uz nestajanje jednoga kamena, porođaj njegov vuče za sobom smrt majke njegove. Svagdje, gdje su se razvili vapnenci i dolomiti u velikim naslagama, naći ćemo boksitnoga materijala, jer vapnenci i dolomiti matica su njegova. Treba samo da voda otopi to kamenje — ona to obilato čini — pa eto neke crvene mase, što je bila u vapnencima i dolomitima sakrivena, gdje se kao neotopljeni ostatak, kome voda nije mogla nauditi, sabira po pukotinama i jamama vapnenih planina. Mnogi od vas često je puta vidio taj crveni materijal. To je ona crvena zemlja, što je raširena po čitavom našem kršu, te je jedino plodno tlo za floru našega krša. Kroz dugo geologijsko vrijeme sabirala se crvenica na zgodna mjesta, vode su je nanosile u uvale i provalije sve više i više, dok ne nanesoše toliku masu, koja je često puta ispunila i veliku uvalu, dapače i kotlinu, pa duge i duboke pukotine, kako se to dogodilo baš kod nas u Lici, Dalmaciji i Hercegovini. Razvitak se taj zbivao vanredno polako i stalno je, da su mnoga tisućljeća protekla, dok je došlo do tvorbe naslaga naših boksita.

SL. 29. PAD KRKE KOD KNINA.

SL. 30. BEOGRAD: TERAZIJE (PO SLICI HANSENA).

Kako je dakle postanak toga boksita vezan usko uz vapnence i dolomite, to je i njegovo pojavljivanje vezano uz to kamenje. Tri su danas zemlje, koje imaju boksita u izobilju i koje su po industriju aluminija važne: Ujedinjene Države Sjeverne Amerike, Francuska i naša država. U nas su glavna nalazišta u Lici, Dalmaciji i Hercegovini, gdje boksiti zapremaju veliki prostore, koji će omogućiti procvat aluminijske industrije u velike.

Govoreći o rudarskim prilikama Jugoslavije svratili smo našu pozornost samo na one rude, koje su važne po dobivanje kovina, koje obrađuju u talionicama. Ugljen, gips, mramor, glinu, lapor, — sve materijal koji je također važan po industrijski razvoj zemlje, a koga u jugoslavenskim krajevima ima mnogo — i ne spomenusmo, jer bi nas predaleko odvelo.

Šest je dakle kovina, s kojima nas može naša domovina da opskrbi. To je željezo, mangan, krom, živa, bakar i aluminij, a kovima se još pridružuju arsen i antimon. Najvažnije su to kovine, koje trebamo u našem narodnom kućanstvu, one nas čine neovisnim o vanjskim državama. No te su kovine po Jugoslaviji tako razdijeljene, da nas upućuju neminovno na naše narodno jedinstvo i sile da odbacimo od sebe svaku natruhu separatizma. — Slovenski krajevi mogu nas opskrbiti živom, hrvatski i bosanski boksitom i željezom, srpski bakrom, maćedonski arsenom i antimonom.

SL. 31. BEOGRAD: VISOKA ŠKOLA.

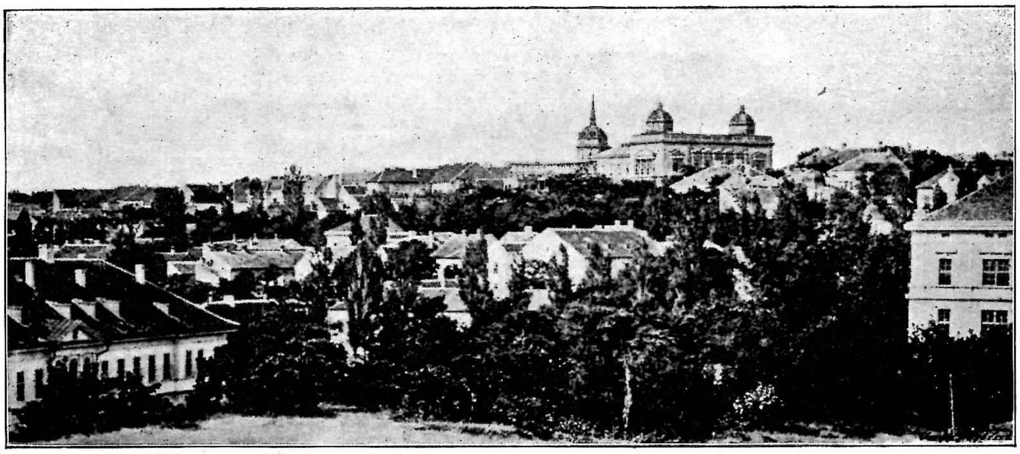
U jedinstvu gospodarski smo jaki, no odijeljeni jedni od drugih postat ćemo slabi i ovisni od vanjskih država, koje će nas nastojati da gospodarski isišu. Ne gledajući dakle na naše plemensko srodstvo, upućeni smo i sa gospodarskog gledišta na narodno jedinstvo. Nenaravno bi bilo povlačiti granice između jednih i drugih, kad nam i sama priroda pokazuje štetnost takvih granica. FRAN TUĆAN

Beograd.

Stotinu sam puta posmatrao našu prestolnicu s raznih strana njezinih, pa ipak, kadgod se lađom krenem iz pristaništa savskog, obuzima me neka milina, neko neobično zadovoljstvo gledajući na nju.

Putnici vele, da među evropskim glavnim gradovima po lepoti prirodnoga položaja Beograd zauzimlje četvrto mesto. Samo Carigrad, Stokholm i Lisabon stoje pred njim.

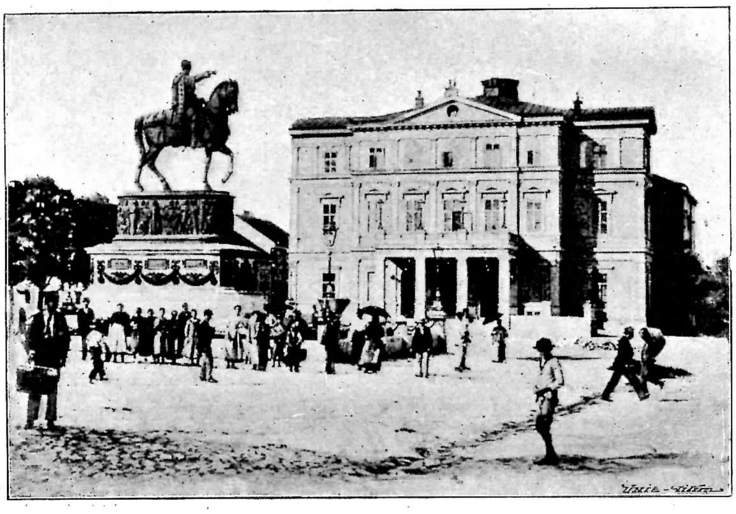
Sa tri različne strane dolazi se vodom u Beograd. S kojegod dolazili, pred vama se ukazuje čarobna slika njegova. Pa ipak se može reći, da je njegov izgled najlepši sa Save.

SL. 32. BEOGRAD: POGLED NA KRALJEVSKI GRAD.

Na južnoj strani Beograda obzor je ograničen onižim ograncima planinskim, koji se od Avale granaju. Pred nama je na toj strani Vračarsko brdo, na kom su poslednji delovi južnoga Beograda, a iza njega se uzdiže Avala s razvalinama Porčinoga zamka[1]). Ogranci od Avale spuštaju se postupno k Savi i k Dunavu. Od njih se izdvaja jedna greda, koja se na samom utoku Save u Dunavo svršuje stenom, rtom, na kom je grad beogradski. Ona strana te grede, na kojoj je grad Beograd, zajedno s Vračarom i s Topčiderskim brdom, savija se pred vašim očima u luku, te daje Beogradu odista veličanstven izgled.

Na Avali je odvajkada postojao gradić. Ona se negda zvala Žrnov, a Turci joj dadoše ime „Havala", t. j. uzvišenje. Narod pripisuje taj zamak „prokletoj Jerini", kao i mnoge druge po Srbiji. U pesmama se priča, da joj je negda bio gospodar

SL. 33. BEOGRAD: SPOMENIK KNEZA MIHAJLA PRED POZORIŠTEM.

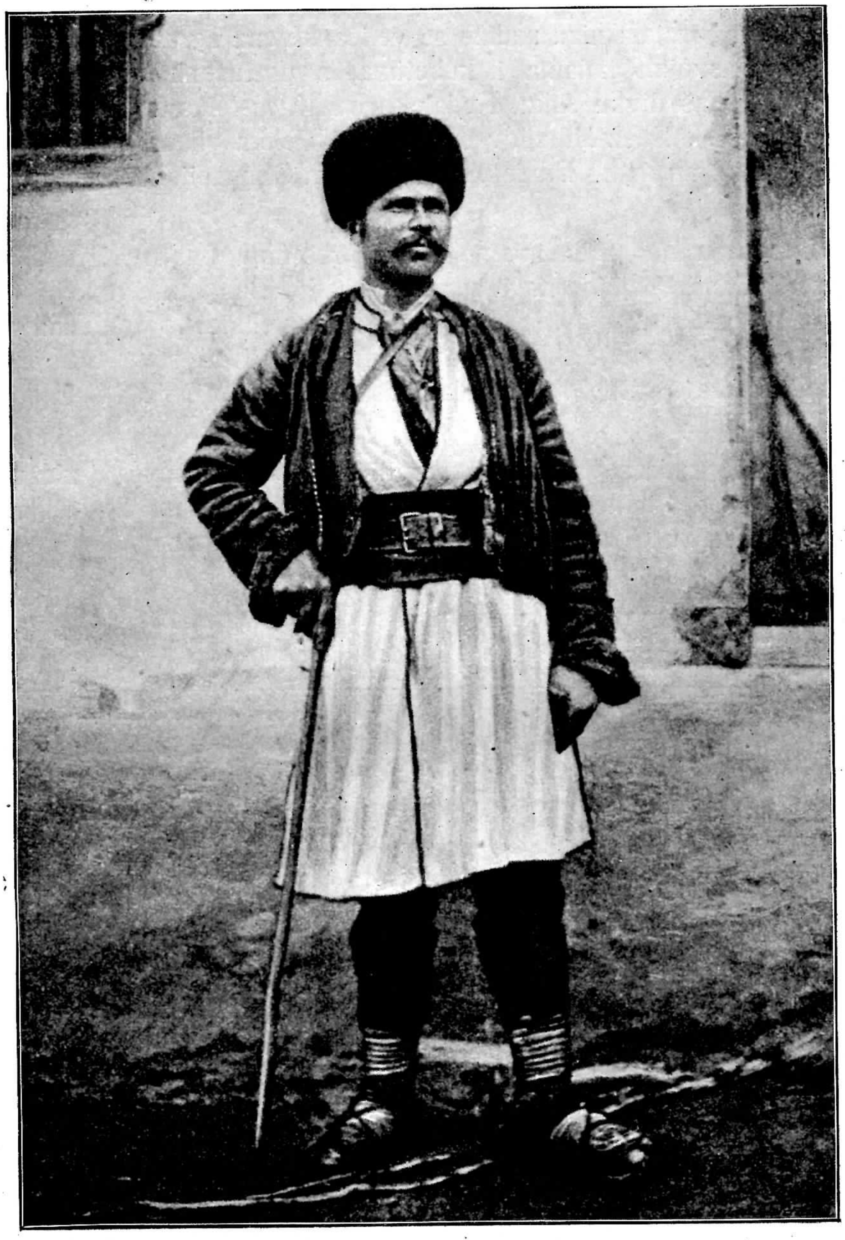
[1]) kule.

SL. 34. SELJAKINJE IZ OKOLICE BEOGRADA.

Porča od Avale, koji je grdna nasilja činio po okolini i koji je na Avali i počinuo, gde mu se grob i danas pokazuje. Zna se, da su ga Turci bili osvojili mnogo pre Beograda te s njega često nasrtali na beogradsku posadu i pustošili okolinu.

Od Topčiderskog brda, na kom su u primamljivom zelenilu letnikovci i vinogradi, a za kojim je divna topčiderska dolina sa svojim vrtovima, — pogled vam pada na zgrade Vajfertove pivare, na veliki železnički most preko Save, na lepu zgradu

SL. 35. PIROĆANIN.

železničke stanice, na Vojnu Akademiju, na Dom za siročad, na novu zgradu Državnog Savjeta, na Vasnesensku crkvu i t. d.

Na sredini beogradskog grebena, na njegovoj strmoj steni, jasno se razlikuju tri uporedna niza: donji, savamalski; srednji, jablanom zasađen s Abadžijskom ulicom; i gornji, na vrhu grebena, kojim se pruža prostrana, kestenom zasađena Milanova ulica (Terazije), koja se produžuje u najživlju i najlepšu beogradsku ulicu — Knez-

Mihajlovu. U tom gornjem nizu uzdiže se veličanstvena zgrada novog Kraljevskog dvorca, koja sa svojim kulama i kubetima, s pozlaćenim oplovima, krunama i zastavama čini baš divnu sliku. Nedaleko od Knez-Mihajlove ulice je Narodno Pozorište (Glumište), Knez-Mihajlov spomenik i Velika pijaca, na kojoj je golema zgrada Universe s Narodnom Bibliotekom i Prvom Gimnazijom i zgrada Narodnoga Muzeja.

U severnom kraju Beograda imamo lepu i prostranu Dubrovačku ulicu, koja se upravo spušta k Savi. U njoj je nova zgrada Narodne Banke, Mitropolija i Učiteljska škola. Naročito pada u oči Saborna crkva s velikim pozlaćenim zvonikom, a unutrašnjost joj je još lepša zbog bogata nameštaja i lepih slika. Ona je sagrađena 1839. godine, a čuva ostatke velikih vladalaca Miloša i Mihajla i ostatke neumrlog Dositeja Obradovića.

Severni kraj Beograda završuje se šumovitim Kale-megdanom[1]) i zidinama grada (tvrđe) beogradskog. Odatle je odista vanredno lep pogled na Savu i Dunavo, na Srem i njegovu Frušku Goru, na Avalu i na valjevske planine. SR. J. STOJKOVIC

[1]) Kale-megdan znači: gradsko polje.

SL. 36. BRESTOVAČKA BANJA.

V. JOSO BUŽAN: KOD SV. KSAVERA U ZAGREBU.

Zagreb.

I.

Na južnom obronku zagrebačke gore, tri kilometra od Save, na lijevoj obali prostire se Zagreb. Uzana razdolja, što se od zagrebačke gore u savsku ravnicu pružaju, na onom mjestu, gdje se svršuju, nose na sebi najstarije dijelove glavnoga grada kraljevine Hrvatske i Slavonije. Dok se stari Zagreb, t. j. zapadniji Grič i istočniji Kaptol, na brdu dižu, prostire se novi donji grad, u savskoj ravnici, ali se ipak veže s oba stara dijela. Neznatni potok Medvešćak, što teče sa Zagrebačke gore smjerom jugoistočnim prema Savi, dijelio je, dok je tekao starim koritom, nešto viši gornji grad od nešto nižega Kaptola pa je prosijecao donji grad, dok na zapadnoj strani teče kroz grad potok Tuškanec.

Gornji se grad podigao na jednom od najjužnijih obronaka gore, u obliku istokračnoga trokuta, kome je vrh šiljastoga kuta okrenut prema sjeveru. To je oblik stare tvrđe na Griču. Posred gornjega grada ima četverokutni trg sv. Marka, sa starinskom gotskom crkvom istoga imena, koja je u novije vrijeme obnovljena, te se na daleko ističe svojim šarenim krovom, na kome vidiš grb kraljevine Hrvatske

SL. 37. ZAGREB: JELAČIĆEV TRG SA SPOMENIKOM.

SL. 38. ZAGREB: DUGA ULICA.

i grada Zagreba. Koliko li je veselih i tužnih zgoda vidjela ta starinska crkva sa svojih visina. Zna se, da je već oko polovice trinaestoga stoljeća stajala, ali kad ono divlje čete tatarske navališe na Zagreb, razoriše i crkvu sv. Marka. Kralj je Bela IV. podiže nanovo, kad je Zagreb proglasio kraljevskim slobodnim gradom. Pod konac XIV. stoljeća već se u crkvi sv. Marka orila svečana pjesma, a orgulje je svirao orguljaš Nikola, — to je bilo nešto osobito za ono vrijeme. Nekoliko je puta crkva nastradala požarom, al' je i opet popraviše. Mnogo je štetovala od potresa g. 1502. Na zapadnoj strani Markova trga dižu se banski dvori, što su sazidani tek prošloga stoljeća. Stari su dvori bili nešto niže u Gospodskoj ulici, gdje je danas gradsko poglavarstvo. Tamo bi za sparnih ljetnih večeri dolazio pobjednik sisački, slavni ban, Toma Bakač, pa skinuvši gornji haljinac i zasukavši rukave od košulje, provodio koji časak sjedeći na običnu stolcu i naklapajući s vrijednim građanima zagrebačkim. Na istočnoj strani stoji sabornica, u kojoj se kupi sabor kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije. Pred crkvom ima jošte i danas pet kamenova u zemlji, za koje se pripovijeda, da je na njima stajalo usjano prijestolje, na kome su spalili Matiju Gupca „seljačkoga kralja".

Tri ulice vode na sjever i to: Demetrova ulica, koja se prije zvala Kazališna, jer je na početku ovoga stoljeća bilo prvo kazalište na onom mjestu, gdje je danas

SL. 39. ZAGREB: AKADEMIČKI TRG.

prirodopisni muzej s prekasnim zbirkama životinja i ruda. Kako su prije neko sedamdeset godina građani zagrebački mirno živjeli, kako im je malo stalo bilo do zabava i do kazališta, dokazuje pripovijedanje staraca, da je u Markovoj ulici na jednoj kući bila pribijena ploča s natpisom „Ovud se ide u kazalište".

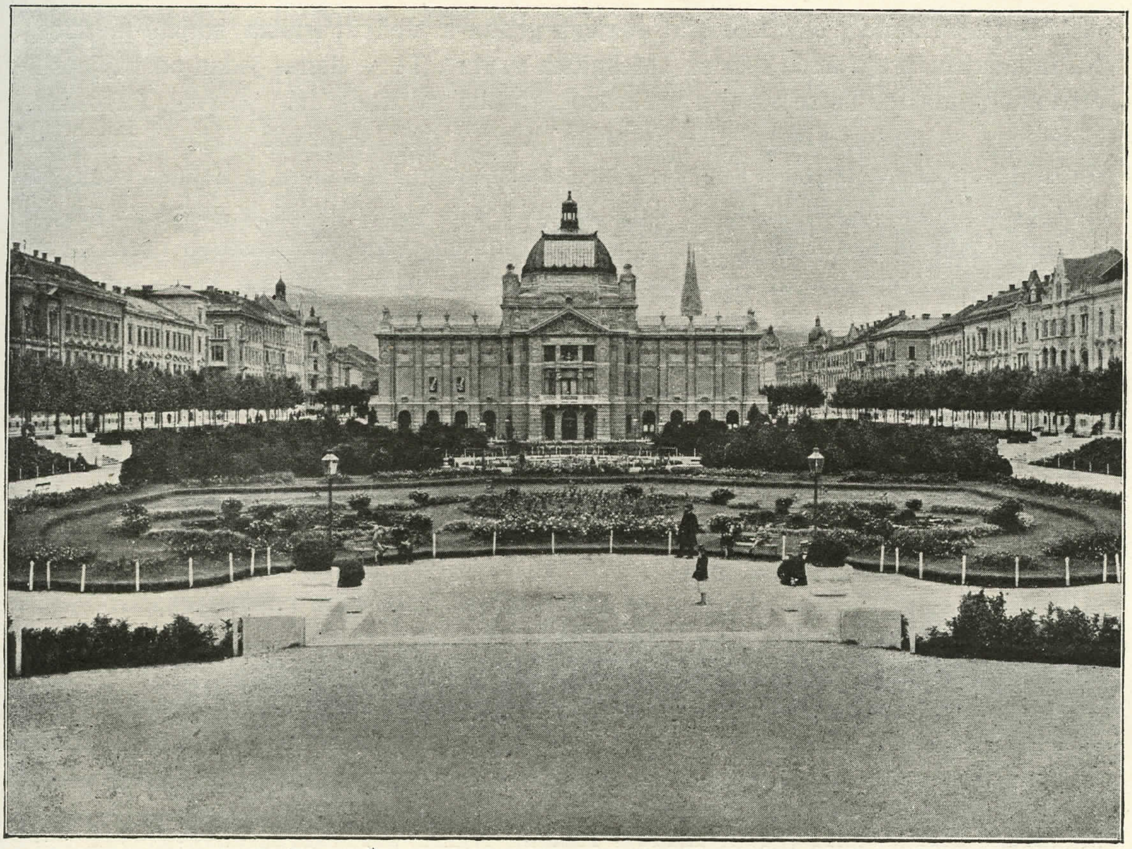
Druga je ulica, što vodi na sjever, Pivarska, i ime joj po prvoj pivari, što je u Zagrebu bila. Tu ćeš naći još po koju starinsku kućicu, što se stisla u kut, pred njom je mali vrtić, i brajda ovjenčana vinovom lozom. Mali prozorčići veselo gledaju u taj novi Zagreb i u svoje ponosne dvokatne družice. Uz nekadašnji istočni gradski zid ide Opatička ulica nazvana po samostanu, u kome je, vele, pod silu koludrica Judita Petronila, kći nesretnoga bana Petra Zrinjskoga, život svoj dokončala.

Najsjevernija tačka staroga grada bijaše „Popov turen", četverouglasta kula, koja je nekada pripadala Kaptolu. Danas se niže toga tornja prostire Vrazovo šetalište; niže njega Kipni trg, na kome je u prvoj polovici prošloga stoljeća u radne dane svirala vojnička glazba, a odlični se svijet po šetalištu šetao ili sjedio pred kavanom ispod tornja, kao što to danas biva na Trgu Zrinjskoga. S Popova se tornja pruža prekrasan pogled na sjever, prema Jurjevskoj ulici, koja vodi mimo kapelu sv. Jurja u goru zagrebačku. Otuda vidiš tamnu, u bukovu i u hrastovu šumu

SL. 40. ZAGREB: NARODNO KAZALIŠTE.

zaraslu goru, na zapadnoj se strani ponamjestiše posred svježega zelenila, vile zagrebačkih imućnika. Divan ti se pogled odanle otvora na sjevero-istok, gdje se na zaravanku jednom, nekoć ljetovniku preporoditelja Ljudevita Gaja, pruža njegov „Mirogoj", danas centralno groblje. Rijetko ima ljepših prizora nego kad na dan Svih svetih pane suton pa se zakrijese tisuće svjećica na centralnom i na malom zapuštenom groblju svetoga Tome. Niže istočnoga zida gradskoga protegla se u uzanoj dolini Nova Ves, a nešto se niže podigla između kula utvrđenoga grada nadbiskupskoga stolna crkva sv. Stjepana s dva svoja ponosita sto i pet metara visoka tornja. Danas je dolina između Kaptola i gornjega grada posuta kućama, gdje su nekad bili gradski vinogradi, a na Medvešćaku gradski mlinovi i kupalište. Na istočnom zidu nalaze se kamena vrata, jedna od najvećih, što vode u grad. Nad kamenim vratima diže se visoka četvorouglata kula, a pod vratima nalazi se zavjetni oltar majke Božje, koja je nekoliko puta spasla gornji grad od požara, kad je u podgrađu gorjelo. Od kamenih vrata vodi ulica upravo na Markov trg mimo plemićki konvikt, nekoć jezuitski samostan. Otale i ime ulici, koja vodi uporedo s istočnim zidom do crkve sv. Katarine, koja je već od XIV. stoljeća postojala kao crkvica, a u XVII. je stoljeću izgradiše Isusovci s pomoću imućne vlastele gradske u baročnom slogu; 1880. godine 9. studenoga malo je nije razvalio strašan potres,

SL. 41. ZAGREB: UMJETNIČKI PAVILJON.

a 1896. godine posve je obnoviše. Na južnom gradskom zidu, gdje je danas Štrosmajerovo šetalište stoji gornjogradska gimnazija, vatrogasni toranj kraj nekadašnjih gradskih vrata, koja su zvali „dverce" t. j. vratašca. Tu je bio kraljevski dvor već za kralja Andrije II., a zna se, da se ondje Bela III. (IV.) sklonio bježeći pred divljim tatarskim čoporima. Nekada je zvonce na tom tornju pozivalo na oružje slobodne građane na „gričkim goricama", kad bi kivni stanovnici Kaptola navalili na gradsko zemljište.

Sa Štrosmajerova šetališta otvora se prekrasan pogled na južnu stranu. Oko ti obuhvata prostranu zelenu savsku ravnicu, što je Sava razdvaja vijugajući se, nizak lanac šumovitih Vukomerićkih gora zatvora ravninu s juga, dok se na zapad, već napo u modrini prostire strma Samoborska Plješivica, a niže nje podigao je ponosito glavu na šiljatu vrhuncu stari Okić-grad. Na dalekom se južnom obzoru pokazuje čudnovati Klek, a za osobito lijepa vremena Gola Plješivica kod Plitvičkih jezera i 1790 m visoka Klekovača na Črvljevici planini u Bosni. Na istočnoj strani protegla se vinorodna Moslavačka gora. Bijeli se tornjevi i dvorovi ređaju plodnom Posavinom, a pod tvojim se nogama prostr'o novi „Donji grad".

Kod „Popova tornja" bila su nekad „Nova vrata", a od njih se pružio zapadni gradski zid uporedo s današnjom Demetrovom ulicom, koja se svršuje kod Mesničke

ulice, gdje su nekoć, dok nije bilo donjega grada ni velikih tržišta, stajale mesnice. Na tadašnjem kraju ulice bila su „Mesnička vrata". To je danas jedan od najljepših dijelova gradskih. Tu se ulazi u prekrasni, gotovo sat hoda dugi perivoj, Tuškanac. S istočne se strane visoko diže šetalište „Grič", gdje je nekoć stajao kapucinski toranj i kapela sv. Ivana s kapucinskim samostanom. Podzemni je hodnik vodio od te kapele do Mesničkih vrata pa dalje nizbrdo, kao potajni izlaz iz gornjega grada.

Ondje, gdje je nekoć slab potočić žuborio posred stoljetnih hrastova i jela, tu se danas križaju puteljci, tu su hladovita zakloništa, porazmještene klupe, ondje je tajnoviti mirni Sofijin put prozvan po ženi slavnoga bana Jelačića. Na drugom se brdu više kapele sv. Roka prostire bujni Josipovac s čitavim nizom vila. Kad osvanu krasni proljetni dani, sakupi se po Zagreba ondje; ima tu veselja i glazbe, gospodske se kočije gube u tamnom zelenilu šumskom, dok se šarovit veseo svijet mota po svježoj tratinskoj zeleni.

Kolike li promjene u svijetu. Kako je u davno vrijeme, za ljute zimske noći gladan kurjak upirao svoje žarke oči u tamne kule staroga Zagreba, s kojih se ozivao samo turobni rog gradskoga noćobdije!

II.

Niže „gornjega grada" prostire se u plodnoj nizini savskoj novi „donji grad" s ravnim unakrštenim ulicama. Onuda, kuda je nekad vodila cesta spajajući istočne dijelove Hrvatske sa susjednom Kranjskom i Štajerskom, ondje se danas pruža bogata i živa Ilica. To je srce grada Zagreba. Od rana jutra, kad se povrćari, voćari, mljekari i mesari žure Ilicom snoseći sa svih strana hrane zagrebačkim stanovnicima, pa do kasne večeri, kad pod tamnim zvjezdanim nebom a kraj sjajne svjetlosti električne i plinske, uz silne izloge najrazličitije robe, uz veliku buku kola, viku kočijaša i zvonjavu tramvaja — Zagrepčanin (kako veli) traži odmora, neprestano je Ilica živa i puna. Najživlje je vrijeme, kad top sa Štrosmajerova šetališta oglasi podne. Onda se napuni Ilica đacima svake ruke; uspinjača, što spaja gornji grad s donjim, neprestano se uspinje i spušta. Vesela se četa poput mladih vrabaca onda prospe Ilicom. To povećava buku i viku poslenoga svijeta. Tek se nekoliko mirnih besposličara šeta Ilicom zataknuvši ruke u džepove, gleda nebu pod oblake, u ono tamno modro nebo. Ilica dopire do Jelačićeva trga, gdje se ponosno diže veoma lijepi spomenik bana Jelačića na konju (od Fernkorna). Na zapodnoj strani Ilici gotovo nema kraja. Najprije teče posred velebnih dvokatnica, onda zalazi među niže kućice, postaje predgrađe a svršuje se u selu jednom, na međi gradskoj. Od nje na jug vodi sedam većih ili manjih meridionalnih ulica, od kojih je najznatnija Frankopanska i njezin nastavak, tri kilometra duga Savska cesta, što vodi do novoga željeznoga Savskoga mosta, a onda preko Save u Karlovac i Sisak. Duga aleja od kestena ide ovom cestom gotovo do Save, a počinje se na Sveučilišnom trgu. To je jedan od najljepših trgova zagrebačkih. Sjevernu stranu zaprema velika zgrada sveučilišna, pred kojom se nalazi mali perivoj. Na istočnoj strani nalazi se posred lijepa vrta zgrada gospodarskoga društva, a odmah do nje ugledni Učiteljski dom.

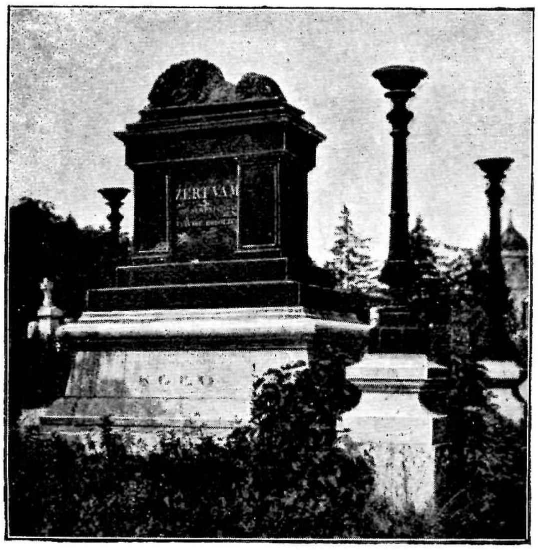
Odanle vodi široka lijepo izgrađena Kukovićeva ulica mimo protestansku crkvu na Zrinjski trg.

Južni dio Sveučilišnoga trga zaprema „Hrvatski dom“, u komu su smještene prostorije pjevačkoga društva „Kola“ i „Hrv. Sokola“.

Što je na zapad Sveučilišnom trgu, to je školski dio. Francuz veli onom dijelu Pariza, gdje škole stoje „Quartier latin“ — taki je Q. l. na zapad Sveučilišnom trgu. Tu je obrtna škola, stručna škola, donjogradska gimnazija, realna gimnazija s trgovačkom akademijom i samostanske ženske škole. Sve su to prekrasne nove zgrade, a čitav se taj dio grada odlikuje osobitim mirom sve, dok ne mine škola. Posred Sveučilišnog trga stoji novo prekrasno hrv. zem. kazalište na uzvišenom mjestu ukrašenom stupovima, veoma lijepo uređeno iznutra a krasi ga lijepi zastor majstora Bukovca. Na zapad od Sveučilišnoga trga vodi upravo jedan kilometar dugi, ravni, a zelenim kestenima ukrašeni Prilaz. Daleko na kraju opazit ćeš toranj Aleksandrove vojarne, što je sastavljena od nekoliko posebnih kuća. Tu je stari južni kolodvor, a dalje dopire ti pogled na visoke dimnjake zagrebačkih tvornica. Tu se počinje tvornički grad, osim duhanare i plinare, koje su u samom gradu, naći ćeš tu još tvornicu parketa, glinene robe, Frankove kave i pivovaru. Tu se u jednoj mirnoj dolini krije lijepo uređena bolnica milosrdnih sestara, dok se u ravnici niže južnoga kolodvora

SL. 42. ZAGREB: DRŽAVNI KOLODVOR.

SL. 43. ZAGREB: SPOMENIK ŽRTVAMA ZA SLOBODU.

SL. 44. ZAGREB: MIROGOJ, GROBOVI ZASLUŽNIH MUŽEVA.

nalaze silne makine, koje tjeraju vodu vodovodnu u gornji grad u posebnu spremnicu, otkle onda po svem gradu po željeznim cijevima teče te grad opskrbljuje vodom.

Od Sveučilišnoga trga vode dvije ulice na Zrinski trg. Taj je ponos Zagrepčana. Trg zelen, obrastao najeksotičnijim biljem s trostrukom alejom platana, s tri vodoskoka i veoma lijepim paviljonom, gdje svaki drugi dan glazba svira. Taj je trg opkoljen prekrasnim palačama. Od svih se najviše ističe na južnoj strani palača Jugoslavenske akademije. To je nutrinom i vanjštinom jedna od najljepših građevina grada Zagreba. U polukrugu pred njom postavljena su četiri poprsja znamenitih Hrvata: kneza Krste Frankopana, koji je pao na početku XVI. stoljeća pod Varaždinom; potom junačkoga branitelja Kiseka (1532. god.) Nikole Jurišića pa slavnih slikara Andrije Medulića (Schiavona, čit. Skjavona) i Julija Klovića, koji je poznat sa svojih prekrasnih miniatura[1]). Sve je te kipove od mramora izradio hrvatski umjetnik-kipar Ivan Rendić. Širokim kamenim stubama uzlaziš u palaču akademijsku. Tu se u prizemlju nalazi muzej starina grčkih, egipatskih, rimskih i sredovječnih, tu je lijepa zbirka oružja i starih novaca. U dvorištu staklom natkrivenom, posred uglednih kamenih stupova nalaziš starinskih kipova i zbirku slika, što prikazuju najznamenitije banove i dostojanstvenike hrvatske. U prvom je spratu bogata biblioteka akademijska; sav drugi kat zaprema zbirka starih i novih slika, što ih je poklonio biskup Štrosmajer. Iza akademije prostire se prekrasno uređen trg. Pred njim je kemički laboratorij posred crnogorice, za njim spomenik pjesniku Petru Preradoviću[2]) i veliki željezni paviljon umjetnina. To je najviša zgrada donjega grada, a odlikuje se velikom kubom. Tu se počinje novi trg prozvan Trg I., koji se

[1]) Miniature su sitne slike minijem (crvenim olovnim oksidom latinski minium zvanim) veoma pomnjivo izradjene, a nalaze se ponajviše kao ures znamenitim knjigama.

[2]) Spomenik Preradoviću podigao je Stjepan pl. Miletić, rodoljubni književnik i osoboti poštovatelj pjesnikov.

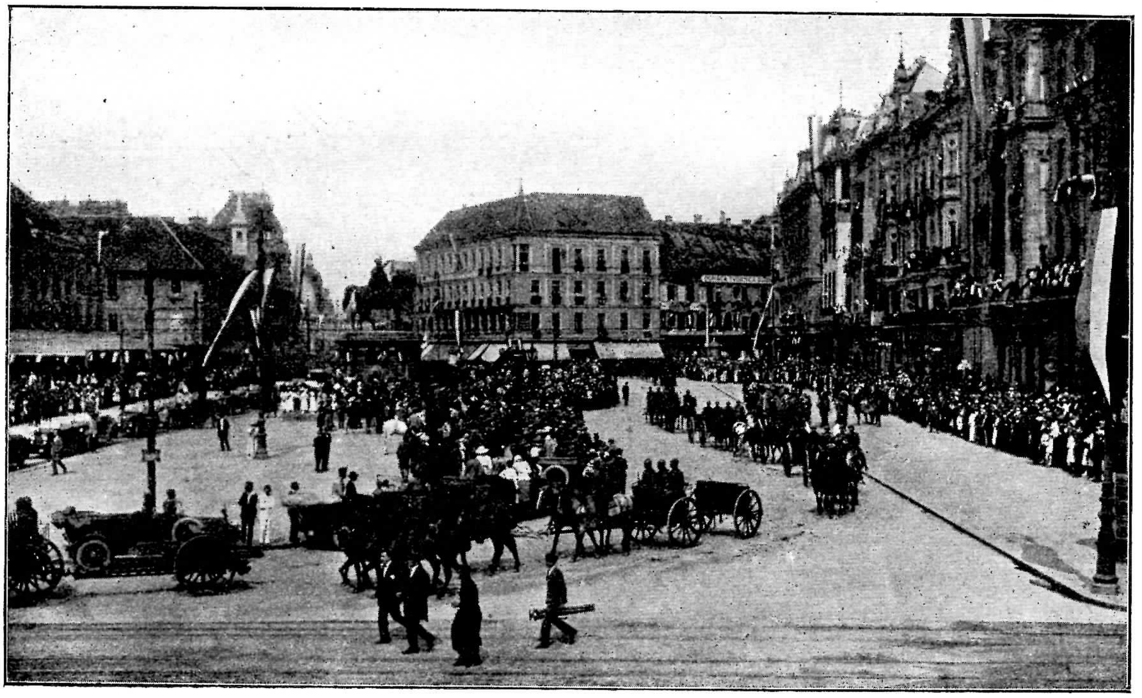
svršuje velikim novim državnim kolodvonom. Ovdje su na jednu stranu poredane tvornice željezničkih lokomotiva i vagona, tu stoji lupa parnoga nakovnja, a dalje na kraju grada tvornica je papira i dvije tri velike ciglenice.

Na zapadnu se stranu pruža lijep botanički vrt, u kojem ćeš naći najraznovrsnijega bilja domaće i tropske flore.

Istočni dio grada zaprema starinska Vlaška ulica, ime joj je od graditelja Talijana, što su gradili stolnu crkvu, te su je latinski nekada nazivali „vicus Latinorum“ [1]. Ta se ulica svršuje u nadbiskupskom perivoju Maksimiru, koji je po svem svijetu na glasu radi lijepoga uređenja.

Uz tamnu crnogoricu i stoljetni hrast niže se bijela breza lisnata lijeska, crvena odlika bukve postavila se uza sivu topolu; ružin se busen ređa jedan za drugim, čudno neviđeno stabalje širi svoju krošnju ušir, a nad mirnim glatkim jezerom spustio grane tanani strmogled. Posred svježih zelenih livada vijugaju se putovi preplećući se, bijeli visoki mostovi prebacuju brze potočiće. Tu se postavio kiosk, s koga je prekrasan pogled. Ondje se u debeo omorik zavukla šumarska kuća. Na brežuljku jednom veselo gleda u svijet kapela sv. Jurja, dok se u golemi cvijetnjak posadio ljetni dvor nadbiskupov. Dalje se ređaju majur, staje, mlinovi, pile, sve onamo do „mirne kolibe“, — odanle ti se pruža usred onoga velikoga mira divan pogled na zagrebačku goru i na nekadašnji samostan remetski. Što je Tuškanac zapadnomu dijelu Zagreba, to je Maksimir istočnom. Kad se probije led na jezerima, kad nestane snježnoga inja s granatoga drveća pa kad se mladom travom prospe ljubičasti i bijeli šafran i modra jetrenka, onda Zagreb navre u Maksimir, onda gospodske

[1] Latinsko, talijansko selo.

SL. 45. ZAGREB: DEFILE VOJSKE PRED REGENTOM.

kočije polete onamo jedna za drugom, veseli se svijet razaspe po zelenim livadama, veseljaci lijeću na svojim dvokolicama, šareni se seljački svijet miješa s gradskom gospodom, glazba se ori međ drevnim dubovima, po jezeru se ljulja dvadesetak lađica, a među njima se koči kao pijevac mali parobrod, koji uzdišući obilazi jezerom.

III.

Treći a možda i najstariji dio Zagreba je Kaptol. Nekada je Kaptol bio ograđen drvenom kasnije zidanom ogradom. Od gornjega grada dijelio ga do 1899. potok Medveščak i tako prozvana Šoštarska ili Njemačka ves, današnja Duga ulica, gdje su postolari Nijemci naseljeni bili, koji nijesu smjeli stanovati unutar zidina. Do 1860. od prilike godine imao je Kaptol četvora vrata. Jedna na sjevernoj strani, malo niže kaptolske škole odmah iza zadnjih kanoničkih kuća; druga na južnoj strani kod ulice „Pod zidom"; treća u Dolcu, gdje su danas stube, a četvrta u današnjoj „Skalinskoj ulici". Na sredini toga staroga dijela grada nalazio se Kaptolski trg s vijećnicom od prilike na mjestu, gdje je danas kip Majke Božje na visokom stupu. S jedne i s druge strane trga poređane su kanoničke kuće, dok je jugozapadni dio Kaptola „Pod zidom", „Dolac", „Opatovina" i skaline, što su k gradskoj međi vodile — današnja „Skalinska ulica" — bile određene za trgovce.

Na istočnoj strani Kaptola diže se starodrevni biskupski grad s četiri goleme tvrde kule, a u prostranom dvorištu grada podigla se tamna, mrka gotska katedrala sv. Stjepana. Biskupiju je zagrebačku osnovao kralj Vladislav 1095. g. Od onoga vremena do danas mnoga je nezgoda prohujila mimo starinske one kule i veličajnu negdašnju tvrđavu; tatarsko kopito i španjolska taneta ipak im nijesu naškodila, mnogo je puta tajnovitim svodovima zaorila vesela svirka veličajnih orgulja. Kad se oko visokih gotskih stupova skupi pobožni svijet, kad se silnim onim prostorom razliježe skladan pijev i moćni glas divnih orgulja, kad zatutnje silna zvona sv. Trojstva i sv. Vladislava, a crkva se napuni miomirisnoga dima tamjanova, koji se poput modrih oblačaka na šarenim sunčanim zrakama po crkvi prostre, onda ti se duša napuni nekim osobitim strahom i poštovanjem.

Kud se god okreneš, svagdje susrećeš stare i nove spomenike. Eto kipovi biskupa dobrotvora i velebnih umjetnina rezbarije, s druge strane opazit ćeš oklop, mač, buzdovan i kacigu slavnoga bana Tome Bakača, koji je u raci stolne crkve zakopan.

Prekrasni kameni anđeo drži na svojim ramenima lijepo izrađenu propovijedaonicu od šarena mramora. Visoki su gotski prozori prava umjetnina radi slika od bojadisanoga stakla. Tornjevi, koji su 1900. god. dogotovljeni visoki su 105 m. Starinska vrata rese kipovi dvanaest apostola i kip sv. Vladislava i Stjepana s dva kamena lava. U riznici stolne crkve nalazi se posuđa, odijela i sv. moći od velike vrijednosti.

Na istočnoj strani biskupskoga dvora nalazi se lijepi biskupski vrt, a na sjevernoj drži se dvora nadbiskupsko sjemenište, zvano „Crna škola". Zovu je tako, jer je u šesnaestom vijeku kanonik Filipović ondje stanovao pa se poslije za turskih ratova poturčio. Kuću su mu omazali radi toga crnom bojom, a poslije bude onamo smješteno sjemenište.

Predgrađe kaptolsko na sjevernu stranu zove se „Nova ves". To je starinski dio grada Zagreba s malim niskim kućicama posred vrtova. Pričinja ti se, da si negdje na selu, kad za čas iz bučnoga Jelačićeva trga i ozbiljnoga Kaptola zađeš u taj kraj.

Visoko gore na brdu diže se gornji grad s Popovim tornjem, a na sjever odvest će te cesta do milovidnoga sela Šestina, gdje se diže ponositi dvor šestinski, a gore nad njim posred guste šume stoje starinske razvaline Medvedgradske. Uspni se koji sat uzbrdo pa stani na gvozdenu sljemensku piramidu, uhvatit ćeš pogledom svojim sve zeleno talasasto Zagorje sjeverni ti obzor zakriva šumovita Ivančica i strmi Kalnik. Za lijepa vremena naći ćeš na dalekom zapadu snježni Triglav pa rastrganu samoborsku Plješivicu s drevnim Samobor-gradom i vratolomnim Okićem.

Pod svojim nogama spazit ćeš plodnu Posavinu i srebrnu Savu, a baš niže samoga brda ljeska se na mladom suncu starinski Zagreb.

DR. M. ŠENOA

SL. 46. ZAGREB: GROBNI-SPOMENIK P. PRERADOVIĆA.

SL. 47. LJUBLJANA: MARIJIN TRG.

Ljubljana.

Na prostranom i zelenom ljubljanskom polju, kojega okružuju visoke alpske pećine leži bijeli grad — Ljubljana. Kao sijedi starci poredali su u naokolo oko Ljubljane bijeli snijegom pokriti vrhunci julskih i kamniških alpa i Karavanka. Dolinu prosijeca Ljubljančica i prolazi upravo kroz sredinu grada i podaje mu tako divan izgled, kakovog nema nijedan jugoslavenski grad. Na ljubljanskom polju rasijano je k tome nekoliko brežuljaka, a jedan od njih zapao je upravo uz rijeku Ljubljančicu. Na njegovom podnožju leži Ljubljana, a na njegovom vrhuncu tvrda gradina iz srednjeg vijeka.

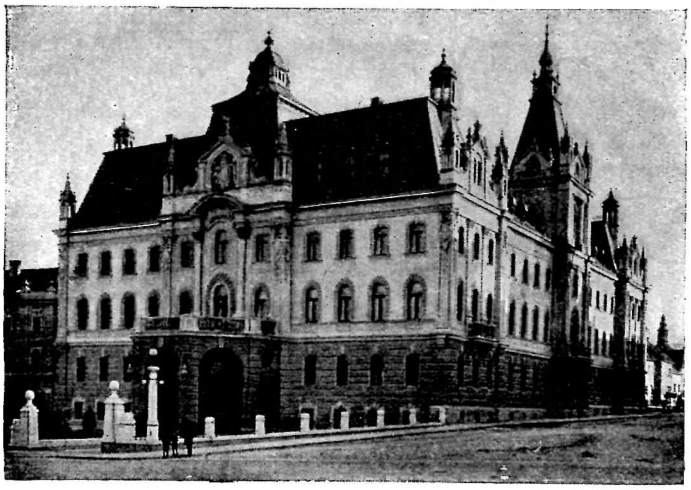
SL. 48. IVAN GROBAR: SLOVENKA U NEDJELJU.

SL. 49. LJUBLJANA: NARODNI DOM.

Tako je kod ovog grada usredotočeno sve ono što jedan grad čini lijepim: bujna okolica, visoke planine, rijeka i stara gradina nad novim i modernim gradom, kamo bježi svijet, da se naužije zraka s alpinskih gora i divnog izgleda na daleke i visoke sniježnike.

Od vajkada slovi Ljubljana kao mirni grad. I doista, dođeš li željeznicom u Ljubljanu i kad izađeš iz kolodvorske zgrade i prođeš prvim ulicama, sretat ćeš dosta ljudi, ali sve je mirno. Ne buče još po Ljubljani bučni automobili i brojne kočije, pa i sam tramvaj neobično je miran. I danas, kad je Ljubljana počela da se razvija silnim koracima, kad se tu osnivaju visoke škole i razni uredi, još uvijek

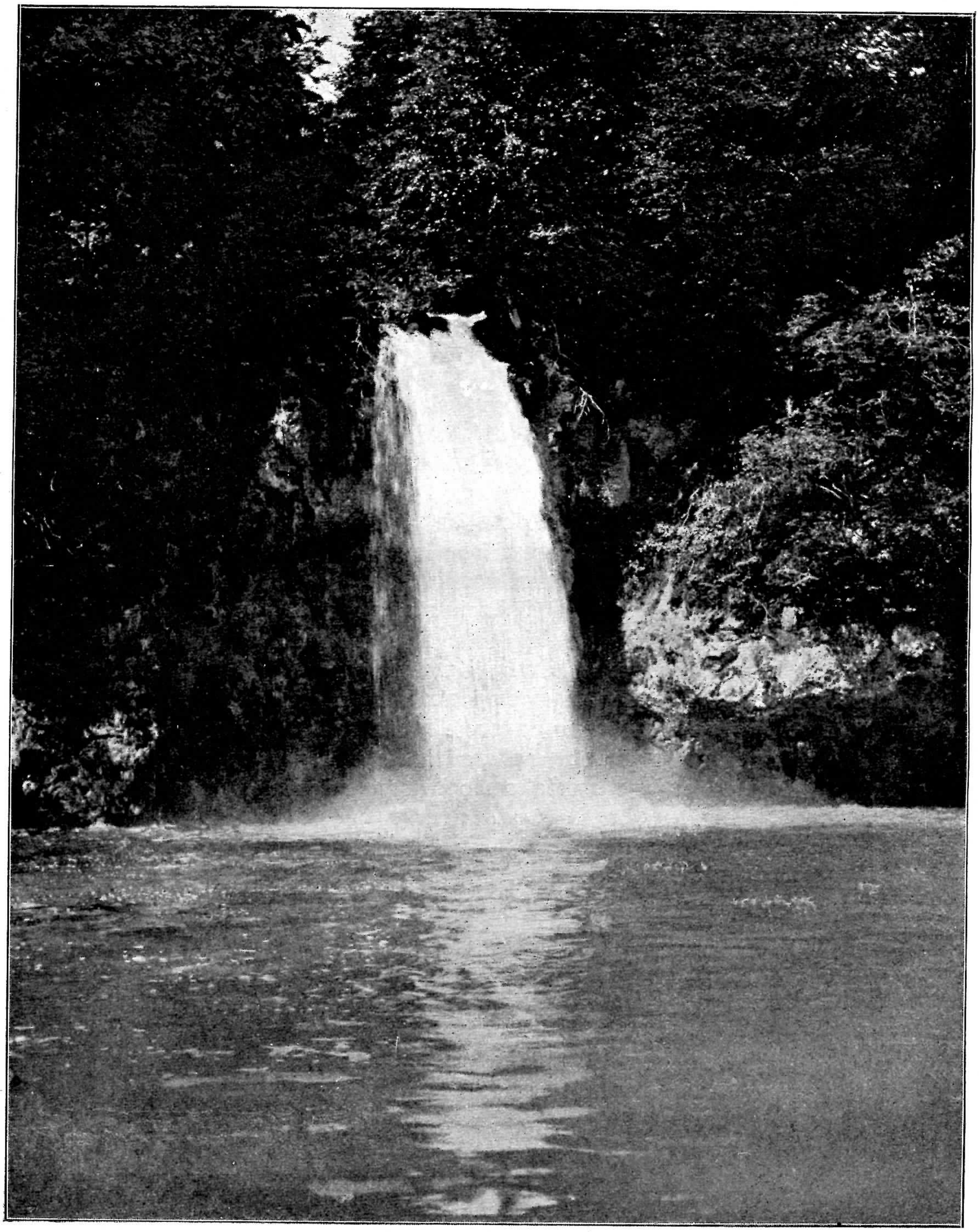
SL. 50. LJUBLJANA: VLADINA PALAČA.

je Ljubljana mirni grad. Trgovina, koja podaje gradu živahnost nije ovdje jako razvijena. Preblizu je Zagreb, Rijeka i Trst, a industrija, koje imade u Sloveniji prilično dosta, nije koncentrisana u glavnom gradu, već razdijeljena po svim mjestima, gdje ima vodene pogonske snage.

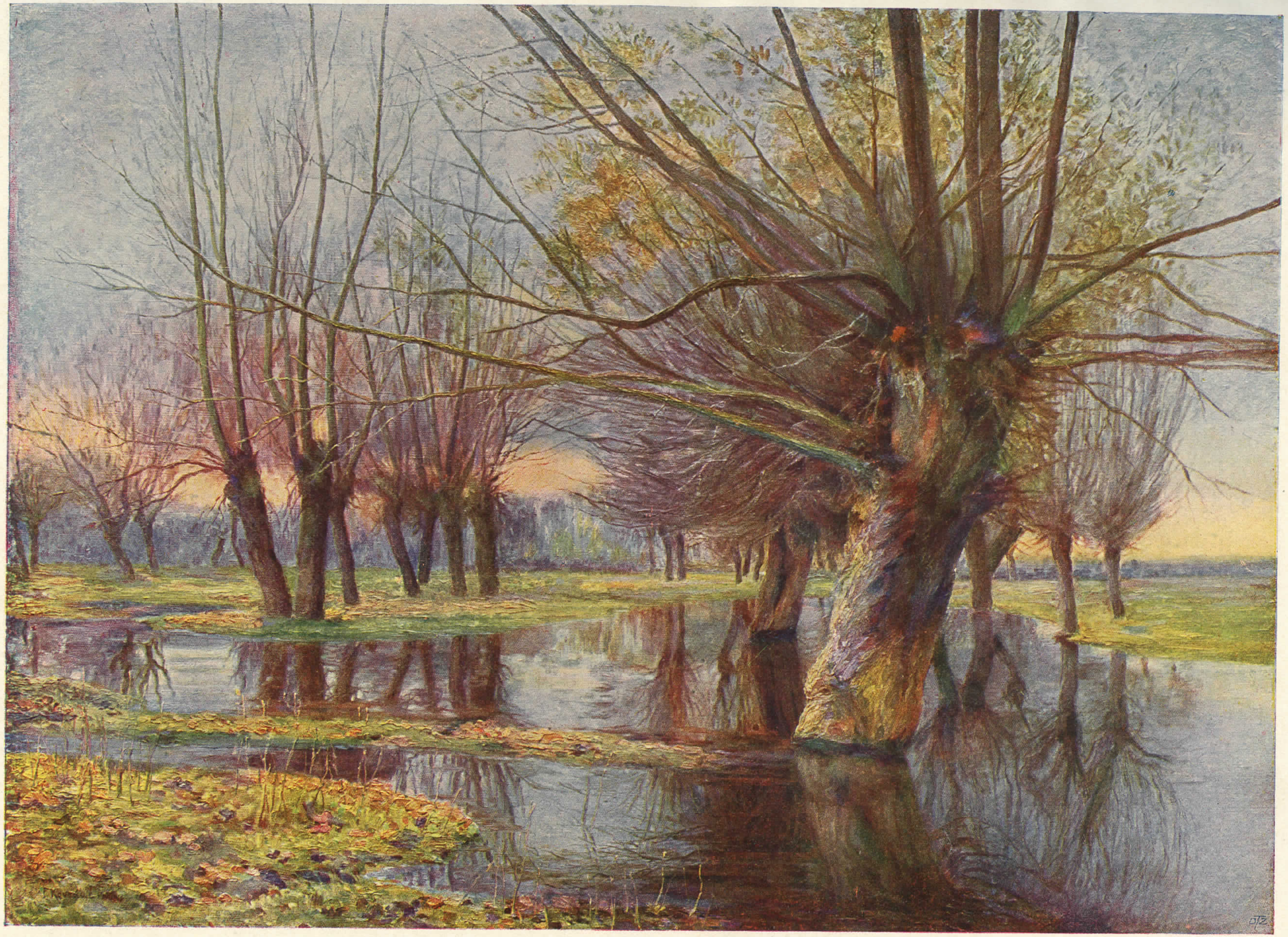
Sam grad je lijepo uređen. Iako nijesu ulice gradske široke i duge kao u velikim modernim gradovima, imaju oni na sebi jedno posebno obilježje. Čovjek prolazi njima i na svakom koraku nalazi povjesne ostatke, svaka kuća gotovo ima svoju povjest. U taj stari grad, u te stare ulice ponamješteno je i mnogo novih zgrada, velikih palača, osobito nakon velikog potresa od godine 1895. Sve ove zgrade čine zajedno s onim starim jednu cjelinu, a nad svima bdije stara gradina na šumovitom brijegu.

Ljubljana imade sve što mora da ima jedan grad: ona ima uređene ulice, kanale, vodovod, električni tramvaj i rasvjetu, ima visokih škola i kazališta, spomenika, ima hotela, trgovina i banaka. Ali to sve imaju i drugi gradovi, no jedno ima Ljubljana, što mnogim gradovimu nedostaje: prekrasni park, divno šetalište, odmah uz grad šumu, gdje se u sjeni stoljetnih stabala odmara gradski svijet od dnevnog posla. T i v o l i zovu Ljubljančani taj park, taj glavni ures svoga grada. Nije to dosadan park, između kuća urinut, gdje jedva biljka raste, ne, to je šuma, koja odmah na zapadnoj strani nadovezuje na grad i diže se na mali brežuljak odakle ti puca vidik na svu okolicu. Odatle Ljubljani ona pogodnost, koje drugi gradovi nemaju. Stranac se ovdje nalazi u gradu i na ladanju, jer se lako naužije prirodnih ljepota, a opet mu je pri ruci i gradski komfort.

Slobodna Ljubljana u našoj slobodnoj ujedinjenoj domovini treći je list u lijepom trolistu: Beograd, Zagreb, Ljubljana. Dva brata, dva bora zelena Beograd i Zagreb pazit ću svoju sestricu tankovrhu jelu: Ljubljanu, znat će je cijeniti i pomoći joj, da se pridigne, jer je ona kroz dugi niz stoljeća bila podvrgnuta pod jaki njemački jaram, koji joj nije pustio da svoje grane raširi. Danas kroči Ljubljana velikim koracima, okuplja u sebi slovenački dio našeg naroda, taj najradiniji i najsolidniji, kojega je prije mogla samo krišom pripravljati na buduća bolja vremena.

SL. 51. GALOVAČKI BUK.

VI. FERDO KOVAČEVIĆ: U PREDVEČERJE.

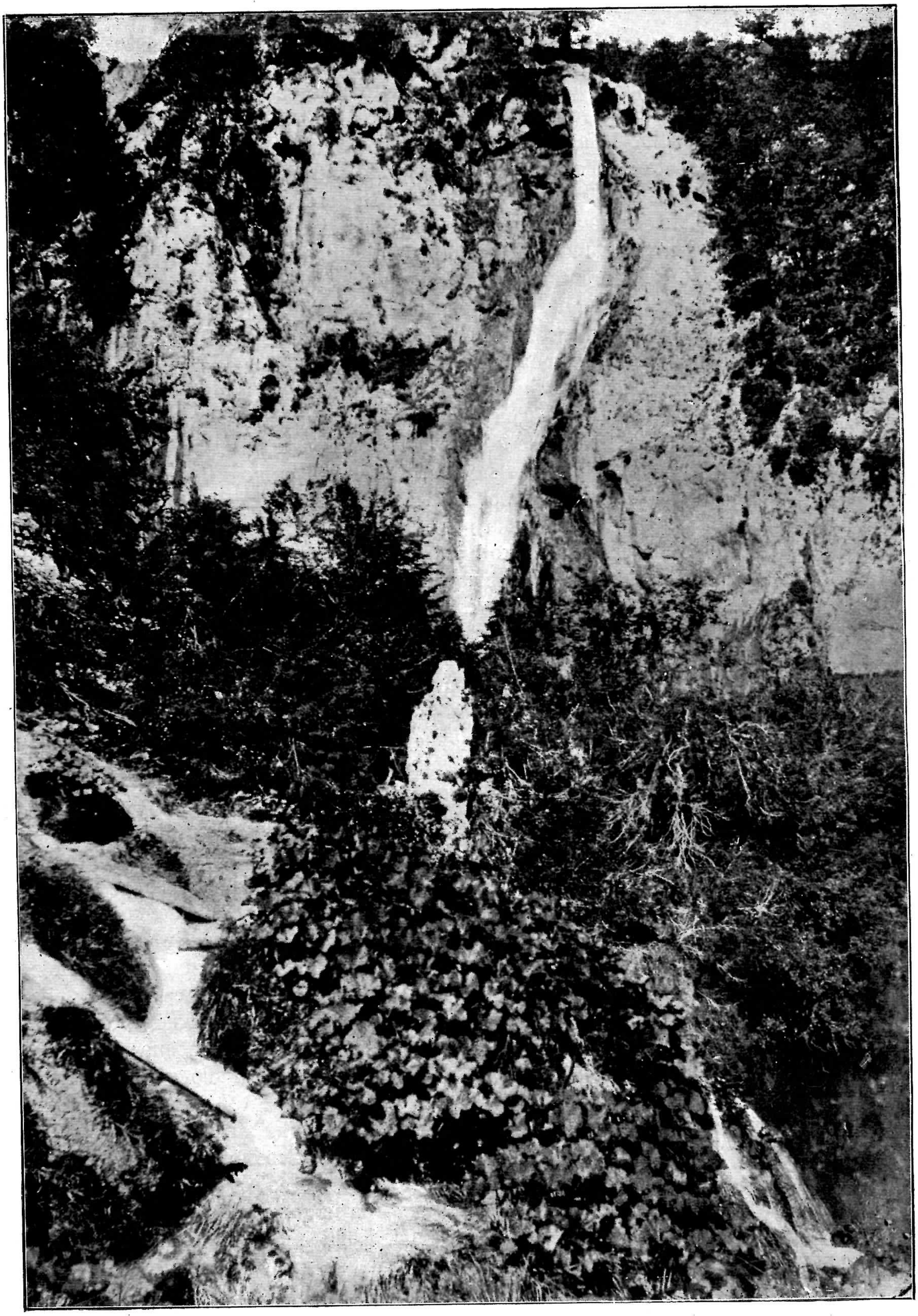
Na onom mjestu, gdje se snizuju šumoviti vrhovi Male Kapele pa gdje od istočne strane diže svoje vrletno čelo Gola Plješivica, uvališe se krasne Plitvice: azurni niz od petnaest što većih, što manjih jezera. Kraj oko njih valjada je najljepši u svoj Hrvatskoj, a ujedno i najzanimljiviji. U svoj Evropi nema na jednom mjestu toliko prirodnih ljepota, koliko baš na Plitvicama. Stranci sa svih strana svijeta, što su dolazili na to biser-jezerje, ne mogu da ga se dosta nahvale, a velike svjetske novine donesoše slike jezera i slapova pa opise u raznim jezicima. Sve vode, što idu Kupom i Unom u Crno more, i pritoci Jadranskoga mora, izuzev neke kratke primorčice, odlikuju se svojim nepravilnim tokom, svojim čudnovatim izvorima, duboko usječenim tokovima, ponorima i podzemnim putovima. Jedina je rijeka Korana izuzetak među njima. Ona nije ponornica, a ima svoj izvor na Plitvicama. Jedno se jezero prelijeva srebrenim slapovima u drugo kao po stubama, a sva su okružena starim šumama crnogorice i debelim hladovitim bukvama.

Najgornje od svih jezera, Prošćansko jezero, dugo je do $2^1/_4$ km; na najširem mjestu ima neko 300 m, a uvalilo se od sjevera prema jugu među Prošćanski i Crni vrh. Debela je crnogorica zašla sa visova od 800 m sve samoga jezera, što leži na visini od 650 m, a ima dubinu od jedno 40 m. Uz istočnu se obalu vije cesta, što ide od Drežnika i od Slunja u Otočac. Na južnoj se obali uvalilo s obje strane potoka Ljeskovca mjesto Ljeskovac s nekoliko bijelih kućica i pravoslavnom crkvom. Potok Ljeskovac sakuplja gorske bujice sa brda Žigice pa u svom početku protječe sadrenim naslagama, a to je svakako znak, da je Prošćansko jezero dopiralo i dovle. U samom selu prima taj potok Vrhovsku rijeku po s njome utječe u jezero kao Crna rijeka.

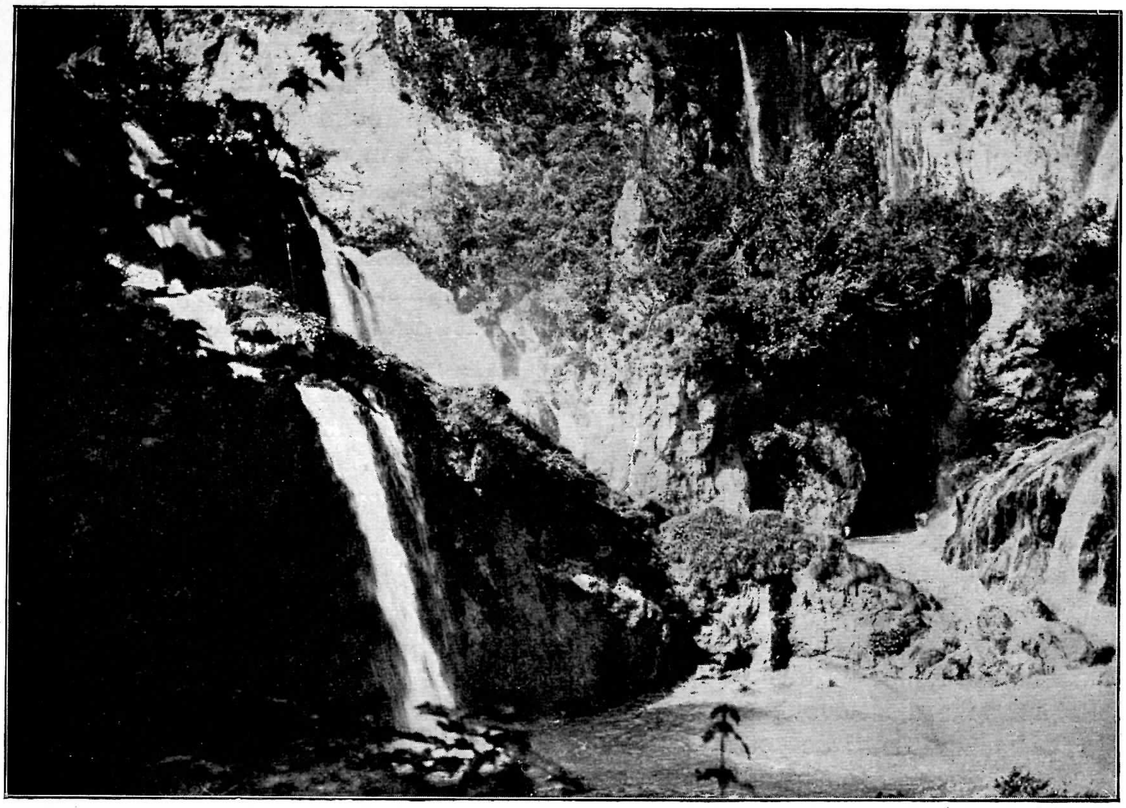
S jedne i s druge strane proširila se kotlina, pa ti zapinje oko, gotovo se odmara, na jasnom zelenilu sočnih livada i na tresetnim pištalinama.

Na zapadnu se stranu jezera uvalio duguljast zaton, što ga narod zove Limun. Kako su obale toga zatona plitke, pružaju obilat lov na rake kamenare, dok samo jezero podaje množinu pastrvica kamenica. Na sjevernom se kraju smirila blijedomodra voda Prošćanskoga jezera pa se ruši u dva slapa u niža jezera. Kad pogledaš sa susjednog Biginog vrška sjeverni kraj Prošćanskoga jezera, kako se srebrenim slapovima prelijeva u 11 m niže trouglo jezero Ciginovac, pa nešto na istok u jezero Okrugljak gornji, nije ti vjerojatno, da sva ta voda dolazi već spomenutom dosta neznatom Crnom rijekom. Zna se, da na Prošćanskim obalama, a i u samom dnu, izvire voda, što se gubi za kišnoga vremena u ponikvama susjednih gora. Gdje se Prošćansko jezero ruši u Okrugljak gornji, postavio se Devčićevac, lijepa, novija kolonija s pilom, ribnjakom i gostionicom. Tu ćeš za krasnoga ljetnog jutra naći barku, u njoj tamnoputnoga Graničara sa velikom bradom, živim očima; na bijelo platneno odijelo navukao modri prsluk, na rutavu glavu nataknuo vojničku kapu staroga kroja, još iz vremena vojničke granice. Provest će te divotnim jezerom, da ti se oči nauživaju milote prirodne, pa će te zabaviti svojim starim pričama o turskim vremenima, a razigrat će ti srce svojom jedrom, prirodnom veselom ćudi...

Drugo jezero — Ciginovac pripada u niz manjih jezera. Na mjestu, gdje voda prolazi iz Prošćanskoga jezera u Ciginovac, stvorila je stara sedra nekoliko malih, ali vrlo lijepih špilja, u kojima veliki sedreni komadi nadomještaju sige drugih špilja. Ciginovac daje vodu Gornjemu Okrugljaku. Obale su mu silno strme. Tu vlada

SL. 52. PAD PLITVICE.

SL. 53. SASTAVCI.

tihi mir; tek izdaleka čuješ, kako buči voda na slapovima, tek po koja ptičica oglasi se u dubokoj uvali tiho, kao da se boji smetati onaj mir. Tu je u hladovitoj šumi za one, koji traže kristalne vode i hlađahnoga mira, vrelo, što ga po pjesniku nazvaše Trnskoga vrelom.

Iz predašnjih jezera prima vodu Gornij Okrugljak, koji to ime nosi zato, što je obla vidika. Voda obaju gornjih jezera puna je topiva vapnenca, pa dolazeći s vodom na batrice taloži sedrene naslage, koje su kod nekih slapova silne. Sedra, jedna vrsta vapnenca, u tolikoj množini rastopljena u vodi, da predmeti, koji leže nešto dulje u vodi, dobivaju za neko vrijeme debelu, posve bijelu koru. To se najbolje vidi već na Prošćanskom jezeru, gdje je voda prekrila veliko povaljano stabalje svijetlom vapnenom naslagom.

Gornji Okrugljak odlikuje se i opet prekrasnom modrom bojom. U oba jezera, pa i u nižima do Kozjaka, vide se na nekim mjestima pličine, a te su posve bijele od staložene sedre. Neki misle, da je ta bjelina dna uzrok krasnoj modroj boji samih jezera. Okrugljakova se voda dijeli u gustom grmlju u tri traka, od kojih svaki ide u posebno jezerce, tako da su tu tri mala jezera iste visine, a opet su međusobno vezana. Ta su jezera Batinovac, Vir i dvojako jezero Jovinovac, a zove se također Veliko i Malo jezero. Gustim su grmljem zarasla ta jezera, koja se danomice sve više napunjaju sedrom. Širina slapova, kojima ta jezera dobivaju svoju vodu, mi-

jenja se u razno doba, a zna se po ostancima naslaga, da su sva tri slapa sačinjavala jednom samo jedan slap, kako su i jezera sačinjavala jedno jezero.

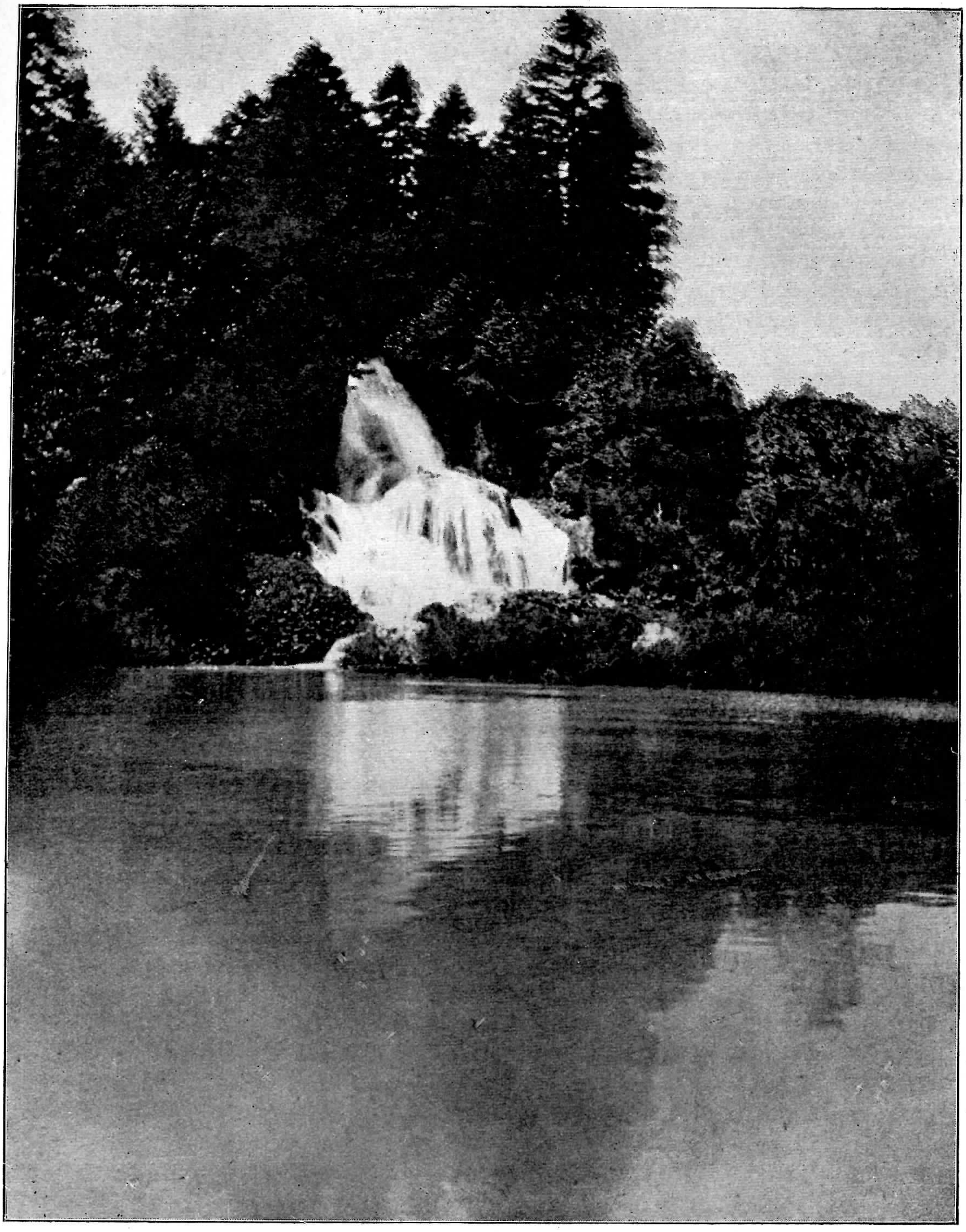
Sva ta tri mala jezera sjedinjuju svoju vodu u jezeru Galovcu, koji se i opet okrenuo poput Prošćanskoga jezera duljinom od po kilometra od sjevera prema jugu. Obale su mu strme, visoke; katkad se spuštaju sa 250 m visine do jezera.

Jedan od najkrasnijih slapova na Plitvicama jest onaj, kojim se Galovac ruši preko maloga Milina jezera u Gradinsko jezero. Čitav slap ima visinu od neko 25 m, a širinu više od 5 m u svom korijenu. Silna se voda bučno ruši u niže jezero razbijajući se najprije o oštre i strme hridi, a onda pada slobodno. Tu kap udara o kap stvarajući snježno podnožje onom vodenom stupu i dižući na dimove vodu uvis. Kad se između debelih bukava dokrade onamo zraka zlatnoga sunca, ona se sitna maglica, što ispunja čitav zrak, obojadiše prekrasnim bojama dvostruke duge. Kakogod se od onoga žamora zemlja stresa, kakogod su ti sitne kapljice pokrile i lice i kosu, stajat ćeš miran, napo sanen pred ovim remek-djelom božjim.

Voda se Gradinskoga jezera ruši na tri slapa koje izravno, koje opet preko dvostrukoga jezerca Buka u Kozjak. Kad staneš na Toranj novoga lijepog plitvičkog svratišta ili kad se popneš na istočnoj strani u goru Medveđak, pruža ti se jedan od najljepših plitvičkih vidika. Jedno se jezero ređa iza drugoga poput ledenih ravnica između svježega zelenila, koje ograđuje obale i tamnozelene šume, a to čini prekrasnu pozadinu; po tamnosivim stijenama veru se bijeli trakovi, — tako ti se iz daljine pokazuju slapovi. Ako te sreća nanese u taj kraj u zimsko doba, a zima traje kadikad četiri do pet mjeseci, onda je nestalo onoga zelenila, samo što su ve visoke crnogorice na vrhovima i slazovima zaođenule još tamnijom bojom, a svi se obronci i obale ogrnule bijelim plaštem; boja se jezera nešto promijenila, ona su modrozelena. Jezera se rijetko smrzavaju, dok se oko većih slapova znadu naslagati čitavi po metar debeli stupovi i sige bistroga prozirnog leda. Manji se i mirniji slapovi preođenu ledenom cijevlju, a kad zimsko žuto sunce rasvijetli sve te čudne vrste boja, kad se na rubu stoljetne šume javlja mlada ili gladna lisica, kad zrakom zakruži silni plješivički orao, onda te obuzima strah od silne prirode.

MILAN ŠENOA

SL. 54. CIGINOVAC.

Vojvodina.

Na sjeveroistoku naše domovine sa obje strane Dunava i Tise pruža se u nepreglednu ravnicu naša Vojvodina. Bogata ravnica ispresijecana rijekama i kanalom, što spaja Dunav i Tisu nema nikakove naravne međe ili zaštile preko prema Madžarskoj ili Rumunskoj. Tako na skrajnjem sjeveru naše zemlje leži brojem pučanstva najveći grad u Jugoslaviji: Subotica na raskršću željeznica za Beograd, Budimpeštu, Temešvar, Segedin, Baju i Brod n. S. Malo kilometara od Subotice na sjever i već se nalazimo u zemlji nama toliko nemilih Madžara.

Ne može se o ovom malom dijelu naše domovine reći onoliko ushićenih riječi punih zanosa kao o Sloveniji ili Plitvički mjezerima, ali hladno razmišljajuci moramo je staviti na prvo mjesto, jer je uz Srijem Vojvodina naša hraniteljica. Nema u Vojvodini visokih bregova sa strmim liticama, nema romantičkih slapova ni jezera. Na nepregledno ravnoj plohi dižu su tu i tamo samo mali brežuljci obrasli vinogradima kao kod Vršca, inače ravnica pa opet ravnica na kojoj se ljeti niše pšenica, zob i kukuruz. Kroz ovu ravnicu teku mirno i dostojanstveno Dunav i Tisa čineći s jedne i s druge strane obale neprohodne baruštine, gdje samo ljeti, kad se malo posuše pasu rogati volovi banatski.

Narod je u tom kraju izmiješan više no igdje u Jugoslaviji. Imade tu uz Jugoslavene dosta Madžara i Nijemaca, pa se lako nalazi po čitavo selo u kom živu samo Jugoslaveni ili Madžari ili pak Nijemci. Srbi su se doselili u taj kraj koncem 17. vi-

SL. 55. SUBOTICA.

SL. 56. VRŠAC.

jeka pod vodstvom Maksima Crnojevića, kad su pred zulumom Turaka morali ostavljati svoju domovinu. Onda je bio ovaj kraj još vrlo zapušten i neobrađen, jer je stanovništvo poradi velikih ratova, koji su se ovuda vodili izginuo ili pobjegao i zaklonio se u sigurnijim krajevima. Marljivi srpski seljaci prihvatiše se posla i doskora postadoše od njih mnogi bogate gazde i bogati trgovci. Ne mogavši se u svojoj staroj domovini dovinuti prosvjete i znanja nastojahu sada iz svih sila da izgubljeno nadoknade. Već na koncu 18. vijeka imaju Srbi ovdje u Vojvodini svojih škola i svojih učenih ljudi, među kojima se osobito odlikuje narodni prosvjetitelj Dositije Obradović. Dok je čitava Srbija stenjala pod Turcima u Vojvodini se razvio vrlo bujni kulturni život među Srbima a Novi-Sad, glavni grad Vojvodine postao je duševno središte svega srpskoga života, pa je to ostao još i dugo poslije oslobođenja Srbije od Turaka. I danas još stječe se u Novom-Sadu mnogo duševnih i kulturnih srpskih radenika. Imade ovdje mnogo škola, kazalište i novina; tu je i sjedište „Matice srpske", koja je u dugom nizu godina izdala mnogo dobrih knjiga za narod. Uz mnogo lakše uvjete nego prije pod tuđinskom vladom razvija se i dalje ovdje život u narodnom duhu, pa ima nade, da će Vojvodina postati doskora čisto jugoslavenska zemlja.

Zadužbine.

Kada se uzmu u obzir svi spomenici jugoslavenskih zemalja, tamo od jugozapadnog dela Kranjske do Crnoga Mora, zatim od Drave do Soluna, onda se dolazi do zaključka, da Jugoslaveni imaju doduše veliki broj graditeljskih spomenika, ali da oni imaju najvećim delom, obeležja stranih kultura. U mnoštvu se ovakovih spomenika inostranskog karaktera ističu jedino stare srpske zadužbine, koje pokazuju i ne male nacionalne osebine. Svojom lepotom i veličinom, one su najznatniji jugoslavenski spomenici. I kad je reč o umetnosti jugoslavenske prošlosti, onda se u prvome redu misli na veličanstvene zadužbine, koje su dizali vladari na Kosovu i u Maćedoniji.

Iako u uskoj vezi sa srpskom prošlošću, stare su zadužbine spomenici, u kojima se očituje i jugoslavensko osećanje. U njima je neretko došlo do izražaja zajedničko delovanje i pravoslavnog Srbina i katoličkog Hrvata. Ova bratska suradnja najbolje dokazuje, kako su zadužbine bile od znatnog nacionalnog značenja. Vera nije smetala katoličkog neimara, da veliča slavu srpskih vladara, koji nisu pravili razlike između svojih pravoslavnih i katoličkih podanika.

SL. 57. MANASTIR RAVANICA.

SL. 58. MANASTIR STUDENICA.

Na zemljištu je starih srpskih država bilo više stotina manastirskih crkava, koje su dizali vladari, vlastela i crkveni dostojanstvenici. Njihova se arhitektura može u glavnom deliti u tri razdoblja. Prvo doba počinje se za vladanja Stevana Nemanje. U to se vreme dizahu spomenici, koji, iako imaju osnovu vizantijskog stila, ipak stajahu pod jakim romanskim uplivom, i to baš pod uplivom Dalmacije i Severne Italije. Treba znati, da je tada srpska država dopirala sve do mora, čije obale behu pod uticajima talijanske kulture. Osim toga, u to je vreme carstvo Orijenta prešlo u ruke Latina, pak su romanski uplivi prevladavali vizantijske.

Posle ovog romaniziranog, ili bolje: dalmatiniziranog, doba, nastaje doba, koje se vraća vizantinizmu. Njegov početak pada u vreme vladanja kralja Milutina. Konačno se javlja treće doba, koje predstavlja građevnu umetnost nacionalnog obeležja. Ono pada u poslednje razdoblje srpske povesti pred posvemašnji pad Srbije pod tursko gospodstvo.

I.

Zadužbine se prvog doba nalaze u dolinama Srpske Morave, Ibra i Lima. One su nastale između g. 1191. i 1280. Među njima se najviše ističe S t u d e n i c a, zadužbina Stevana Nemanje. Za njegove vlade beše provedeno, kako je poznato, jedin-

stvo srpske države. Sređene političke prilike s jedne strane, a s druge kulturni pokret, kojemu stajaše na čelu Nemanjin sin, Sv. Sava, učiniše, da je crkvena građevna umetnost u Srbiji sve više napredovala. Nemanja je, još pre nego što je zasio velikožupanski presto, počeo dizati manastire. Zanimljivo je, kako je čudnim slučajem došao u vezu sa manastirima u Sv. Gori. Njegov najmlađi sin Rastko odluči, na nagovor nekih kaluđera sa Atosa, da krišom pobegne u Sv. Goru. Pod izgovorom da ide u lov, on pođe u manastir Vatoped, gde ga primiše kao monaha Savu. Za njegovim je primerom kasnije pošao i sam Nemanja. Zahvalivši se svojevolno na prestolju, on se zakaluđeri, i najpre povuče u manastir Studenicu. Tu je prepiska sa Savom uticala na njega toliko, da je konačno otišao i sam u Sv. Goru, gde je zajedno sa sinom podigao srpski manastir H i l a n d a r. Nemanja je želio, da ova zadužbina bude mesto, sa koga će uvek srpska pravoslavna crkva dobivati novu snagu. A takovo se mesto ne mogaše nigde izabrati nego u Sv. Gori, koja beše u ono vreme središte kulture svekolikog pravoslavlja na Balkanskom Poluostrvu.

II.

Dok se na spomenicima prvog doba opažaju romanska obeležja, crkve drugog doba stajahu pod izravnim uplivima građevne umetnosti crkava sa Atosa i Soluna.

SL. 59. LJUBOSTINJE.

Ovo drugo razdoblje trajaše za vreme cvetanja carstva od 1280. do 1360. Osnova i građa crkava posve su vizantijske. Crkve ističu kubeta, koja nose obično četiri luka. Ovu promenu orijentacije lako objašnjuju ondašnje političke prilike. Latinsko carstvo Carigrada beše srušeno, i grčki carevi ponovno postavljeni na presto. Sada je Carigrad nastavio, da vrši svoj upliv na pravoslavni svet. Tako se i sam kralj Milutin oženio vizantijskom princesom, kćeri cara Andronika II. Paleologa. Pored toga, Sveta Gora, čija umetnost beše u najlepšem cvetanju, postade središte srpskog duhovnog života.

Među zadužbine ovog doba treba najpre ubrojiti G r a č a n i c u, zadužbinu kralja Milutina. Podignuta u početku XIV. veka, ona se nalazi na Kosovu Polju, nedaleko Prištine, pored reke Gračanice. Ona je najlepši spomenik stare srpske građevne umetnosti uopće. Pored glavne crkve ima još dve crkvice, koje, kad se gledaju s polja, čine sa glavnom jednu celinu. Pročelja su od tesanog kamena naizmence položenog u redove između dva, gdegde tri sloja opeka. Gračanica nema nikakvih nakita. Po svojoj osnovi podseća na crkvu Svetih Apostola u Solunu.

U spomen na pobedu nad Bugarima, u bici kod Velbužda 1330., Stefan je Uroš III. osnovao zadužbinu D e č a n e nedaleko Peći, u blizini puta za Đakovicu. Verovatno da je to najveća srpska zadužbina Srednjega veka. Iako je sagrađena u drugom razdoblju, po svojim romanskim obeležjima spada u prvo. Ima pet lađa i pet svodova. Pročelja su od mramora bele i crvenkaste boje. Kameni slojevi, od podnožja do vrha, teku vodoravno i jednake su širine. Obrada je kamena od najvećeg tehničkog savršenstva. Crkva ima tri oltara. Srednji ima i ikonostas od debelog mramora, koji je između šest kamenih stupova podeljen na pet polja. Veličina ove najveće zadužbine može se oceniti veličini kamenitih stupova, što se nalaze u njezinoj nutrašnjosti. Njihova visina iznosi preko 7 metara. Visina pak crkve od poda do vrha iznosi 25 m. Dečani imaju jedino kube okrugle osnove. Na poljima se iznad prozorskih oltara i na kapitelima njihovih stupova nalaze romanski nakiti.

III.

Kako je istaknuto, treće doba srpskih zadužbina predstavlja građevnu umetnost, koja ima nacionalna obeležja. Najveći je broj crkava podiknut za vladanja Kneza Lazara, koji pogibe na Kosovu, i za njegova sina Stevana Visokog. Treće doba traje do 1450. To je doba poslednjih borbi protiv turskih navala.

Otada i od konačnog pada srpske države, crkvena građevna umetnost ulazi u duboko propadanje. Odsada se dižu vrlo čedne građevine, koje nemaju više zahteve da budu umetnička dela.

Ono što je osobito nacionalno u crkava ovog doba, to je njihova spoljašnost. Crkvena se pročelja sastoje od slojeva crvenih opeka i razno bojadisanog mramora, a vrata, prozori i nakiti ističu vrlo bogatu nakićenost.

Zadužbine se trećeg doba rasprostiru u istočnoj Srbiji počevši od vremena, kada je Knez Lazar stolovao u Kruševcu. Od Lazarevih je zadužbina najpoznatija R a v a n i c a. Ona je skromnih dimensija. Ima pet kubeta. Nekad beše utvrđena. Ruševine tvrđave još su danas sačuvane. Ravanica beše građena od slojeva, u kojima se izmenjivahu opeke i kamen. U novije je vreme premazana žbukom i okrečena.

SL. 60. CRKVA SV. LAZARA U KRUŠEVCU.

Druga Lazareva zadužbina beše Kruševačka crkva. Njezina spoljašnost sliči Ravanici, samo je mnogo bogatije urešena. Osmerokutni je zvonik pantokratora usađen na četverouglastu bazu sa dva reda lukova. Nad predvorjem se diže četverouglasti zvonik. Iznenađuje što zadužbina ima sa zapada nad glavnim ulaskom jednu kulu. Kao većina crkava trećeg doba i Kruševačka crkva ističe raskošnu nakićenost.

Među srpskim vladarima, koji su dizali zadužbine, zaprema posebno mesto Despot Stevan Visoki. Iako je bio vazal turskih sultana, iako je učestvovao u ratovima Turaka u Aziji i Evropi, iako se borio na strani čuvenoga Bajazita, muža svoje sestre Olivere, on se ipak ubraja među najprosvećenije srpske vladare. Beše moćni zaštitnik ne samo srpske kulture nego i srpske umetnosti. Za njegova vladanja srpski kaluđeri stekoše ime priznatih slikara ikona i minijaturista knjiga.

Stevan je Visoki podigao oko petnaest manastirskih crkava, od kojih se sačuvaše tek dve. Prva se zove Manasija. Sagrađena u prvoj četvrtini XV. veka, ona se od ostalih crkava ovog doba odlikuje visinom i pročeljima, koja su bez nakita. Ima pet kubeta. Sva je od tesanog, glatko obrađenog kamena. U svojoj težnji za visinom sliči gotskim katedralama.

*

O graditeljima srpskih zadužbina gotovo se ništa ne zna. Nama su poznata po imenu samo dva graditelja. Protomajstor Vid, graditelj Dečana, i Rade Borović, čije je ime uklesano u zid nad vratima zadužbine Ljubostinje. Prvi beše franjevački kaluđer, katoličke vere, i rodom iz Kotora. Drugi sudeći po imenu, poticaše također iz Dalmacije. Nije isključeno, da je Rade podigao i još nekoje crkve onoga vremena.

Srpske su zadužbine gradili, pored domaćih majstora, i strani. Tako u životopisu Sv. Save spominje Teodosije, kako je Sava pozivao za gradnju Žiče klesare iz grčkih zemalja. Ovi su grčki radnici po svoj prilici izvodili samo prevlačenje crkvenih zidova mramornim pločama. To beše posao, u kojem su Grci bili spretniji od domaćih radnika. Zanimljivo je, da su često sami vladari i arhiepiskopi izravno uticali na gradnju zadužbina. Tako se priča, da je arhiepiskop Danilo pravio nacrte za Dečane i za Banjsku crkvu. Srpski su kaluđeri obično pravili nacrte, koje su izvodili strani i domaći klesari.

KOSTA STRAJNIČ

Prizren.

Neka se Stambol ponosi svojim veličanstvenim zagrljajem sa Bosforom; neka se Jedrene ponosi mnogobrojnošću minareta, Solun živošću svoje obale i susedstvom sa Olimpom, Skoplje svojom junačkom prošlošću, Ohrid svojim lepim i prostranim ribnjakom, a Skadar šarenilom svoga pazara i čaršije, — Prizrenu će ipak ostati čime će se poneti i uzneti.

Ako priznate da Turčin zna uživati, onda ga bar pitajte šta jedno mesto ili grad čini lepim. On će vam odgovoriti: „Lep teferič, i dobra voda". I ako je tako, onda je Prizren grad nad gradovima i varoš nad varošima, jer upravo ta dva uslova i čine Prizren: lep teferič i dobra voda.

Sa svakoga prozora, sa svakoga čardaka u Prizrenu, okreni se levo ili desno, gledaj pred sobom ili za sobom, pa ćeš uzdahnuti, zadiviti se lepoti što ti je oko dogleda, lepoti kakvu ćeš retko gde naći. Retko, zaista, jer tu lepotu ne čine samo visoke planine, plodna polja, pitome doline, okićeni lugovi, bistre reke i vesele rečice, već je čine one raznolikosti i protivnosti prirode koje se tako blizu jedna kraj druge ređaju, te i čine da jedna slika drugu sve više ističe.

Prizren se prislonio uza sam Šar, pa mu sa te strane sedi Ljubeten gospoduje, a planine koje se nad njim sručile, okićene večno zelenom smrčom, borom i jelom, odvajaju ga od vardarske doline. Sa zapada se iznosi nad Prizrenom drugi Šarov vrh, Paštrik, pod kojim lomi svoje talase bučni Drim, i pod kojim se prostire divna i bogata ravnica. Na levoj obali Drima izdiže se Koritnik, a tamo daleko ka severu i severo-zapadu iznose se dečanske planine, iz kojih izvire Bistrica, čuvajući u svome moćnom zagrljaju veliku svetinju srpsku.

Između tih planina pružila se prostrana, pitoma, plodna i divna podrimska župa, nakvašena rekama i rečicama, a izbrazdana ralom vrednoga Podrimca.

U tu se dolinu sliva Veli Drim, slazeći sa krša pod planinom Žljebom, i kvaseći župu, dok se ne zaguši u tesnacu pod Ljumom. Drim zbira u sebe bezbroj reka i rečica, od kojih prizrenska Bistrica slazi do Šara, te se probija kroz klanac više Prizrena, da opere podnožje one kupe na kojoj leže razvaline Dušanovog grada, da podrije temelje ostancima crkve svetoga Arhangela, pod kojima možda počiva i telo najvećeg vladaoca, te da s hukom uđe u Prizren, podeli ga na dvoje, a zatim da se slegne u ravnicu, te sa Drimovom vodom pođe Sinjem Moru.

No, pored ovih reka, hiljadu još izvora, pod svakom stenom, kraj svakog kamena, izvire oko Prizrena i nad Prizrenom, i sliva se da kvasi podrimsku ravnicu. Samo pod gradom više Maroša izvire oko četrdeset izvora.

Ali i ako ove bistre i hladne vode čine jedan deo lepote carskoga grada, one su i njegova zla strana. Nad Prizrenom zbog njih, leži od oktobra pa do marta, sve dok sunce dobro ne grane, silna magla i vlaga. Tada, dok je sva ravnica oko Prizrena pokrivena maglom, uznose se nad ovom okolni visovi obasjani žarkim suncem, te je tada na visovima toplije no u ravnici.

Ta magla i vlaga s njom dolaze otuda što je Bistrica na četvrt sata iznad Prizrena podeljena, na njen drugi deo, osim glavnoga toka, i ulazeći u Prizren, deli se još na bezbroj sitnih potočića koji prolaze kroz turske kuće, a te potoke uvećavaju još i mnogobrojne česme prizrenske.

BRANISLAV NUŠIĆ

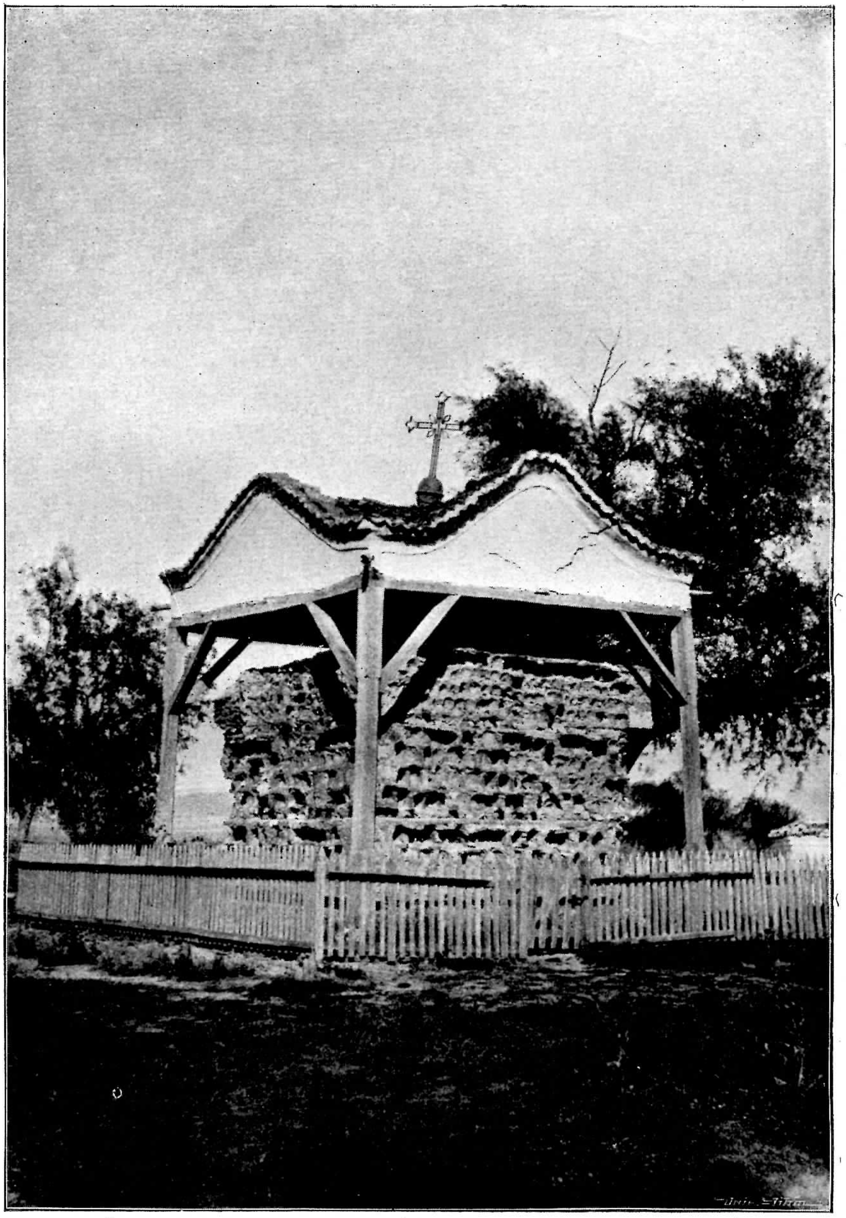

SL. 61. SKOPLJE: OBALA VOJVODE PUTNIKA.

Ćele-Kula.

Za četiri dana lagana hoda, čas kroz lako pristupačne planine, čas kroz vanredno plodne ali puste doline i ravni, ja stigoh u ravnicu oko Niša, posljednje turske varoši gotovo na samoj granici Srbije*); bio sam izmakao na konju, za jedno po sata, ispred karavana. Sunce je žeglo; od prilike na jednu milju od varoši, ja ugledah jednu široku bijelu kulu, gdje se uzdiže usred ravnice, blistajući se kao parski mramor: staza me je k njoj vodila; ja joj priđem bliže, i davši jednom turskom djetetu što je išlo sa mnom moga konja da ga pridrži, sjedoh u hlad od kule da malo otpočinem: tek što sam sjeo, kad podigavši oči na spomenik u čijem sam hladu bio, vidjeh da su njegovi zidovi, za koje mi se učinilo da su sagrađeni od mramora ili od bijelog kamena, načinjeni od pravilnih slojeva ljudskih lubanja. Te lubanje i ta čovječja lica, oguljena i pobijeljela od kiše i sunca, oblijepljena s malo kreča, obrazovala su potpuno slavoluk koji me je zaklanjao od sunca; na nekima je još zaostala kosa i lepršala se na vjetru kao lišaj ili mahovina. Jak i svjež povjetarac duvao je s planina i prodirući u mnogobrojne šupljine glava, lica i lubanja, izazivao je u njima žalostivo i tužno zviždanje. Nikog nije bilo tu da mi objasni taj divljački

*) Kad je A. de Lamartin putovao Srbijom god. 1833, onda je slobodna Srbija bila samo do Niša, dok je Niš još u turskim rukama.

SL. 61 a. ĆELE-KULA.

spomenik; dijete koje je držalo za uzdu dva konja igralo se sa sitnim otpatcima lubanja, što su se raspadale u prah ispod kule; ja sam bio tako sustao od umora, vrućine i drijemeža, da sam zaspao naslonivši glavu na taj zid od odsiječenih glava. Kad sam se probudio, vidjeh oko sebe karavanu i više turskih konjanika, koji su došli iz Niša da me doprate u grad; oni mi rekoše da su to glave onih Srba, koje je paša poubijao u posljednjem srpskom ustanku. Ova ravnica bila je poprište smrti tih hrabrih ustaša i ovaj spomenik njihova grobnica. Ja pozdravih okom i srcem

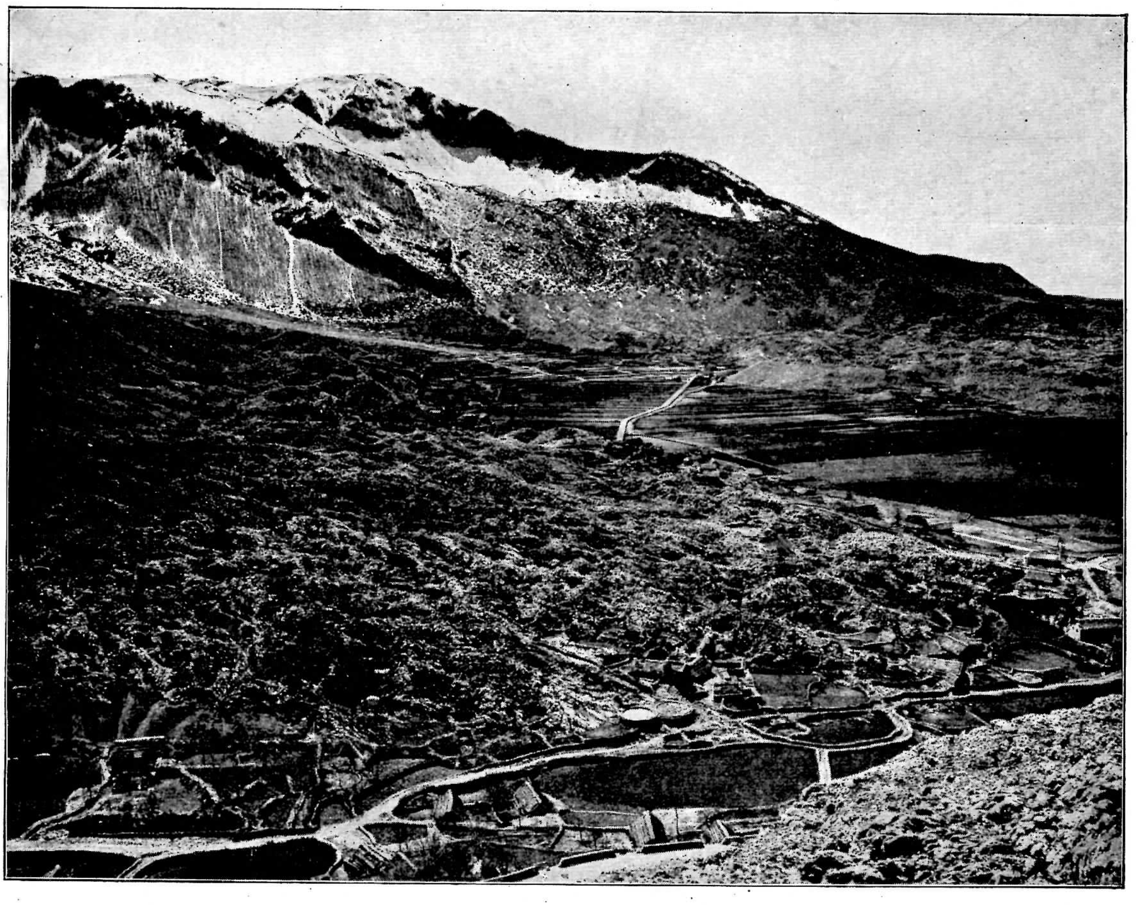
VII. JOSO BUŽAN: PROLJEĆE.

ostatke tih junačkih ljudi, čije su odsječene glave postale kamen temeljac nezavisnosti njihove (danas i naše) domovine. Srbija, u koju ćemo stupiti, sada je slobodna i pjesma slobode i slave odjekivala je u kuli Srba, koji su umrli za svoju zemlju. Uskoro će i sam Niš biti njihov: neka sačuvaju ovaj spomenik! On će naučiti njihovu djecu što vrijedi nezavisnost jednog naroda, pokazujući im pod koju su je cijenu njihovi očevi otkupili.

ALFONS DE LAMARTIN

Lovćen.

Hoću da vam govorim o Lovćenu, o lepom crnogorskom bregu. Prvo što putniku pred oči izađe, to je on; prvu crnogorsku reč koju čuje, to je njegovo ime; prva stopa crnogorske zemlje, na koju stane, to je kamen od Lovćena. Kud se god maknete, vidite ga... Hiljadu godina udaraju o njega talasi mora, a njemu se ništa ne poznaje. Crnogorac, kad pogleda na Lovćen, njegovo srce ojača, lice mu se razvedri i veselo poviče: „Ništa nas ne može srušiti!“ Crnogorac, kad polazi u tuđ daleki svet, poslednji kamen što vidi od svog zavičaja, to su vrhovi od Lovćena;

SL. 62. LOVĆEN SA NJEGUŠIMA.

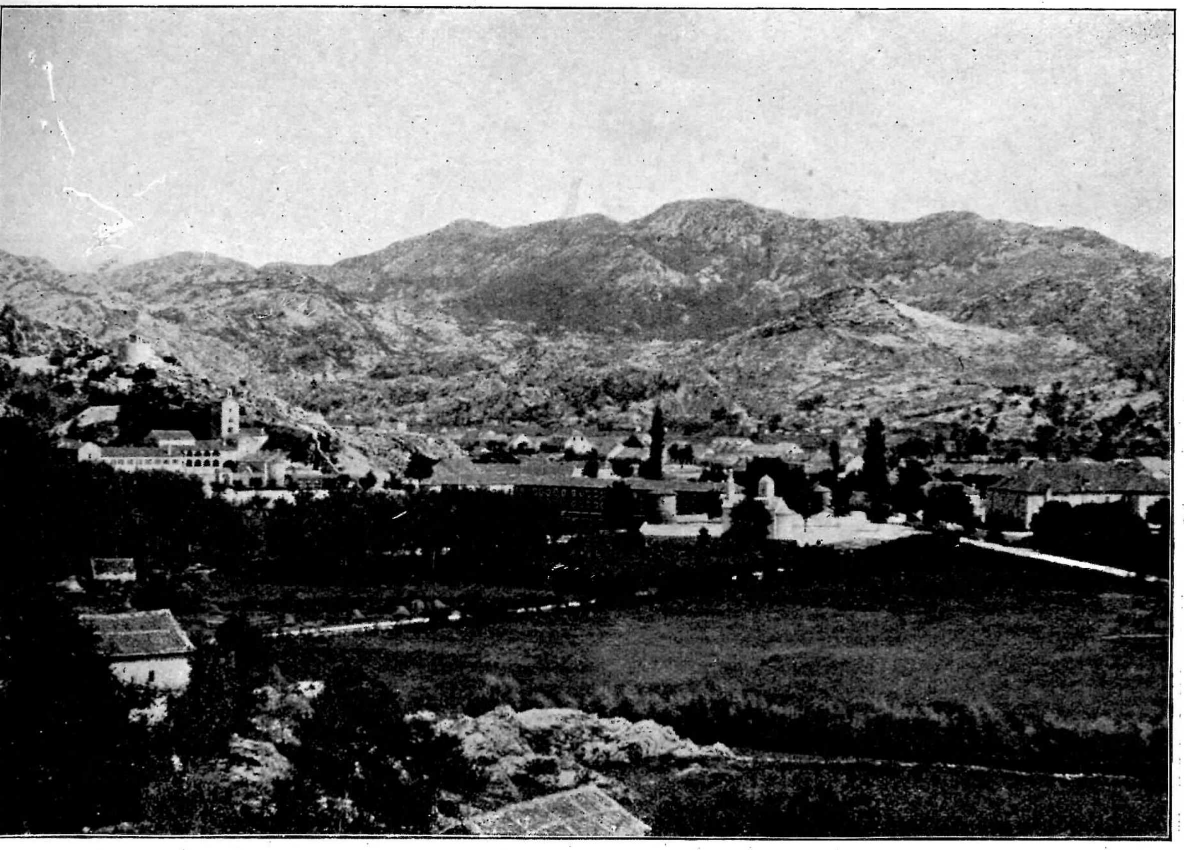
SL. 63. CESTA PO DOLINI IZNAD RIJEKE CRNOJEVIĆA.

on podigne svoju kapu i s teškim uzdisajem rekne: „Zbogom, Lovćene, zbogom, kućo moja!“ — I kad više ne može da vidi Lovćen, on, od želje, gleda oblake nad njim.

Lovćen je osobit i svojom visinom i svojim izgledom, car među bregovima... Kako u proleće toplo sunce ogreje, sav Lovćen obuzme gusta planinska trava.

SL. 64. STARI BAR.

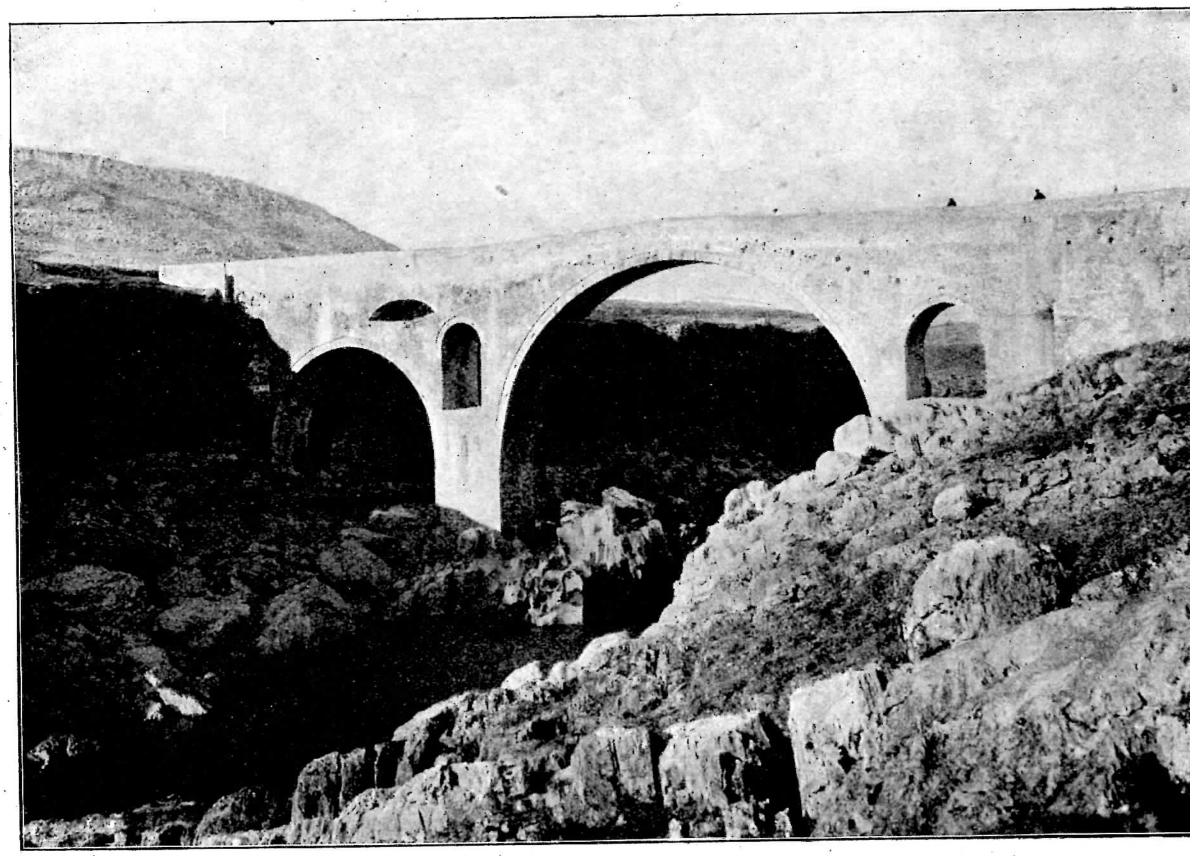
SL. 65. CETINJE.

Prostrane bukove šume ožive i prožubore. Nasred lovćenske planine u jednoj pitomoj dolji, žubori čuveni izvor, što se zove: Ivanova korita. Tu, u svako doba letnjega dana, vidite gomile ovaca, dolaze da se iz dugačkih bukovih korita napoje. Tu su bili stanovi Ivana Crnojevića; po njegovom imenu i zove se ta voda. Mogao je odatle gledati dimove, kako Turci, po ravnoj Zeti, pale njegove gradove i ruše njegovu državu. Dušan u svojoj mladosti, kad je bio kralj u Zeti, posle lova odmarao se kraj toga izvora, i žalio se svojim vojvodama: kako mu se dosadilo loviti srne i divlje veprove, žalio se na svog oca, koji ga ne pušta da ratuje i da zemlje osvaja.

Na lovćenskim visovima ima prostranih dolova i brda, ima urvina i šuma, ima pećina i dubokih provala, u kojima večito sneg stoji.

Zimi retko ko izlazi na Lovćen; leti retko ko slazi s Lovćena. Primorci, koji od teške vrućine ne mogu da dijaju, često kažu: ko jedno leto na planini provede, dva leta sebi produžava život. — Po čitavom Lovćenu možete svuda ići od katuna do katuna, od kolibe do kolibe, svuda ćete lepo i veselo biti dočekani, svuda ćete naći razgovora i zabave, svuda ćete biti ponuđeni belim smokom i gustim ovčjim mlekom, u koje obično meću grudu meda.

LJUBOMIR P. NENADOVIĆ

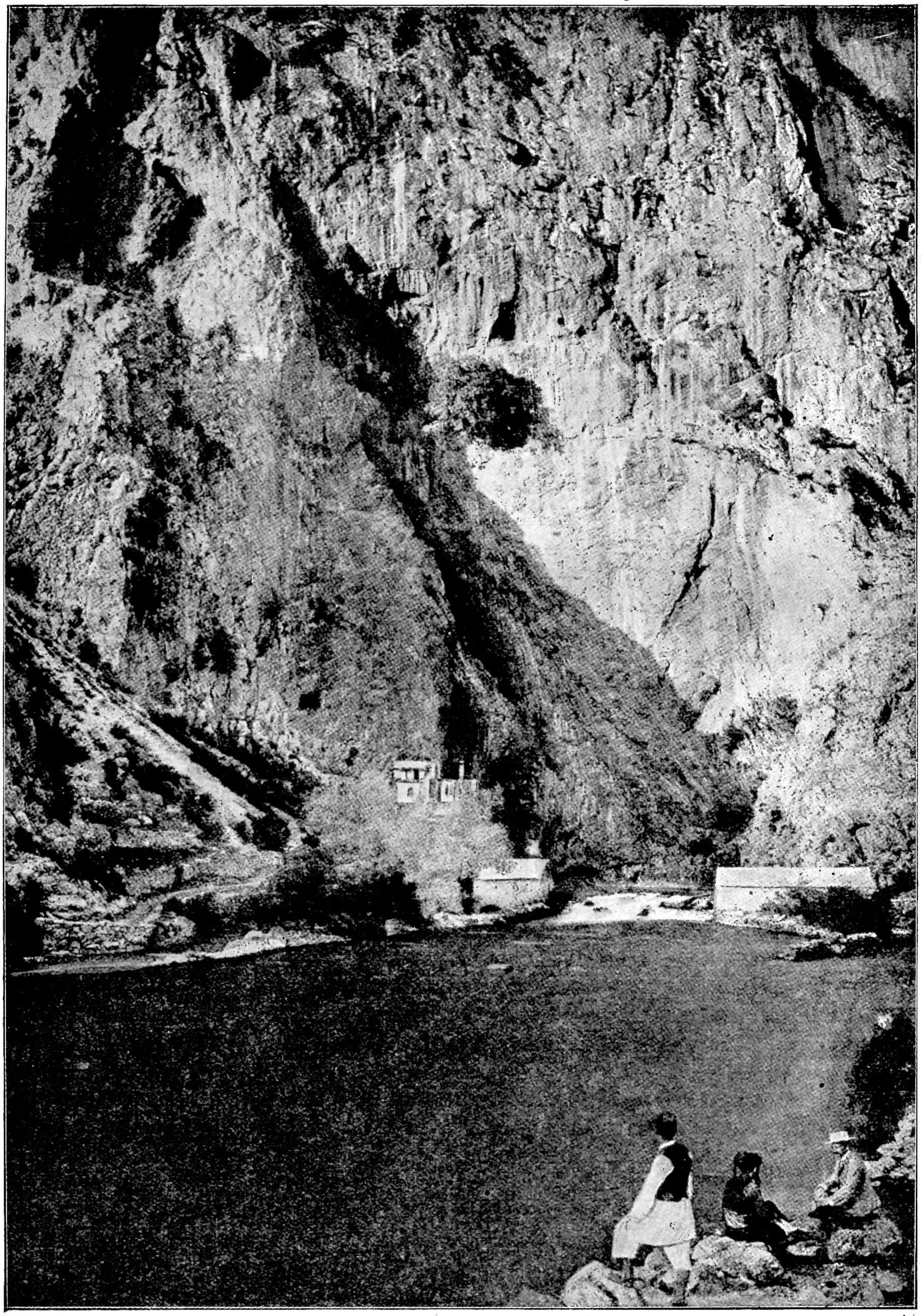

SL. 66. VEZIROVA CUPRIJA U PODGORICI.

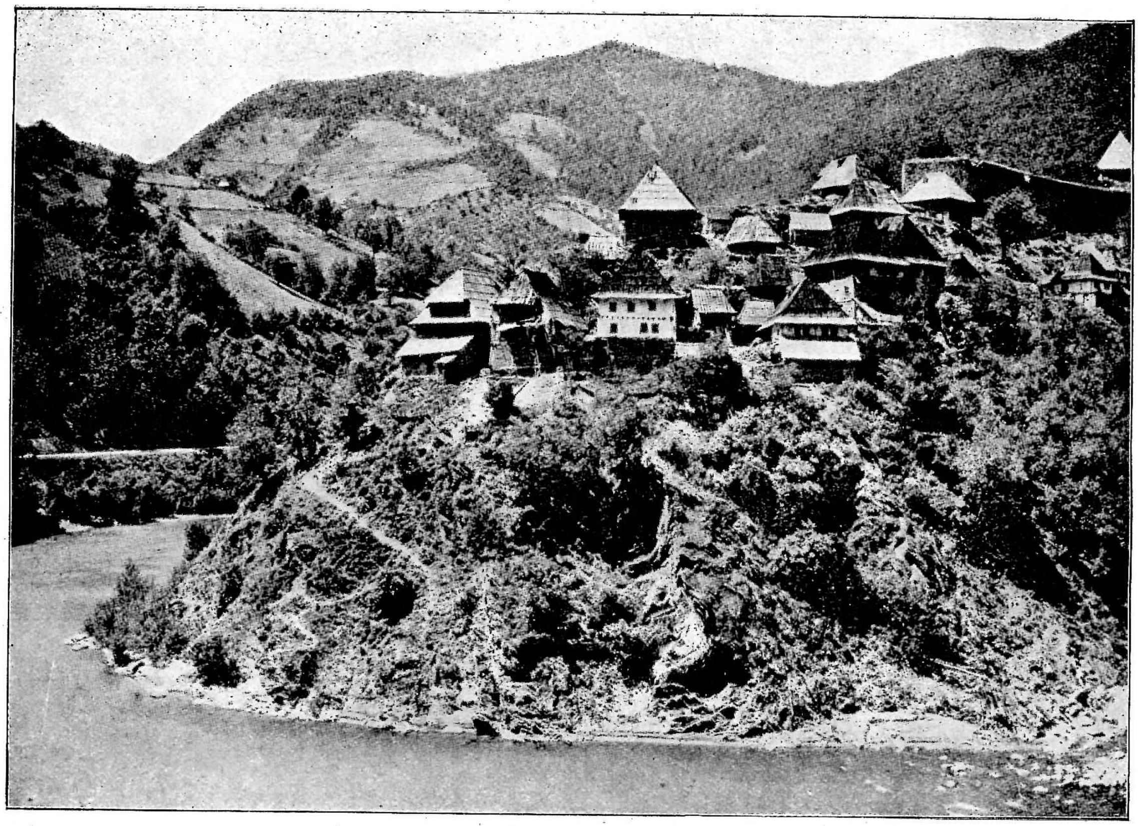
Pogledna Bosnu i Hercegovinu.

Tri rijeke, Morava, Vardar i Drim, primaknuvši se jedna k drugoj na podnožju bajne Šare planine, dijele Balkansko poluostrvo na tri česti: na južnu ili arbanasko-grčku, na istočnu ili srpsko-bugarsku i na zapadnu ili hrvatsko-srpsku. Zapadnu čest Balkanskoga poluostrva dijeli od istočne rijeka Morava, a od južne rijeka Drim; od srednje je Evrope rastavljaju rijeke Kupa, Sava i Dunav, a na zapadu je oplakuje Jadransko more. U toj zapadnoj česti Balkanskoga poluostrva eto Bosne ponosne s junačkom Hercegovinom. Današnja Bosna s Hercegovinom obuhvata od prilike do 51.100 km^2; u pređašnja vremena bijaše sad manja, sad veća, a bilo je vrijeme, kad je obuhvatala gotovo svu zapadnu čest Balkanskoga poluostrva; jer Bosna sama nema, a osobito na zapadu i istoku, nikakovih prirodnih međa. nego je jednom sezala na zapadu do Dubice na Uni i ostrva Brača na moru, a drugom na istoku do Smedereva i rijeke Morave.

Sred ogromne mreže bosanskoga gorja, sred nebrojenih gorskih kosa i sklopova razbira se jedan središnji planinski pojas, koji je nalik na krtorovinu, što se prostire preko poljskih brazda. Taj planinski pojas, koji se počinje onamo na međi hrvatsko-dalmatinsko-bosanskoj, a svršuje se na međi crnogorskoj, glavno je gorje bosansko

SL. 67. VRELO BUNE.

SL. 68. VRANDUK.

pa i razvodno gorje, s kojega teku rijeke u dva mora: u Crno (po Savi i Dunavu) i u Jadransko more. Planinski taj pojas nije u ostalom jedan gorski lanac, nego niz što viših što nižih planina (Šator, Vitoroga, Raduša, Zec 2160 met., Bitovnja, Bjelošnica 2115 met., Treskavica 2128 met.), koji u glavnom rastavlja pravu Bosnu od Hercegovine. Po tom Bosna (u užem smislu) ide u područje Crnoga mora, a Hercegovina u područje Jadranskoga mora. Imajući to na umu lasno je razumjeti, zašto su se oblasti Hum i Travunja, od kojih je postala Hercegovina, istom po mnogim naporima sjedinile s bosanskom državom, i zašto su upravo gospodari humske zemlje kasnije težili za što većom neovisnosti i samostalnosti, pa nastojali napokon sasvim raskinuti neprirodnu svezu s ostalom bosanskom državom. S razvodnoga gorja pružaju se pojedine grane, koje ispunjaju svu Bosnu i Hercegovinu. One grane, koje se odvajaju na sjeveru a steru se Bosnom, teku prema sjeveru između rijeke Une, Vrbasa, Bosne i Drine, pa se sve više snizuju, dok se ne izgube u ravnoj Posavini. A grane, što se odvajaju razvodnomu gorju na zapadu i jugu i teku Hercegovinom, prostiru se usporedno s obalama Jadranskoga mora i sastaju kod rijeke Neretve. Bosna je dakle velika stupnjevina, a Hercegovina ogromna kotlina. Ta slika bosansko-hercegovačkoga zemljišta znatno se dohvatala i same povijesti bosanske. Po tom što je Bosna stupnjevina, koja prelazi na sjeveru u nizinu savsku, otvorena je ona prema srednjoj Evropi, te je za sve vrijeme svoje

SL. 69. TURČIN IZ BOSNE.

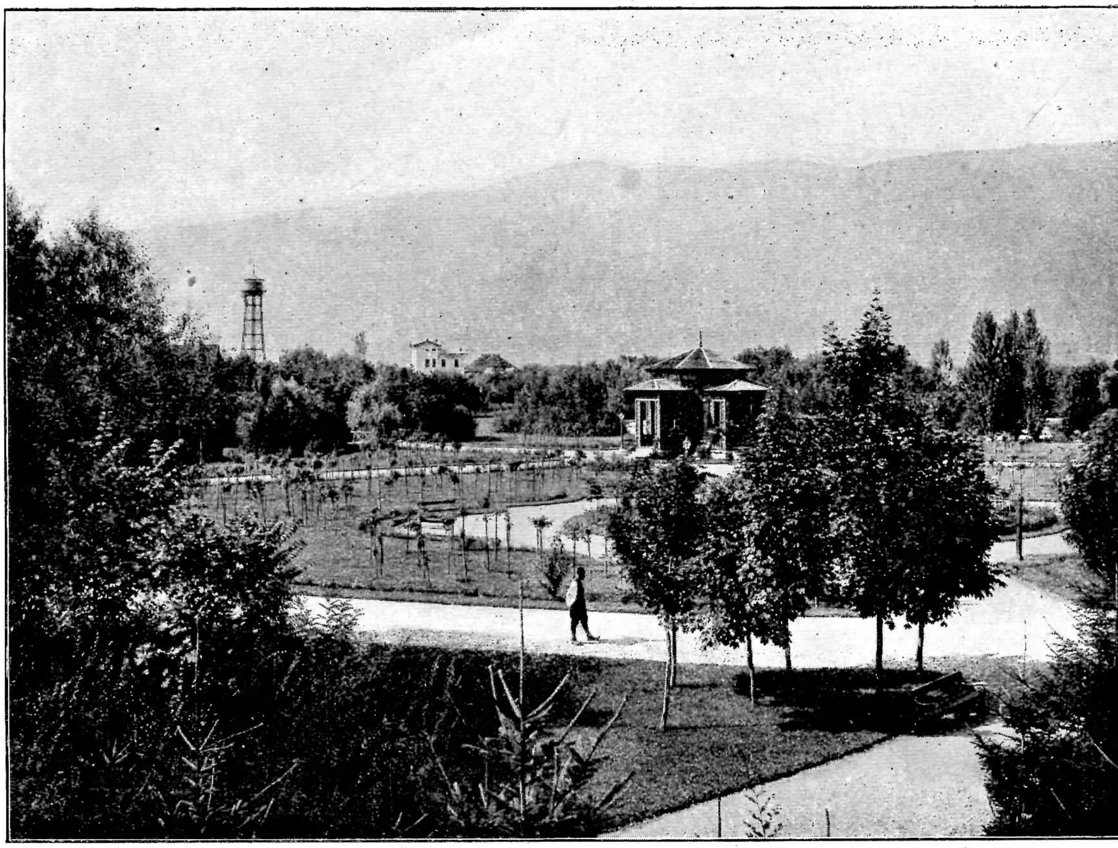
SL. 70. SARAJEVO.

SL. 71. VIJEĆNICA U SARAJEVU.

samostalnosti bila izvrgnuta napadajima susjednih ugarskih vladara. Ugarske vojske mogle su bez prirodnih zapreka prebaciti Savu, a onda su im doline bosanskih rijeka bile prirodni putovi u samo srce bosanske države.

Bosna je po tlu svojem bila podijeljena na dvoje: na gornju ili planinsku Bosnu tik ispod razvodnih planina do prijelaza rijèka u nizinu, i na donju ili ravnu Bosnu bliže utoku bosanskih rijeka u Savu. Tu prirodnu diobu današnje Bosne opazili su već i Rimljani, dok su odredili za među pokrajinama Panoniji i Dalmaciji crtu od današnje Banje Luke od prilike pa sve do današnjega Zvornika. Što je današnje

SL. 72. KUPALIŠTE I LJEČILIŠTE ILIDŽE KOD SARAJEVA.

Bosne bilo na toj crti na sjeveru, pripadaše Panoniji a što joj je bilo na jugu, brojaše se u pokrajinu Dalmaciju. I u srednjem vijeku dobro se razlikovala prava ili gornja Bosna od današnje donje Bosne, što je obuhvatahu oblasti Soli i Usora, koje su mnogo puta i politički bile odijeljene od ostale države. Narodu je samomu još i danas poznata ta razlika, dok mu je Bosna jedino kraj od Sarajeva do Žepča, a sve se ostalo od Žepča do Save zove Posavina. Kao što je formacija površja bosanskoga znatno sprečavala političko jedinstvo, tako je nasuprot kotlinasto tlo Hercegovine bilo u prilog centralizaciji. U njoj su se već veoma rano oko Huma, glavne oblasti neretljanske, bile nanizale ostale oblasti, koje idu u područje rijeke Neretve: najprije jedan dio stare kneževine Neretve, kasnije i Podgorje, a najzad i dijelovi države hrvatske. Pa tako se Hum, današnja Hercegovina, ako je i bio podložan Bosni, pokazuje mnogo jedinstveniji i cjelovitiji nego sama Bosna. VJEROSLAV KLAIĆ

SL. 73. MOSTAR.

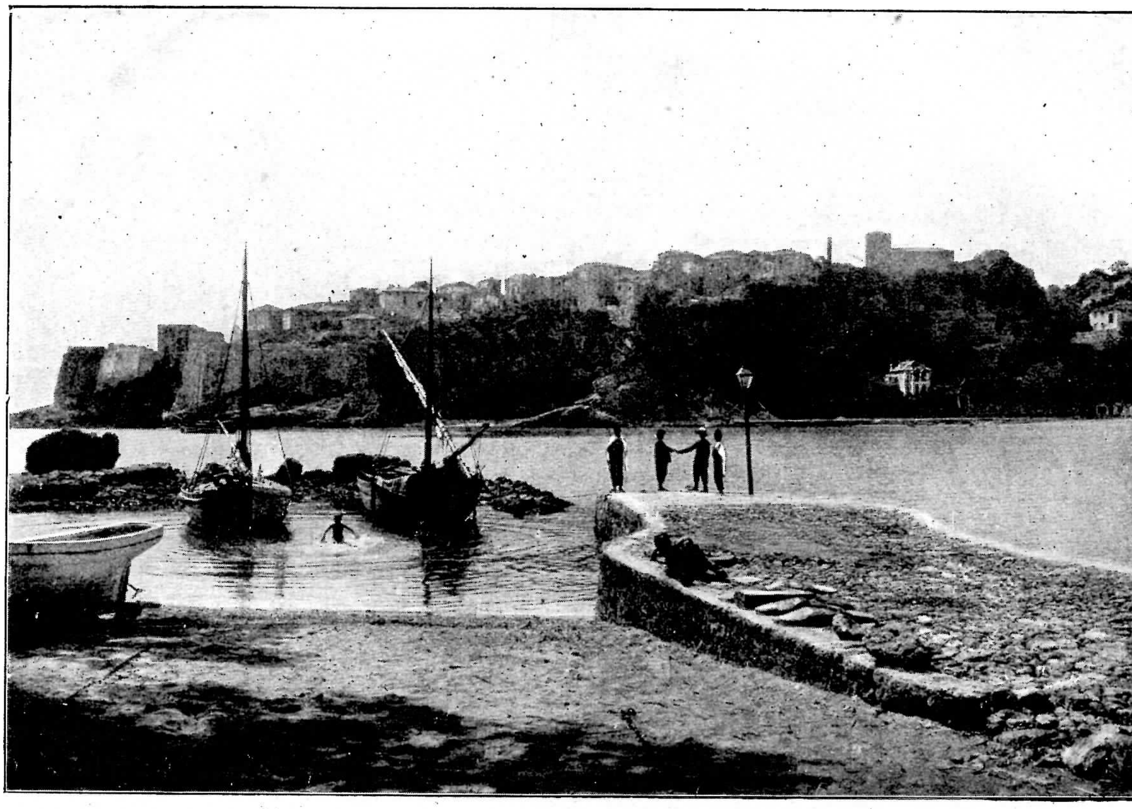
SL. 73 a. MLADA MUHAMEDANKA.

SL. 74. BOSANSKA ŽELJEZNICA.

Po moru.

Jedna od najljepših blagodati, kojom je Bog htio obdariti hrvatski narod, to je naše prekrasno Jadransko more, koje zalijeva i plače našu domovinu sa zapadne strane. Jadransko je more naša najveća sreća, naš najljepši ures, naše najveće bogatsvo, naše trgovište otvoreno s tisuću luka i lučica i nezidanih cesta, koje vode u sve luke svijeta. Po Jadranskom moru mi smo na jednom od najljepših položaja čitava svijeta i zato nije čudo, da se mnogi narodi lakome za njim, kao što se i u davnini zbivalo. A što je glavno i zašto mi moramo ljubiti Jadransko more, to je, da je ono najjači bedem naše slobode, bez koje bi nas u tužnim današnjim prilikama nestalo s površine svijeta, da se raznarodimo i utopimo u valovlju tuđinstva, koje nas sa svih strana bije. Jadransko je more luč naše prosvjete. Iz njegovih valova, s njegovih otoka, iz njegova Primorja kao da se uzdiže razum i ponos hrvatski, kao da se diže plamen rodoljublja. Na Jadranskom je moru sva naša sila, na njemu je sva naša budućnost, možda slavna, kao što je bila prošlost za vrijeme kralja Tomislava, kada je po njem plovilo dvjesta hrvatskih ratnih brodova.

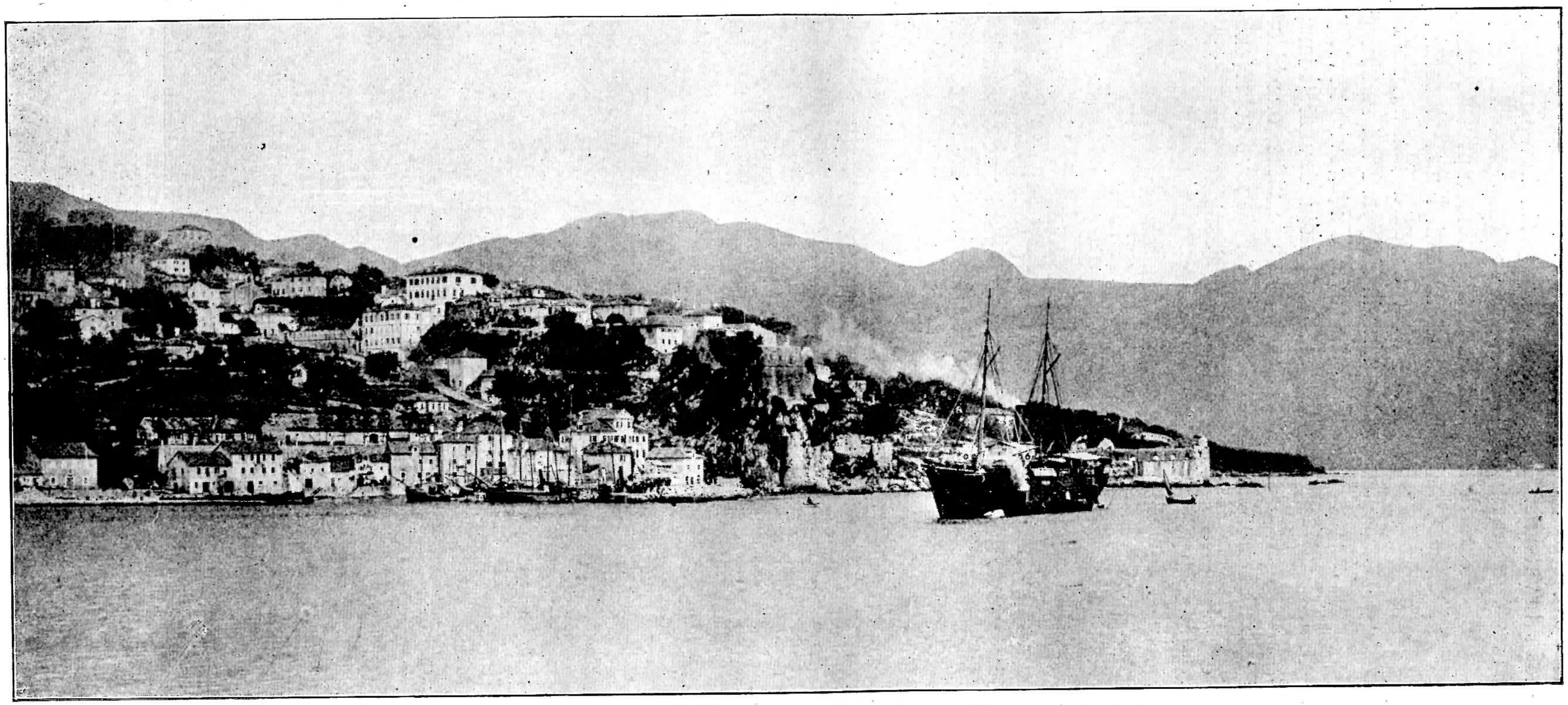

SL. 75. ULCINJ.

Divno je pogledati uz spljetski zaliv s podanka Brača, gdje se desno otvora luka Milne, a iza nje luka Ložišća s prekrasnim zvonikom na brežuljku, majstorskim Rendićevim[1]) djelom. S lijeve strane zeleni se ubava Šolta, sva obrasla grmljem i visokim morskim borom, a između jednoga i drugoga otoka krile galebovi i zalijeću se prema valovima, da hvataju ribu. Sjevernu stranu zaliva zatvoriše Mosor i Kozjak, pod kojim se zgurio Marjan, a na njegovim se obroncima bjelasa slavni Spljet, grad naše prošlosti i naše budućnosti, nada Dalmacije i nada Bosne ponosite.

Divno se rumeni nad kaštelanskim zalivom Kozjak, a na podnožju se prolilo zelenilo maslina, ponekle sakriveno od sivoga goletnog Marjana. Klis zasio na klisu između Kozjaka i Mosora zlatna kao orao, koji čuva prolaz te zamišljen doziva u pamet slavnu prošlost, kada je vidio dojahati na pomamnim hatovima petoro braće Hrvata i sestru im Tugu, što je sazidala zlatne dvorove u Poljicama pod Mosorom. Promišlja na divlje horde Avara i na teški pokolj, koji je omastio krvlju ruševine Solina, kada hrabri Hrvati dođoše, da osvete porušenu uljudbu čovječanstva. Pomišlja brodovlje bana Domogoja i palače i crkve bana Trpimira, kojima je okitio njegovo podnožje — i snuždeno pita: gdje su sada? Gdje su sada Šubići, slavni njegovi dugotrajni gospodari, gdje li počivaju kosti lijepe Jelene Šubićke, majke kralja Tvrtka? Gdje li kosti njegovih gospodara Pavla i Mladena,

[1]) Ivan Rendić, glasoviti hrvatski kipar.

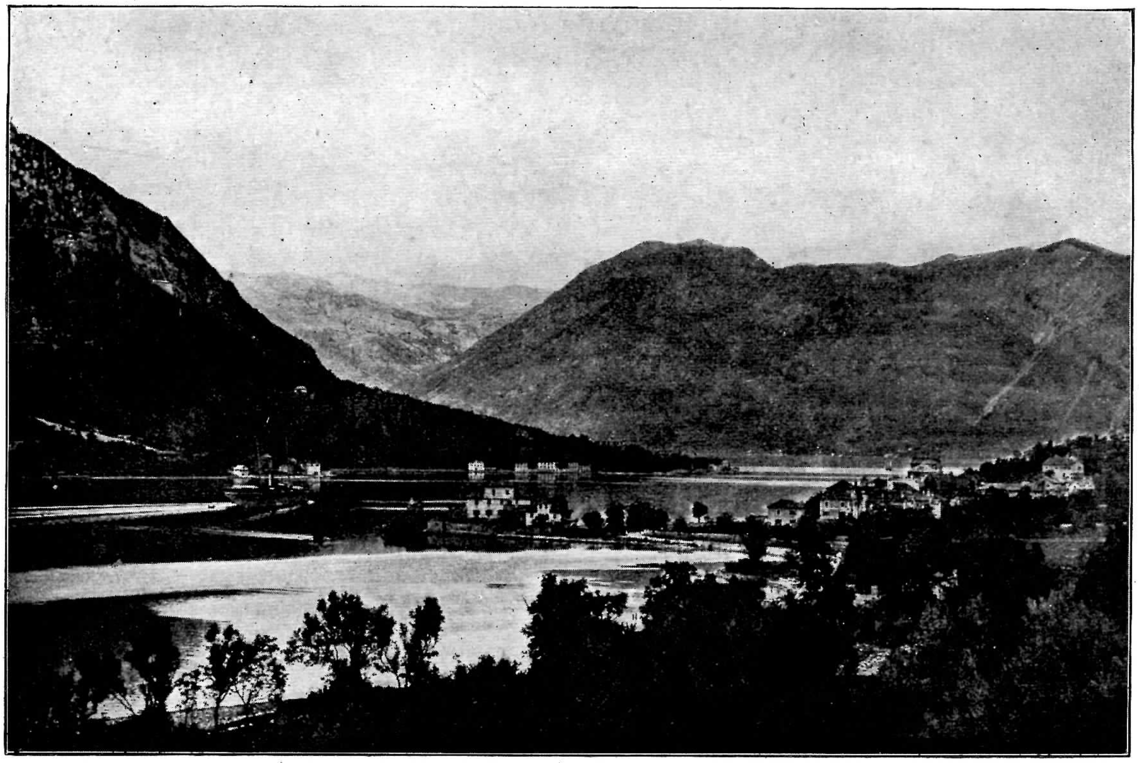
SL. 76. ERCEGNOVI.

najvećih velmoža hrvatskih? Kamo je voda saprala krv Kružić-kapetana, kamo li odletješe s njegovih litica uskočki sokolovi, kamo li Nelepići i Hrvoje silni? Omotao Klisu glavu sivi oblak tuge, ali po onomu oblaku prosulo sunce zlatne trake, te ga zarubilo zlatom kano dugom bolje budućnosti. I nad Mosorom plivaju oblaci kano maštovite lađe, kojima je dno plavo, a jedra zlatna, zarubljeni biserom. Podnožje mu je obasuto bijelim seocima ubavih Poljica. Puni su nekoga bajnog čara oni vrhovi Mosora, puni priča i vilinskih dvorova. U njegovim nevidljivim pećinama stoji duh cara Dioklecijana s lijepom kćerkom, koju dovodi jedamput na godinu na izvor rijeke Jadra; i tko bi došao u taj čas, pa je vidio, ona bi oživjela, dala bi mu svoju ruku i donijela mu krunu Dioklecijanovu i njegovo nebrojeno blago. Kačić, kad se vozio ispod mosorskih planina, gledao je pjesničkom maštom vile, gdje prelijeću i kliču s njegovih hridina:

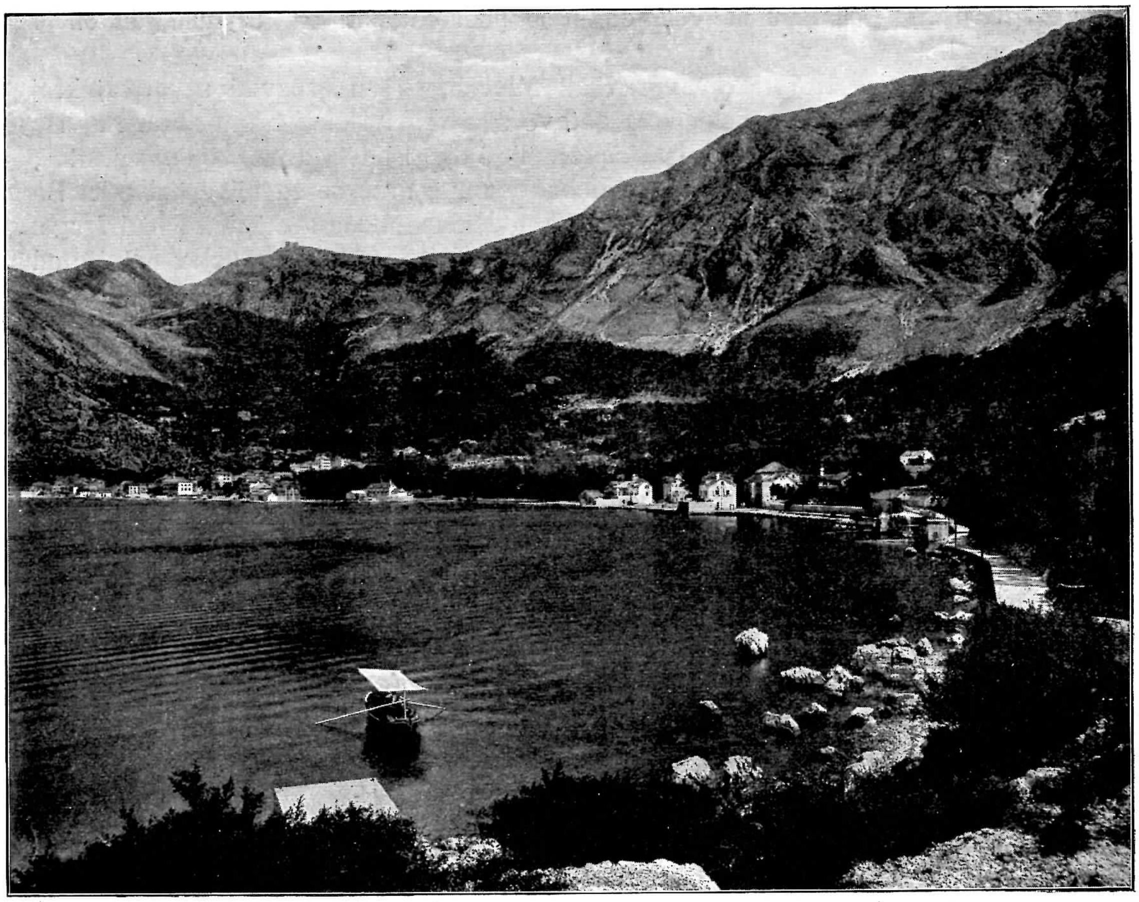
U Mosoru, visokoj planini,
Gdino teče vrutak vode ladne;
Onde sidi vila zlatokrila,
Od Mosora banica gospoja.

Nad spljetskim zalivom nadvio se veličajni svod nebeski, na zenitu pun guste plavetne boje, koja biva sve bljeđa prema obzorju, kako se spušta krivuljom prema gorama, gdje počinje sivjeti, dokle na zadnjem rubu horizonta posve pobijeli.

ANTE TRESIC-PAVIČIĆ

SL. 76 a. DOBROTA U BOCI KOTORSKOJ.

SL. 77. PERAST U BOCI KOTORSKOJ.

Boka Kotorska.

Gdje se je na južnoj strani svršavala dubrovačka država, ondje se od mora odvaja u suhu zemlju zaliv, koji se onuda zove kanal i kanao, gotovo svuda širi od Dunava niže Beograda. Krivudajući između prevelikih gora oteže se k jugoistoku oko šest sati hoda do pod samu Crnu Goru. Voda u ovom zalivu nije sva morska, nego je ima mnogo slatke, koja izvire ispod crnogorskih gora, pa je od uspora morskoga narasla. Pred sjevernim vratima kotorskim izvire u proljeće rijeka, na kojoj bi moglo mljeti pedeset kamena; a pred južnim vratima vidi se u svako doba godine, kako voda u viru izvire iz dubine.

Svu zemlju oko zaliva, od Kotora pa dalje do mora, zovu onuda Boka. Rimljani pripovijedaju, da je na ovom zalivu bilo glavno mjesto Risan, a da se onda ovo nije zvalo Boka Kotorska, nego Boka Risanska, pa kad je donji risanski grad propao u more, kao što se i danas poznaje, onda je kod tora, gdje su se ovce držale, postavljen temelj Kotoru. Više Kotora u kamenitoj gori vidi se nekakva velika

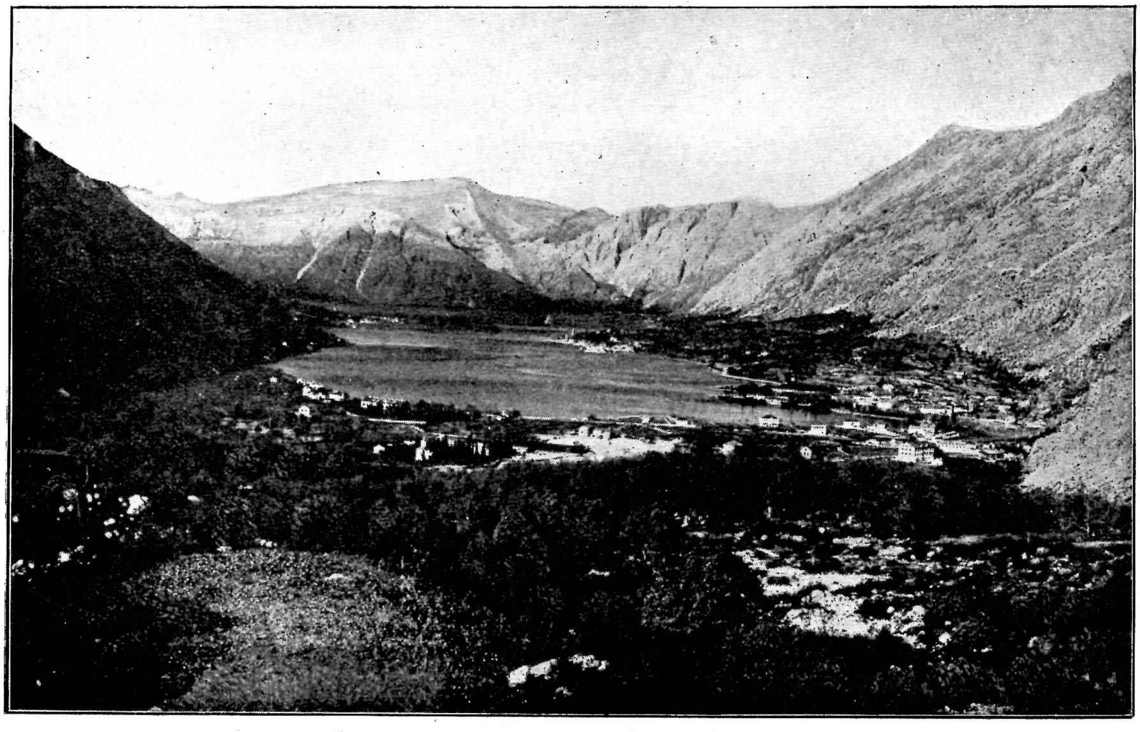
jama kao pećina, za koju se veli, da ju je počeo kopati car Stjepan, da ondje sagradi grad.

Negda su Bokom Kotorskom upravljali Mlečići, pa su prozvali sav ovaj kraj mletačkom Arbanijom. Zemlja je ova gotovo sva vrlo vrletna i kamenita. Najviše u njoj ravnine u Grblju Soliosko i Mrčevo polje i oko Budve, a po ostalim mjestima polučci, kao u nas konopljišta ili kao dobro gumno, drže se za njive i livade. Po mnogim su mjestima preko kamenitih strana podzidane međe sve jedna iznad druge, pa ozgo nanesena zemlja, te posađeni vinogradi ili drugo što. Ograde su najviše od kamena, bez kreča i zemlje, kao po čitavoj Dalmaciji. Boka je zdrav kraj i vrlo je sunčana. U njoj rastu limuni, naranče, šipci, smokve i masline. Snijeg se može vidjeti samo po Lovčenu i po drugim visokim planinama, a dolje usred zime ide kiša mjesto njega i po gdjekojim mjestima o božiću žute se naranče na drvima, crvene se ruže po vrtovima, a u mjesecu siječnju bademi počinju cvjetati.

Koliko se od kamena može, Bokelji obrađuju zemlju, ali ni vina ni žita ne mogu imati, koliko im svima treba za cijelu godinu, nego se prvo donosi iz Dalmacije, a drugo iz Srijema i Vojvodine. Gdjekoji uzmu po koji dinar i za smokve, ali od svega što ljetina donosi najveći dobitak imaju od ulja. I stoke imaju dosta, osobito koza i ovaca. Kotorani i drugi varošani u Boci trguju i rade različite zanate, ali uzevši jedno s drugim, mora se reći, da Boka živi najviše od mora.

PO V. S. KARADŽIĆU

* * *

SL. 78. POGLED NA BOKU KOTORSKU SA LOVĆENA.

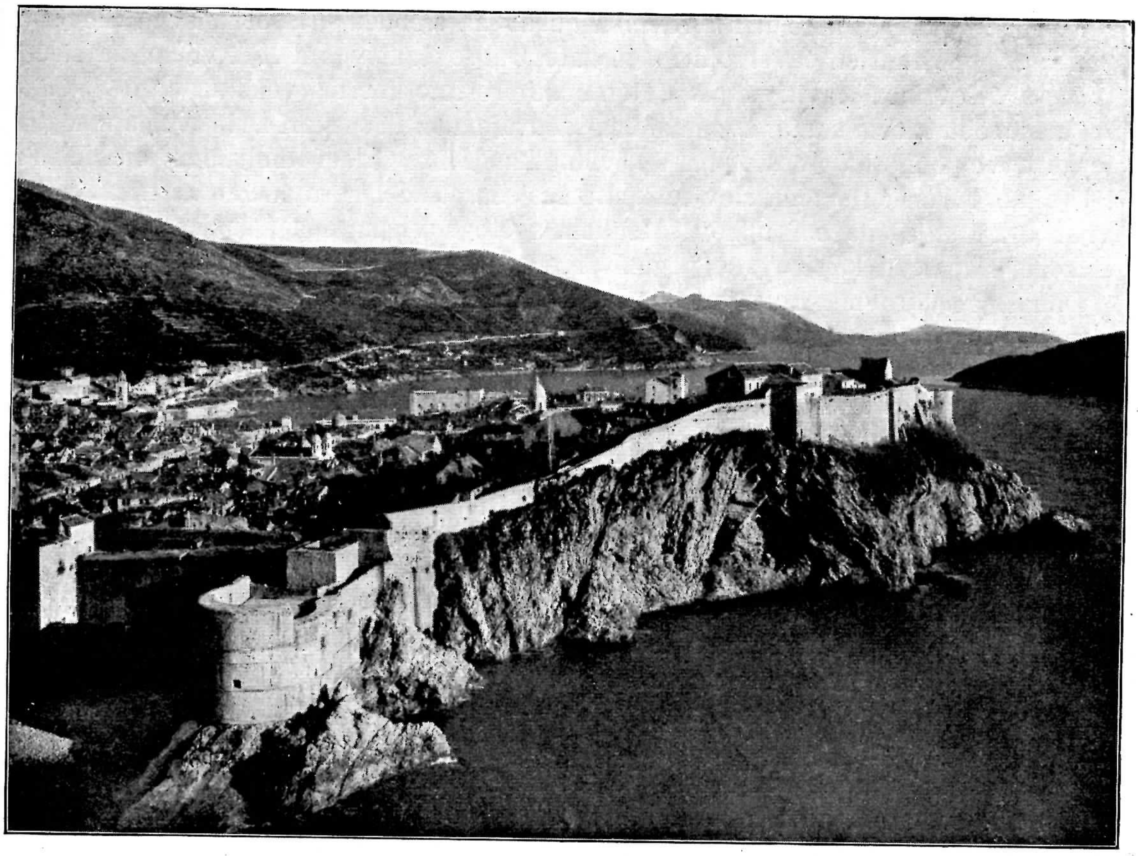

SL. 79. CAVTAT.

Danas je Boka Kotorska za našu državu jedna vrlo važna luka. Sa svojim zaleđem spojena je željeznicom, koja od Zelenike preko Mostara i Sarajevo vodi do Bosanskog Broda. Iako je ova željeznica uskotračna ipak može da preveze svu robu, koju mi uvozimo i izvozimo preko Zelenike i Gruža. Boka Kotorska znamenita je i kao ratna luka, pa je za svjetskog rata bila jako uporište nama tuđinske mornarice austrijske i njemačke. Nadajmo se, da će u oslobođenoj domovini Boka opet postati važna za pomorstvo, kao što je nekoć bila i da će biti uporište naše vlastite narodne obrane.

SL. 80. DUBROVNIK.

SL. 81. DUBROVNIK S MORA.

Dùbrôvnik.

Nema gotovo nà čitavom svijètu pómanjega grada, ó kom bi domaći i inostrani pisci s tolikom pohvalom pisali bili, s kolikom pišu ò Dubrovniku. Anselmo Katić pjeva o njemu: „Parva domus Ragusa, sed sufficit orbi, nam cunctis satis est unica mica salis"[1]). Mi ga zovemo našom Atenom, ali nikad nije svemu duhovnomu životu starih Grka bilo srce onako u Ateni kako srce našega naroda u Dubrovniku. Književnost i umjetnost, trgovina i obrt, narodni značaj i običaj svih južnih Slovjena stvori tu svoje postojano sijèlo zà mnogo vijèkova.

Dubrovnik osnovan od Slovjena i rimskih došljàka iz Epidaura i Solina, naličio je u svom javnom životu, osobito u upravi i u zakonarstvu, mnogo nà svoga suparnika, grad mletački osnovan od jadranskih Veneta i rimskih došljáka iz Oglája. Ali dok su se jadranski Veneti pretvorili u Talijane te naslijedili s romanskom narodnošću i poduzetan duh tézeći na gospodstvo i nà velika djela, ostade Dubrovnik uz svoju slovjensku narodnost vjeran prirođenu krotku duhu slovjenskomu, koji nikada nije težio na gospodstvo nàd drugim narodima i zemljama, ako ga nije vodila ili terala tuđa osvàjačka ruka ili tudji duh napàdački i otimački.

[1]) Malena je kuća Dubrovnik, ali dostaje cijelom svijetu; jer je svima dosta jedno jedito zrnce soli.

Ponajbolje ukorijeni se u Dubrovniku ljubav za slobodu prirođena svim Slovjenima. S ponositim su čuvstvom mogli zato Dubrovčani već u XV. vijèku na zidu tvrđe sv. Lovrinca staviti natpis: „Non bene pro toto libertas venditur auro"[1]). Ali da tu slobodu barem unutar svojih zidina sačuvaju, morali su stari Dubrovčani mnoge teške žrtve podnositi, a često puta i prividno klanjati se Grku i Rimljaninu, Mlečaninu i Ugrinu, Turčinu i svomu slovjenskomu susjedu. Nad Dubrovnikom se nikad nije vijao drugi stijeg nego li njihov sà slikom svetoga Vláha, dok ga nije silnik cijele Evrope, Napoleon I., strovalio pogazivši zajedno i suparničku slobodu sv. Marka.

Današnji Dubrovnik sitna je samo slika staroga Dubrovnika. Nestalo je mnogih crkava i dvorova. Porušena leže podgrađa. Pusti stoje ljetni dvorci vlàsteoski. U polumrtvilu životare redovnički samostani, ovi grobovi i spomenici muževa slavnih s umna svoga djelovanja. Kneževski dvor pretvorio se u stan činovnika, dvorane velikoga i maloga vijeća u urede.

Najznamenitije su zgrade dubrovačke: dvor kneževski i dogàna[2]).

Kneževski dvor ide među prve graditeljske umotvore južnoslovjenskih zemálja. Sàgrađen je na koncu XV. vijeka u talijanskom slogu. Dvor bijaše na dva poda, ali trèšnjom god. 1667. porušen je drugi pod, a donji, što i sada stoji, nà mnogo je mjesta oštećen. U pročelju počiva trijem na pet umno izdjelanih stupova sa svodom nà krst. U dvorištu ukrašeni su hodnici arkadama, stupovi od trijema kao i pozori prvoga poda iskićeni su lijèpom rezbarijom i umno zàmišljenim simbolnim slikama, a među ovima nà najvišem mjestu stoji kip sv. Vláha. Uz zidove trijema nàmještene su kamenite sjednice, na kojima su negda uz pučke svečanosti sjedili dubrovački vijećnici, a sada traže ovdje odmora građani po zlu vremenu. Sobe kneževskoga stana bile su negda po zidovima pokrivène baršunom i ukrašene skupocjenim slikama, zrcalima, zlatnim štapovima i t. d. Po podu se prostirali istočni velèljepni sagovi i bogata raznovrsna sprava punila prostorije od soba i dvorana; ali prije nekoliko godina, kad je netko upalio vojnički magazin, što su ga kraj dvora namjestili, provali oganj u negdašnje stanove i popali sve, što je unutra bilo. Od starih je vremena preostalo jedva nekoliko slika.

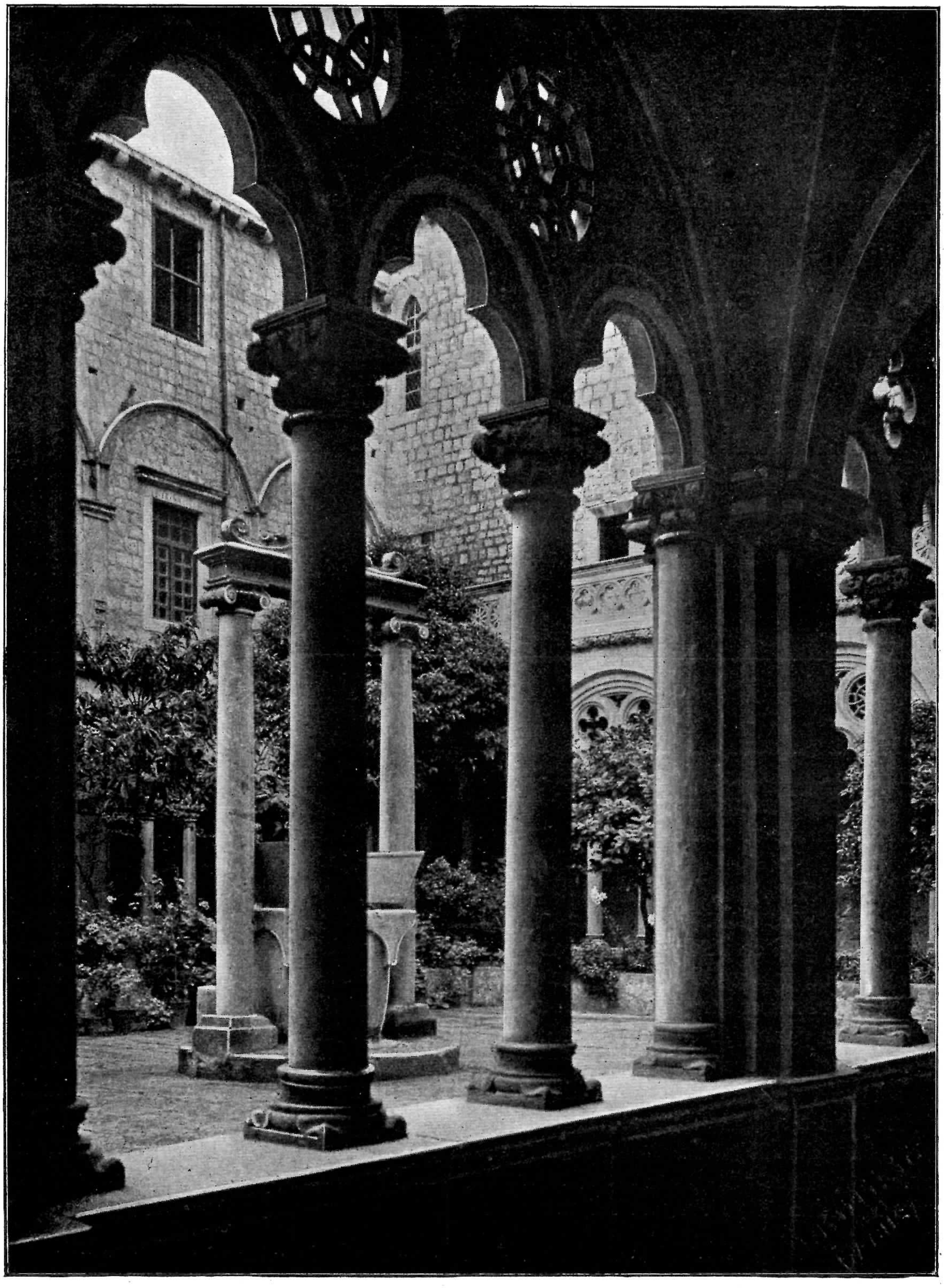
Velèljepna dogàna dograđena na početku XVI.. vijeka u mletačkom slogu i ukrašena arkadama, umnom rezbarijom i arhitèktonskim različitim nakitom, sabirala je negda materijalno i duhovno bogatstvo Dubrovnika grada. Tu su se stjecali novci dubrovački i lijevalo zlato i srebro za kovnicu. Tu se sàstajahu i društva učenjàka i pjesnika, koji su čitali ondje svoja djela na hrvatskom i na talijanskom jeziku. Tu posadi prvo svoje sijèlo i hrvatska Talija, jer je tu prikazivala različita družina pred sàkupljenim pučanstvom dramatička djela svojih pjesničkim duhom oduševljenih sugrađana.

Krasan je prostrani dubrovački corso nazvan „Stradone" (široka ulica), uz koji se dižu sobje strane ukusno sàgrađene kuće ponajviše u mletačkom slogu s arhitèktonskim nakitima. Tu se sàstaje svaku večer ugledni svijet dubrovački i to je jedino mjesto društvenoga sastanka, jer stare kućne društvenosti dubrovačke nestalo je na žalost gotovo sasvim.

Stràdon kao i sve ulice dubrovačke odlikuju se osobitom čistoćom. Nečistoća, koja nagrđuje divne i najveće gradove talijanske, iz kojih se preselila u neke pota-

[1]) Za sva zlata ne prodaje se draga sloboda.

[2]) Carinara.

SL. 82. DVORIŠTE U SAMOSTANU FRANJEVACA U DUBROVNIKU.

SL. 83. DUBROVNIK GLEDAN IZ SV. JAKOBA.

lijančene gradove dalmàtinske, nije se mogla udomiti u Dubrovniku. Isti prosti seljanin iz okolice dubrovačke, kad ide u grad, obuče čiste i nove haljine, a sèljanke, što prodaju seoske proizvode idući iz sela bose, navuku pred gradom bijele bječve[1]) i čiste crevlje te se sjetih sèljanka u posavskoj Hrvatskoj, koje idući bose u crkvu ili u grad obuju čiste čizme prije nego uđu u grad, što je opet dokaz velike ljubavi naroda uopće za čistoću.

Tko je čitao život starih Dubrovčana pa ga isporedi sa sadašnjim životom javnim i kućnim, naći će veliku razliku i promjenu. S propašću republike propade za kratko vrijeme od po stoljeća gotovo sve ostalo, što bijaše skopčano s njom: sloboda i bogatstvo, obrtnost i trgovina, javna uprava i kućni običaji. Vlastèla, koja su bila starim običajima ponajviše ostala vjerna, raspršaju se po svijetu i odoše klanjati se tuđemu življu. Ostalo građanstvo i pučanstvo ostavljeno od svoje bivše gospode podvrže se upravi tuđega duha; nèstade staroga udruživanja za duševnu radnju; kućni porodični život slovinski prètvori se po primjeru talijanskih gradova u život ulični i kavanski. Ali pored svega toga sačuvao je Dubrovnik u svojim zidinama staro slovjensko gostoljublje, a pokraj toga mnoge čudake, nástrance, kojima ćeš zabadàva tražiti jednakih po drugom svijetu.

U staro doba bješe priprosto manàstirsko odgojivanje dubrovačkih žéna jedini čuvar čestita porodična života, narodnoga jezika, narodnih običaja, pripovijedaka,

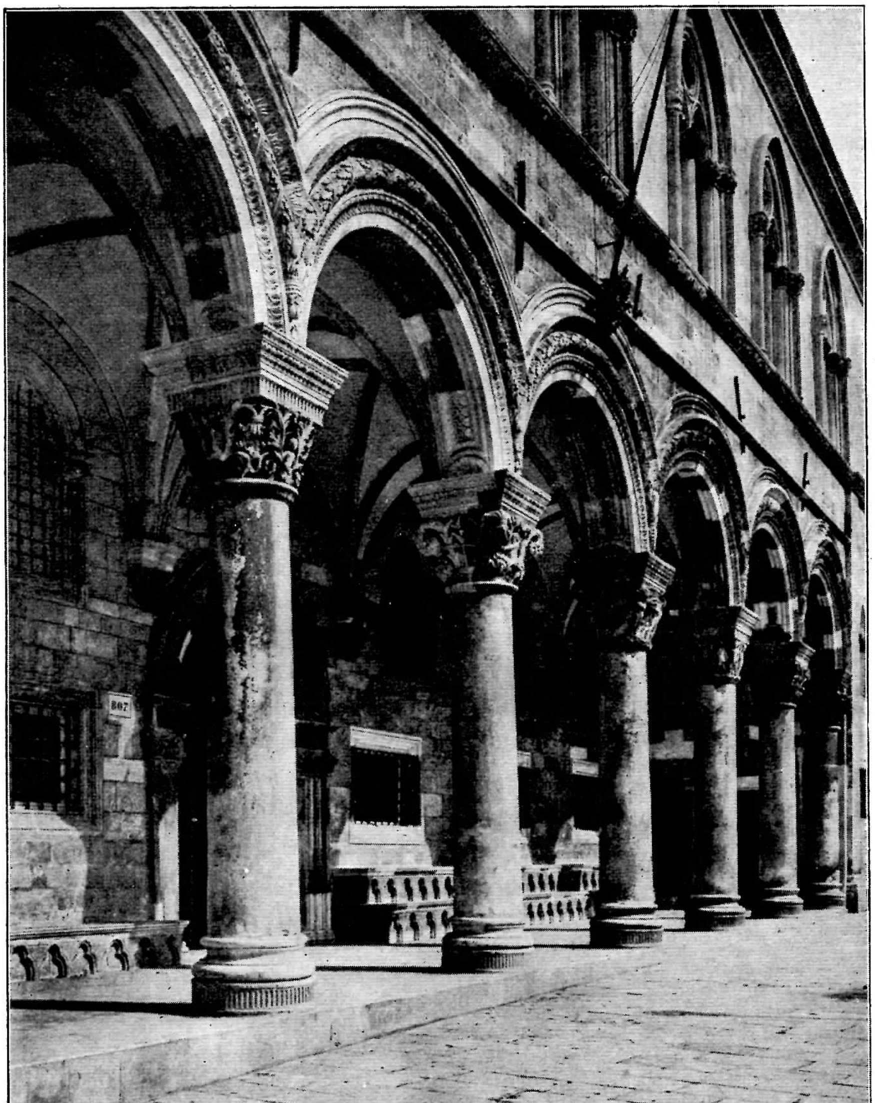
[1]) Carape.

VIII. JOSIP LALIĆ: PUT OD PILA U DUBROVNIKU.

pjesama, poslovica i t. d. Ali već su se ono doba odlikovale žene svojim vanrednim umom i poletom čuvstva i misli. Tko se ne će diviti na primjer Cvijèti Zuzerićevoj, toj Aspaziji dubrovačkoj, koja je umjela nèsamo mnoge od svojih sugraana ushititi do obožavanja uma njena i ljepote njene nego i bèsmrtnoga Torquata Tasa potaknuti, da je u dva soneta opjeva i da čitavu mnogo uglađenu i visoko prosvijetljenu Firenzu skloni, da joj se klanja.

Iza silnoga pokreta francuske republike, koji je svojim novim nazorima životnih načéla gotovo svu Evropu poplavio, prèobrazi se dakàko i život ove jedine slovenske

SL. 84. KNEŽEV DVOR U DUBROVNIKU.

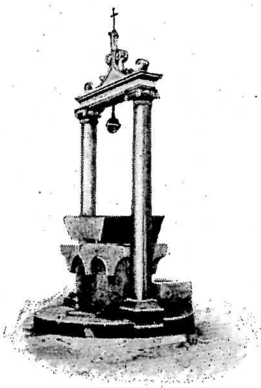
republike dubrovačke u koječem, osobito što se žéna tiče. Uza sve to ima u Dubrovniku gospođa osobito višega staleža, koje su sačuvale vjerno staru značajnost dubrovačkih žena. Nikad ne ću zaboraviti na ugodno općenje sà starom groficom Pucić-Sorkočevićevom, posljednjim ogrankom porodice Ranjinine. Visoko izobražena ova gospođa, koja je umjela uz narodni svoj jezik dobro talijanski i latinski, u kojim je jezicima negda i duhovite pjesme pravila, sjećala me svojim ponašanjem mnogo na stare Hrvatice plemićkoga roda s ove strane Velèbita, kojima se sada u nas posve trag izgubio. Zauzeta zà sve, što je narodno i kreposno, znala bi ona u svakom boljem čovjeku nehotice probuditi neko poštovanje i odanost. Sve što je govorila, pokazivalo je uglađenu ćud; sve su njezine misli osnovane bile nà strogom morálu; svako je krétanje bilo skopčano sa ženskom čednosti; sav je izraz lica i duše očitovao viši uzgoj, duševni polet i mirnu uznesenost s blagim nazorima velikoga zadátka ženskoga u pravom smislu riječi.

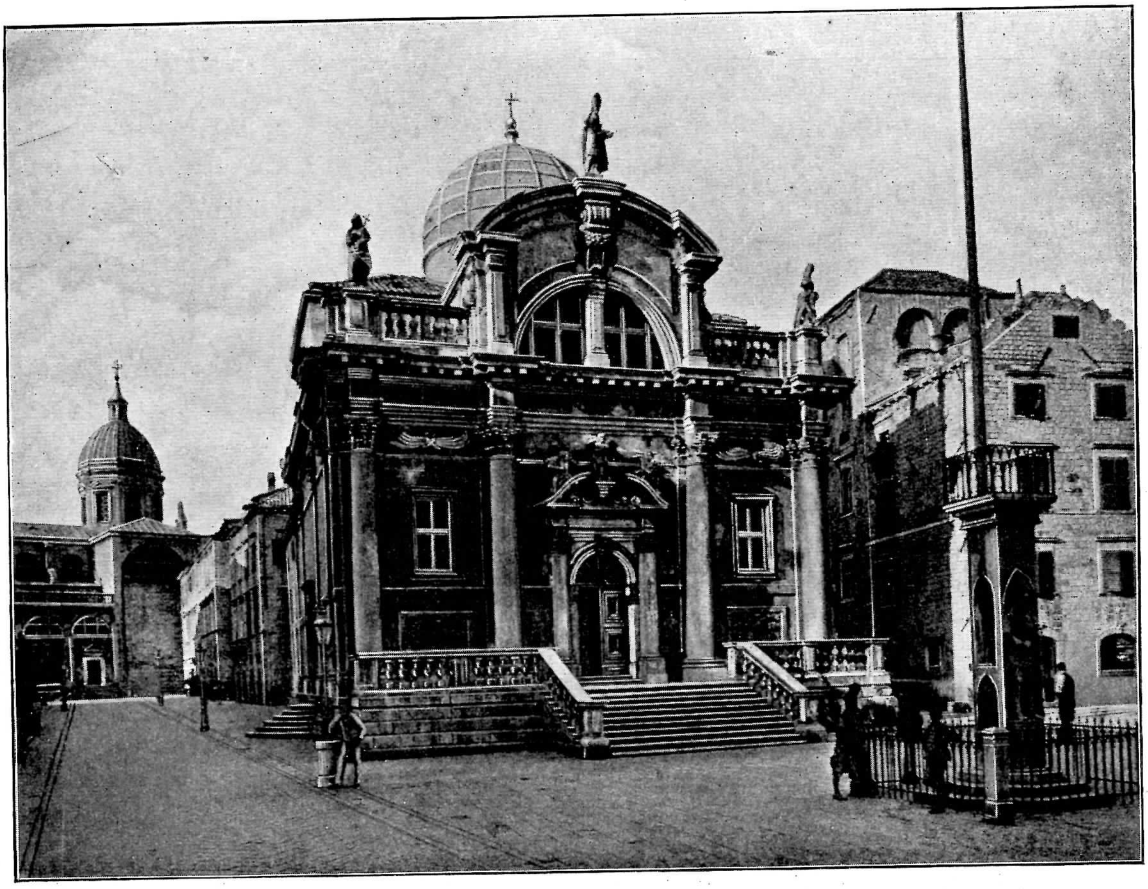
Putnika doimlje se najneugodnije tréšnja i grmljavina u Dubrovniku. Kad su se po kršovitim ondješnjim planinama razlijègali gromovi, činilo mi se kano da su se nebo i zemlja zàratili. Tresovi su udarali jedan za drugim, munje su sijèvale podjedno kao da će polomiti i spaliti sve kuće. Obično je s njom spojena i podzemna tutnjava, često i potres. Kad se u noći pojavi takva nepogoda, skoči obično u kućama sve na noge pa ako bi i htio nadvladati sam sebe te udušiti silomice onu grozu, što hvata čovjeka, nè može se od nemira i straha drugih.

Nesnosna je u Dubrovniku i velika vrućina, koju sam još i mjeseca studenoga, kad u Zagrebu već peći ložimo, podobro osjećao, ali divno more i seoska okolina daje svojim hladnim povjetarcem i od toga lijek, a čarobne noći naslađuju i okrepljuju stànovnike sunčànom žegom izmučene.

Preko tri nedjelje, od 13. listopada do 4. studenoga, proživio sam u nèzaboravnom tom gradu i moram da uvrstim vrijeme svoga tamošnjega boravljenja među najljepše časove svega moga života. Neka neobična prijaznost, izobraženost i plemenitost onih ljudi, s kojima sam općio; divni ustroj i položaj grada i njegove okoline; bogate zbirke, iz kojih sam crpao nauku i podatke za svoja književna istraživanja; napokon blago podneblje u kasno jèsensko doba: sve to opájalo me nekim slađahnim čuvstvom, jer sam držao Dubrovnik majkom poslije nikad nèviđenom, sijèlom mlađahnih mojih uzora.

IVAN KUKULJEVIĆ

SL. 85. CRKVA SV. VLAHA U DUBROVNIKU.

Lokrum.

Nikad né ću zaboraviti osjećaja, koji me one dvije tri ure obuzimao, što provedoh nà tom malom otoku do naše davne Atene. Priroda, položaj okolina, uspomene: sve je to godilo srcu, podizalo um, blažila čuvstva.

Bilo je u četvrtak 19. lipnja 1873., kad ja s prijateljem dr. A. K. uljegnem u čamac u maloj dubrovačkoj luci tik istočnih vráta gradskih. Vrijeme je bilo prekrasno, more tiho kao ulje; dva kršna vesláča otisla te nas zà čas prebacila na Lokrum.

Taj otok, udaljen od Dubrovnika k jugu četvrt sata, ima do tri tal. milje u obujmu, dugàčak je jednu, širok po tal. milje, a stere se od sjeverozapada k jugoistoku. U najvišem vrhuncu diže se nešto preko 189 metára nàd morskom površinom. Iz Dubrovnika gledajući nalik je Lokrum na veliku lađu, što je zaplovila put istoka.

Na onom vrhuncu gospoduje tvrđica, da štiti ulaz u dubrovačku luku. A na podnožju toga brežuljka prema kopnu prostire se ravnica, gdje su htjeli bolnicu podignuti, te je zato opasana visokom zidinom, sàgrađenom u XVI. stoljeću. No sada je ona. pošto se nàmijenjena bolnica nije gradila, zastrta prekrasnim maslinovim gajem, kojega je plod kao u svih dubrovačkih maslina osobito velik i ukusan.

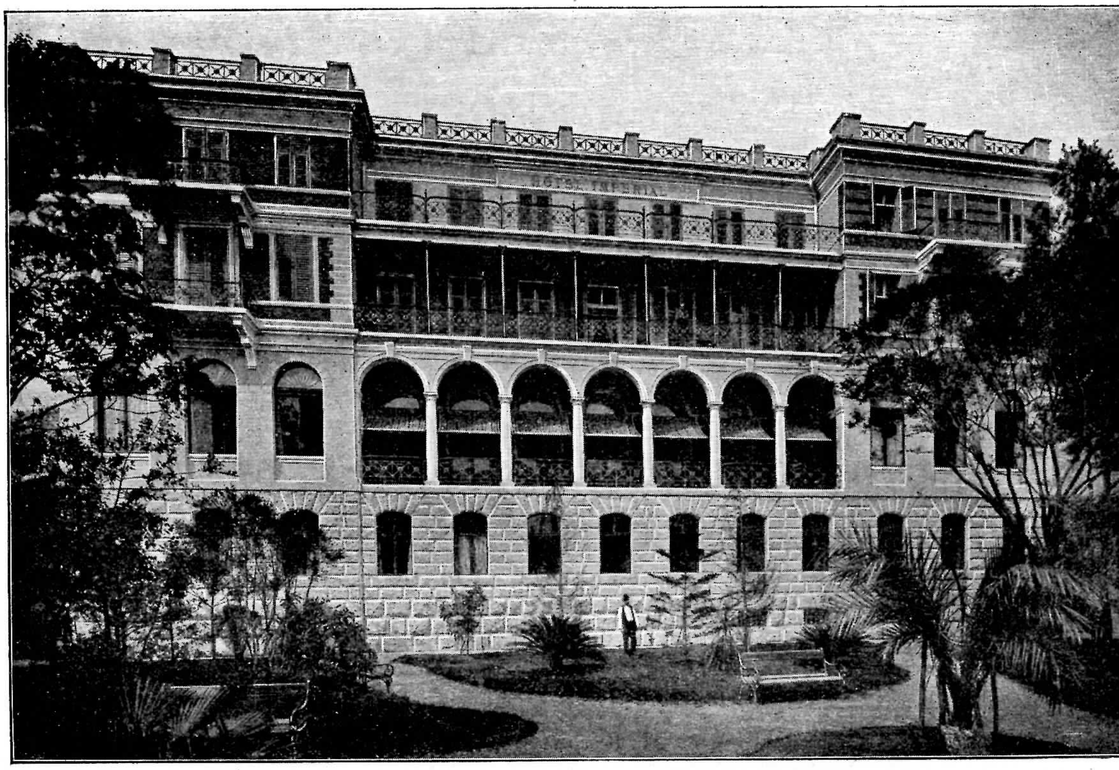
SL. 86. DUBROVČANIN U NARODNOJ NOŠNJI.

SL. 87. POGLED NA LOKRUM SA SRDJA.

Sav je otočić zàrastao u šumu, samo južni njegov dijel nàsađen je lozom i maslinom. Kako je podneblje u Dubrovniku radi njegova geogr. položaja nalik na ono u srednjoj Italiji, tako je i cvjetna njegova jednaka najjužnijim pokrajinama èvropskim. Ovdje pače uspijeva nèsamo bilje, što raste u južnoj Italiji i u Frȁncuskoj i u Špànjolskoj, kao što su dvije biljke iz roda pravih palama, naime majušna žumara[1]) i korisni prstak[2]). Na Lokrumu ćeš naći u izobilju mrtvine (myrtus), čupavca[3]) i t. d. na prostom čistom uzduhu uspijeva cètrun, nàranča, majušna i indijska smokva, pravi jorgovan; uz plotove i stijene vije se lovorika; stijenu kiti arapska smokva, ogromna aloja[4]) naprama kojoj je pravi patuljak ona, što se u nas u Hrvatskoj goji u posudama. Čudio sam se videći toliku bujnost i razvitak vegetacije. Sav je otok odjeven neprestano zelènim drvljem, najplemenitijim grmljem i miomirisnim biljem. Bor i čempres ponosito dižu svoje glave. K jugu se s istoka prostire ravan, koje se bočina zarásla krasnim borovima polàgano spušta k moru i zaokružuje dražesnu dražicu nà jezerce nálik i kao stvorenu za udobno kupalo. Ovaj maleni zaliv hrani množinu riba, a okolni gaj oživljava žubor i pijev ptica, a kažu da i pjevice s kanàrskih otoka i iz Bràzilije (?) kadšto ovamo zalutaju i ugodan zaklon ondje nàlaze.

[1]) Zhamaérops humilis.
[2]) Phoenix dactylifera.
[3]) Mesembryànthemum crystallinum.
[4]) Agáve americana.

SL. 88. HOTEL IMPERIJAL U DUBROVNIKU.

U kratko: priroda je Lokrum svojim darovima i svojom dražesti u toliko obasula, da se može najljepšim perivojima nà obali Adrije pribrojiti.

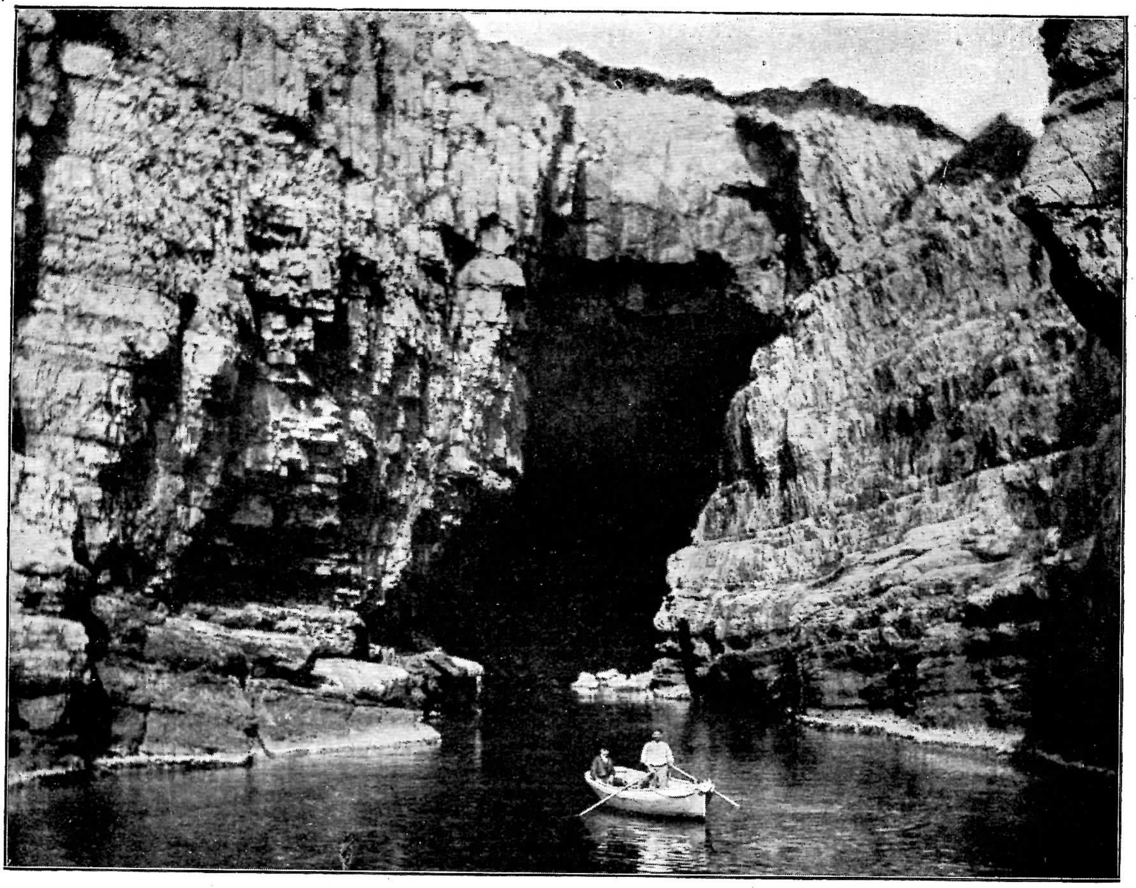
Nè manje je čaroban pogled s toga malenoga ostrva.

S jedne se strane vidi bèskrajno more k zapadu nijednim otokom nèsuženo, koje se do južnoitalske obale neprèstano prostire. A to more oživljava plovidba parobroda i jedrènjača svake vrste, što tik Lokruma prolaze. Prema kopnu prikazuje se visoko i kršno pogorje, koje se na Sniježnici do 1340 met. visine uspinje. Nà sljemenu je i na bokovima golo i pusto, ali na obroncima i podnožju maslinom, lozom i borovima zaráslo. Ona plodna dolina Župa, što se tu prostire i što je obilata rijeka prèsijeca, pribaja se ljepšim krajevima sadašnje Dalmacije. Upravo prema Lokrumu, na obronku Brgata, a nižè ceste, što vodi u Župu i dalje u Konavle, vidi se pećina „Betina“, više koje je glasoviti matematik i zvjèzdar „Apollonius Illyricus“, Marino Getaldi (1566.—1624.), imao svoju baštinu, te je onamo radi pokusa s dalekozorom i s optičkim zrcalom dolazio. Taj je čàrobnik pučke priče zapalio iz one pećine više lađa, što su onuda prolazile; a sjeća putnika i danas na njegova bèsmrtna djela, kad gleda s Lokruma. Ondje se prikazuje također negdašnji samostan benediktovski sv. Jakova od Višnjice, sàgrađen 1222. godine bogoljubnim Ivancom Gundulićem i njegovom ženom Dobrosavom, koji je svakomu od nas mio, što u njemu počivaju kosti slavnoga Ignjatija Đorđića († 1737.). Tko je voljan s Lokruma još više pasti svoje oči i udupsti se u prošlost, može se naslađivati pogledom na Dubrovnik i Cavtat

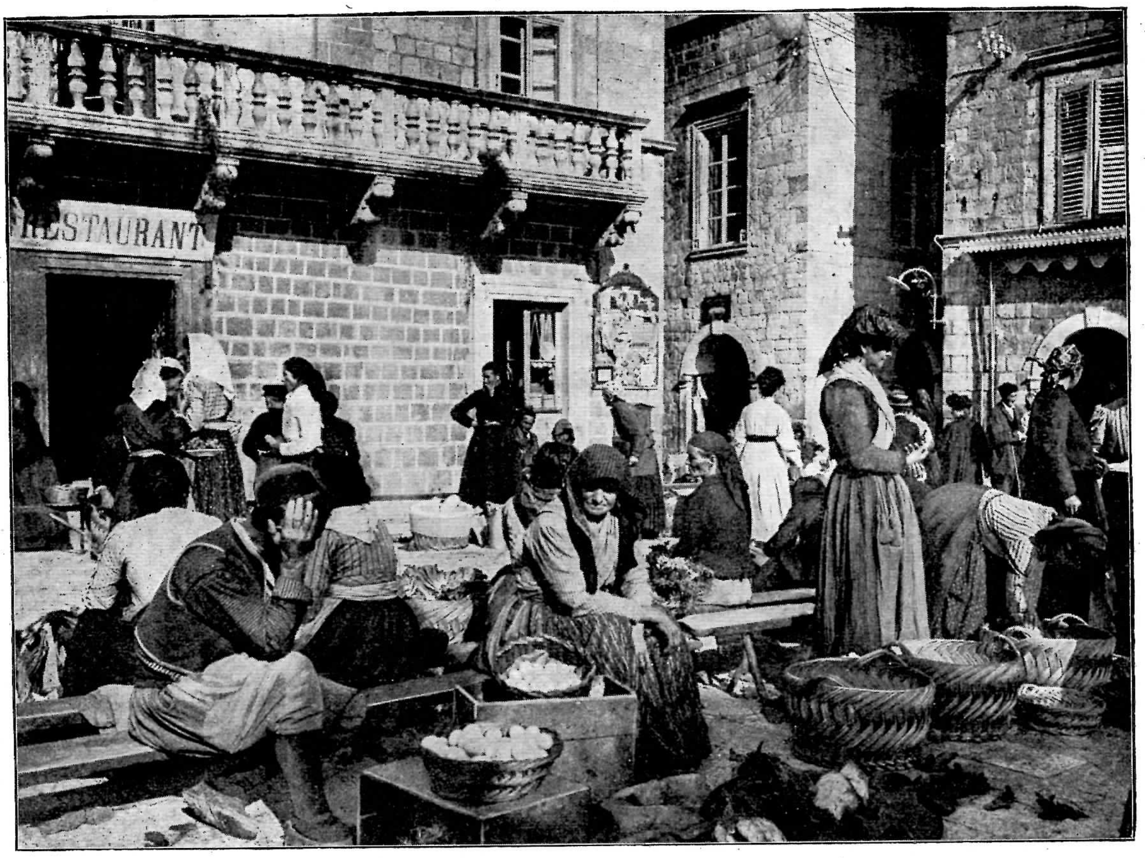
(Epidaurus) te dozvati u pamet sve duhove onoga malenoga, ali događajima bogatoga kraja, počevsi od mitskoga Kadma do posljednjih zastupnika dubrovačke nezàvisnosti. Obazreš li se pak na niz otočića, koji dubrovačko kopno s mora obrubljuju, to ti se ističu s jedne strane Mrkan i Dobar prema župnoj drazi, s druge zàpušten otočić sv. Andrije, gdje nas ruševine benediktovskoga samostana sjećaju na pjesnika Mavra Vetranića Čavčića († 1576.) i na njegova u samoći ispjevanoga „Remetu"[1]).

Otok Lokrum kao da je za samoćovanje, a bogata priroda, koja se za taj pedalj zemlje toliko pobrinula, nadomješta obilnu svjetsku buku. Ta s druge ipak strane tako si blizu svijetu, da ostaješ u dubrovačkom predgrađu, odvojenu od grada uskim jezerom, stoga i jesu valovi dubrovačke prošlosti kroz tolika stoljeća tako živo odjekivali o tom morskom perivoju.

FRANJO RAČKI

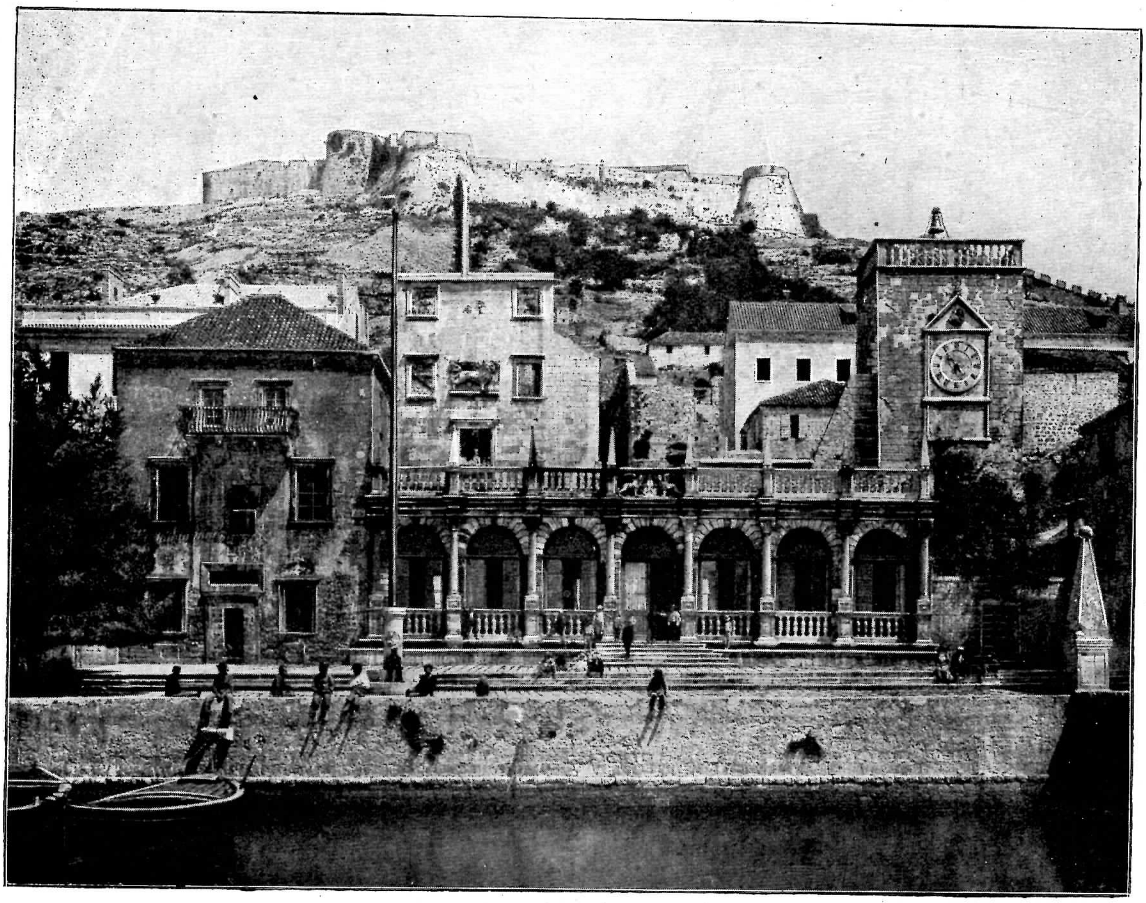
SL. 89. MORSKA SPILJA KOD DUBROVNIKA.

SL. 90. PRODAVAČICE POVRĆA U DUBROVNIKU.

Split.

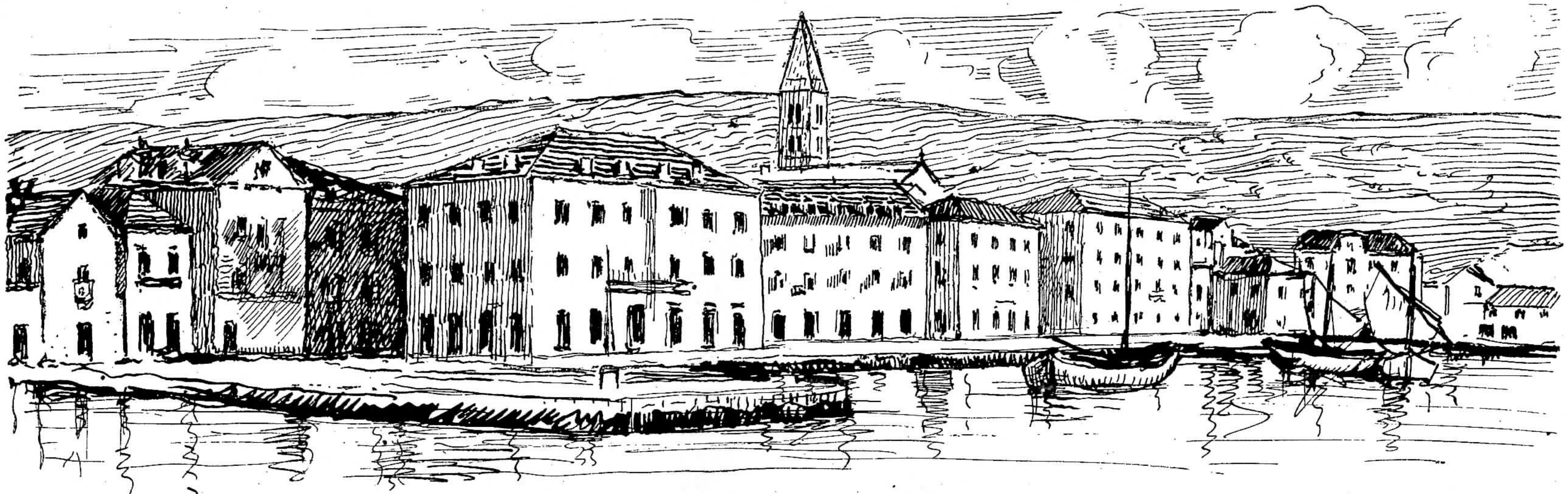
Podno mrkoga kršnoga Mosora, a na jednom od najljepših mjesta dalmatinske obale položio se prvi grad dalmàtinski Split. Obala se dalmàtinska blizu Šibenika kreće na istok pa tako može toplo južno sunce da obàsjava okoliš splitski, a to ćeš lako razàbrati na prekrasnom raslinstvu, što se tu ràzvija. Sa sjevera brane je od ljute bure strmi Kozjak i visoki Mosor. Blagi se zráčak, što dolazi s onoga divotnoga modroga mora, zàbija u svaku dragu; divno sunce grije vinorodne slazove, što vise ponad mora. Od pràstarih vreména, — od doba starih Grka, tražili su ljudi tu sebi naselja. Tu se razvije nà uzanoj prevlaci između otoka Čiova i kopna dalmàtinskoga Trogir — stari grčki Tragurion. U prekrasnom zàlivu, što ga čini taj otok i mali poluotok splitski razviše se „sedmera kastèla“ — sedam bijelih gradića posred tamna zelènila. U dnu záliva, na plodnome polju uz vodom obilati Jader, razvi se u rimsko vrijeme znameniti Solin, a na visokoj stijeni kameni Klis. Na otvorenom moru, nasuprot otoku Bráču, postavi silni car Dioklècijan temelje svojoj palači. Tu je on zàsitivši se gospodovanja nàd čitavim onda poznatim svijetom hotio mirno da probavi ostátak svojih dána baveći se vrtlarstvom.

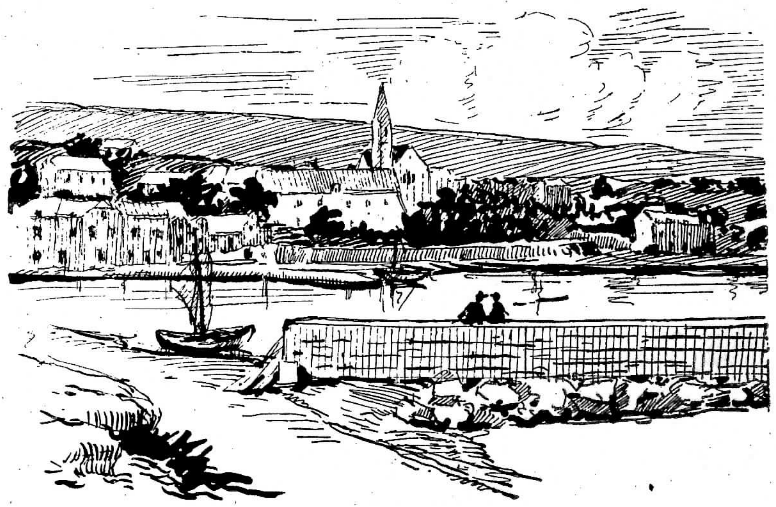
SL. 91. HVAR.

Prekrasnu je palaču sagradio u obliku četvorine sasma na morskoj obali. Četvora su vrata vodila u tu silnu građevinu, a glavna su bila ona sà sjeverne strane: Porta aurea[1]). Nà južnoj je strani palača gotovo u moru stajala tako, da su mogli nà južna vrata barkama ulaziti. Tu se diže prekrasno pročelje, koje je nekad resilo pedèset stupova, od kojih je svaki imao sedam metára visine. Danas ih ima još četrdèset. Svatko će razumjeti koliko je silna ta dò dana današnjega sàčuvana zgrada, kad čuje, da su u toj palači sagradili novih kuća na dva, na tri sprata, da su je preplèli s nekom stotinicom uzanih ulica i prijèlaza pa da danas u njoj stoji stolna crkva, krstionica, a stanuje u njoj do pet tisuća duša. To je stari Split, koji ćeš najbolje poznati, ako pogledaš osmeroknutu stolnu crkvu splitsku, koja je nekad bila hram boga Jupitera i domaći hram cara Dioklecijana. Oko nje se ređa red prekrasnih monolitnih stupova t. j. samotvorih, od jednoga komada kamena. Na ulazu stolne crkve postavila se silna sfinga, od crnoga ègipatskoga kamena. Nešto podalje opazit ćeš prekrasni ulaz, krstionicu, u kojoj su nekad službenici silnoga cara žrtvovali bogu Eskulapu. Podzemlje palače sačuvalo se do dana današnjega. Silan je to prostor, koji je kroz

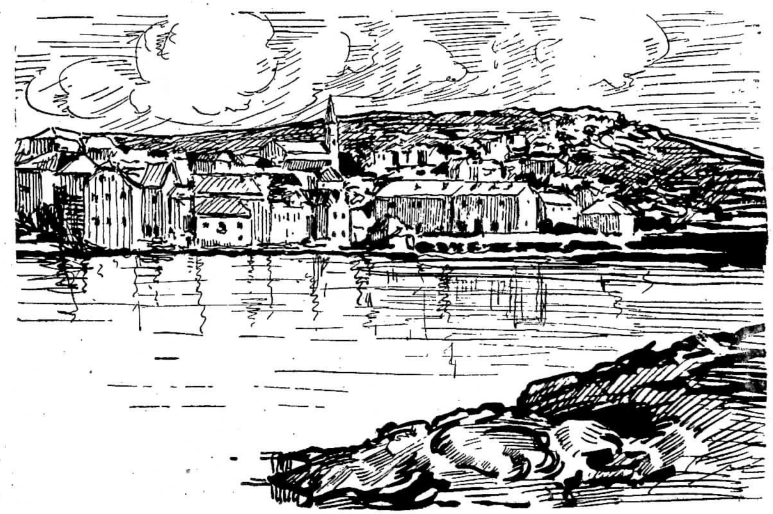
[1]) **Zlatna vrata.**

SL. 92. SUPETAR NA BRAČU.

SL. 93. POSTIRE NA BRAČU.

SL. 94. SV. MARTIN NA BRAČU.

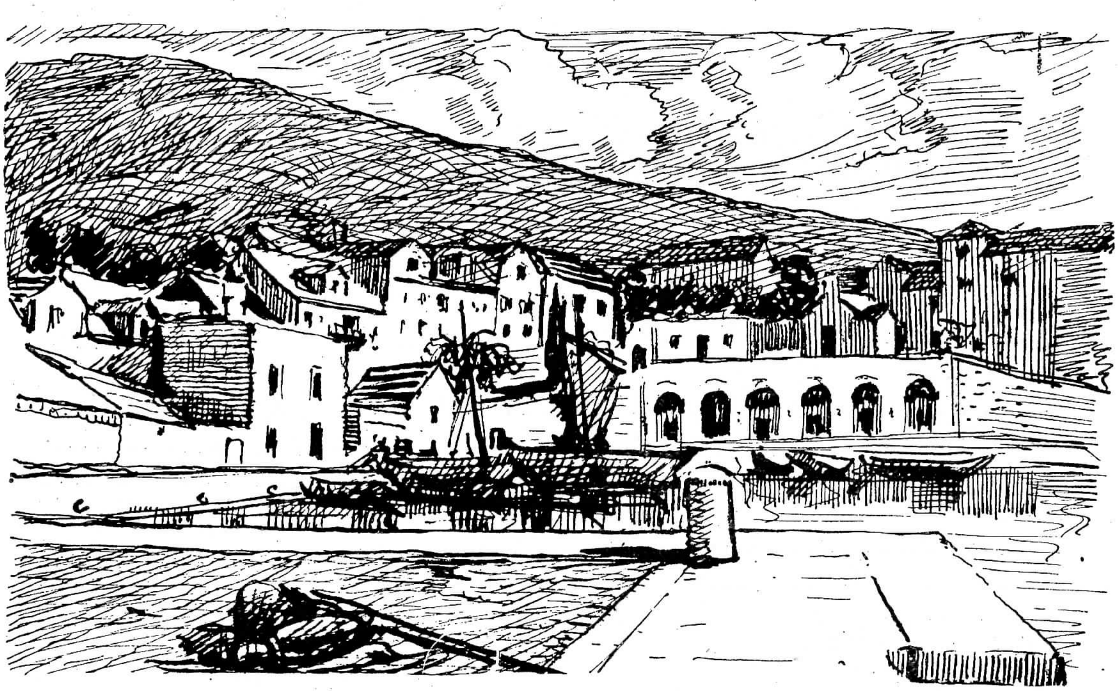
SL. 95. NEREŽIŠĆE NA BRAČU.

vijèkove služio, dašto ràzdijeljen nà manje odjele, za komore, pivnice, tamnice, pače i za stánove.

Uz palaču se prostire prigrađen stari grad, a na sredini stoji gospodski trg s lijepom u gotskom slogu zidanom vijećnicom. Nà južnoj strani uz more diže se visoko čudnovata osmerokutna kula bana Hrvoje iz XVI. vijeka, s koje se ponosno vije barjak grada Splita. „Primorje" — široka lijepo kamenom popločena obala, što obrubljuje sà svih strána luku — opsjednuto je čitav dan zàposlenim ljudma. Ima tu mornára s talijanske obale, što donose različnu ribu, malih parobroda, što će te za malen novac odvèsti u starinski Trogir, u kršni Omiš, u zeleni Hvar i kameni Brač. Naći ćeš tu po gdjekoga prekomorskoga orijáša, što iz Engleske dovozi kameni ugljen, a u Francusku vozi dalmàtinsko vino. Teretni i brzi parobrodi „jugoslavenskih parobrodarskih društava" pa i ostalih, što spajaju Rijeku ili Trst s Bokom

SL. 96. PUČIŠĆE.

SL. 97. BOL NA BRAČU.

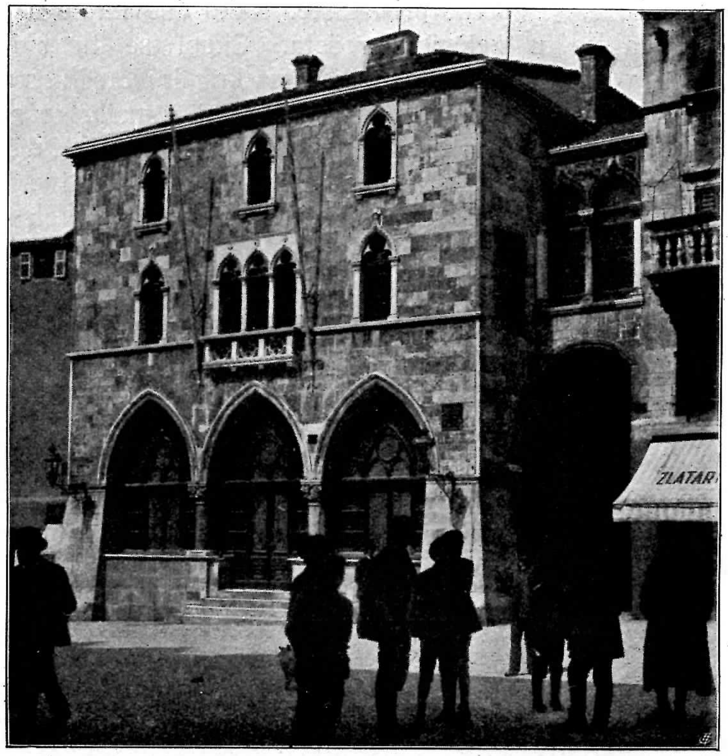
Kotorskom, tu nađoše svoje glavno pristanište. Kako dnevna žega prèstane, izlazi svijet nà obale, da se u zelènilu prošeta. Skupi se tu svijeta iz svega grada, ima pučana s rodnoga solinskoga polja, ima kršnih momáka s visokoga Sinja, što ovijaju glave šarènim čalmama donoseći na svojim malim màgarcima povrće u grad nà prodaju. Sve onda oživi, smora ozvanja vesela pjesma i duboko zviždanje parobroda, a s kopna vika radnika, lupanje kola i fićuk lokomotive.

Unaokolo staroga grada prostrla se četiri prèdgrađa nova: Veli i Dobri, sà zapadne strane, a Manuš i Lučac s istočne.

Nà zapadnoj se strani prostire lijepa Marmontova poljàna (trg) prozvana na čast francuskom generalu Marmontu, što je početkom prošloga stoljeća zauzeo Dàlmaciju. Taj je trg ograđen lijepim zgradama, tu ćeš naći gostionica i kavána uređenih na moderni način. Nà istočnoj se strani 50 m iznad mora diže mala tvrdica „Fort Grippi", otkle se pokazuje prekrasan pogled na Split i nà splitsku luku, dok se nà zapadnoj strmo uspinje borovima zasađeni Mrljan. Pođeš li morem ispod Mrljana, reda ti se jedan prizor ljepši od drugoga: posred bujnih vinográda, što su po jasnom kamenju izrásli, a pričinjaju ti se kao da pužu, naći ćeš bijelih zàselaka splitskih imućnika. Oko njih porásla je agàva kao drača u našim krajevima pa viti mrki čempres

SL. 98. PORTA AUREA DIOKLECIJANOVE PALAČE U SPLITU.

SL. 99. GRADSKA VIJEĆNICA U SPLITU.

i grànata pinija uz široku pàomu, pribroj k tome mrki Mrljan s nešto crvene zemlje, vedro nebo i tamno modro more sà snježnom pjenom lagackih válova i eto ti čitave slike. Po moru se prosulo jato bijelih jedára, tek gdjegdje vidiš jedro crveno ili narančaste boje — to su ribari Ćozoti[1]); dalèko negđe iza otoka vije se lagano u zrak crn dim kake parnjače, što plovi u daleki svijet.

Uspneš li se nà strmi Mrljan, prikazuje ti se nova slika. Pred tobom puklo je divno kastèlansko more, s bijelim kućicama i dvorovima nà obali; nàd njima vere se uzbrdo žèljeznica, što sàstavlja Knin i Šibenik sà Splitom. U istočnom kraju záliva, na plodnom vinorodnom polju, protegao se starinski Solin, nekadašnja Salóna. Tu ćeš naći nà svakom koráku kaki stari rimski ostátak. Ima tu mozaika, ima starokršćanskih sarkofága, a ima drevnih uspomena kraljevstva hrvátskoga. Na uzanu komadiću zemlje, što tek put jedan sàstavlja s kopnom, podigla se pitoma Vranjica. Ona se i zove zbog svoga čudnoga položaja „Piccola Venezia". Sve je ovo ogrlila svježa zelen Kozjaka, starac Klis toliko znamenit u ljutim turskim ratovima straži kao stražar svoja čeda, što su dalèko dolje na morskoj obali, a sve je prekrilio silni Mosor.

Kad se spusti noć, zàvlada mir, nèstaje gráje, nà obali naći ćeš rijetko koga, a i taj se žuri za svojim poslom, na dalekom „mulu" ima nekoliko luča, parobrod

[1]) Ćozoti stanovnici talijanskoga grada Ćoze (Chioggia, Veneciji na jug) koji dolaze na obale dalmatinske, da ribu love.

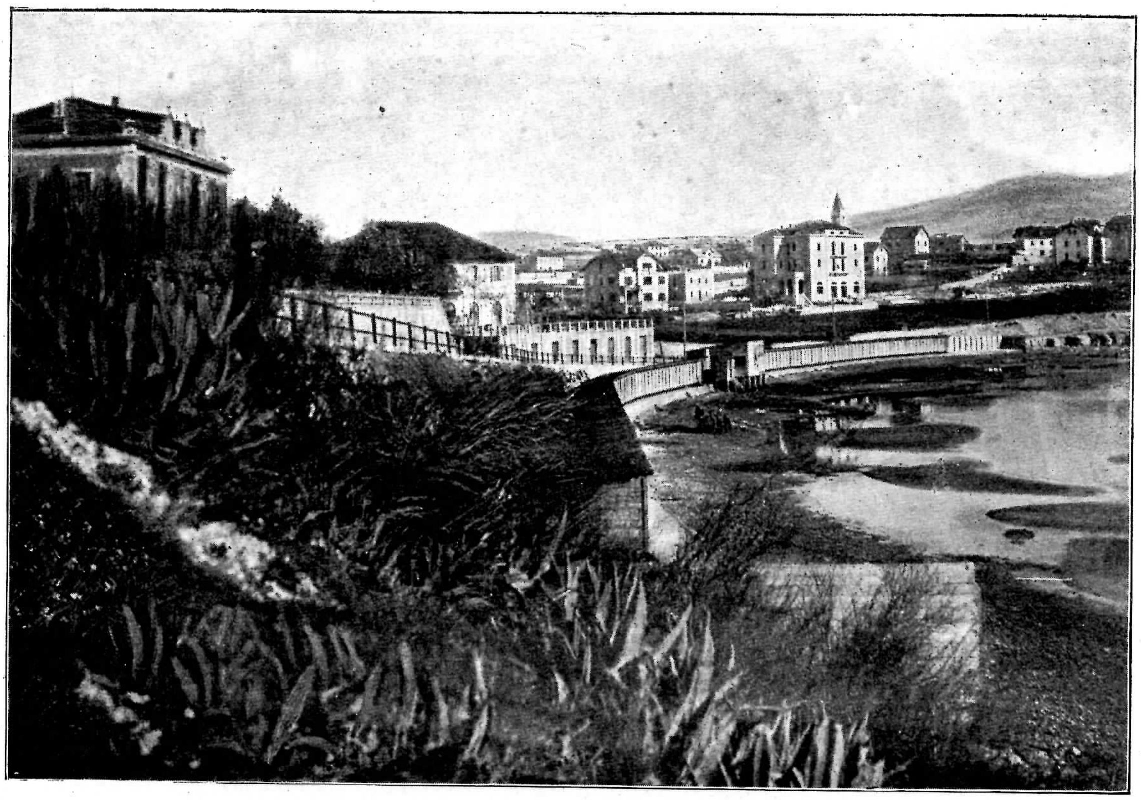
SL. 100. MARIJAN U SPLITU.

se sprema na odlazak. Na kraju svjètionik zove u luku svojom drhtavom svjetlošću one, što ih mrak zateče na moru.

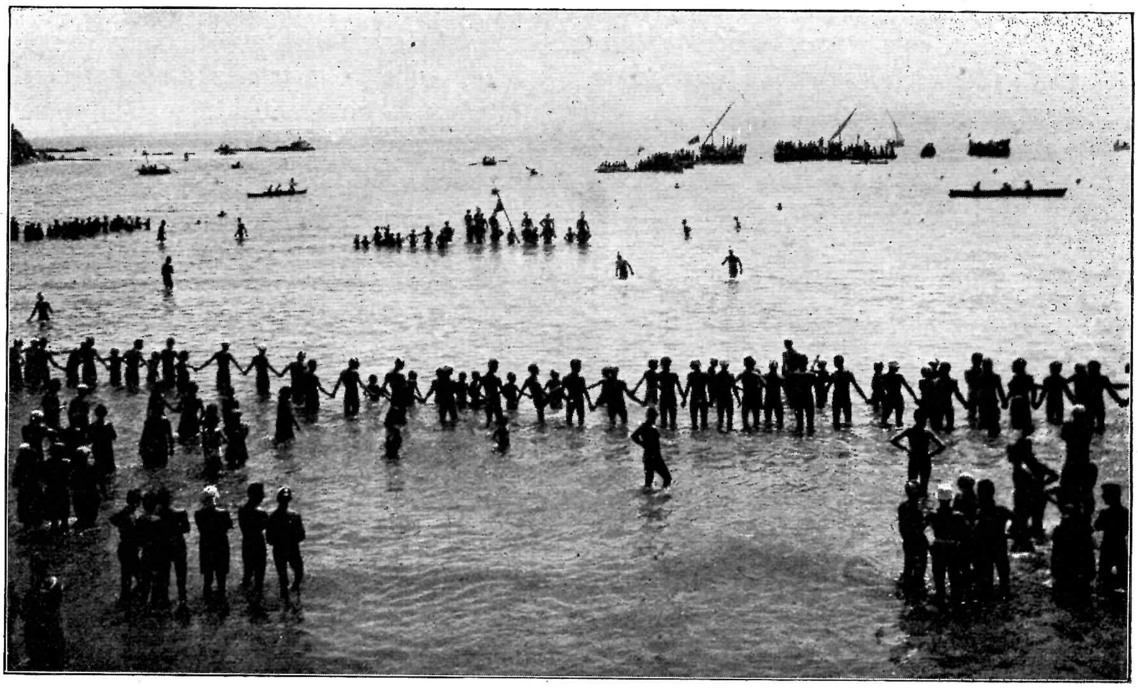
Dalèko nà jugu posred debele pučine zasjat će nà čas po koja svjećica s ribarske barke, zèlene se svjetiljke parobroda u daljini gube, a svuda zàvlada mir te tajanstveno more udara lagacno o kamenu obalu, — zove ga mjesec, što se na obzorju pomalja rasvjetljujući blijedom svjetlošću slavni Zvonimirov grad.

PRIREDIO DR. M. ŠENOA

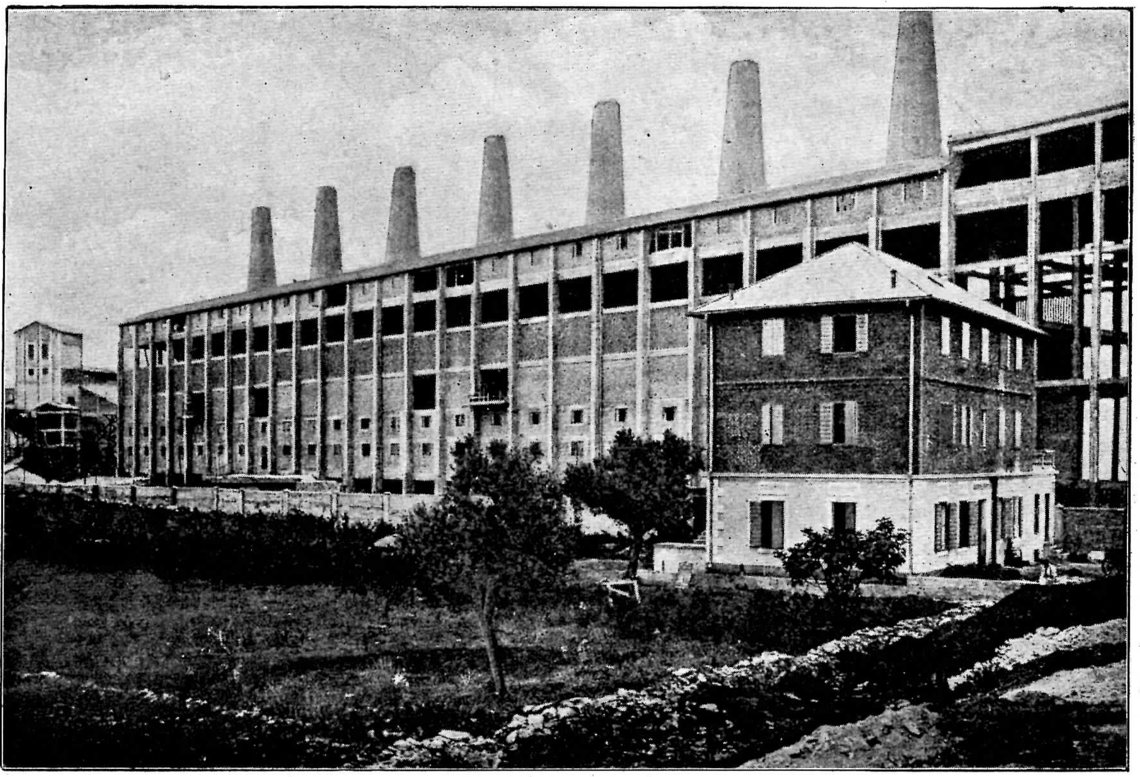

SL. 101. KUPALIŠTE BAČVICE U SPLITU.

SL. 102. NA KUPANJU NA BAČVICAMA.

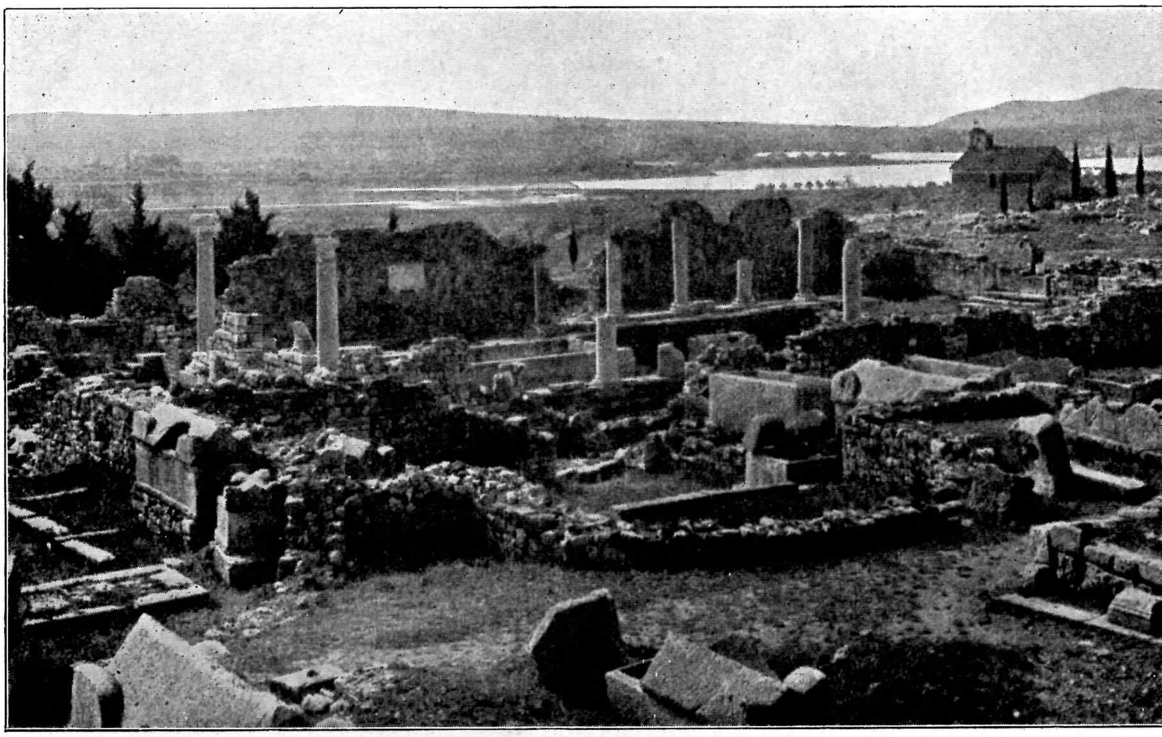
SL. 103. TVORNICA CEMENTA U SUĆURCU KOD SPLITA.

Stari Solin.

Za vrijème rimskoga gospodstva javni i društveni život u Dàlmaciji stekao se u grádu Solinu, koji je stajao daleko u uvalini solinskoga záliva na sjeveru ušća solinske rijeke (Jader). Ovo mjesto bijaše poznato već Grcima, a u povijesti rimskoj spominje se pouzdano prvi put god. 118. pr. Is., kadno je u njem prezimio Cecilije Metel. Godine 78. pr. Is. spominje se kao „oppidum civium Romanorum" sa svojim magistratima. Po izmaku građanskoga rata između Cezara i Pompeja postade Solin središtem dalmatinskoga konventa[1]), a malo zatim glavnim gradom cijele rimske provincije. Najbujnije cvjetaše taj grad od I. do IV. vijeka po Is., a kasnije ga više puta razoriše neprijatèljske čete. Grad se diže nanovo iz ruševina, no konačno podleže neprestanim zágonima[2]) divljih Avara (god. 626. do 639.).

Malo ima starinskih gradova, kojima se ime jošte čuva, a vidi se tako malo tragóva njihova negdašnjega sjaja i veličine, kako upravo u Solinu. Još su prilično sačuvani zidovi oko grada, koji se od veće česti razabiraju u cijelom opsegu od preko četiri kilometra. Solin bijaše naime još u doba gradanskih ratova utvrđen

[1]) kònvent, sudbeni kotar.
[2]) zágon, m., udarac.

SL. 104. RUSEVINE STAROG SOLINA.

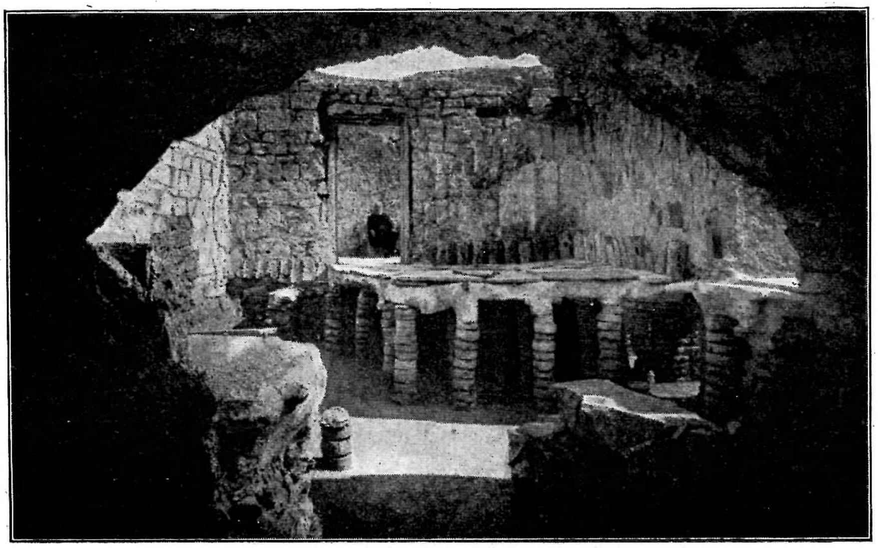
grad, samo što u ono vrijeme nije imao još kamènite tvrđe, nego samo drvene kule. Istom zà cara Marka Avrelija bili su gradski zidovi popravljeni i nà njima dozidano četvorokutnih kula, od kojih se još pred malo vremena do 80 moglo nabrojiti. Istom kasnije, kadno barbari po više puta osvojiše Solin, biše oko god. 400. sà sjeverne strane, koja je bila najviše neprijatelju na udarcu, ispred četvorokutnih tvrđa nadograđene druge trokutne klinaste, jednostruke ili dvostruke kule, od kojih se još i dan današnji neke vide. Na zapadnoj strani grada nastavlja se uzduž ceste jak zid, koji je služio po svoj prilici za obranu luke, najveće na istočnoj obali Jadranskoga mora u rimsko doba. Zidovi s južne strane grada danas se više ne vide, jer naplavom solinske rijeke i raširenjem solinskoga blata leže sada pod naplavljenom zemljom.

Grad Solin bijaše razdijeljen u dva dijela: zapadni, valjada mlađi, i istočni, stariji dio, a odvajaše ih zid, koji se od česti još i danas razabira. U grad se ulazilo kroz četvora vrata: istočna, tako zvana porta Andetria, sjeverna, porta Capraria, zapadna, porta Suburbia, i južna, porta Caesarea. Od svih su najbolje sačuvana ova posljednja, koja su dijelila stari od novoga dijela grada, i na kojima se jošte vide na oba krila osmokutne kule i tri prolaza, dva pobočna za prolaznike pješake i srednji za kola s kolotečinama u pločniku izdubenim.

Nego i izvan gradskih zidova bijaše svugdje naokolo rasijano kuća, ljetnika i zaselaka, kako nam to dokazuju nebrojeni spomenici i natpisi, štono se danomice otkrivaju u svakom pravcu naokolo staroga Solina.

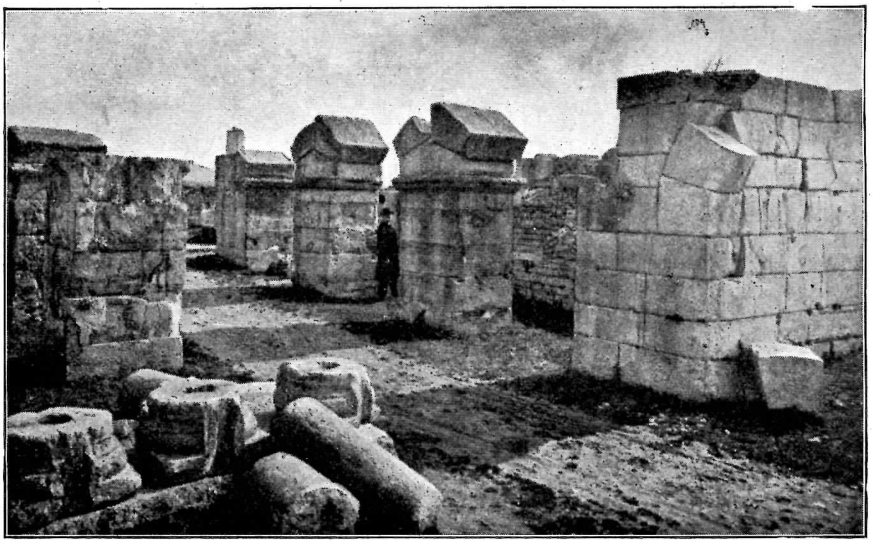

SL. 105. VRANJIC KOD SPLITA.

SL. 106. RUŠEVINE RIMSKOG KUPALIŠTA U SOLINU.

Kao svaki oveći rimski grad, imao je Solin svoj teatar, amfiteatar, svoje kupelji i t. d. Glumište je stajalo na jugozapadnoj strani grada. Od njega se vide sada nad površinom samo nekoliki lukovi i zidovi te mjesta za gledanje, razdijeljena u obliku klina. Amfiteatar je pregledniji, jer je bolje otkriven nego teatar. Ležao je na skrajnjoj sjeverozapadnoj točki drugoga dijela grada, te bi rekao, kao da je za ovaj bio sagrađen. Glavni ulazak bio je s istoka. Na ulasku vidi se još osam ogromnih stupova od bijeloga kamena, nad kojima su stajali lukovi od ogromnih kamena. Kupelji (thermae) danas se više ne vide, jer im zidovi još prije god. 1855. biše iskopani i na

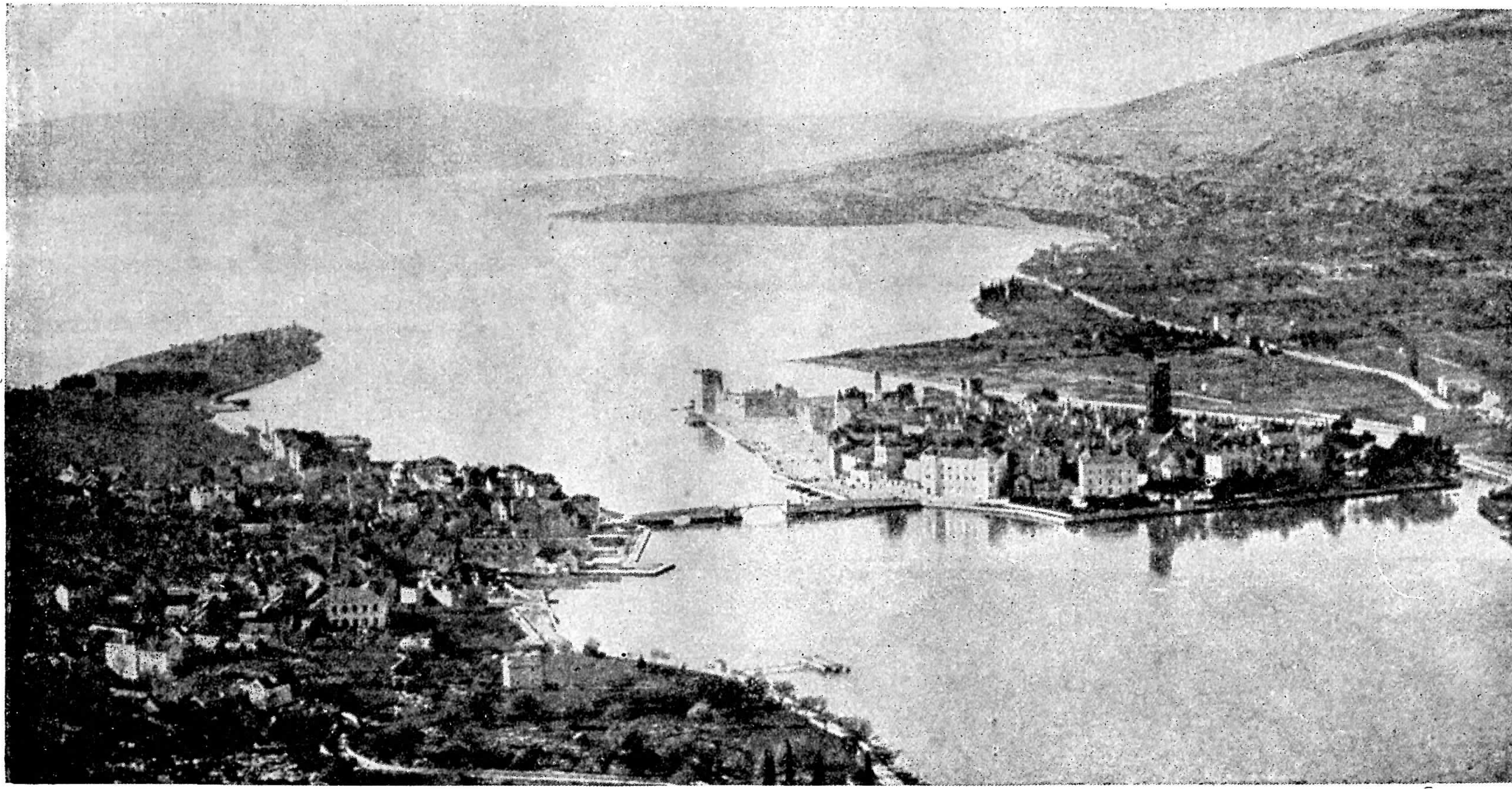
SL. 107. RUŠEVINE AMFITEATRA U SOLINU.

njihovu mjestu posađeni vinogradi. Glavne solinske terme stajale su između teatra i porta Caesarea. God. 1876. otkriše nedaleko od željezničke stánice i izvan gradskih zidina kupelji, koje su bile zatrpane od željezničke pruge. Vodotočje hodilo je s izvora solinske rijeke od česti kroz solinske trijemove, te je kroz olovne cijevi odvodilo vodu k pojedinim zgradama. Druga grana vodotočja, sagrađena od Dioklecijana, tekla je također od izvora solinske rijeke deset kilometara u dužinu i nosila je vodu u Dioklecijanovu palaču, kao što je i danas istim popravljenim vodotočjem nosi u grad Spljet. Kao što u Rimu i u Pompejima uz ulice izvan grada ili uzduž gradskih zidina, tako i u Solinu stajahu pred gradskim vratima ili uz zidove groblja i mnogobrojni grobni spomenici; poimènce bijaše jedno groblje na sjeverozapadnoj strani grada, te se dosada u njemu našlo 16 poređanih sarkofaga (grobnica).

Uz ove zgrade i spomenike dizahu se u Solinu i mnogi kršćanski spomenici, koji nam svjedoče o lijepom razvoju i cvjetanju kršćanske vjere u ovom gradu i u cijeloj pokrajini Dalmaciji, kojoj je Solin bio glavnim gradom i u svakom pogledu njezino središte.

FRAN BULIC

SL. 108. TROGIR.

Bišovska spilja.

Krénuh iz Komiže nà malom čamcu put zapada. Na obzorju gubi se pogled u nèjasnom poljupcu neba i mora, tek da ràzbiraš neki otočić, kao da more nàpinje valovite usne, da jače poljubi nebo; to je sveti Andrija. Onamo prema podnevu rekao bi da juri od zapada k istoku ogromna modra oklopnjača. To ti je Bišovo (Busi), ostrvce dugo pet milja, koje je tek od nazad desétak godina poznato svijetu, kad se na njemu otkrila znamenita „modra spilja", koju sad polazi strani svijet radi njezinih prirodnih krasóta. Prije su na taj otok dolazile valjada Nèrejeve kćeri, kad su gospodovali na Visu dugokosi Jonjani; a sada pričaju ribari, da su se tu otprije skupljale morske vile, dok ih nije neki papa prognao na mjesec. Danas se više na njegovu žálu nè sunčaju ni ćulnjevi, nego brzo skaču u more ràsplašeni od čestih putnika.

Kad sam došao prèd spilju, zàčujem neko podzemno mukanje i strašno glogotanje nèvjernih válova, nalik na očajno hropljenje gorostasa, što je na umoru. Nada mnom se digle puste hridi, nèpravilno kàmenje divskog stana. Sámi bi se ciklopi čudili onoj strašnoj arhitekturi i grdnoj ljepoti grádnje. Duša ti se stisne i umanji, spopadne te strava, kada digneš glavu uvis, te postaneš crv i gubiš se u silnom hramu prirodnom kao sitan nevid u kápi vode.

Ulaz je dosta nižak tako, da zà plime moraš lèći u lađicu. Làđar zubori svoje obične

SL. 109. PAD KRKE KOD ŠIBENIKA.

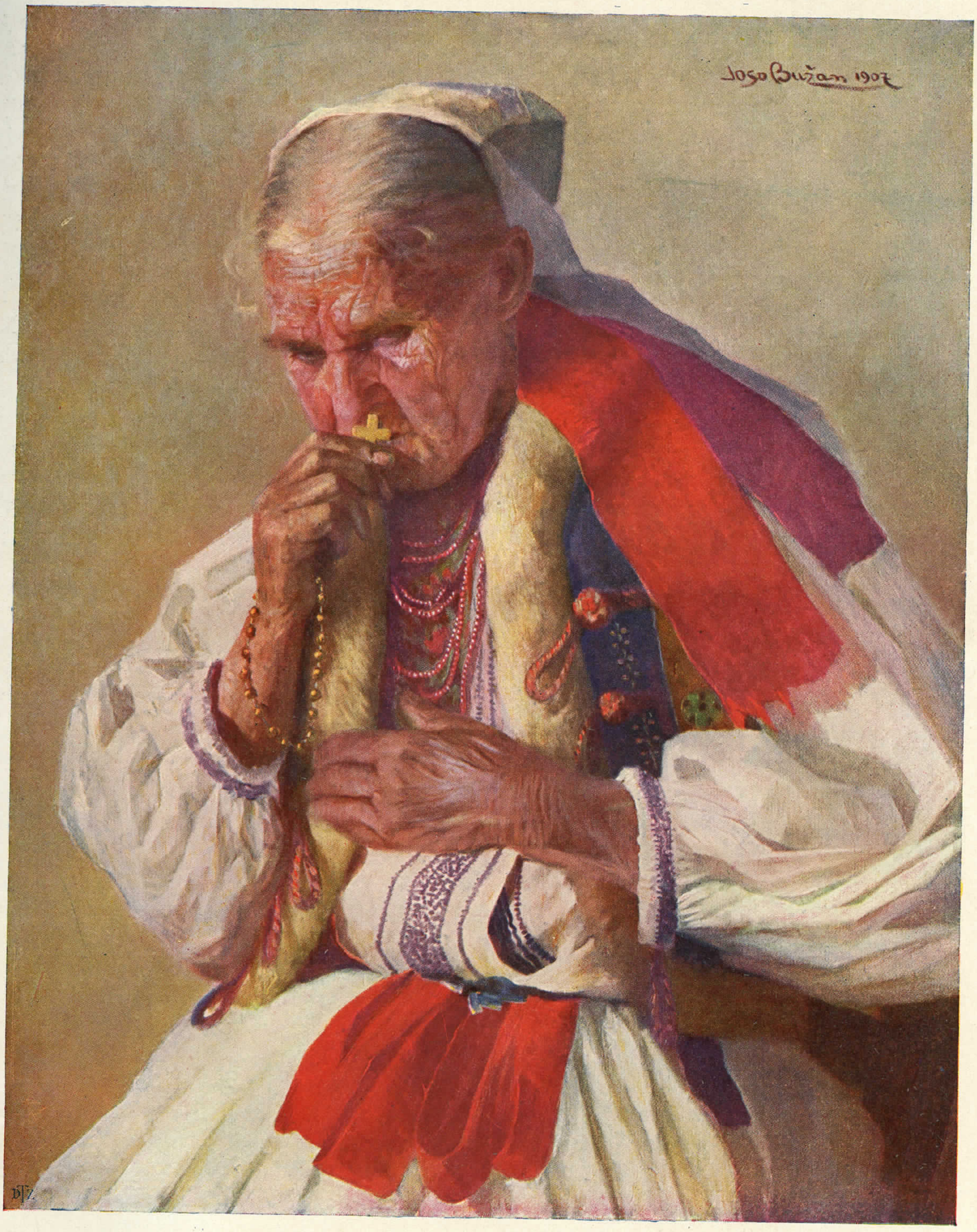

SL. 110. TUNOLOV U BAKRU.

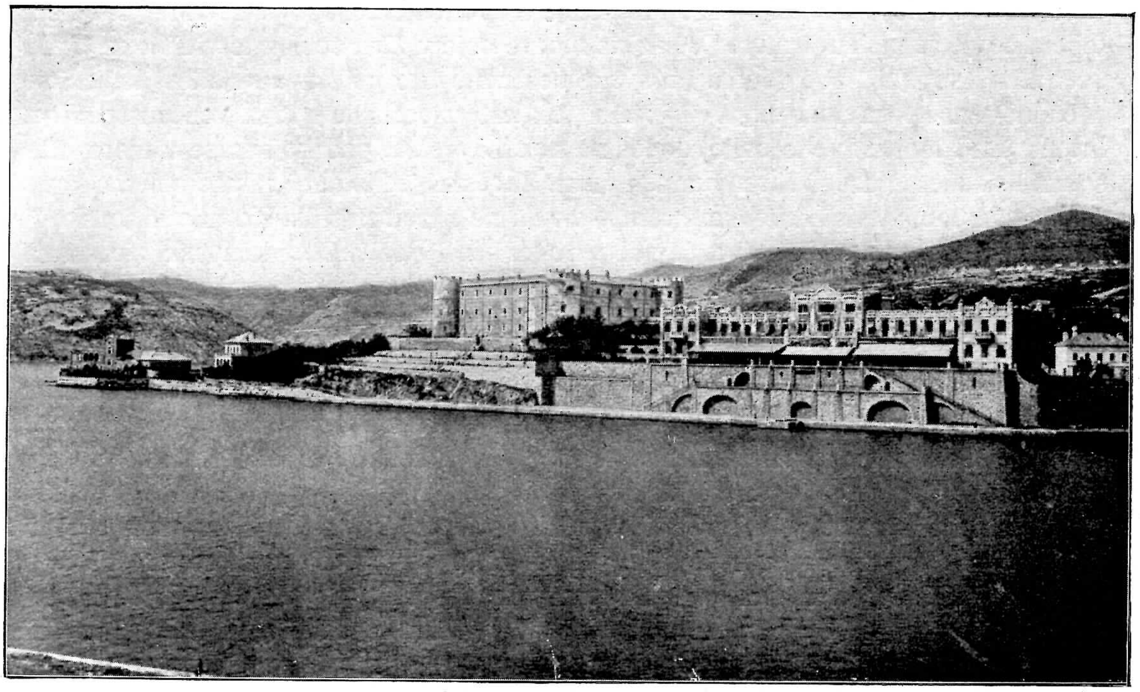
riječi: „Pusti vesla! čuvaj skraja!“ i tura rukom čamac unutra, koji svaki čas udara u bodljikavo stijenje. Jesi li se kada nagnuo nad koju bezdanju jamètinu?... Tako je i tu. Stupaš u tmine, već ništa nè vidiš, tek čuješ kapanje mosura[1]) u vodu i lepršanje galeba i vivaka[2]). Ledna te mèmla[3]) prolazi do u kosti. Rève[4]) more iz nepoznata zákutka i šapće tmini, što, ja nè znam. Škriplju čudnovato paoci[5]) na čámcu, kad zàvine lađar veslom, a čamac turobno udara o hridi; to škripanje nálikuje nà kobno škripanje ljudskoga košća u dubini groba pod grobárevim nogama. Duša se smota od groze u se i pod pritiskom, da tako rečem, toga strahotnoga hrama mora i zemlje spopadne te strava, kao da se više vratiti ne ćeš. Malo pomalo stane se razabirati neka sutonska svjetlost i duši ti je lakše. Već raspoznaješ tminu od hridine i od mora. More te tiho ljulja a neki tračak svjetlosti dušu ti zàmami i vuče dalje. — „Tisni skraja — čuvaj ruke“, tako kaže svaki čas vlàsnik lađice i sve se bolje ràzbira. Pričinja ti se, da se budiš od sna, i još su ti oči dremovne te vidiš i zoru na istoku. Slična je to zora nèbeskoj, samo što ona sviće na planinama, a ova u dubini morskoj pod ledenim klisurama.

Što dalje, sve jasnije i divnije, dok nè stupiš napokon u veličànstveni hram. Duša

[1]) Mosur, sïga (?), stalaktit. — [2]) Vivak, ptica vanellus, Kiebitz. — [3]) Mémla, vlaga. — [4]) Revati prodirati. — [5]) Päoci, pälâcâ, klini, zupci, o koje se vesla veslajući taru. — [6]) Trijèmu.

IX. JOSO BUŽAN: MOLITVA.

SL. 111. KRALJEVICA SA FRANKOPANSKIM GRADOM.

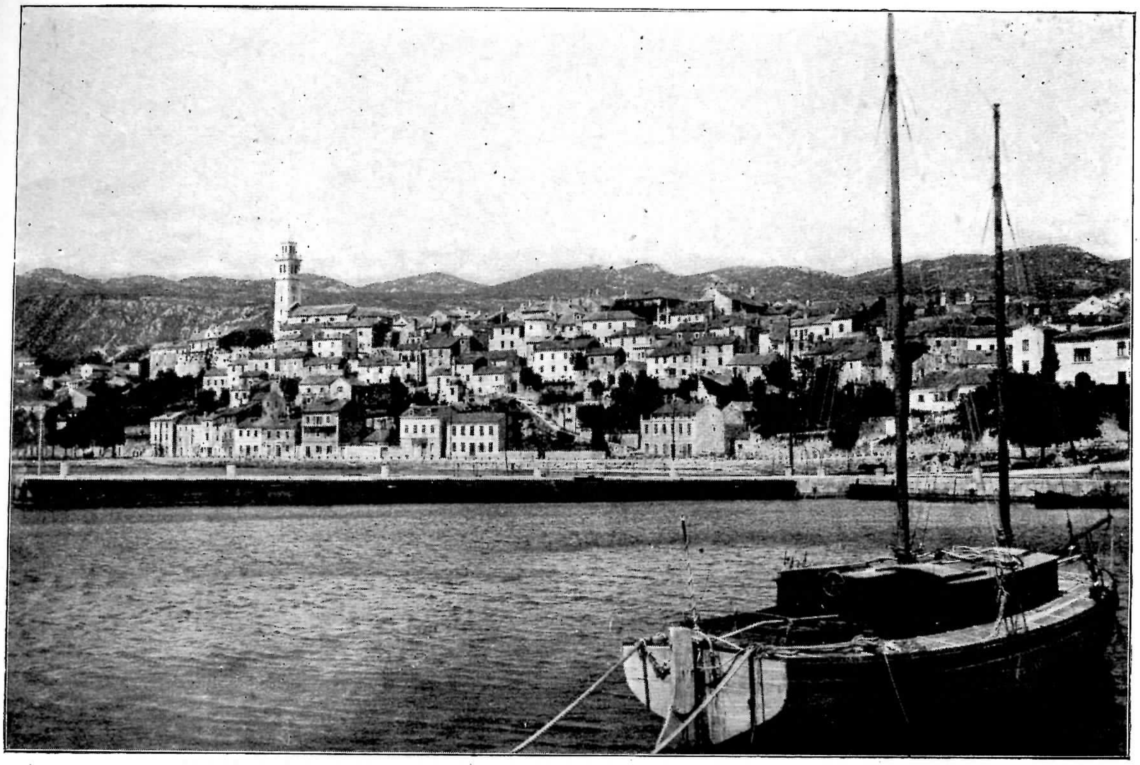

SL. 112. SELCE U HRV. PRIMORJU.

ti se ràširi i diže Bogu, ali mnogo uzvišenije u ovom djelu njegovih ruku nego u djelu dlijèta čovječjega. Tu ti more prèlazi iz modre boje u živu zelènu te vidiš dva divna svoda nad sobom i pod sobom i u svakome čudnovato poigrava svjetlost lomeći se u čudnovatu nèpravilnu dugu. Ali tu si tek kao u peristilu[1]) toga veličanstvenoga hrama. Kad lađica krene dalje, dođeš na nekaka vráta, pod kojima se u more diže s jedne strane nà drugu šaren, kamen most. Zavèslaš jedàmput i čámac polèti u novo čudo. Nad tobom visi ogroman hram, kojemu ne ràzbiraš stila. To nije ni jonski ni dorski, ni bizantski ni gotski, to je stil prirode, kćeri Božje. Onaj kiklopski zid, da ga tako nazovem, koji te je izvana strastveno pronicao, ne počiva svojim temeljem nà dnu mora nego visi na válovima i ljulja se kao i oni. Jèdino sà zapadne stráne, t. j. sa strane kopna drži se dna i počiva u dubini od jedno deset do dvánaest metára. Sada voziš lađicom amo tamo po spilji, ali to nije more, pó kom se voziš, to je nekaka slana tekućina neodređene masti. Prije nego prijeđeš u treću izbu, koja je nálik na kako svètilište Solomunova hrama, zàsine ti pred očima nekaka tajànstvena zraka, koju sunce šalje kroz pukotinu u spilju. Ugásnite, zublje čovječjih crkava, ta je svjetlost čista, koju šalje sunce, da ràsvijetli hram, što priroda diže duhu svemirskom. Tu ti spilja primi drugu mast i sve se mijenja i titra i šapće, a tvoja duša se strese i trza i diže, te se ćuti premalenom, da klikne nekakvu pjesmu u hvalu prirodi, što u njoj žubori, ali istom kao kakav prèludij[2]) nečega, o čemu nema ni pojma. Zavèslaj još nekoliko puta i eto te u trećoj izbi. Ta se izba crvèni i gori kao razliveno zlato, kano rujni zapad, kad još viri iz mora posljednji rub sunčànoga koluta. Ja bih tu izbu nazvao žarkom. Nà sjevernoj strani nàlazi se pukotina, kroz koju su prvi put ljudi tu spilju spazili.

Divno li je voziti se po toj spilji; ovdje je more srebrno, ondje ognjeno, onamo opet crno, tu opet zlatno, tu bijelo kao mlijèko, tu kao čaša vinca rujnoga. Dno je kao neka fantastična gràdina[3]). Tu je mnoštvo svakovrsna cvijeća, i zlátna i srebrna i ognjena, dok uistinu nije nego prost pijesak, pržina od prostoga kamena, koji se lomi i liže pod udarcima morskih válova. Žmulci[4]), koji se stvaraju na površini morskoj niz obalu ili na njegovoj pjeni, iščezavaju i ginu kao otajne iskrice ili kao sićušni aeroliti[5]) u jesenskoj noći. Oko lađice plivaju oni žmulci kao šareno cvijeće, ali to cvijeće ne miriše, nè diše; nagonom[6]) je stvoreno od udarca i svjetlosti, da časom okiti onaj čarobni hram, da pogleda u svjetlost, u tmine i da se ràspline. Jedna ista ribica prèlijeva se u stotinu šára kao kakav dragi kamen. Mislim, da nema stvari na svijètu, koja bi opojila dušu takovim čuvstvom kao tajànstvene ljepote skromnoga krioca tih napola morskih, napola zemàljskih čudésa. LUKA BERVAL-LUCIĆ

[1]) Trijem. — [2]) Početak igre. — [3]) Vrt. — [4]) Žmûlak, mali vrtlog. — [5]) Aeròlit, kamen što pada s neba. — [6]) Slučajno.

SL. 113. NOVI U HRV. PRIMORJU.

Bled.

Nadaleko slovi naša zapadna Jugoslavija zbog svojih čudesa, koja u njoj priroda otkriva očima našim. Slove znamenite špilje u Idriji i Postojni, slovi Crkničko jezero, i mnogi su se već divili krševitim pustarama kraškim i velebnim našim gorama. Ali tek malo ili premalo se još pozna najplemenitiji biser Kranjske, bledski kraj.

Što se ne govori o Švicarskoj i saskim gorama, o Salzburgu i prelepoj njegovoj okolici! Sve to i još više, sva ta i još lepša čudesa pruža u malom bledska okolica: prelepo plavo jezero, silne snežane gore, stare gradove i razvaline, ljupku dolinu, kroz koju bistra Sava šumeći tera svoje valove prema jugu, slapove, sva čudesa nađeš tu, u domovini našoj, u srcu kranjske zemlje, na Bledu!

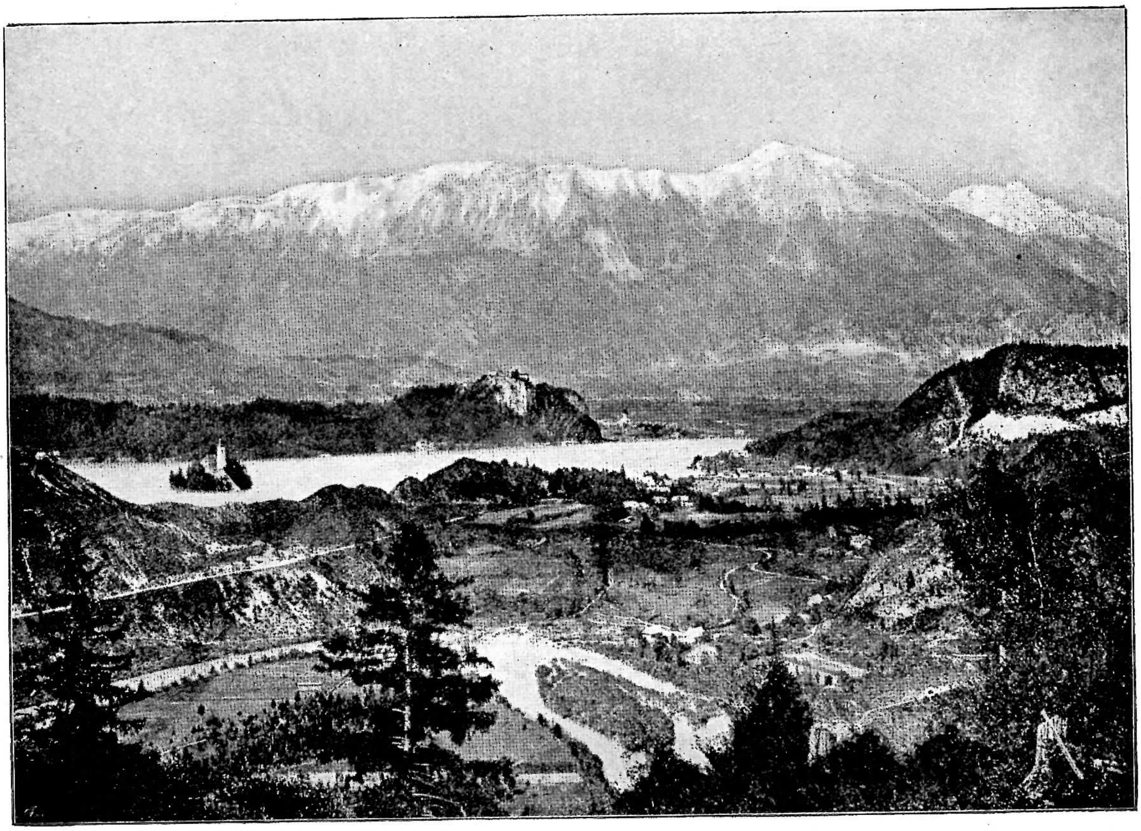
Pravo reče Prešern, da:

„dežela[1]) kranjska nima lepšega kraja,
ko je z[2]) okolico ta — podoba[3]) raja".

Nema ga skoro nijedan drugi naš kraj lepšeg; smemo, možemo i moramo se ponositi njime.

U gornjoj gorskoj strani na podnožju Triglava, u kutu, gde teče Bohinjska, Dolinska ili Korenska Sava, leži bledski kraj. Jezero se pruža u dolini; usred jezera je zelen otok s lepom, belom crkvom. Čista glatkoća jezera, u kojoj se ogleda jasno nebo,

[1]) zemlja — [2]) s — [3]) slika.

SL. 114. BLEDSKO JEZERO.

zablista se od stotina i stotina ljeskavih bisera, kad dune vetar u valove i na bregu zaljuljaju stare senate lipe svoje krošnate vrhove. U pozadini strše u nebo sive glave gorskih velikana. Sve se uokolo, nalik na krševit venac, protežu veličanstvene gore, a čisti te dah i planinski miris okružuju. Srce se širi od radosti, brže vri krv u žilama, kada ti se pokaže cela ta rajska slika.

Okomito iznad jezera diže se na desnoj strani visoka, silna hrid; a na vrhu su joj stari, sivi zidovi bledskog grada, oviti bujnim bršljanom. Kada bi govorilo kamenje, doista bi nam mnogo pripovedalo o starim nekadašnjim časovima. Gušteri i zmije plaze po starom kamenju, a sove i netopiri već gostuju na zvonicima drugih starih gradova; ipak još se gore na hridi veličanstveno diže naš bledski grad i ogleda se mirno i tiho u jezeru.

J. SCHWEGEL

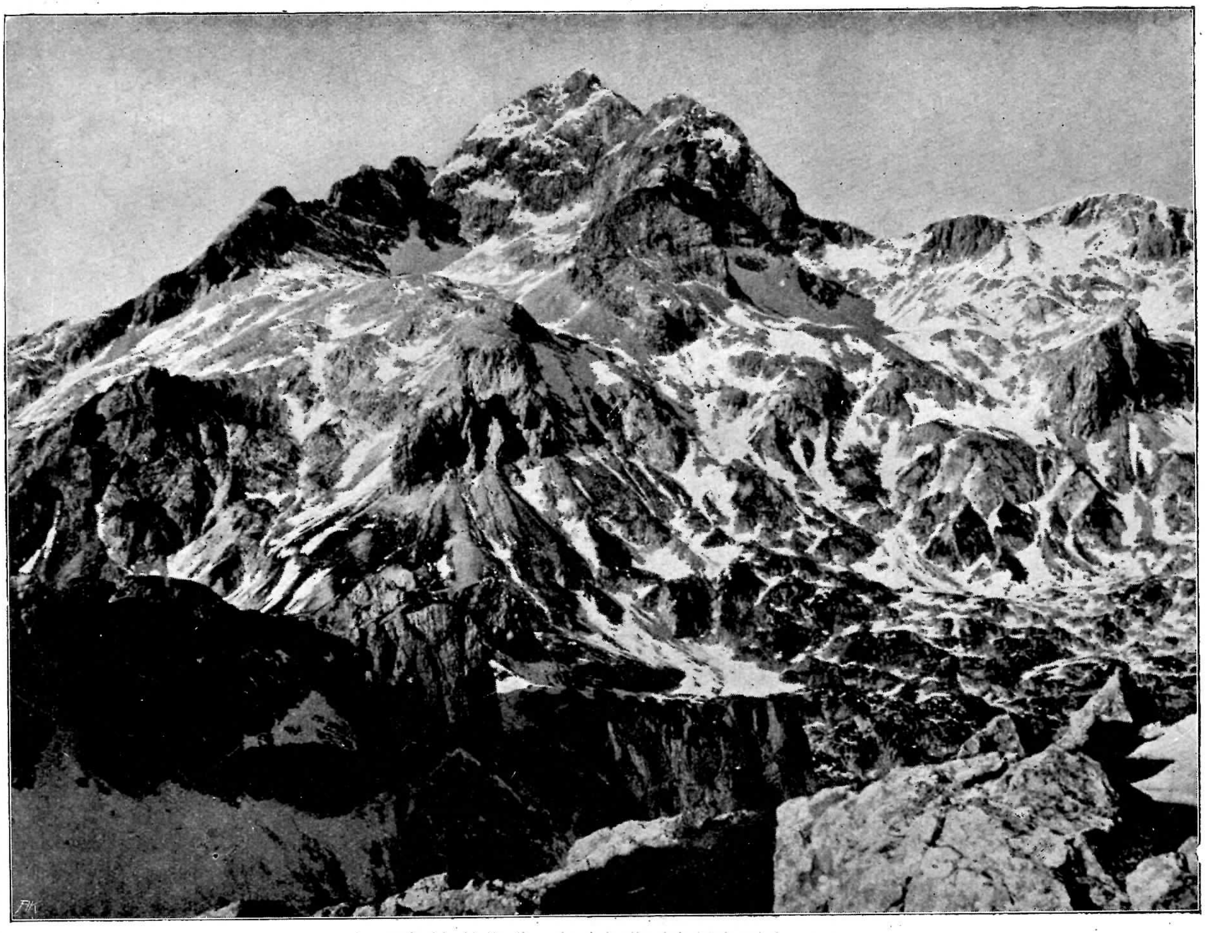
Triglav, najveća jugoslavenska gora.

Nedaleko talijanske granice, koja se kao oštri nož zasjekla u naše narodno tijelo, diže se čuvar naše domovine — strmi, krševiti i divlji T r i g l a v. On stoji na braniku naših prava, njega nam je ondje usadio Svemogući sam, da nam je od pomoći u času, kad bi pohlepa našili susjeda htjela da zahvati za onim, što nam je milo i drago.

Loman i jak je on, lomni i jaki narod duhom i tijelom nastava krajeve oko njega — svjesni Slovenci, dio jugoslavenskog naroda drže njega za svog idola. Spomeni Slovencu Triglav i vidjet ćeš, kako mu se oči zakrijese od milja, jer si mu spomenuo njegovo mezimče.

I doista to Triglav zaslužuje!

T r i g l a v, 2685 m, kralj mogućnih Julijskih Alpa i najviši vršac u Jugoslaviji, ima svoje ime iz staroslavenske mitologije. Okružuje ga čitav niz dobrih turističkih krajeva. Pristup iz Mojstrane. M o j s t r a n a (D o v j e), poznato ljetovalište sa

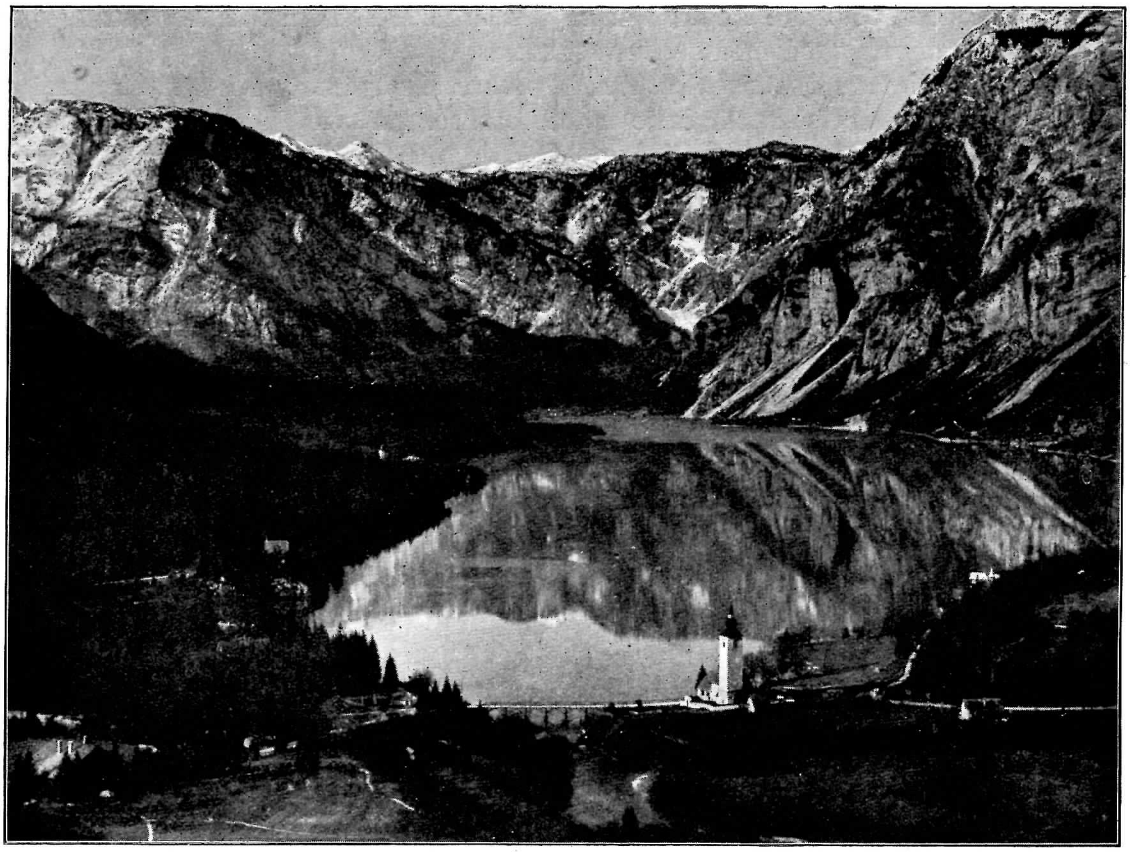

SL. 115. TRIGLAV.

zdravim alpskim podnebljem je železnička stanica pruge Ljubljana-Jesenice-Dovje (od Ljubljane 3 sata vlakom). Odavle se dolazi u veoma romantičnu dolinu „Vrata", koja je na glasu kao jedna od najljepših dolina u Alpama. Dolina je duga 3 sata. Put vodi mimo znamenitog vodopada Peričnika, 858 m (1 sat hoda). Na kraju doline je alpski hotel (1000 m) za izgledom na sjevernu triglavsku stijenu, 1000 m visoku. Odavle je 5—6 sati do vrha Triglava. Triglav nije na glasu samo radi mnogovrsnih svojih gorskih privlačivosti, već svake godine domamljuje u svoje kraljevstvo više hiljada turista u prvome redu radi znamenitog pogleda, koji se s njega otvara. Osobito je veličanstven pogled na jug, na sinji Jadran. Prostim okom možeš vidjeti Tršćanski zaljev, izljev bistre Soče u more, Gradež, Oglej, lagunske otoke, bele Mletke, prostranu Furlaniju, Mletačku Sloveniju, Mletačke Alpe, južnotirolske Dolomite, najviši vrh Tirolskih Alpa — Ortler, Veliki Klek te divne hrvatske i ugarske nizine. Na vrhu Triglava nalazi se Aljažev toranj. Sagrađen iz željezne pločevine, stoji baš na samom vrhu Velikog Triglava. Ovo zaklonište ima mjesta sa 3 sjedala i 3 stajaća mjesta te ima 8 razglednih prozorčića sa jakim staklom. Kod povratka sa Triglava služe se turisti veoma rado putem, koji vodi kraj Sedmotriglavskih jezera u Bohinj do slavnoga vodopada Savice, koja je početak glavne rijeke Jugoslavije.

SL. 116. SLOVENKA.

SL. 117. BOHINJSKO JEZERO.

Bohinj i bohinjsko jezero pod Triglavom.

Tamo na skrajnjem zapadu naše domovine diže se iznad sunčanih planina u nebeske visine veličanstveni Triglav, najljepša i najviša jugoslavenska gora. Pod njim izvire moćnim slapom Savica, bistra kćerka Triglava, da kasnije kao silna Sava postane kraljica jugoslavenskih rijeka, što veže međusobno tri glavna grada: Ljubljanu, Zagreb i Beograd. Doline i prodore, kojima se ona proturava zovu Slovenci Bohinj.

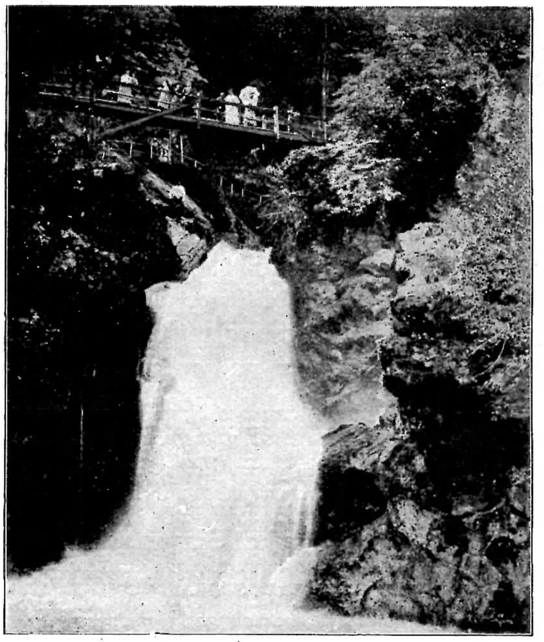
Ime Bohinj ima svoj izvor u prastaroj vjeri Slavena, kad su oni u toj čarnoj dolini častili svoje bogove. Danas je ta dolina otvorena čitavom svijetu, jer do nje vodi divna bohinjska željeznica, što vodi k jadranskom moru.

Bohinj odlikuju ove osobitosti: jezero, slap Savice, izvor Save ispod sedmero triglavskih jezera i sunčana strana Triglava, koja uz Bled slovi kao naše najznamenitije planinsko lječilište. Zrak pun ozona odiše još i sa mirisom planinskog cvijeća. Tome glavnom uvjetu pridružuju se još i drugi uvjeti kao zaštićenost od vjetra, milo podneblje, zgodna visina nad morem (512 m) i velike šume i koji čine Bohinj prvorazrednim lječilištem za one, koje je gradski posao iscrpao. Ima on i prelaznu važnost od morskih kupališta u sjeverne krajeve.

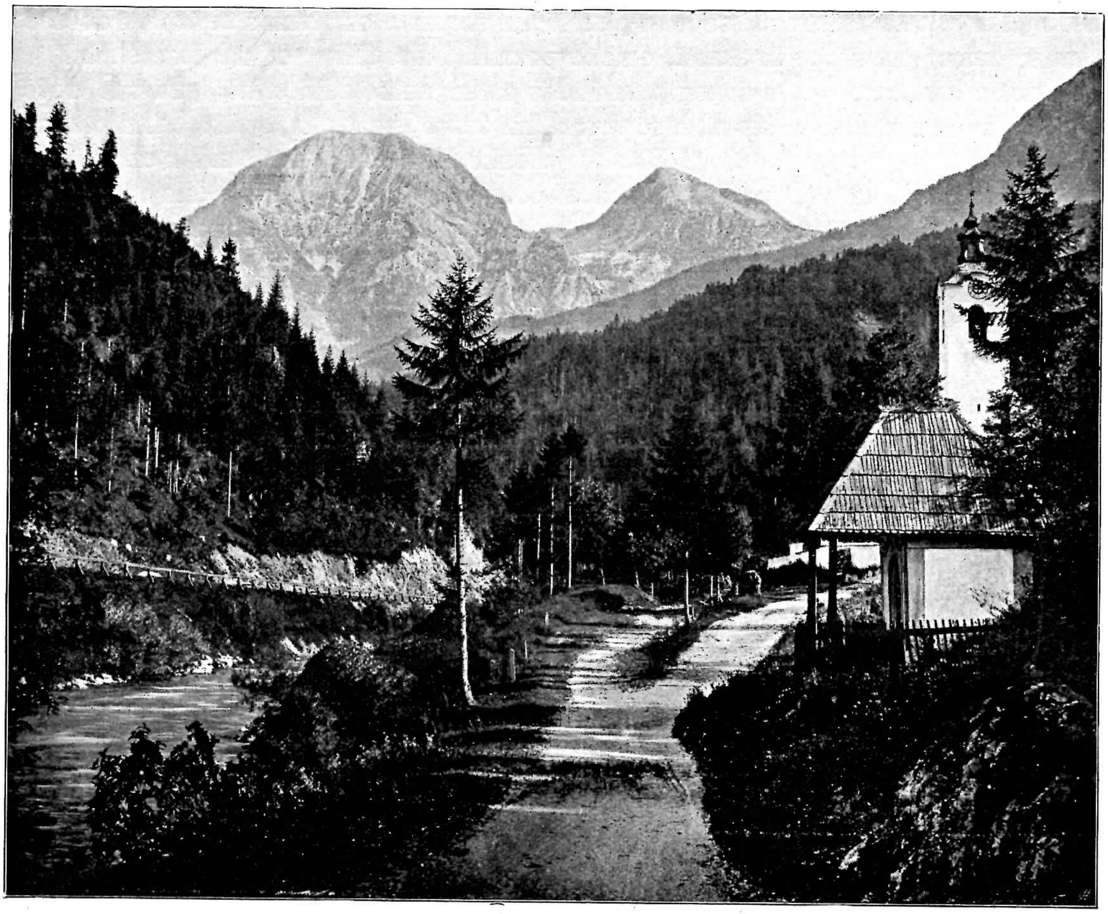
U zadnje doba postao je Bohinj stanica veselih ljudi, koji ljube zimski sport, jer je njegov teren vrlo zgodan za svaku vrst sporta.

Glavno mjesto je tu Bohinjska-Bistrica sa prekrasnim svojim položajem. Za strani svijet od važnosti je istaknuti, da je mjesto opskrbljeno svim što moderni čovjek od jednog ljetovališta traži.

Bohinjsko jezero je biser u srcu julskih Alpa, položeno u gorskoj romantici u neokaljanoj čistoći. Kristalno čisto, smaragdno zelene boje, zaokruženo sa strmim stijenama sjeća na Hallstattsko jezero. Jezero je $2^1/_2$ km dugo, a 1 km široko, a duboko je 45 m; površina mu iznaša 6·60 km^2. Od mjesta Bohinjska-Bistrica do jezera može se za jedan sat šetnje prispjeti, dok uz obalu vodi krasna automobilska cesta. Oko jezera imade krasnih puteva za šetnje, a posjetioci nesmiju da zabore poći na tako lijepo opjevani „Krst pri Savici“ od Prešerna i do slapa „Savice“, koji se 60 metara duboko ruši u bezdno uz gromovitu buku. Crvene stijene podaju ovom divlje romantičnom kraju još više čara, pa nema putnika, koji ne bi odanle pošao ushićen ovim od Boga ukrašenim krajem.

SL. 118. VODOPAD VINTGAR KOD BLEDA.

SL. 119. JEZERSKO.

Jezersko u Sloveniji.

Na sjeveru Ljubljane gdje dijele nebu pod oblake se dižući vrhunci kamniških planina sunčanu Kranjsku i gorovitu Korušku, leži malena, okolo na okolo od visokih brdina okružena, malo ne samostalna pokrajina — Jezersko. Bilo je priklopljeno kroz stoljeća Koruškoj, a mirovna ga je konferencija bez svakog plebiscita dodijelila Jugoslaviji.

Kada se vozimo gorskom prugom iz Ljubljane prama Kranju, opažamo pred sobom velikane kamniških planina, Kočnu i Grintovec u svoj vječnoj ljepoti.

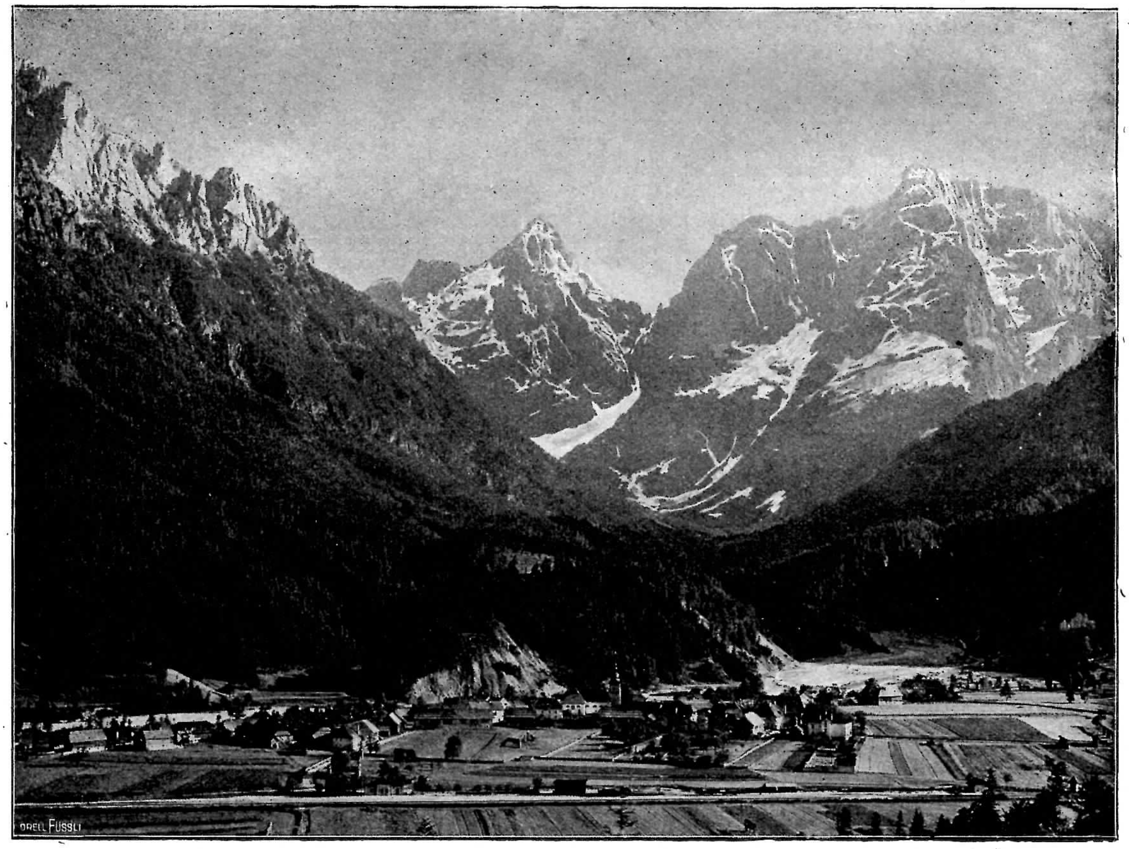
Iz Kranja se penje lijepa cesta mimo slikovitih gorskih seoca. Nakon dva sata putovanja dospijemo u Tupaliče. Ovdje se već suzuju planine u sve to užu dolinu. Lijepom državnom cestom, glatkom i tvrdom poput asfalta, stignemo nakon jednog sata u selo Kokra, hodajuć cijelo vrijeme uzduž podnožja brijegova, što se spuštaju u šumeću, tamnozelenu Kokru, koja nas prati sada sve do našeg cilja.

Vrhunci kamenitih brdina postaju sve viši. Krasno izvedena cesta nam ne dopušta, da osjetimo, kako se sve više dižemo. Dospjeli smo na Donje Jezersko.

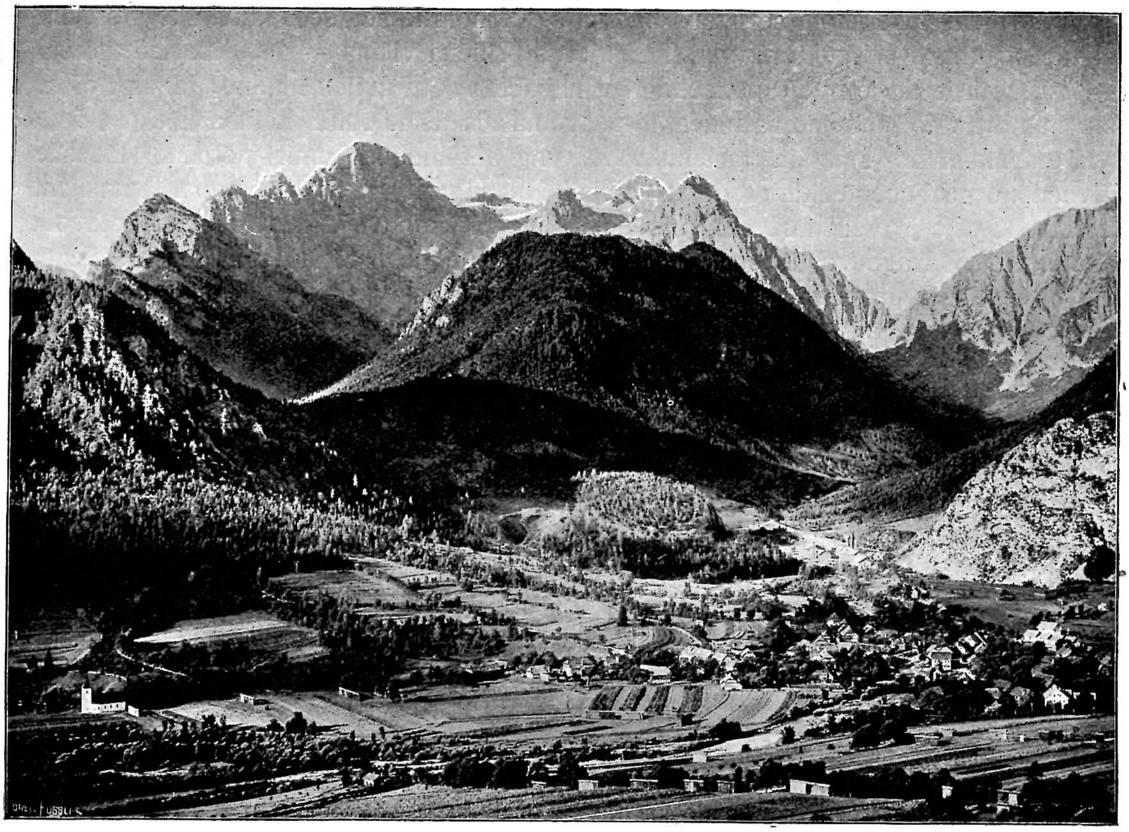
Do sada uska dolina raširi se u kotlinu, laglje stupamo državnom cestom, i dobrza nam se zasjaji nasuprot dvokatni, daleko poznati hotel „Kasino“ na Jezerskom.

Premda imademo nakon dugog puta i želju da se malko odmorimo, ipak nas kreće naprijed sva ona krasota, što nam se otvara na desnoj strani. U jugoistočnom pravcu vidimo pred sobom sav ogromni masiv ponosite Kočne. Iznenadi nas njezin oštar, da divlji oblik nada sve strmih vrhunaca, ponora, grebena i stijena, što se vrstaju sve u hrpama jedni uz druge. Ovdje istom viđamo, da je Kočna veličanstven amfiteatralni skup gora, što obuhvaćaju jugoistočni dio jezerske visoke ravni. Od ove strane je Kočna nepristupna; jedino najdrzovitiji lovci i najsmeliji turiste se usuđuju penjati po njezinim okomitim stijenama i razderanim klisurama sve do vrhunca.

Dva seoca, Gornje Jezersko na zapadu a sv. Andrija na istoku jezerske kotline davaju cijeloj kotlini baš osobit značaj. Putnika upravo očara pogled na seljačke kuće, krasne, čiste i većim dijelom jednokatnice, sve vlasništvo imućnih seljaka posjednika. U toj kotlini jeste jošte mnogo neistrošenog i neupotrijebljenog bogatstva; seljaci su vrlo imućni, posjed od 600 jutara nije ovdje ništa osobita. A radi toga se osjećaju Jezerani kao nešto neobična te u šali često dodaju, da su iz „jezeranske republike“.

SL. 120. KRANJSKA GORA.

SL. 121. MOJSTRANA U SLOVENIJI.

Ponose se ljepotom svog raja, koju i svijesno osjećaju. Iseljivanja ovdje ne poznadu, što ćemo razumjeti, kada vidimo njihov dobar gospodarski položaj. Baš ova gospodarska samostalnost stvorila je u njima narodne, od pangermanske koruške propagande nezavisne ljude.

Na sjevernoj strani Grintovca nalazi se poznata „Češka kuća" za turiste.

Po prilici 20 minuta nad selom nalazi se Makekov dom.

Sav Makekov dom diše nebeski mir, a nigdje na Jezerskom nije vidik na Kočnu toli veličanstven i krasan, kao ovđe. Kad gledamo kroz prozor doma prama njoj, opazimo usrijed stijene divan slap, što se padajuć na ravan, gubi u prudu. Taj opširni prud u struji bujice, široke do 100 m, sam po sebi svjedoči, koli razjađena može da postane sila gorskih elemenata. Oluje su ondje gore kadikad strahovite. Plasine, vihori, nepoznata i nepredviđena moć i sila vode — kada se probudi sva ota elementarna, užasna jakost — prisili čovjeka, da priznade svoju slaboću napram tajinstvenim silama naravi. A ipak se smiješi taj planinski, od bajnih sila okružen svijet, obasjan toplim žircima ljetnog sunca, gdje ga krase grmovi bijelih planinskih šukundeka encijana i tamnoplavih širištara (anemon) i crvenih alpinskih ružica, a u nižim predjelima, gdje se njiše kao valovi klasje dozrijevajuće raži, gdje šušti šumom omorika i jela hladno gorsko povjetarce, koje prati svojim žuborom malen potočić.

U Gornjem Jezerskom se nalazi baš na sjevernom koncu seoca, nekako u sredini doline poštanski i brzojavni ured. Razmjerno priličina visina — 1000 m. nad morem — uzrokom je da je ovdje podneblje i u najjačem ljetu uvijek hladno; tanak i oštar zrak upliva vrlo povoljno na pluća, te posvemašnja tišina i mir, kojima je u prijašnje vrijeme kadikad smetala tarlabuka kakvog automobila, umiri potpuno slabašne živce umorne djece velikih gradova. Sjajnih i bučnih zabava tražit cemo u Jezerskom zaman. Ovdje je veličanstvena priroda isključiva kraljica te nas tjera neodoljivom silom, da se drage volje odrečemo svega, što nije neposredno s njome u savezu. Nu čim se njoj posvema predamo, vratit će nam ljubav stostruko svojom ljubavi. Svakim danom možemo pohrliti na nove prekrasne izletne tačke, kojima Jezersko vrlo obiluje.

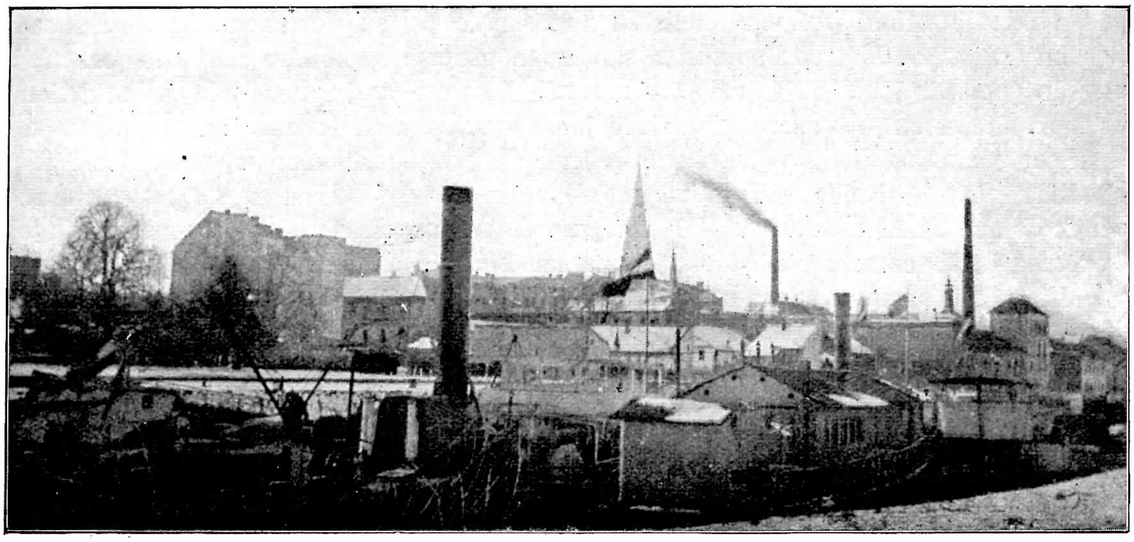
U tom pogledu ne smijemo zaboraviti na poludnevnu turu „Veliki vrh“ (1743), posljednji sjeverozapadni šiljak Kočne, koji malo da nije pokrit šumom. Baš ispod tog vrhunca jesu za svakog ljubitelja alpinske flore mjeseci juli i august upravo idealni. Crvena alpinska ružica (rododendron), zlatna kranjska jabuka, tamnoplava „orlica“, žuti kragujci (trollius), na strmin klisurama pečnice (planinke), miomirisne „murke“ (slov.), više vrsti planinskih lijana, itd., a sve to raste i cvate ovdje toli bujno, da pokrije ova raznovrsna, živa krasota boja svu zelen grmova i trave.

Na Gornjem Jezerskom imade za putnike u hotelu „Kasino“ 15 soba sa 30 postelja, u gostioni Štular 5 soba sa 10 kreveta. Posebni stanovi se nalaze u Makekovom domu i u vili Hoji.

Na Donjem Jezerskom se nalazi gostiona „Kod Kakonira“.

Češka kuća ispod Grintovca je sada vlasništvo Slov. plan. društva; u njoj imade 4 sobe sa 11 postelja i manzarda sa devet ležišta.

Nadamo se, da će jugoslavenska publika u buduće sve više zanimati se za ovaj biser naših Savinjskih alpa.

SL. 122. OSIJEK NA DRAVI. TRGOVIŠTE ŽITOM.

Ziteljstvo*).

Kakogod su granice Jugoslavije prilično odredjene plebiscitom od 10. oktobra 1920. i Rapallskim ugovorom, ipak je dosta teško dati od prilike pouzdan broj žitelja.

Stara su brojenja (1910.) skroz subjektivno provedena, a u novim krajevima Srbije i Crne Gore žiteljstvo je samo procijenjeno onda, a nikako brojeno. Ovi su brojevi po službenim podacima od brojenja 1910., pa ih treba oprezno uzimati kod narodnosti.

Br.	Površina u km²	u %	Žiteljstvo aps. u hiljadama	u %	na km²
I.	17372	7 0	574	5·9	32
II.	42541	17·2	2622	21·8	61
III.	1027	—	65	0·6	64
IV.	12831	5·2	648	5·3	50
V.	51200	20 7	1932	15·9	37
VI.	20907	8·5	1338	11·1	64
VII.	14180	5·1	435	3·6	30
VIII.	87303	35·9	4494	37·1	52
	247361	100	12108	100	48

Rimski brojevi označuju zemlje i to: I. S l o v e n i j a. II. H r v a t s k a i S l a v o n i j a. III. M e d j u m u r j e. IV. D a l m a c i j a. V. B o s n a i H e r c e g o v i n a. VI. P o d u n a v l j e (Baranja, Bačka i Banat). VII. C r n a G o r a. VIII. S r b i j a. Apsolutno ima najviše pučanstva Stara i Nova Srbija a jednako je sa površinom, dok iza nje dolaze po broju pučanstva Hrvatska i Slavonija, a po površini Bosna i Hercegovina.

*) Dok je ova knjiga sastavljana, nije bila izdana statiska popisa od god. 1921.

Teško je učiniti pregled žiteljstva Jugoslavije po n a r o d n o s t i m a. U jednu ruku (za g. 1910.) treba se služiti službenim propisima, koji su posve nepouzdani, osim popisa Bačke (od g. 1919.), a u drugu ruku u Novoj Srbiji i Novoj Crnoj Gori popis nije nigda proveden, pa tu služe samo procjene u stotinama hiljada. Zadnjih se je pet godina to žiteljstvo skroz promijenilo, a pouzdani podaci mogu se dobiti tek valjda 1922. — Najbrojniji su iza Jugoslavena (83%) Madžari sa 4.2% a onda iza njih dolaze ostali takodjer sa 4.2%; tu zapremaju najviše Turci i Arbanasi, ali ih je veoma teško odlučiti od ostalih, jer stanuju u već spomenutoj Novoj Srbiji i Crnoj Gori, gdje je samo procjena provedena. — Nijemci iznašaju 3.9% od svega žiteljstva, a poslije njih dolaze drugi Slaveni sa 2.4%, ponajviše Bugari na jugu, a čehoslovačke, poljske i ruske kolonije na sjeveru. Rumunja ima 1.1% i to isključivo na istoku države. Najmanje ima Talijana.

	Jugo-slaveni	%	Ostali Slaveni	%	Nijemci	%	Madžari	%	Talijani	%	Rumunji	%
	u tisućama											
I.	574	91·3	5	0·9	45	7·8	—	—	—	—	—	—
II.	2299	87·7	62	2·3	143	5·1	106	4·1	—	—	0·8	—
III.	60	91·0	—	—	0·7	1·0	5	7·1	—	—	—	—
IV.	611	95·0	3	0·3	3	0·4	—	—	18	2·8	—	—
V.	1855	96·0	26	1·3	23	1·2	7	0·2	—	—	—	—
VI.	470	35·1	95	7·1	298	22·3	405	30·2	—	—	41	3·1
VII.	325	74·7	—	—	—	—	—	—	5	1·2	—	—
VIII.	3959	88·2	100	2·5	75	0·2	2	—	—	—	90	2·2
Sve	10:04	83·4	291	2·4	512	3·9	524	4·2	23	—	132	1·1

U Jugoslaviji ima 1,700.000 tudjinaca i to Nijemaca, Madžara, Rumunja, Turaka i Arbanasa, a ti su žitelji daleko medju Jugoslavene uklopljeni, ili opet živu na periferiji države, gdje ova graniči s njihovim državama, ali je jugoslavensko žiteljstvo u tim krajevima znatno pretežnije. — Nijemci su izmiješani sa žiteljstvom u Koruškoj, gdje ima vrlo mnogo germanizovanih Slovenaca; u Kranjskoj samo je Kočevje njemačko, to su doseljenici iz Pusterske doline u Tirolu. Druga grupa Nijemaca rasprostranila se u Banat i Srijem; to su ostanci neizvedene kolonizatorne ekspedicije u Kavkaz za vrijeme Marije Terezije. Starih madjarskih kolonija ima u okolini Osijeka, dok su u novije vrijeme naseljeni uz bivše ugarske državne

željeznice, — ali ih je nestalo. U Bačkoj, Baranji i Banatu živu na rubu države. — Slavenske kolonije na sjeveru jesu ruske u Banatu i Srijemu, onda isto tako slovačke, a češke u županiji bjelovarskoj. Rumunjsko se pučanstvo proteže u kraju Kladovskom, a siže rastepeno gdjekad i do Morave. Na jugu u Novoj Srbiji i Makedoniji pučanstvo se miješa sa Arbanasima. Manje se arbanaske kolonije postavile na more kod Zadra i u Srijemu kod Hrtkovaca i Nikinaca.

Ne udruženih i u najnovije vrijeme otrgnutih Jugoslavena ima osobito na zapadu i sjeveru. Još prije rata bilo je u Italiji do 42.000 Jugoslavena (dolina Šampeterska,

SL. 123. TKALJA (PREMA SLICI O. IVEKOVIĆA).

i Rezijska). Danas ih ima u Italiji, u Koruškoj, u zapadnoj i južnoj Ugarskoj oko 800.000 Jugoslavena.

Emigracija, koja je silno bila preuzela mah, osobito u Ameriku, zadnje je vrijeme jenjala. Kakogod je mnogo ljudi izlazilo iz jugoslavenskih zemalja, ipak je prirast bio iza Rusije i Udruženih država najveći, t. j. 150—160‰ od srednjega broja žiteljstva.

P o r e l i g i j i izgleda Jugoslavija od prilike ovako u hiljadama:

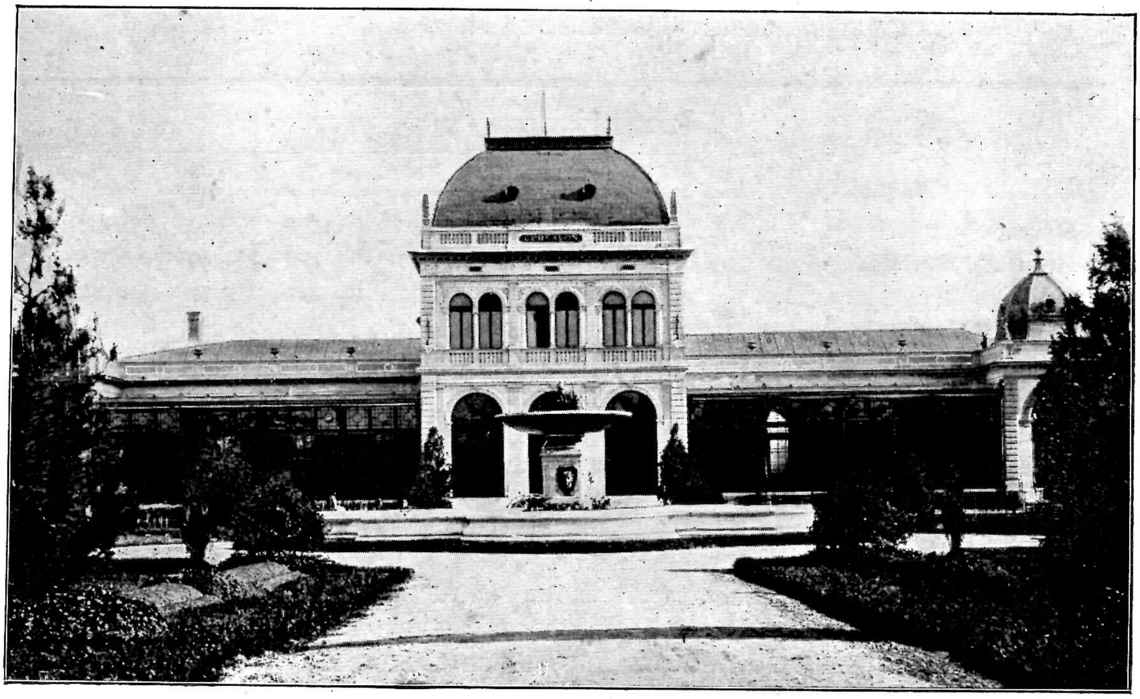
1. Rimokatolici		5832000			45·2%
2. Pravoslavni	Srbi	5457000	57270000	42·7%	44·4%
	Bugari i Grci	90000		0·7%	
	Rumunji	180000		1·4%	
3. Muhamedovci		851000			6·6%
4. Mojsijevci		90000			0·7%
5. Ostali		400000			3·1%

Linija od Subotice do ušća Neretve dijeli u glavnome rimokatolike na zapadu od pravoslavnih na istoku; Muhamedanci ograničiše se na jug i na istok države, dok su Mojsijevci razdijeljeni po svoj državi podjednako, izuzev Sloveniju i Dalmaciju.

MILAN ŠENOA

X. OTON IVEKOVIĆ: SNAŠA.

SL. 124. KUPALIŠTE LIPIK.

Privreda tla.

1. Ratarstvo i stočarstvo. Od čitave površine Jugoslavije obradjenoga zemljišta ima 42.5%, a neplodnoga samo 8.7%. Najviše obradjenoga tla pokazuje Podunavlje sa 72.5%, a najmanje neplodnoga Dalmacija sa 2%. Vidi se, da su pašnjaci i šume obilni uz obradjenu zemlju, pa je tako sama priroda pokazala put ratarstvu, stočarstvu i šumarstvu. — Evo pregleda ratarskoga (dobitka) u hiljadama kvintala:

Zemlja	Pšenica i raž	Ječam	Zob	Kukuruz	Krumpir
Slovenija	1082	214	427	710	4022
Hrv. i Slavonija	4355	679	953	7355	5754
Dalmacija	174	104	18	338	302
Bosna. i Herceg.	1074	703	644	2235	810
Podunavlje	6552	576	1634	8529	1824
Srbija	4835	1375	844	8752	378
Jugoslavija	18702	3651	4520	27919	13090

Površina vinograda i šuma u hiljadama hk i hl.

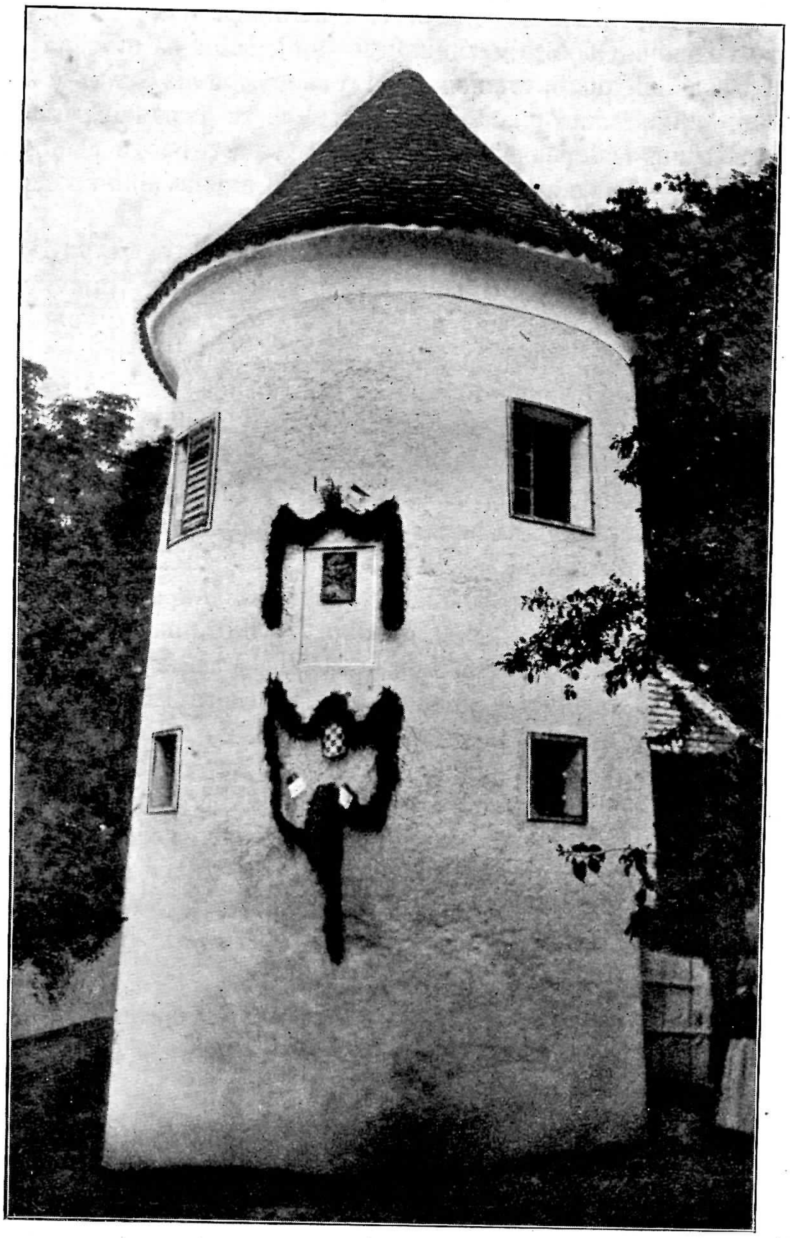
Zemlja	Vinogradi				Šume	
	površina		prirod			
	ha	%	hl	%	ha	%
Slovenija	40	1·9	837	21·0	905	41·8
Hrvatska i Slavonija	48	1·1	248	5·2	1496	35·1
Dalmacija	82	6·4	728	10·4	378	29·0
Bosna i Hercegovina	7	0·3	40	6 0	2552	50·1
Podunavlje	50	2·4	335	6·3	130	6·1
Sj. Srbija	33	0·7	395	12·0	1517	31·4
J. Srbija	—	—	—	—	2280	60·0
Jugoslavija	260	—	2583	—	9258	—

Prema predjašnjoj skrižaljci vidi se, da je Jugoslavija na četvrtom mjestu, pogledom na vinogradarstvo med evropejskim državama. Samo Italija, Francuska i Španija natkriljuju je površinom. Od svih zemalja Jugoslavije, Podunavlje i ma najveći broj površine vinograda, najintenzivnije je obradjena Slovenija, gdje je apsolutni prirod najviši, a i najviši prirod na hektar pokazuje se baš ondje. Konja i krmaka ima najviše Hrvatska i Slavonija, rogatoga blaga i koza Bosna.

Zemlja	Konji i magarci			Rogato blago			Krmci			Ovce			Koze		
	u 1000 kom.	na 1 km.	na 1000 žitelja	u 1000 kom.	na 1 km.	na 1000 žitelja	u 1000 kom.	na 1 km.	na 1000 žitelja	u 1000 kom.	na 1 km	na 1000 žitelja	u 1000 kom.	na 1 km.	na 1000 žitelja
Slovenija	69	3·1	42	685	26·9	363	606	27·9	376	82	37·9	506	19	0·9	116
Hrv. i Slav.	353	8·0	34	1135	27·0	432	1164	27·0	443	850	20·0	324	96	1·8	36
Dalmacija	69	6·4	107	105	8·2	162	71	5·5	109	1028	80·1	1592	255	19·9	395
Bos. i Herc.	229	4·4	120	1310	25·5	700	527	10·2	277	2249	48·8	1316	1393	27·7	733
Podunavlje	179	8 6	134	613	29·3	458	788	37·7	589	775	37·1	579	18	0·8	14
Sj. Srbija	154	3·1	52	965	20 0	326	861	17·9	292	3809	79·0	1321	627	12·9	207
J. Srbija	25	0·7	15	707	23·2	415	200	5·2	117	1607	41·8	943	800	20·8	469
Crna Gora	3	0·2	7	60	4·2	137	8	0·7	18	400	28·2	915	100	7·1	229
Jugoslavija	1061	4·3	84	5580	22·1	432	4228	16·8	329	10802	42·9	840	3309	13·0	255

2. Šumarstvo. Od čitave površine Jugoslavije otpada 30.7% na šume i to po čitavoj državi stoji površina četinjača prema površini listnjača kao 1 : 4.

Slovenija	650.000 ha ili	37·4%	čitave površine
Hrvatska i Slavonija	1,496.000 » »	35·2%	» »
Dalmacija	378.000 » »	23·4%	» »
Bosna i Hercegovina	2,552.000 » »	49·8%	» »

SL. 125. KULA U KOJOJ SE RODIO PETAR ZRINSKI U VRBOVCU.

Podunavlje	704.000	» »	33·7%	čitave površine
Crnagora	100.000	» »	7·2%	» »
Srbija	1,717 000	» »	19·8%	» »

Svega zapremaju šume u Jugoslaviji 7,597.000 ha.

Najmanje ima šuma Crna Gore, pa južna Srbija i Dalmacija radi krša, koji se po njima prostire. U Bosni je na mjesto gologa krša ošumljeni krš, pa ona pokazuje najviše šuma. Bez Hercegovine Bosna ima 52.2% šume, a od ovoga otpada 74.8% na državnu šumu. U planinskim krajevima preteže četinjača, dok u nizinama ima krasne hrastove i bukove šume. Osobito je zanimljivo stanje šuma na otocima: na sjevernim otocima, koji su spadali dugo vremena pod Veneciju nema šuma, dok na jugu, na Korčuli, Lastvu, Mljetu i dubrovačkim otocima, koji su pripadali Dubrovniku, imaju prekrasne šume (Pinus Halepensis), kakogod su ovi otoci istoga geološkoga sustava kao i sjeverni otoci. — Drvo svake vrsti je jedan od najglavnijih izvoznih proizvoda Jugoslavije.

3. Lov i ribarstvo. Gotovo 67% države ima slobodan lov, čitava Bosna i Hercegovina, Dalmacija, Crna Gora i Srbija. U sjeverozapadnim je krajevima uredjen lov lovskim zakonima. — Slovenija ima najviše niske lovine, pa divokozu na visokim planinama. Uza to se javlja tetrijeb, koji prelazi i u gorovitu Hrvatsku, u Hrvatskoj i Slavoniji pak u lijevom Podunavlju znatan je niski lov (zecevi, trčke, fazani), ali ima mnogo visoko lovine, tako jelena i veprova. U planinskim krajevima slobodnoga lova love divokoze i jarebe (Steinhuhn). Slatkovodno ribarstvo razvijeno je dosta po svoj državi, ali ipak nadmašuje skrajni sjever (radi Dunava i njegovih pritoka) i skrajnji jug (velika jezera) sredinu države u dobivanju riba. U Hrvatskoj i Slavoniji ima deset skupina ribnjaka, koji zapremaju svega 7500 jutara; poglavito se goji šaran i smudj. Najznatnija su ribarstva Crna Mlaka kod Zagreba, Končanica i Našice. Ribogojstvene su postaje u Mariboru i Ilidžama kod Sarajeva, dok se u Apatinu na Dunavu nalazi ribogojstvena centrala. Vrlo je znamenito ribarstvo na Dunavu (Apatin, Dalj, Karlovci i Smederevo) pa na Dravi i Savi. Znatan je prihod od ribe (jegulje) u Ohridskom i Dojranskom jezeru, pa u Prespi. Ribarstvo na tim jezerima ima u zakupu Ohridska banka. Pomorsko se je ribarstvo razvilo po svoj obali. Poglavito se dobiva tuna na osobitim tunolovkama uz hrvatsku obalu i na otoku Krku (Bakarac, Grabrovo, Voz), onda lokardu i srdelju po svoj Dalmaciji. U Komiži na otoku Visu ima sedam tvornica, koje konzerviraju lokarde u ulju.

MILAN ŠENOA

GLAVNE TAČKE USTAVA

KRALJEVINE SRBA, HRVATA I SLOVENACA.

Prihvaćenog u ustavotvornoj skupštini na Vidovdan dne 28. lipnja 1921.

ODELJAK I.

Opšte odredbe.

Član 1.

Država Srba, Hrvata i Slovenaca je ustavna, parlamentarna i nasledna monarhija. Službeni je naziv države: Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca.

Član 2.

Grb je Kraljevine Dvoglavi Beli Orao u poletu, na crvenom štitu. Vrh obe glave Dvoglavoga Belog Orla stoji Kruna Kraljevine. Na prsima Orla je štit, na kome su grbovi, srpski: beo krst na crvenom štitu sa po jednim ognjilom u svakom kraku, hrvatski: štit sa 25 polja crvenih i srebrnastih naizmenice; slovenački: na plavome štitu tri zlatne šestokrake zvezde. Ispod toga beli polumesec.

Državna je zastava plava, bela, crvena, u vodoravnom položaju prema uspravnom koplju.

Član 3.

Službeni jezik Kraljevine je srpsko-hrvatsko-slovenački.

ODELJAK II.

Osnovna gradjanska prava i dužnosti.

Član 4.

Državljanstvo je u čitavoj Kraljevini jedno. Svi su gradjani pred zakonom jednaki. Svi uživaju jednaku zaštitu vlasti.

Ne priznaje se plemstvo ni titule, niti ikakva preimućstva po rodjenju.

Član 5.

Ujemčava se lična sloboda.

Niko ne može biti uzet na odgovor, niti biti pritvoren, niti inače ma od koga biti lišen slobode, osim u slučajevima koje je zakon predvideo.

Član 6.

Nikome ne može suditi nenadležan sud.

Član 7.

Niko ne može biti osudjen, dok ne bude nadležno saslušan, ili zakonim načinom pozvan da se brani.

Član 8.

Kazna se može ustanoviti samo zakonom i primeniti jedino na dela, za koja je zakon unapred rekao, da će se tom kaznom kazniti.

Član 9.

Smrtna se kazna ne može ustanoviti za čisto političke krivice.
Izuzimaju se slučajevi izvršenja ili pokušaja atentata na ličnost Vladaočevu i na članove Kraljevskog Doma, za koje je odredjena smrtna kazna u krivičnom zakonu.
Izuzimaju se osim toga i slučajevi, u kojima je, uz čisto političku krivicu, učinjeno još neko kažnjivo delo, za koje je u krivičnom zakoniku odredjena smrtna kazna, a takodje i slučajevi, koje vojni zakoni kazne smrtnom kaznom.

Član 10.

Nijedan gradjanin ne može biti izgnan iz države. On se ne može proterati u zemlji iz jednoga mesta u drugo, ni zatočiti u jednome mestu, osim u slučajevima, koje je zakon izrečno predvideo.
Niko se ne može, ni u kom slučaju, proterati iz svog zavičajnog mesta, bez sudske presude.

Član 11.

Stan je nepovredan.
Vlast ne može preduzeti nikakvo pretresanje ni istraživanje u stanu gradjana, osim u slučajevima koje je zakon predvideo i načinom kako je zakon propisao.
Pre pretresa dužna je vlast predati licu, čiji se stan pretresa, pismeno rešenje istražne vlasti, na osnovu kojega se preduzima pretres. Protiv ovoga rešenja ima mesta žalbi prvostepenomu sudu. Ali žalba ne zadržava izvršenje pretresa. Pretres će se vršiti uvek u prisustvu dva gradjanina.
Odmah po svršenom pretresu vlast je dužna predati licu, čiji je stan pretresan, uverenje o ishodu pretresa i potpisati spisak stvari oduzetih radi dalje istrage.
Noću mogu policijski organi ući u privatan stan jedino u slučajevima preke nužde kao i onda, kada budu iz stana u pomoć pozvani. Tome radu vlasti prisustvovaće predstavnik opštine ili dva prizvana gradjanina, osim u slučajevima prizivanja u pomoć.
Organi vlasti, koji bi skrivili protiv ovih odredaba, kazniće se za nezakonitu povredu stana.

Član 12.

Ujemčava se sloboda vere i savesti. Usvojene veroispovesti ravnopravne su pred zakonom i mogu svoj verozakon javno ispovedati.

Član 13.

Štampa je slobodna.
Ne može se ustanoviti nikakva preventivna mera koja sprečava izlaženje, prodaju i rasturanje spisa i novina. Cenzura se može ustanoviti samo za vreme rata ili

mobilizacije i to za stvari zakonom unapred predvidjene. Zabranjuje se rasturanje i prodavanje novina ili štampanih spisa, koji sadrže: uvredu Vladaoca ili članova Kraljevskog Doma, stranih državnih poglavara, Narodne Skupštine, neposredno pozivanje gradjana, da silom menjaju Ustav ili zemaljske zakone, ili sadrže tešku povredu javnoga morala. Ali u tim slučajevima, vlast je dužna za 24 časa po izvršenju zabrane sprovesti delo sudu, a ovaj je dužan takodje za 24 časa osnažiti ili poništiti zabranu. U protivnom slučaju smatra se, da je zabrana dignuta. Redovni sudovi odlučuju o naknadi štete nezavisno od sudske odluke o poništenju zabrane.

Za krivice štampom učinjene odgovaraju: pisac, urednik, štampar, izdavač i rasturač. Naročitim zakonom o štampi odrediće se, kad će i u kojim slučajevima, koje od napred pobrojanih lica i na koji način odgovarati za krivice štampom učinjene. Sve krivice štampom učinjene sudiće redovni sudovi.

Član 16.

Nauka i umetnost slobodne su i uživaju zaštitu i potporu države.

Univerzitetska nastava je slobodna.

Nastava je državna.

U celoj zemlji nastava počiva na jednoj istoj osnovi, prilagodjavajući se sredini kojoj se namenjuje.

Sve škole moraju davati moralno vaspitanje i razvijati državljansku svest u duhu narodnog jedinstva i verske trpeljivosti.

Osnovna je nastava državna, opšta i obavezna.

Verska nastava daje se po želji roditelja, odnosno staralaca, podvojeno po veroispovestima, a u saglasnosti sa njihovim verskim načelima.

Stručne se škole otvaraju prema potrebama zanimanja.

Državna se nastava daje bez upisnine, školarine i drugih taksa.

U koliko će privatne škole i pojedine vrste njihove i pod kojim pogodbama biti dopuštene, odrediće se zakonom.

Država će pomagati rad na narodnom prosvećivanju.

Manjinama druge rase i jezika daje se osnovna nastava na njihovom materinskom jeziku pod pogodbama koje će propisati zakon.

Član 17.

Nepovredna je tajna pisama, telegrafskih i telefonskih saopštenja, osim u slučaju krivične istrage, mobilizacije ili rata.

Svi oni koji povrede tajnu pisama, telegrafskih i telefonskih saopštenja, kazniće se po zakonu.

Član 20.

Svaki državljanin uživa zaštitu države u stranim državama. Svakom je državljaninu slobodno stupiti iz državljanstva pošto ispuni svoje obaveze prema državi.

Zabranjuje se izdavanje svojih državljana.

ODELJAK III.

Socijalne i ekonomske odredbe.

Član 22.

Država se brine da se svima gradjanima stvori podjednaka mogućnost spreme za privredne poslove kojima naginju. Ona će u tome smeru provesti stručnu nastavnu organizaciju i urediti stalno potpomaganje školovanja sposobne siromašne dece.

Član 23.

Radna snaga stoji pod zaštitom države.

Žene i nedorasli imaju se posebno zaštititi od štetnih poslova po njihovo zdravlje.

Zakon odredjuje posebne mere za bezbednost i zaštitu radnika i propisuje radno vreme u svima poduzećima.

Član 31.

Obezbedjenje radnika za slučaj nesreće, bolesti, besposlice, nesposobnosti, starosti i smrti, urediće se naročitim zakonom.

Član 33.

Pravo radnika na organizovanje radi postignuća boljih radnih uslova, zajamčeno je.

Član 43.

Eksproprisanje velikih poseda i razdeoba njihova u svojinu onima koji zemlju obradjuju, urediće se zakonom. Zakon će odrediti i kakva će se naknada dati za eksproprisane posede. Za velike posede, koji su pripadali članovima bivših tudjinskih dinastija i za one koje je tudjinska vlast poklonila pojedincima, neće se davati nikakva naknada.

Naseljevanje će se izvoditi prvenstveno pomoću slobodno organizovanih naseljeničkih zadruga, starajući se o tome da naseljenici moraju biti snabdeveni i neophodnim sredstvima za uspešnu proizvodnju.

Pri naseljavanju kao i pri razdeobi eksproprisanih zemljišta imaju prvenstvo potrebiti ratnici, koji su se borili za oslobodjenje Srba, Hrvata i Slovenaca, i njihove porodice.

Zakonom će se utvrditi maksimum zemljišnog poseda, kao i slučajevi u kojima se minimum zemljišta ne može otudjiti.

ODELJAK IV.

Državne vlasti.

Član 45.

Sve državne vlasti vrše se po odredbama ovoga Ustava.

Član 46.

Zakonodavnu vlast vrše Kralj i Narodna Skupština zajednički.

Član 47.

Upravnu vlast vrši Kralj preko odgovornih ministara, po odredbama ovoga Ustava.

Član 48.

Sudsku vlast vrše sudovi. Njihove presude i rešenja izriču se i izvršuju u ime Kralja na osnovu zakona.

ODELJAK V.

Kralj.

Član 49.

Kralj potvrdjuje i proglašuje zakone, postavlja državne činovnike i daje vojne činove po odredbama zakona.

Kralj je vrhovni zapovednik sve vojne sile. On daje ordene i druga odlikovanja.

Član 51.

Ako zemlji bude oglašen rat ili ona bude napadnuta, ima se odmah sazvati Narodna Skupština.

Član 54.

Nijedan čin Kraljevske vlasti nema snage, niti se može izvršiti, ako ga nije premapotpisao nadležni ministar. Za sve Kraljeve čine, usmene ili pismene, premapotpisane ili nepremapotpisane, kao i za sve njegove postupke od političkog značaja, odgovara nadležni ministar.

Za čine Kraljeve kao vrhovnog zapovednika vojske, odgovara Ministar Vojni i Mornarice.

Član 56.

U Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca vlada Petar I. Karađorđević. Kralja Petra nasleduje Prestolonaslednik Aleksandar i njegovo muško potomstvo iz zakonitog braka, po redu prvorodjenja.

Kad Kralj nema muškog potomstva, on će odrediti sebi naslednika iz pobočne linije, s pristankom Narodne Skupštine. Za ovo je rešenje potrebno polovina više jedan od celokupnog broja članova Narodne Skupštine.

ODELJAK VII.

Narodna Skupština.

Član 69.

Narodnu Skupštinu sastavljaju poslanici koje narod slobodno bira opštim, jednakim, neposrednim i tajnim glasovanjem, sa predstavništvom manjina.

Na svakih 40.000 stanovnika bira se po jedan poslanik. Ako višak stanovnika u jednoj izbornoj jedinici bude veći od 25.000, biraće se i za taj ostatak jedan poslanik.

Narodna Skupština bira se na 4 godine. Bliže odredbe o izborima propisaće se zakonom.

Član 70.

Pravo biračko ima svaki državljanin po rodjenju ili prirodjenju, ako je navršio 21 godinu.

Oficiri, aktivni i u nedejstvu, kao i podoficiri i vojnici pod zastavom, ne mogu vršiti biračko pravo, ni biti birani.

Zakon će rešiti o ženskom pravu glasa.

Član 72.

Za poslanika u Narodnoj Skupštini može biti izabran samo onaj, koji ima biračko pravo, bez obzira je li uveden u birački spisak. Od svakog se poslanika traže ovi uslovi: 1. da je državljanin po rodjenju ili prirodjenju Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca. Prirodjeni državljanin, ako nije narodnosti srpsko-hrvatsko-slovenačke, mora biti nastanjen najmanje deset godina, računajući od dana prirodjenja; 2. da je navršio 30 godina; i 3. da govori i piše narodnim jezikom.

Narodni poslanici ne mogu biti u isto vreme državni liferanti ili državni preduzimači.

ODELJAK IX.

Sudska vlast.

Član 109.

Sudovi su nezavisni. U izricanju pravde oni ne stoje ni pod kakvom vlašću, no sude po zakonima.

Sudovi i sudske nadležnosti mogu se ustanoviti samo zakonom. Ali ni u kom slučaju ne mogu se ustanoviti izvanredni sudovi ili komisije za izvidjanje.

U porodičnim i naslednim poslovima Muslimana sude državni šerijatski sudije.

Član 110.

Za celu Kraljevinu postoji samo jedan Kasacioni Sud, sa sedištem u Zagrebu.

Kasacioni Sud je nadležan i za rešavanje sukoba o nadležnosti izmedju upravne, gradjanske ili vojne vlasti, i sudske vlasti. Isto tako on je nadležan i za sukobe o nadležnosti izmedju upravnih i redovnih sudova.

ODELJAK XI.

Vojska.

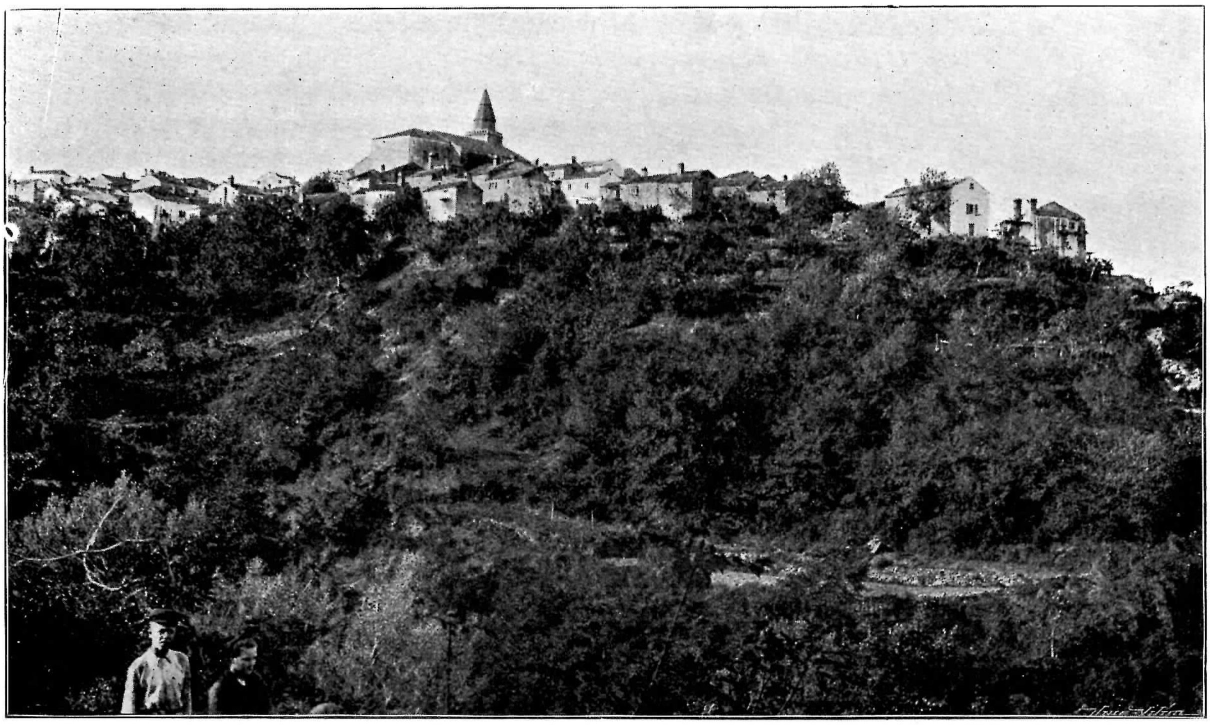
Član 119.

Vojna je obaveza opšta, po odredbama zakona. Ustrojstvo i veličina vojske i mornarice propisuju se zakonom. Formiranje jedinica u zakonom odredjenom obimu propisuje Kralj uredbom, na predlog Ministra Vojnog i Mornarice. Koliko će se vojske držati pod zastavom, odredjuje se svake godine budžetom.

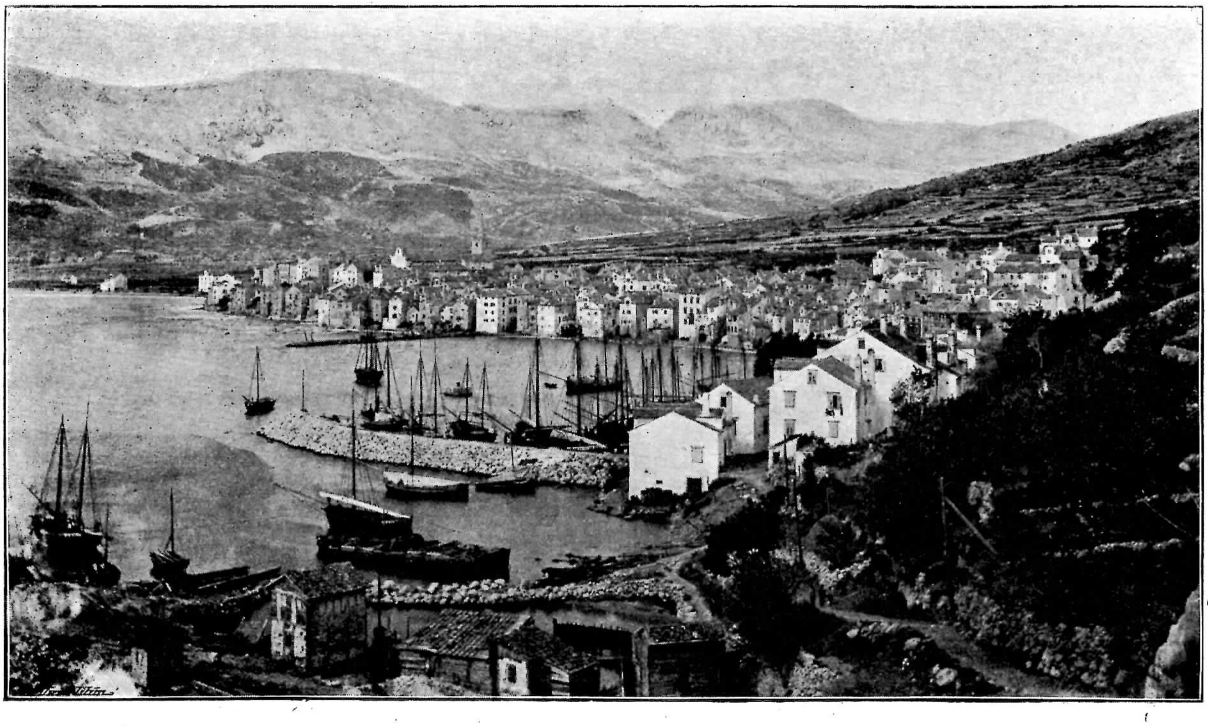
NEOSLOBOĐENI KRAJEVI.

TEŠKO NARODU POD TUĐIM JARMOM!

Tri slike sa oslobodjenog Krka.

SL. 126. DOBRINJ.

SL. 127. BAŠKA NOVA.

SL. 128. VRBNIK NAD MOREM.

Istra zove Marka.

More se uskomešalo; riče i propinje se. Iz burnih valova niču u magli čudne aveti i kreću prema junaku. Snažni su to ljudi širokih pleća i nabreklih mišica na ramenima i laktima; ruke su im duge, koštane i jake, ali noge im zakržljaše, pa se vuku po zemlji, slični divovima prelomljenih bedara. Dopuzli su k junaku, tiskaju se okolo njega i motre ga upalim svojim očima, što gore pod gustim obrvama fosfornim sjajem.

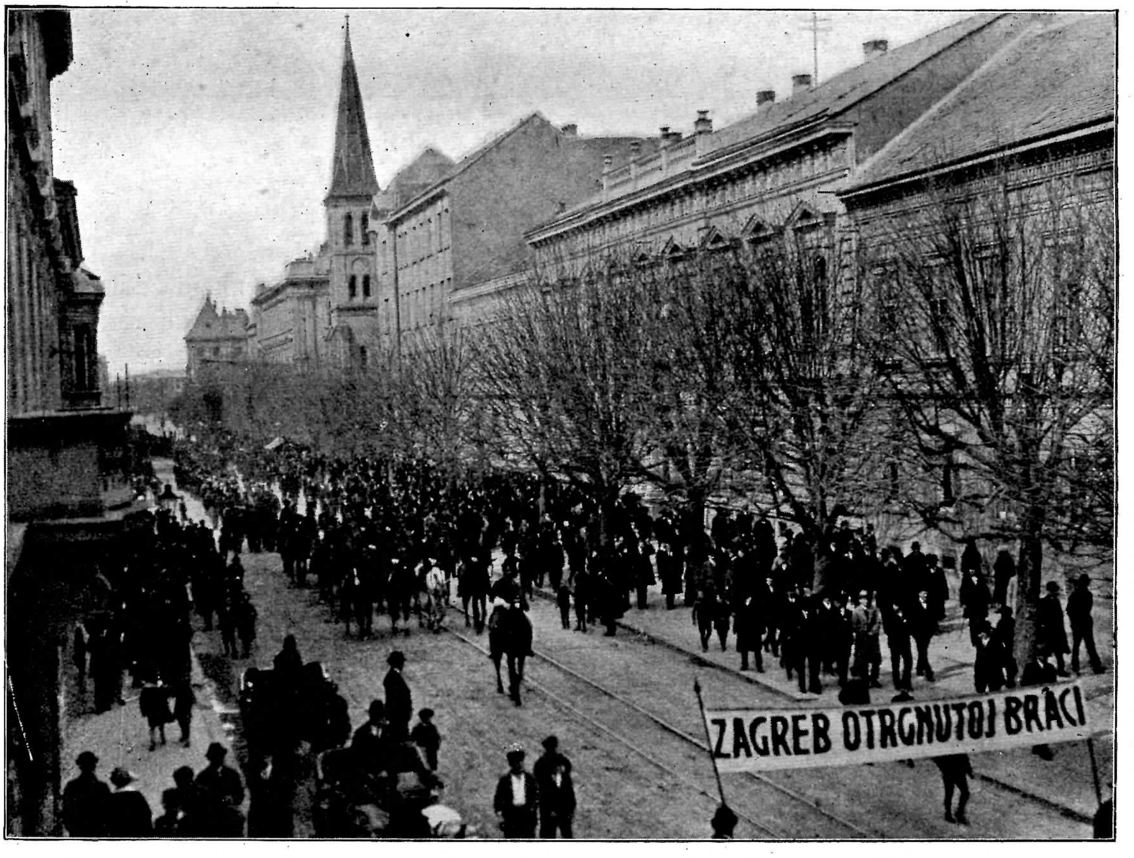
— Marko Kraljeviću! diže se mukla žalba u onoj gomili. — Marko Kraljeviću, šest stotin te godina nosila zemlja, šest dugih si stoljeća jezdio nepobjedljiv i slavan po našim goram i poljanam, al mi te do noćas ne ugledasmo. Čekasmo te dugo, ali te ne dočekasmo. Pio si rujno vino u latinskoj zemlji, u bijelom dvoru kralja Tokaljskoga, kad se ono oženio Ive Senjanin, i vidio si s visoke kule, gdje mletačke galije plove po pučini, i čuo si naše tužne pjesme u utrobi grdnih lađa, ali ti ne skoči na junačke noge, da izbaviš robijaše, braću svoju, iz onih drvenih grobnica... Dojezdio si pod bijeli Zadar, razapeo čador u pšenici bana zadarskoga i usadio koplje pred čadorom i vezo za njeg svoga konja Šarina, da pase zrelo žito, dok ti Marko piješ vino i rakiju, ali ne ču zdvojan plač i vapaje naše u galijama ispred luke. A mi smo vozili sinjim morem, okovani pod palubom; gutali smo gorki čemer i očekivali časak, u koji će da lupne buzdovan tvoj o dasku povrh naše glave, i paluba će da skoči.

i sunce da prodre u mračne izbe sred lađine utrobe... Kraljeviću Marko, zatore Turaka i Arapa, Arbanasa i Latina, aždaja i vila brodarica; ti, koji si prošo zemlje i gradove i obišao svijet od istoka do zapada, zašto ne ugazi u sinje more, da se odazoveš vapaju istarskih galeota?... Pojavio si se među nama, kad klonu desna tvoja i smrt te ujela za srce... Hoćeš li, da te ponesemo sa sobom u morske dubine, na stog haluga ili na palubu potonule lađe? Ležat ćemo skupa u gluhoj tami i slušati kroz vijekove, kako nad nama huče i urlaju noćne vjetrine nad valovima Jadranskoga mora — — —

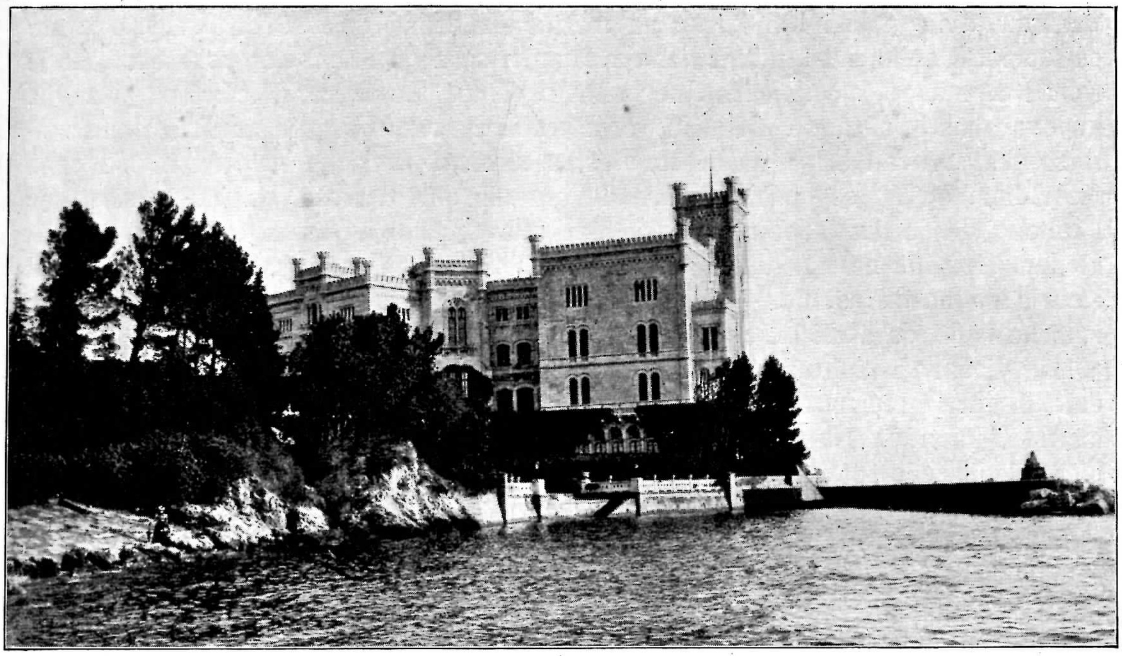
Bugare galeoti pred mrtvim junakom, a vjetar gomila u stogove, kida u čuperke, raznosi na sve strane, pa iznova zgušćava i slaže oko njih maglu, iz koje niču aveti i utvare.

Nove povorke idu sada iz uspavanoga grada. Čopori staraca i žena opkoliše junaka. Starci su goli, mršavi i skršeni, ženam se viju kose u vjetrini, dojke su im suhe, bokovi ošibani, a lica im uvela i ispaćena od dugoga jada i stradanja, — teški lanci vuku se za njima po igalu.

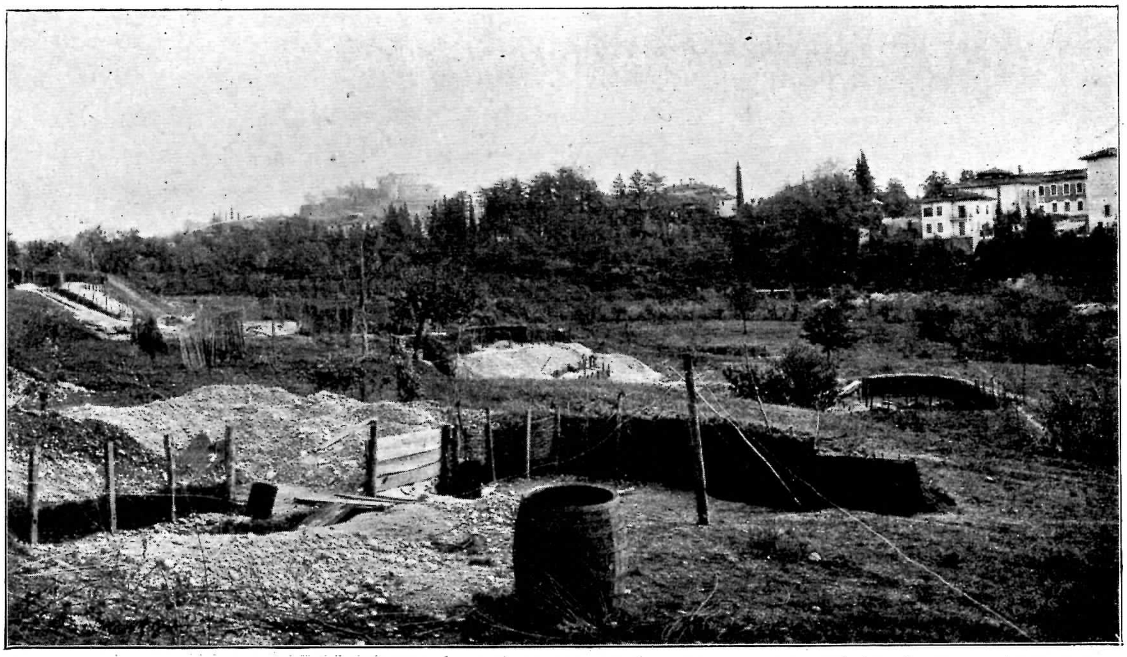
— Kraljeviću Marko, dugo te čekasmo mi robovi tužni u ovoj zemlji, ali te jadni ne dočekasmo... Pjevali smo, kako te ono prevari sestra Jelica u kuli bana od Vipera. Sklopila ti ona dvoje spone oko nogu i lišičine oko ruku, ali ti ipak raskinu

SL. 129. POVORKA A ZAGREBU PRIGODOM ANEKSIJE ISTRE K ITALIJI.

SL. 130. MIRAMARE KOD TRSTA.

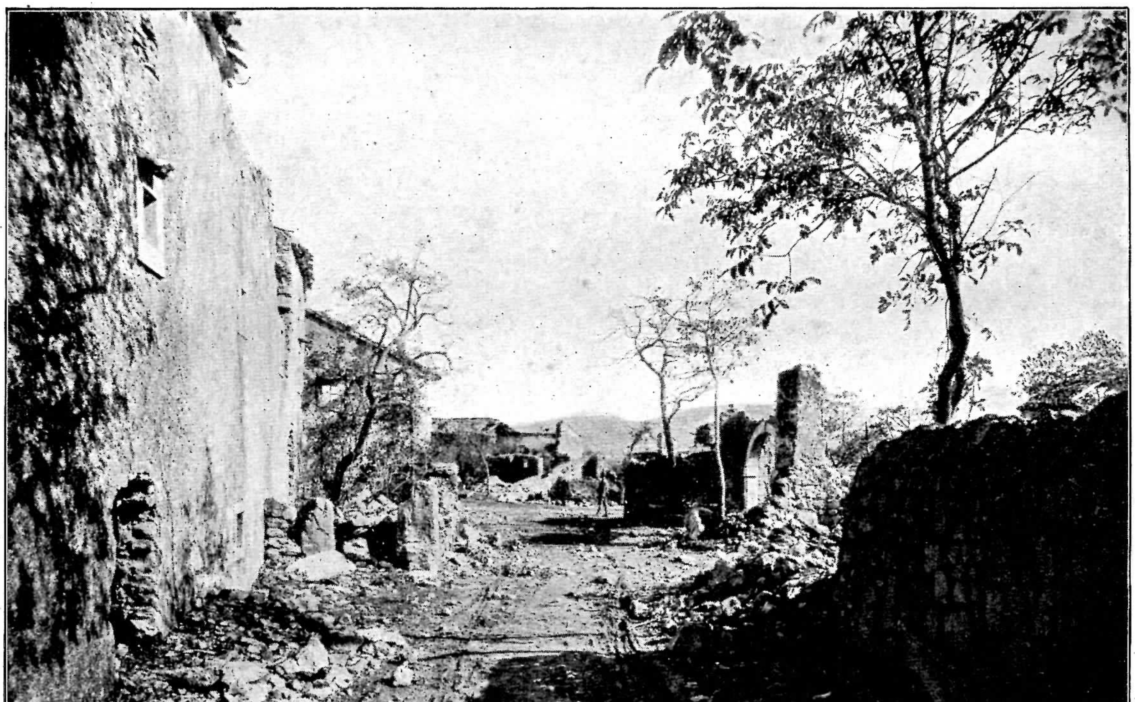

SL. 131. TALIJANSKI ŠANČEVI PRED GORICOM.

bana na dvije pole i hiti kučku na mermer-kaldrmu, gdje se ona razleti na sto uštrupaka. Čamio si tri godine dana u tamnici cara od Stambola; pokušao, kako je robu i tamničaru, ali nam ipak ne pohrli u pomoć. Lovili nas Mlečići po primorju, kupovali nas i prodavali Židovi u ovom gradu, na ovom pazaru ljudskoga mesa, — ti si ukidao svadbarinu na Kosovu, slao sirote i prosjake na gozbu kod bega Kostadina, opirao se ocu Vukašinu, da obraniš dijete Uroša, oslobađao si sužnje i robove, ali do nas tužne ne izmuči, Marko, svoga konja Šarina... Stoprv te sada gledamo između nas, al hladna i ukočena. Dolaziš nam sada, kad je pjesma o tebi zamrla na našim ustima. — Bje velik junak Kraljević Marko, al ne banu u ovo zmijsko leglo, da skrši naše okove; da nas oslobodi ropstva i sramote!...

Huji vjetrina i kipi magla u puljskome zatonu. Nove aveti niču iz zemlje, hrle sa dalekih gora i poljana, stižu u povorke i jata k mrtvome junaku. To su dusi starih istarskih kmetova. Na njima je sto tragova uporna rada, teška rabote, plemićskoga biča, gladi, žeđe i golotinje.

— Kraljeviću Marko, gle što učini od nas sila i nepravda. Iskrčismo sve gore te naše zemlje, izorasmo sva polja, natopismo je našom krvi i našim znojem, al gvozdeni su ljudi gazili po nama, ubijali nam nadu, poganili nam vjeru i ponizavali ponos naš... Čeznuli smo za danom, u koji ćeš da prođeš preko naših poljana kao zvijezda preko neba. Očekivali smo te kao sunce, što će da nas ugrije i ojunači. Nadali smo se, da ćeš nam donijeti zvijezdu na vrhu svoga koplja, zvijezdu sjajnu i plamteću,

SL. 132. PORUŠENO SELO U GORICI.

XI. VLAHO BUKOVAC: GROF JANKO DRAŠKOVIĆ.

što razganja tame i bodri klonula srca. Bijasmo kao mrtvo more, što čeka da ga ošine krilo oluje, pa da onda uskipi i đipne, da se propne i ustalasa, i poruši nasipe, i proguta obale, i razlije se preko bregova. Čekali smo te mučaljivi i tužni u tmurnim praskozorjima na vrhovima humaca i gora, al ti nam ne dođe, — junački tvoj duh ne prohuji kroz naša srca: ne dođe, junače, da usadiš mač u gredelj našega pluga za znak i znamen, da smo i trudbenici i gospodari rodne nam grude... Klonusmo bez borbe i mrosmo s gospodarevom petom za vratom... Kraljeviću Marko, što donije, kaži, našim sinovima i unučadi? Tužniji su i jadniji od svojih otaca i pradedova. Iščupaše im srce iz njedara, oteše im dušu iz grudiju, pomračiše im i iskopaše oba oka iz glave, pa lutaju po tami i slijede kao stado ovaca tuđe stope i pozive. Al mi starci znademo, Marko, kako ti ono pomognu pobratimu Relji Bošnjaninu, kad mu Anđelija vila probode oči usred Goluba planine... Ustani, junače, i pomozi našim unucima! Još je vila po našim gorama, a po brdim i docima trave svakojake, a najviše smilja i bosilja. Daj, nek posade našoj unučadi usahle oči ispod čela, nek nam djeca pogledaju opet očima po svijetu, jer su jadna i nesretna! — — Junače, ostani s nama, a kad dogori do nokata, ustat ćemo mi mrtvi da vojujemo uz tebe posljednju očajnu borbu, da spasimo — da osvetimo!...

— Ostani s nama! kliču vile naokolo.

— Ustaj i progovori! stoji vapaj robova, galeota i kmetova, trudbenika nevjernoga mora i tvrde istarske grude.

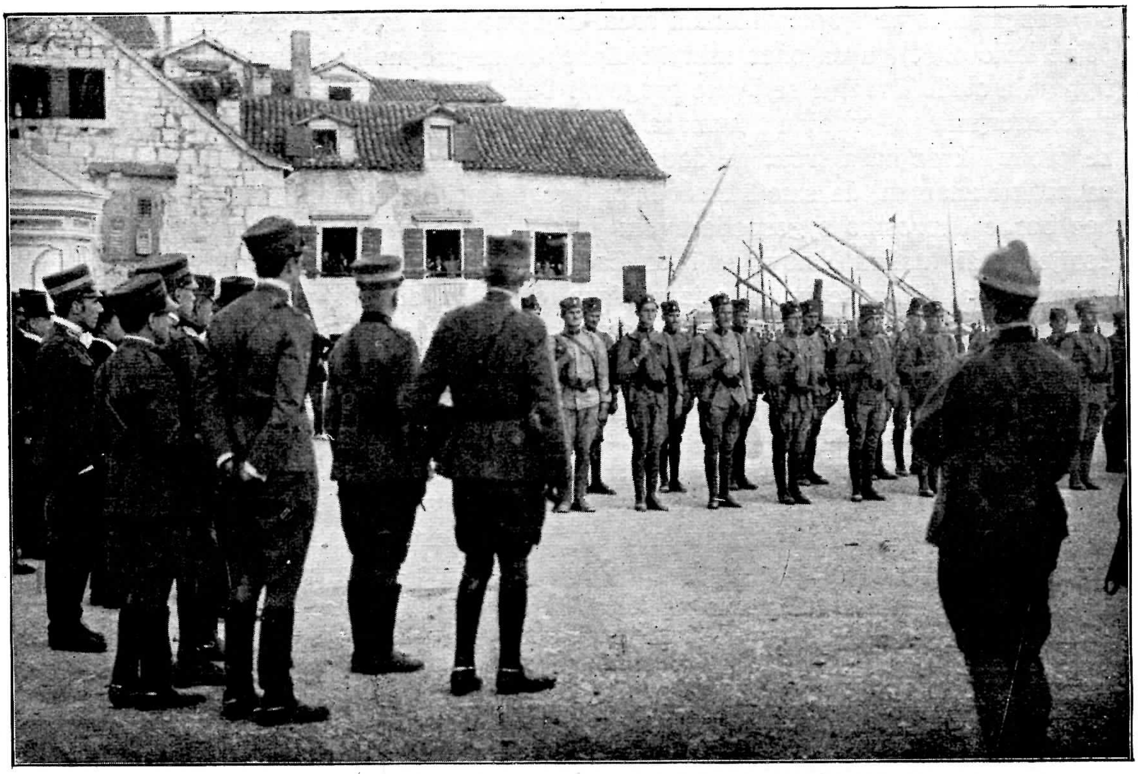
Žestok srh proleti tijelom mrtvoga junaka; pomako je ruku, podupro se laktom o stijenu i đipnuo na noge. Strši ko orijaš na onom kamenu, širi ruke i gleda u aveti.

— Primaknite se, tužni i zaboravljeni, da vas zagrlim sve skupa!... Gradite mi grobnicu na ovome žalu, ali neka bude kao kula, iz koje ću da bdijem nad vašom unučadi — neka bude kao utvrđen grad, iz kojega ću da nahrupim s družbom svojom, kad kucne časak ustanka i odmazde! — — —

VLADIMIR NAZOR

Iz oslobođene Dalmacije: Predaja Šibenika.

SL. 133. PREDAJA GRADA U JUGOSLAV. RUKE.

SL. 134. GOVOR DRA SMOLČIĆA NAKON PREDAJE.

SL. 135. GOVOR GENERALA MILOŠEVIĆA NAKON PREDAJE.

Manifestacije Slovenaca za oslobodenje.

SL. 136. SVEČANA POVORKA SOKOLA U MARIBORU.

SL. 137. SLOVENKE KOD SOKOLSKE SVEČANOSTI U MARIBORU.

SL. 138. SLOVENCI IZ IZGUBLJENIH KRAJEVA MANIFESTIRAJU PRED REGENTOM U LJUBLJANI.

SL. 139. TALIJANI PRELAZI POD ZASTAVOM NA SUŠAK.

Čija je obala Jadrana?

Kada je Italija 1915. god. navijestila rat bivšoj austro-ugarskoj monarhiji svaki je dobar Jugoslaven ostao zabrinut, jer je znao, da će talijansko osvajanje biti na našu štetu. Vijesti o nekakvom londonskom ugovoru, još više su pomućivale naša čuvstva. I ako se je tijekom godine 1916. i 1917. počelo ovo pitanje razbistrivati, i ako se je govorilo o nekom sporazumu talijanske vlade sa jugoslavenskim odborom u pitanju jadranskom, ipak je ostala na dnu srca bojazan, koju nam niti najjasnija izjava talijanskih ministara ne bi bila raspršala. Naučni smo bili da im ne vjerujemo, jer su nam neprijatelji od stoljeća, i jer su samo u velikoj nuždi, potučeni od neprijatelja, pokazivali prema nama neku sklonost — dakako jer su trebali naše legije.

I dođoše veliki dani prevrata. Naša narodna duša slavila je najveće svoje veselje od stoljeća, ali opet nam je to veselje bilo pomućeno izdajničkim postupanjem talijanske vlade.

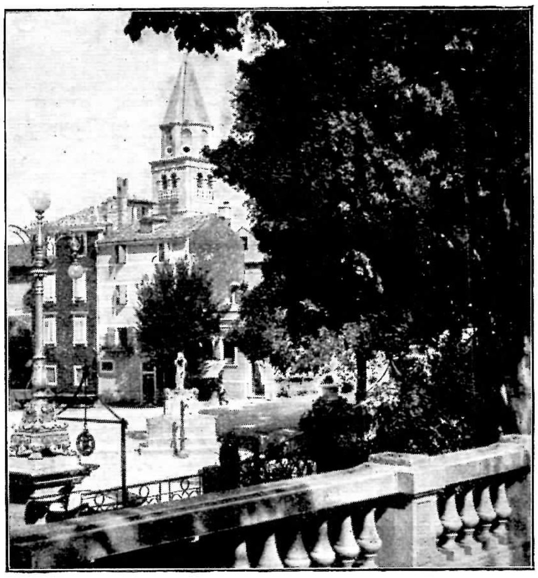
Ta vojska, koja je počela napredovati nakon potpunog rasula neprijatelske vojske, ulazila je izdajnički u naše gradove, sela i našu zemlju. Svagdje su davali svečana obećanja i izjave, dok se nijesu uvjerili, da je narod goloruk. Kad su se uvjerili, da

SL. 140. TALIJANI PALE HRVATSKE BRODOVE NA RIJECI.

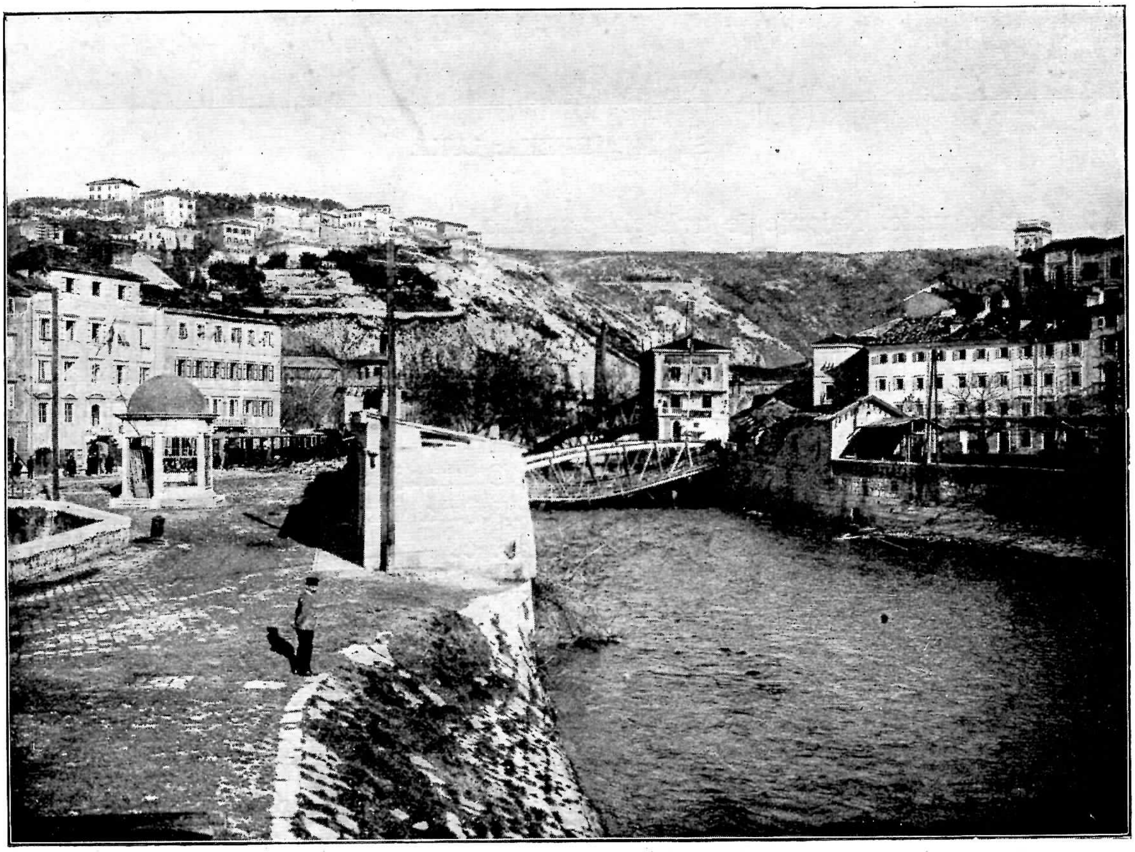
SL. 141. ZADAR: OBALA.

SL. 142. ZADAR: GRADSKI PERIVOJ.

tu nema vojske, da je narod izmoren i odgladnio, počeše oni svojim junačkim djelovanjem: protjeravanjem, zatvaranjem, deportiranjem u Italiju itd. Sve sama djela dostojna velike i junačke vojske pobjednika Viktora Emanuela! Pljačkanju nije bilo ni konca ni kraja. Što se je moglo iz Pule, Rijeke i Šibenika odnesti, odnesoše nam ti divni saveznici.

Istodobno s ovom „junačkom" akcijom, počela je njihova lažna i nedostojna hajka po Francuskoj i Engleskoj protiv nas i naših pravednih zahtjeva. Skupim novcem kupovali su francuske i engleske novine, da mogu u njima do mile volje izgrditi sve što je spojeno s imenom jugoslavenskim. Krivim statističkim podacima punili su novinske stupce i prikazali Istru, Rijeku i Dalmaciju kao čisto talijanske zemlje. Ali u laži su kratke noge! Iako zapadno evropski svijet nije bio upućen u jadransko pitanje ipak je nama uspjelo, da skromnim sredstvima, ali na znanstvenoj podlozi dokažemo naša prava. Brojke govore! Statistički podaci austrijske vlade, sastavljani po talijanskim činovnicima u Trstu, Zadru i Beču, izbiše Talijanima oružje iz ruku. Po toj statistici od god. 1910. živi na obalama Jadrana od Trsta do Spiča (najjužnije mjesto u Dalmaciji) 951.965 Jugoslavena, što čini 81%, a samo 168.172 Talijana ili 14%. Tu je uračunan i grad Trst s okolicom i najtalijanskiji krajevi Istre, pa ipak

SL. 143. TALIJANI PORUŠIŠE MOSTOVE SA SUŠAKA NA RIJEKU.

SL. 144. RIJEKA: LUKA.

ih je tako malo. Najprije je uvidjela zapadno evropska diplomacija apsurdnost talijanskih zahtjeva na **Dalmaciju** gdje živi od 634.855 stanovnika 610.669 Jugoslavena t. j. 96.19% a samo 18.028 Talijana, dakle neko 2.84%. Tu još valja ubrojiti oko 100.000 jugoslavenskih iseljenika u Americi.

Na temelju ove statistike nije mogla ni konferencija mira inače vrlo sklona Talijanima, izručiti im Dalmaciju i danas je čitava Dalmacija osim Zadra i Lastova pripala nama.

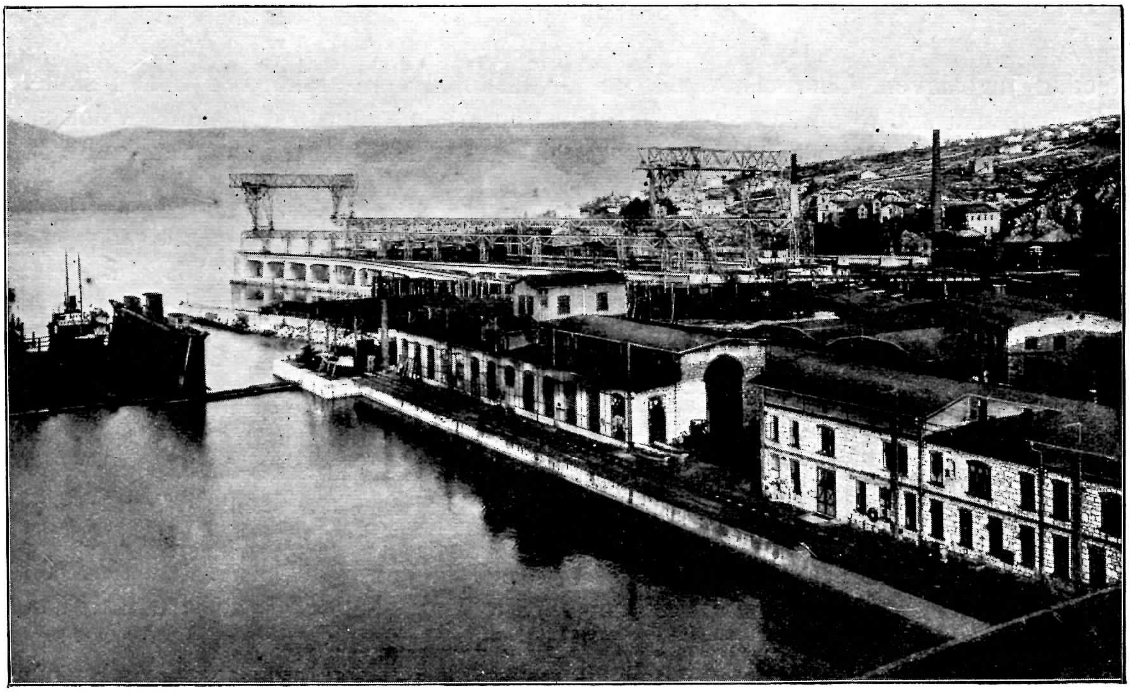
Nezadovoljni Talijani rezultatom u pogledu Dalmacije svališe se na **Rijeku i Istru**. Rijeka je prema londonskom ugovoru dodijeljena Hrvatima. To Talijane nije smetalo da pošalju na Rijeku D'Annuncija, koji će Rijeku osvojiti i pripraviti teren za aneksiju. Poznate su nam makinacije i prevare talijanske vlade, kojima je urinula D'Annuncija na Rijeku, a istisnula naš vojnički odio. Najveća bezzakonja i najgora mahnitanje jedne lude nacijonalističke stranke, slavila su orgije na Rijeci. To mahnitanje je tako daleko išlo, da je dozlojedilo i samim umjerenim i inteligentnim Talijanima na Rijeci, koji su odmah uvidjeli nesmisao talijanskih imperijalističkih zahtjeva i oduprli se samovolji D'Annuncijevoj. Koliko prava posjeduju Talijani u Istri neka rastumači statistika od godine 1910. Ali i tu moramo odmah napomenuti, da su oblasti u Istri bile isključivo u talijanskim rukama. Te oblasti provele su i ovu statistiku, pa i po njoj je hrvatsko stanovništvo nadmoćno:

Kotar	km²	Jugoslaveni	%	Talijani	%	Strani	Ukupno
Rovinj	62	120	1.1	10.859	96.1	1.115	12.094
Kopar	825	49.467	56.3	38.006	43.3	2.071	89.544
Volosko-Opatija .	759	47.842	93.1	954	1.8	5.753	54.549
Poreč	793	18.996	31.5	41.275	68.4	1.017	61.288
Pazin	859	43.212	89.6	4.032	8.3	1.271	48.515
Pulj	718	29.627	40.3	39.033	53.1	9.827	78.487
Krk	428	19.562	92.6	1.544	7.3	152	21.258
Lošinj	511	10.032	49.6	9.849	48.7	1.124	21.005
Ukupno	**4.955**	**218.858**	**58.5**	**145.552**	**38.9**	**22.330**	**386.740**

Dakle po samoj njihovoj statistici broji Istra 218.858 Jugoslavena (Hrvata i Slovenaca) a 145.552 Talijana i to ponajviše u zapadnom dijelu Istre na obali.

Na Istru nadovezuje se provincija **Gorica,** kojoj već samo ime veli da je jugoslavenska. Po talijansko-njemačkoj statistici stanuje u toj zemlji 154.458 Jugoslavena i 15.449 Talijana, dakle samo 10%, pa ipak mi ovdje nenalazimo na pravednu pomoć saveznika.

Sada nam je još da navedemo statistiku grada **Rijeke** t. j. onog dijela, kojega su Madžari odcijepili od Hrvatske i stvorili od njega posebno državno tijelo. U tom gradu bili su Hrvati posve lišeni svakog prava. U upravi toga grada nije sjedio niti

SL. 145. RIJEKA: BRODOGRADILIŠTE DANUBIUS.

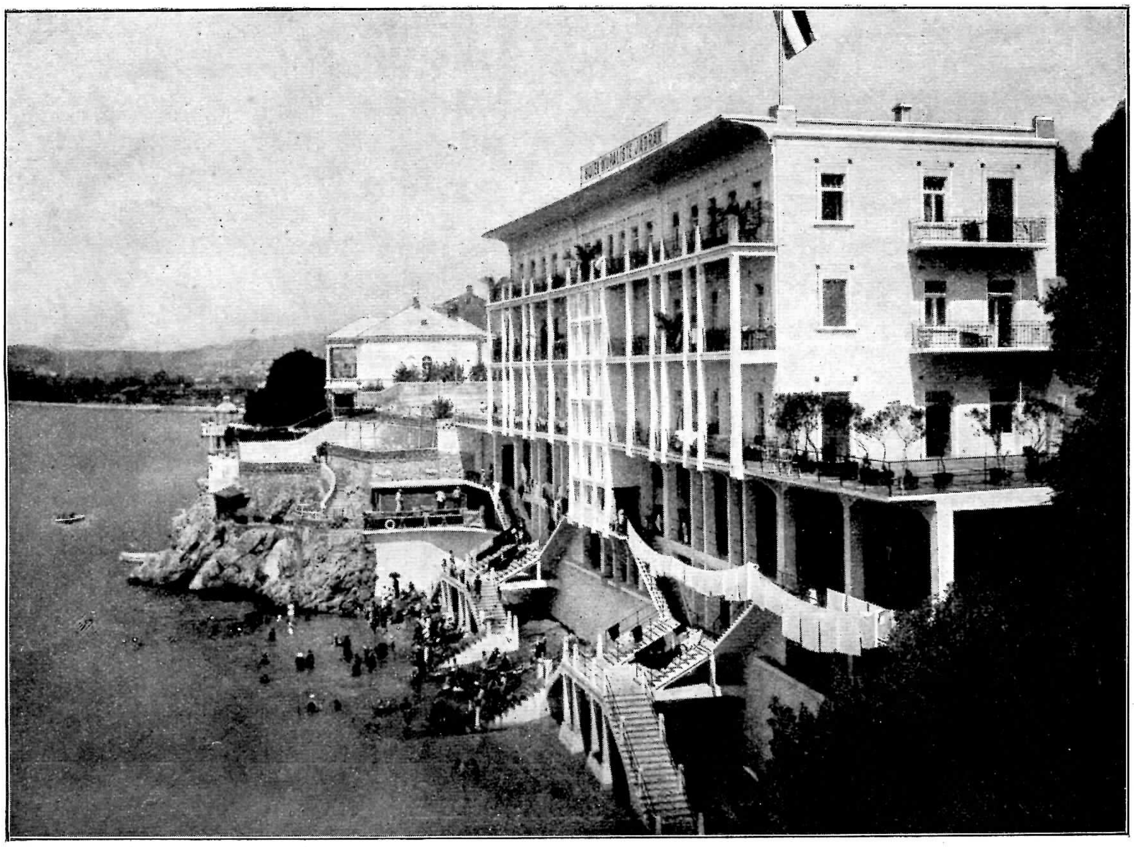
SL. 146. SUŠAK: LUKA BAROŠ.

jedan Jugoslaven. Činovništvo bilo je talijansko ili madžarsko, isto tako i škole. Pa ipak uza sve to održali su se Hrvati u tom gradu kulturno i ekonomski, dok su brojčano morali ustupiti mjesto talijanskim i madžarskim došljacima, kako se iz statistike vidi:

Stanovništvo Rijeke			Jugoslaveni		Talijani		Madžari	
god.	1880.	20.981	10.277	49%	9.237	44%	379	2%
„	1890.	29.494	13.478	46 „	13.812	44 „	1.062	4 „
„	1900.	38.955	16.197	42 „	17.354	45 „	2.842	7 „
„	1910.	49.806*	15.692	32 „	24.212	49 „	6.493	13 „

Kako je moglo do takove statistike doći neka potvrdi činjenica da 16.000 Hrvata nije imalo o gradskom vijeću niti jednog zastupnika a 6000 doseljenih Madžara imalo ih je 12, a svi ostali bili su Talijani. Ako nam je dakle ta uprava dopustila da nas je 16.000, to zacijelo treba tome broju bar 10.000 nadodati. Dokaz je tome plebiscit, kojega je obavio D'Annunzio na Rijeci za pripojenje Italiji, gdje se je našlo jedva 3—5000 ljudi da glasuje za njega i to još pod pritiskom bajuneta.

Uistinu bio bi zločin počinjen na našem narodu da i koraka ovih zemalja ustupimo Talijanima, kad činjenice ovako jasno govore.

SL. 147. SUŠAK: KUPALIŠTE JADRAN.

Mi i Talijani.

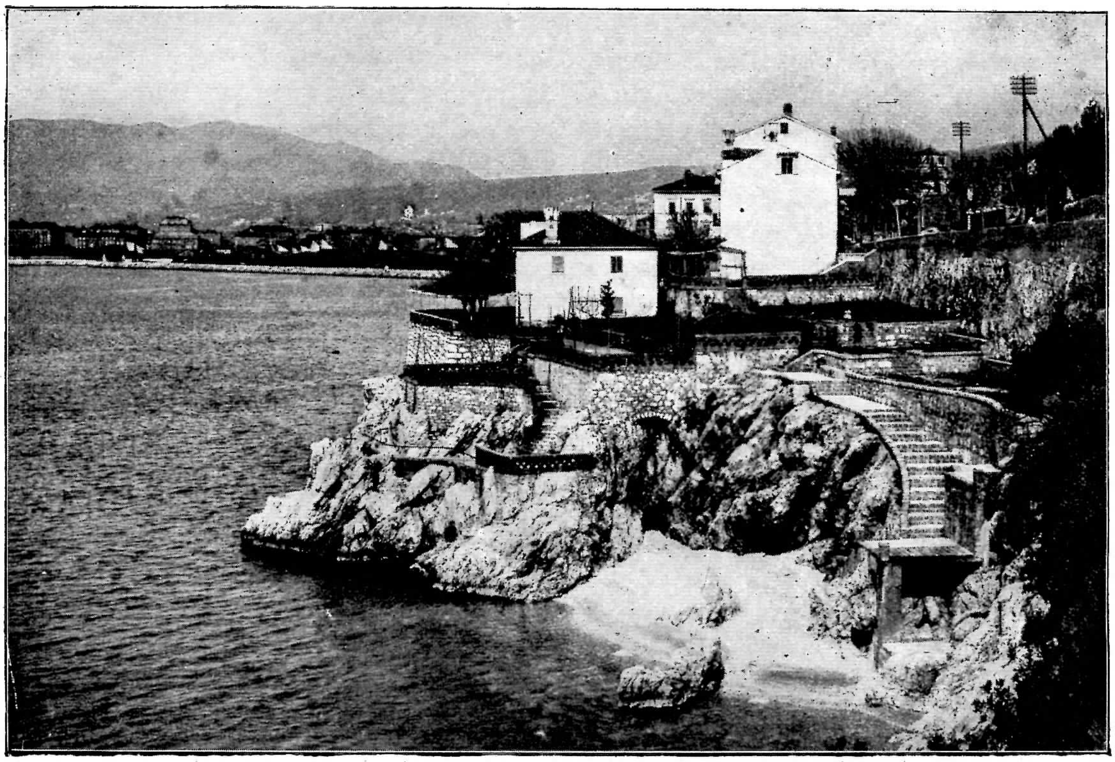
Kolikogod se pojedinac kušao i nastojao, da se oslobodi regijonalizma ne osjećajući se prije toga kozmopolitom u pravom smislu riječi — to ipak ne može da se potpuno otme onom nutarnjem instinktu, koji čini, da se u njegovoj psihi razlikuju dva odnošaja, onaj pun simpatije prema rodnoj zavičajnoj grudi i onaj indiferentni prama krajevima, u kojima slučajno obitava.

Zašto je to baš tako, moglo bi se ovako psihološki protumačiti. Pojedinac više ili manje egoista, tek onda svraća svoju pozornost na nešto i podaje nečemu važnosti, kad je s njime u neposrednom doticaju, Tim tješnji je taj doticaj, tim važniji je za nj predmet i vanjskoga svijeta.

Sve ono, što mu je najbliže on nazivlje svojim, te je u njegovim očima svatko otimač, tko za time posegne. I rođena je gruda dio osjećanog vlasništva.

Ova je teza tako duboko usađena u srcu našeg primorca i otočana, da je skoro prešla u bitnost njegove religije.

I zbilja, odnošaj pojedinca prema rođenoj grudi katkada je tako jak, da prednjači i samom nacijonalnom osjećaju. Samo tako može da nam bude jasno, zašto se

SL. 148. SUŠAK: PEĆINE.

tiroleški Talijan, banatski Srbin i erdeljski Rumunj nije uselio u slobodnu domovinu, nego je ipak radije trpio i snašao na rođenoj grudi.

Tek na drugo mjesto u osjećanju vlasništva pojedinčeva dolazi jezik i kultura, koji su isto tako bitni, ako ne i važniji faktori u pojmu nacije. Malo je čudno, ali ipak tako.

Dok pojedinci različitih vjera, jezika i kulture mogu da se ipak slože u suposjedu kraja i zemlje u kojoj žive, — borba nastaje tek onda, kad jedan od njih pokuša da sasvim istisne drugoga, bilo, jer se faktično jačim osjeća, bilo, jer hoće, iz vana potpomognut, da iskoristi položaj, pa bio i mnogo slabiji.

Prvi je slučaj identičan odnošaju našeg življa prema talijanskom u bivšim primorskim krajevima autro-ugarske carevine do propasti iste, kad su se stanovnici Primorja ipak u glavnom snašali, imajući vječito pred vratima zajedničkog neprijatelja, bečkog medvjeda. Propašću Austrije nastao je ondje takav položaj, u kojemu grupica fanatizovanih ljudi, zagrijana prama rođenoj grudi, (što im se opsolutno ne može poreći), premda brojčano u neusporivoj manjini — hoće da istisne umnoženiju većinu, iskorišćujući momenat prava jačega. Kakva je ta borba i u kojim se okolnostima naš živalj u onim krajevima nalazi, kakav je bio ton borbe, kakove su prilike u krajevima sada i tko je kriv tom beznadnom stanju, to malo tko zna u nas, a rijetko su oni, koji su se zainteresovali, da uopće doznadu. Većinom su kod

nas ljudi zaposleni privatnim poslovima, čega ne bi smelo da bude u našoj mladoj državi, koju se tek gradi.

Osvježimo tok razvitka stvari i pitajmo same sebe: tko je sakrivio očajno stanje u kojemu se nalaze naši krajevi pod talijanskom okupacijom?

Kad se približavala katastrofa Austrije, svi su stanovnici Primorja bez razlike živjeli u nadi bolje budućnosti, u nadi oslobođenja od austrijskog jarma. To je raspoloženje postojalo čak i onda, kad je Austrija nekoliko već dana bila u ruševinama, a kad su, sada po Italijanima okupirani krajevi, bili formalno pripojeni našoj državi. Ona šačica Italijana, koja se u tim krajevima nalazila, bijaše uvjerena, da je pravica već skrojena, a da je položaj, koji je iza toga nastao, prirodan. Oni su se čak i sa sudbinom smirili isto tako uvjereni, da će im u našoj državi, koja bi imala sa susjednom Italijom da u prijatelskim odnošajima živi, sasvim dobro biti.

Međutim zauzeše talijanske čete u ime saveznika, po ugovoru označene krajeve Primorja, a naše je pučanstvo po nagovoru nadležnih vlasti te čete i primilo kao saveznike. Prvih se dana ponašahu saveznički, ne poznavajući našu snagu i sposobnosti.

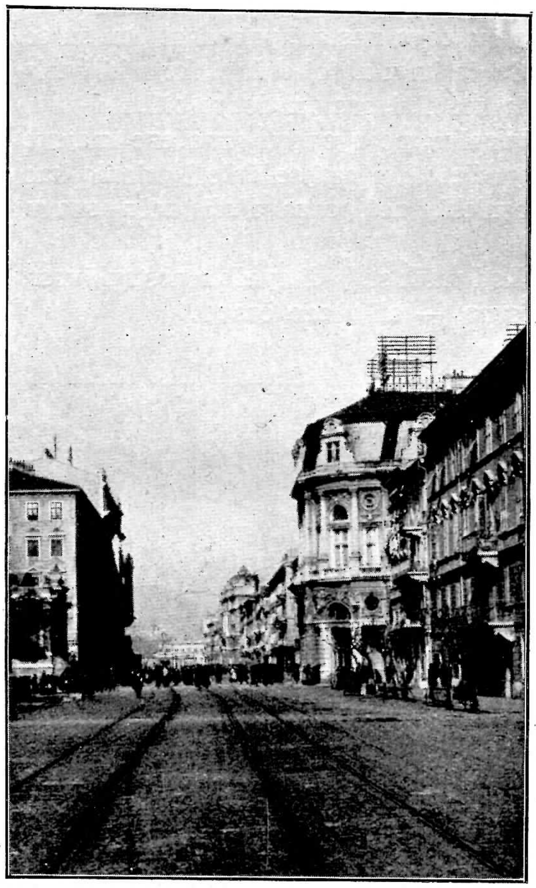
Savežnička je misija potrajala odveć dugo. Kod naših se ljudi opažala nestrpljivost, da budu na čistom, izraziše svoje nezadovoljstvo, — ali u zao čas...

SL. 149. SUŠAK: MOST SA POGLEDOM NA SUŠAK.

Kad su se Italijani uvjerili, da o konsolidaciji naše države nema govora i da smo dobrim dijelom ljudi apatični i lijeni, i da su nade naših ugnjetavanih sunarodnjaka u našu pomoć bezbitne i uzaludne, iskoristiše odmah položaj, stavivši se u položaj onoga, koji vedri i oblači, kako mu se prohtjedne.

Poslije kratke propagande sa strane ove šačice naših poluizroda (t. zv. autonomaša) cijela je Italija plamtjela od želje, da krvlju stečenu pobjedu okruni najunosnijim plodovima.

SL. 150. RIJEKA: PUT U LUKU.

SL. 151. RIJEKA: GRADSKI TORANJ.

„Vogliamo tutta la Dalmazia, tutta l'Istria, vogliamo Fiume italianissima i t. d." — bijahu lozinke njihovim skupštinama, demonstrancijama, — naslovi njihovih dnevnika.

Iza malo dana rijetko je bilo Italijana, koji nije bio uvjeren, da u svim okupiranim krajevima nema ni ciglog Jugoslavena, jer ti krajevi pripadaju njima i etničko i geografski i historički.

Dok je u širokim masama Italije vladalo takovo raspoloženje, bilo je i onih, koji su krišom snovali, kako će da strateški osjeguraju talijanske granice za budućnost.

Tako se ispoljila Sonninova imperijalistička politika, koja bi bila odmah faktično i uspjela, da nije bilo Amerike i Wilsona. Talijani se ipak time ne dadoše smesti. Neprestano ruju i potkopavaju, dok mi ljenčarimo i gledamo sa strane, kao da to nisu naši poslovi.

Poslije raznih projekata za riješenje tog spora, koji su bili sastavljeni na našu štetu, stanje se tako pogoršalo, da su njihovi zahtjevi prekoračili ne samo pravicu nego ćak i granice nelegalnog i zloglasnog londonskog pakta, koji im služi kao zalog. U njihovim su rukama Zadar i neki otoci, cijela Istra, Rijeka s Opatijom, Trst, Gorica, Idrija i Postojna.

Najbolji i najprosvećeniji dio našega naroda u neopisivim patnjama i mukama razočaran očajava.

Na kome leži krivnja za njihove patnje? Zar na vladi, koja je prebodila toliko kriza — ne. Tako odgovaraju Pilati bez savjesti i bez nacijonalnog osjećaja.

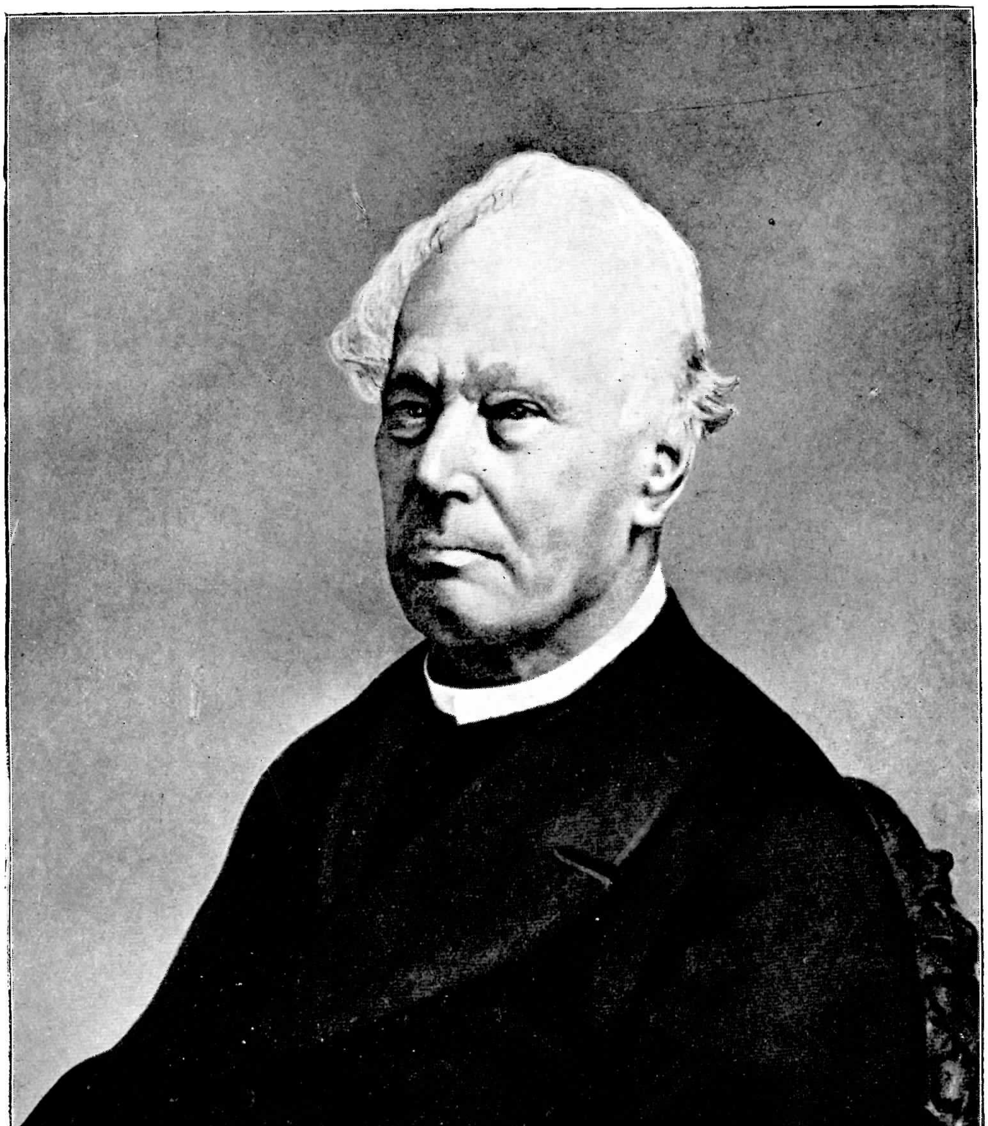
Krivnja je na ljudima koji te vlade sačinjavaju, krivnja je na nama samima, koje ti ljudi predstavljaju. Stavimo ruke na srce i kudit ćemo našu mlohavost i nerad. Država bi morala da bude zajednica ljudi, koji zajedničkim osjećajima teže za zajedničkim ciljevima. Nije li država tijelo, čija smo mi uda?

SL. 152. DIO RIJEČKE LUKE.

U nas fali nacijonalnog osjećaja, a u puku, koji je lišen našeg odgoja, fali nacijonalne svijesti. A kako može netko drugog da odgaja, ako sama sebe nije prije odgojio? Kad bi bilo zajedničkog osjećaja, to bi svaki pojedinac u radu za narodnu stvar u okupiranim krajevima osjetio ono zadovoljstvo, koje čovjek osjeća u obrani svojih prava. U zajedničkom osjećaju nalazi se i svijest prava vlasništva.

Bez obzira na to da država kao fiktivna osoba, u kojoj je usredotočena sva vlast, ima pravo da od nas traži pomoći u radu za samouzdržanje, pojedini bi državljanin povređenog dijela državnog tijela morao smatrati povredom samog sebe.

XII. JOSIP JURAJ STROSSMAYER.

Josip Juraj Strossmayer.

U najgore doba za hrvatski narod, u doba kad su ga najjače sapele verige dušmana, da se bori protiv onoga, što je njemu bilo drago i milo, imala se je slaviti stogodišnjica našeg velikana. G.1915. navršila se je prva stogodišnjica rođenja Josipa Jurja Strossmayera. Jest, imala se je slaviti, ali je moradosmo svi bolno prećutati i što gore, imadosmo da se borimo protiv svega onoga, što nam je on postavio za geslo; protiv svega smo se morali boriti, što je On propovijedao, jer je to bio uvjet našeg opstanka uopće. Naš neprijatelj nije se sustezao pogubiti tisuće i tisuće našeg naroda, a ne bi se bio ustegao ni od pokolja čitavog naroda. I baš te kobne 1915. godine, kad je naš zajednički neprijatelj bio na vrhuncu svoje moći, kad smo svi mi malodušni izgubili svaku vjeru u onu budućnost, koju nam je propovijedao veliki vladika, baš te godine, počeli su se prvi naši borci rasijani po svijetu skupljati, da radom i slogom podignu palu vjeru i pouzdanje u malodušnim. Oni su nastavili na političkom polju ondje, gdje je Strossmayer počeo i prestao. Smrću našeg vladike nestalo je u našem narodu glavnog predstavnika j u g o s l a v e n s k e misli. Već u svojim starijim godinama morao je veliki vladika da doživi mnoga razočaranja. Rascjepkanost Srba, Hrvata, Slovenaca i Bugara bolno se njega doimala, jer je vidio, da se udaljujemo od onoga, što je jedino nama pomoći moglo: vidio je da se udaljujemo od bratske sloge, kojom smo se jedino mogli odhrvati premoći naših neprijatelja. Ali u zadnjim danima svog života mogao je ipak da zapazi u redovima mlađih duševnih radnika, kako se budi opet njegova misao, kako snažno tinja; on je znao da će se ona rasplamsati. No visoka njegova starost nije mu dopustila da doživi čas ujedinjenja i mi moramo baš danas da bolno osjećamo nedostatak jednog Strossmayera.

God. 1815. na 4. februara rodi se J. J. Strossmayer kao blizance. Otac porijetlom Nijemac a mati Hrvatica rođ. Erdeljac bijahu priprosti, skromni, ali vrlo pošteni ljudi. Otac je bio trgovac konja. Majka je svoju djecu vrlo pomno odgojila, a što je za nas osobito važno u narodnom duhu. Strossmayer je morao kao mlado đače da čita majci Reljkovićev „Satir“ i narodne pjesme. Kao star čovjek sjećao se biskup uvijek nekim osobitim poštovanjem svoje majke. Iz biskupskog sjemeništa u Đakovu poslan je kao najboli đak u centralno sjemenište u Peštu i tu se zaredi god. 1838. Odavle se vrati kao doktor filozofije u Đakovo i bude profesor. ali doskora pozvan je u Beč 1847. gdje je imenovan dvorskim kapelanom i ravnateljem u Augustineumu. Beč je te i naredne godine proživljavao burne dane revolucije, a Strossmayer je bio sav u brizi za budućnost svoga naroda. Osobiti talent, sposobnost i učenost njegova zainteresovala je upravne krugove, koji su ga htjeli povući u političku službu. 18. novembra 1849. imenovan je Strossmayer biskupom srijemskim i bosankim u svojoj trideset i četvrtoj godini. Naš narod počeo je baš te godine da broji teške dane, jer je za uzdarje što je spasio Franji Josipu bečko prijestolje dobio okove oktroiranog ustava. Sve je propalo, svi ideali Iliraca srušiše se kao kuća od karata, ilirska pjesma umuknu. I baš te najteže godine bi poslan Strossmayer u Hrvatsku, a oni, koji ga poslaše, zacijelo ne slutiše, da šalju spasitelja onoj zemlji, koju oni hoće da unište. Doista odahnu i svaki rodoljub u ono doba, kad je čuo riječi mladog biskupa: „Moje je imenovanje jedina dobit našega naroda za godinu 1848. Ja sam

SL. 153. UČESNICI KRFSKE DEKLARACIJE.

prvi narodni biskup", i njegovo geslo „Sve za vjeru i domovinu". Već u prvim godinama svog rada dokazao je biskup, da je on zblija bio velika dobit za sve Jugoslavene, a za Hrvate ponajviše.

Kako je biskup Strossmayer shvatio svoju zadaću kod nastupa službe jasno nam govori prva njegova poslanica narodu u kojoj u posebnom odsjeku govori i o narodnosti i domoljublju pa veli: Ljubav domovine u toliko je prirođena čovjeku, da svaki, koji iole nježno srce ima, s istom nerazložitom prirodom postojbine svoje u uže neko prijateljstvo i ljubavi općenje stupi". Navađajući primjere domoljublja spomene kako se je i Krist rado vraćao u Jerosolim, glavni grad naroda svoga i kako je od uzbuđenja pri pogledu na grad proplakao od ljubavi prema domovini.

U njegovim ostalim okružnicama uvijek je obradio po koju temu političkog značaja da narod odgoji i pouči i što više da ga odvrati od pogubnog utjecaja. God. 1881. kad se je na žalost već dosta rasplamsala međusobna mržnja Hrvata i Srba potpirivana našim vanjskim neprijateljima, upravlja on narodu poslanicu, u kojoj obrađuje temu: kako da živimo s braćom istočnoga obreda. Tu on veli: „Ljubimo iskreno braću s kojom živimo, ne samo s toga, što su s nama jedna krv i jedan narod i što nam je obojima jedna budućnost, nego ljubimo ih i zato, što je i njihov crkven obred lijep i veličanstven... što se i u njihovim hramovima sveto slovo božje ori... Ne slušajmo nikad one, koji bi nas ma kakvim načinom razdvajati htjeli, to su bo očevidno opći neprijateli naši..."

Uz ovakve i slične okružnice opominjao je i tuđince, doseljenike, da štuju naš narod, jer on im daje sve, ali im ne smije dati svoje zemlje da njega samoga doseljenici izbaštine. Opominjao je narod na radinost, poštenje i darežljivost. Ukratkao kao pravi narodni pastir nije propustio nijedne zgode, da svojim auktoritetom i živom riječi ne djeluje odgojno na narod. I danas možemo reći da nijesmo imali nikada jednog biskupa, koji bi bio samo sličan Strossmayeru, koji bi se samo primakao k njemu. On je ispunio svoju riječ, kad je rekao „ja sam prvi narodni biskup." Nažalost ostao je do danas i zadnji.

O ostalom njegovom radu na crkvenom polju nije naša dužnost da govorimo, tu su crkveni stručnjaci pozvani da reknu svoju, daleko nam je važniji njegov rad u narodnoj prosvjeti.

Odmah nam valja istaknuti, da je čitava duševna kultura naša u prošlom vijeku uvjetovana radom Strossmayerovim. Za sva kulturna djela 19. stoljeća u Hrvatskoj dao je pobudu Strossmayer, a povrh toga, što je bilo isto tako važno u mizernim financijalnim hrvatskim prilikama, dao je novaca. Kad se kod nas još nitko nije usudio misliti na velika kulturna poduzeća, kad su se u Hrvatskoj tek teškom mukom počeše pokretati novine i škole, koraknuo je Strossmayer velikim korakom — on polaže temelj Jugoslavenskoj akademiji znanosti i umjetnosti. Za nas mali onda još sićušni narod u evropskom kolu velikih naroda značilo je osnivanje akademije ogromni korak naprvo. Akademijom stupili smo i ako maleni u kolo svjetske znanosti, po njoj su nas Jugoslavene počeli upoznavati u tuđem svijetu, a za nas kod kuće bila je ona žarište našeg kulturnog napretka; iz nje su imali da proisteku sve misli vodilje u napretku našeg naroda. Kao glavna misao vodilja, bila je misao našeg ujedinjenja — i zato se ona zove jugoslavenska akademija. Pod

SL. 154. ČLANOVI JUGOSLAVENSKOG ODBORA U LONDONU.

Stojeći: Dr. Niko Zupanić; Ćiro Kamenarović; Dr. Mirko Srškić; Dr. Nikola Stojanović; Dr. Franko Potočnjak; Jovo Banjanin; Frano Supilo i Dušan Vasiljević. Sjedeći: Dr. Julije Gazzari; Dr. Pavle Popović; Dr. Ivo de Giulli; Dr. Bogumil Vošnjak; Dr. Ante Trumbić; Dr. Hinko Hinković; Ivan Meštrović i Dr. Josip Jedlovsky.

utjecajem Jana Kollara nije biskup Strossmayer nikada odstupio od ideje slavenske uzajamnosti, što više on ju je svojim duhom oplemenio i podao joj u svojoj Kristovoj ljubavi nove zadatke: održanje mira, međusobne snošljivosti i ljubavi. I ovoj ideji ima da služi jugoslavenska akademija. Ponajprije u krugu bratskih naroda. Hrvati i Srbi već su u ono doba počeli stvarati jednu književnost, i to utvrđuje veliki biskup u svom pismu o osnivanju akademije. Ali za njega to nije dosta, premaleni smo mi, da kod nas cvate književnost i nauka, daleko snažnije valja posegnuti i zaokružiti naš narod. I on se hvata Slovenaca i Bugara. Svi oni zajedno čine jednu narodnu skupinu jugoslavensku. Tu svoju namisao podupro je Strossmayer i djelom, on jednako potpomaže sve duševne radnike hrvatske, srpske, slovenačke i bugarske, ako samo rade na ideji njegove uzajamnosti. Svi nađoše skrovište pod njegovim krovom, sve je on pomogao materijalno, moralno i svojim jakim zagovorom. Ispod njegovog krova nitko nije otišao nezadovoljan. Kod izdanja prvih edicija jugoslav. akademije sudjeluje on i aktivno, daje nove ideje, popravlja neispravne namjere, potiče na rad i već zakratko počelo se sa izdavanjem „Monumenta Slavorum meridionalium" a pod nadzorom Gjure Daničića pokreću se prvi svesci našeg akademskog „Rječnika". Uz ova izdanja pokrene akademija doskora i danas već velikobrojnu zbirku „Rad" u kojem se doista odrazuje dugogodišnji rad na polju našeg znanstvenog napretka. Valja ovdje istaknuti, da je osnivanje jugoslavenske akademije u Zagrebu, odjeknulo čitavim slavenskim svijetom. Česi i Poljaci dobiše svoje akademije kasnije pak su se oni u početku ovamo obraćali. Veliko zadovoljstvo obvlada Strossmayerom, kad su prvu desetgodišnjicu naše akademije slavili u Petrogradu i Parizu. Za njega je to bio najbolji dokaz o uspjehu njegovom.

Akademiji pridoda biskup i galeriju slika, taj najljepši ures grada Zagreba; njom se ima spojiti i akademija umjetnosti. Njegova je namjera bila, da galerija slika bude pobuda za rascvat umjetnosti. I nije se prevario. Doskora se pojavi mala četa hrvatskih umjetnika, okupljena oko svog duševnog vođe Strossmayera, kojemu mnogo koji od njih zahvaljuje, da je uopće postao umjetnik.

Akademija je bila tu, ali još uvijek nije bilo onog zavoda iz kojeg će izaći budući radnici na polju znanosti, akademiji je valjalo osigurati budućnost jednim s v e u č i l i š t e m. Evo, tako opet Strossmayer položi prvi temelj našeg sveučilišta. God. 1866. slavila se 300-godišnjica Nikole Šubića Zrinskoga. Biskup je bolestan, ne izlazi iz kuće, ali duh se njegov oćuti u cijeloj zemlji. Taj dan on šalje proslavnom odboru pismo u kojem javlja, da daje 50.000 forinti kao prvi dar za osnutak sveučilišta u Zagrebu. Ne dugo iza toga prvog dana god. 1874. otvara se naše sveučilište. Biskup je prisustvovao otvorenju, ali niti riječi ne reče. Razveseljen kulturnim napretkom hrvatskog naroda napisao je biskup raspravu „Tri riječi našemu sveučilištu" u kojoj je upravo učenjački razvio misli o i s t i n i u d u š i u u m u, o i s t i n i u ž i v o t u i z v a n j u i treću kad se istina duboko zasjedne u dušu i svijest čovjeka, rađa ona plodom: to jest l j u b a v l j u, za kojom teži svaka plemenita duša. I tako je bio naš veliki biskup i kod otvorenja sveučilišta najglavniji pokretač. Bez njega bi bili još dugo čekali na ovaj najviši zavod.

Uz ove zavode, koje spomenuh, ne možemo da ovdje nabrojimo još bezbroj ostalih prosvjetnih djela što ih je on izveo za svoga života. Ukratko moramo reći da bez

njega nije bila pokrenuta niti jedna prosvjetna akcija, što više bez njega bi bila ostala svaka takova akcija bez željenog uspjeha.

Zahvalni ga je narod i cijenio radi toga neizmjerno, nema grada ni varošice diljem Hrvatske i Slavonije u kojoj ne bi koji trg ili koja ulica nosila njegovo ime, a ne smije ni da bude jednog srca, koje ne bi nosilo u sebi ljubav za najvećeg Hrvata i Jugoslavena.

Ali daleko izvan domovine dopro je glas o njemu. Čitavi tadanji kulturni svijet Evrope poznavao je njega. Sveopću pažnju učenog evropskog svijeta pobudi on 1869. na crkvenom saboru u Rimu svojim govorima. Tadanje novine njemačke, francuske, talijanske i engleske govore o njemu, o njegovoj izvanrednoj govorničkoj snazi, o Ciceronskom latinskom jeziku, o njegovom velikom duhu, i o neustrašivoj slobodi, kojom je zastupao svoje mišljenje u pitanju poslovnog reda. Najveća buka i napadaji na „tog biskupa s turske granice" nastadoše, kad je on ustao protiv predloga, da se zaključci koncila proglašuju većinom glasova, „jer", veli biskup, „to će dati povoda sada živim i potonjim rodovima, da kažu, da u ovom koncilu nije bilo slobode i istine. Ja sam toga uvjerenja, da je zajedničko, vječno i nepromjenljivo pravo vjere i tradicije uvijek bilo i uvijek će ostati da bude moralna jednodušna suglasnost. Koncil, koji bi to pravilo odnemario pak se usudio dogme o vjeri i ćudoređu stvarati većinom glasova, proigrao bi po mojem uvjerenju pravo, da obveže savjest katoličkog svijeta kao zalog i pogodbu za vječni život i smrt". Iza tih riječi nasta strašna buka i povici „dolje s govornice"; Strossmayer se udaljio ali je njegov konačni predlog primljen, jer su drugi uvidjeli njegovu poraznu argumentaciju.

U tom ga momentu pozdravlja Preradović:

> Drhtnu Rim vječni, sva se zemlja lecnu
> S tvoga gromnog, s tvog potresnog slova —
> kako da naš svijet ne ustrepti s Tebe
> Radosti silnom!

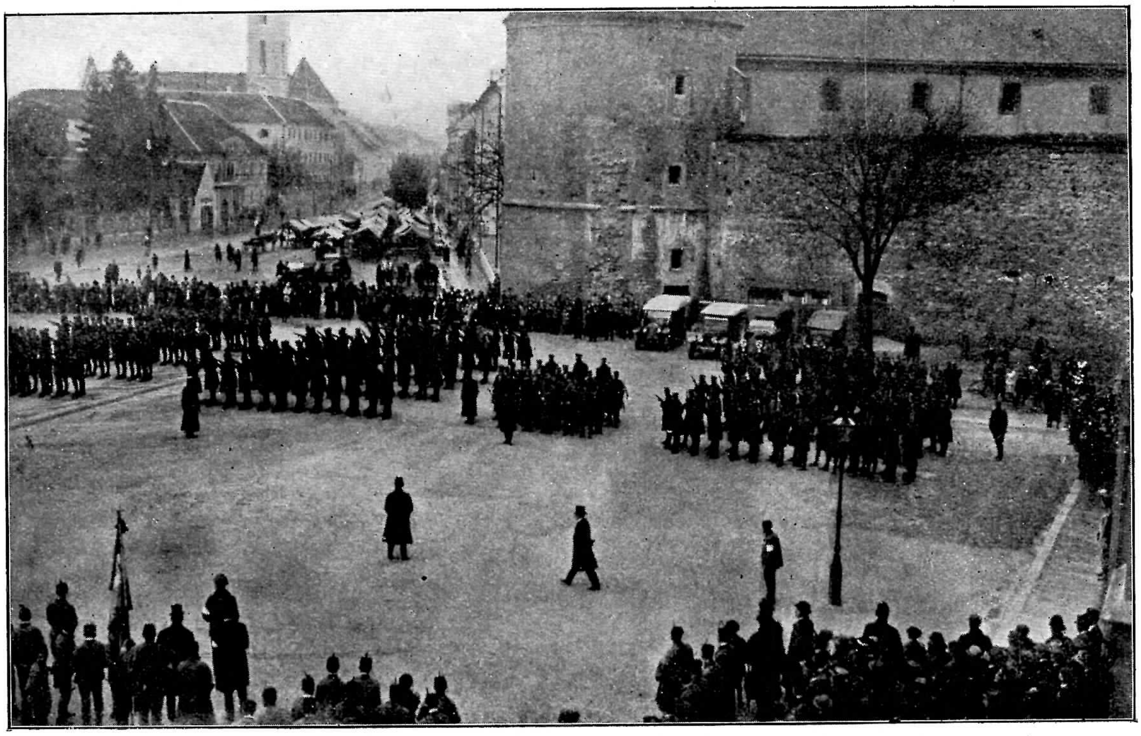
Ne samo crkveni, već i politički svijet Evrope poznavao je vrlo dobro „biskupa sa turske granice". U Parizu a napose u Londonu i Petrogradu nastojao je sklonuti diplomate da ublaži patnje Južnih Slavena pod turskim jarmom. Njegova pisma engleskom ministru predsjedniku Gladstoneu pokazuju veliku zabrinutost za Srbe i Hrvate u Bosni i Bugare i Srbe u Macedoniji. Prije Berlinskog kongresa na kojem se imalo riješiti to tursko pitanje radi Biskup neumorno pa i one male uspjehe moramo upisati njemu u dobro, jer tko bi se bio od evropskih diplomata zauzimao za nas, da nijesmo imali takovog zagovornika u Strossmayeru.

Njega ne smeta katolička vjera, da stupi u usko prijateljstvo s inovjernicima, on je prije svega samo dobar Kršćanin, pa tako je godine 1888. pri 900. godišnjici pokrštenja Rusa poslao u Rusiju ovaj telegram: „Baština sv. Vladimira, sveta vjera, jest uskrsnuće i život, svijetlo i slava ruskoga naroda. Bog blagoslovi Rusiju, da jakošću vjere, uzornim životom, pomoću božjom i kršćanskim junačtvom uza svoje druge zadaće i onu najuzvišeniju svjetsku misiju ispuni, koju joj je Bog namijenio". Mađarska ga štampa poradi toga napadne, a kod prvog sastanka prekori ga radi toga i bivši austrijski car Franjo Josip, ali mu on odgovori: „Veličanstvo! Moja je

savjest čista!" Svi ostadoše zapanjeni ovim odgovorom, a biskup se udalji, a u cio svijet prodre vijest o ovom događaju, jer se iza njega krilo prijateljstvo s braćom Rusima, a neprijateljsko raspoloženje prema Beču i Pešti.

8. aprila 1905. oduze nam smrt našeg najvećeg čovjeka. Oduzela nam je njegovo tijelo iz naše sredine a ujedno učvrstila naše duboko poštovanje i ljubav prema njemu, jer smo svi tek poslije smrti oćutili, što nam je on bio. A baš danas pri stvaranju naše jedinstvene države moramo da oćutimo gubitak jednog čovjeka prožetog pravednošću i ljubavi prema čitavom našem narodu i uvijek nam dolazi pred oči on, za kojim čeznemo kao za spasiteljem našim. Proučimo njegov rad i pođimo njegovim stopama!

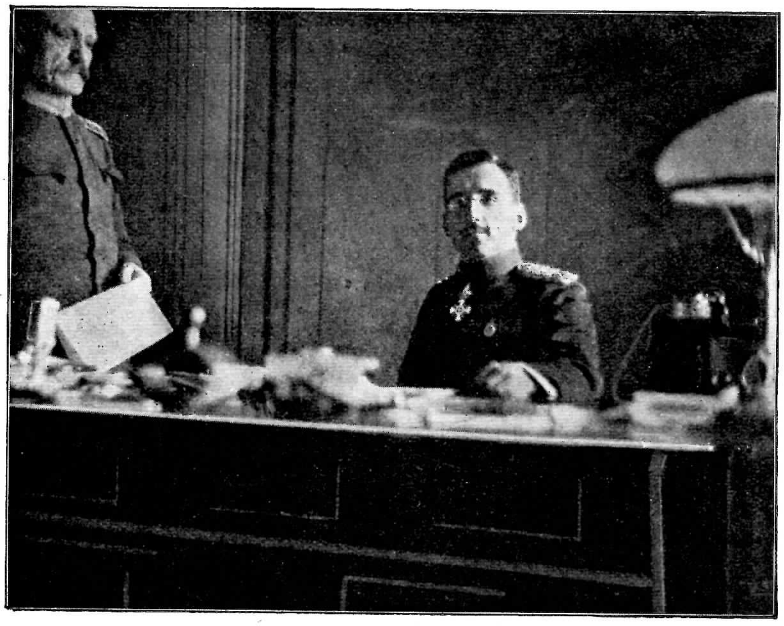
Slava velikom Strossmayeru!

SL. 155. NASA VOJSKA NA PROSLAVI ZRINSKOG I FRANKOPANA

SL. 156. NAŠA VOJSKA POLAZI SA PROSLAVE ZRINSKOG I FRANKOPANA.

SL. 157. NJ. VIS. REGENT ALEKSANDAR SA VOJVODOM MIŠIĆEM.

Tamo daleko preko okeana u radu za ujedinjenu domovinu.

Već na prvom mjestu ove knjige pozdravio je Dr. Leontić naš narod preko okeana. Učinjeno je to, jer on to i zaslužuje poradi onih velikih žrtava, koje je doprinio za ostvarenje svih naših narodnih ideala. Ne samo novcem već i svojim životima podupro je naš američki iseljenik rad za stvaranje naše domovine Jugoslavije. Nitko ga na to nije silio, on je to učinio iz svoje duboke i velike ljubavi za domovinu. Zato im čast i hvala!

Prikazavši stoga našu domovinu u slici i riječi, neka nam bude dopušteno, da ovdje ovjekovječimo sa malo riječi i slika taj rad. S naše strane neka bude to riječ zahvalnica njima a mlađem naraštaju primjer, kako se živi i umire za domovinu.

* * *

Prekomorska Jugoslavija.

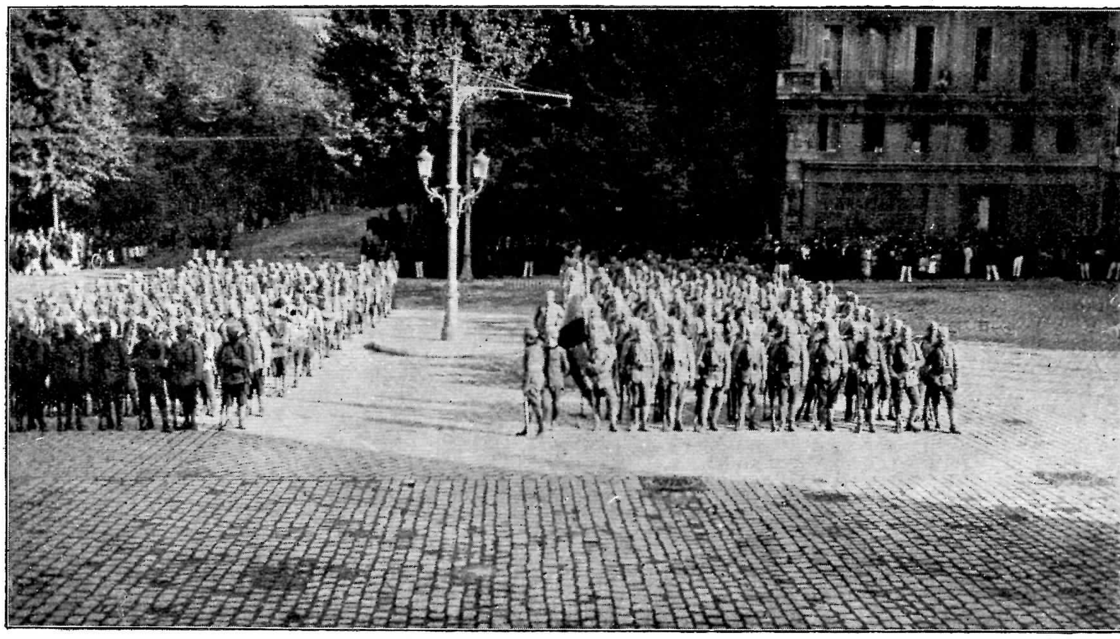
Jugoslavensko iseljeništvo je bilo od velike važnosti za Domovinu i prije rata. Slobodna Srbija nije imala iseljeništva, ali su zato zapadni krajevi, koji su robovali Austro-Ugarskoj, dali oko 700.000 iseljenika, i to nešto ispod 100.000 Srba, malo preko 200.000 Slovenaca i do 400.000 Hrvata. Od toga je bilo najviše useljeno u Sjevernoj Americi, a mnogo manje u Južnu (ispod 50.000) i Australiju sa Novom Zemljom (oko 10.000).

Prije rata je taj iseljeni narod slao Domovini miljune kruna i time je pomogao održati egzistenciju cijelih krajeva, koji bi bez toga bili propali. Danas, poslije rata, taj iseljeni narod je poslao ili je donio novca na miljune dolara, u vrijednosti od više miljarda kruna i time je ekonomski spasio ratom osiromašeni narod u Domovini, a omogućio je u znatnoj mjeri i mladoj državi ispunjenje mnogih njenih obaveza.

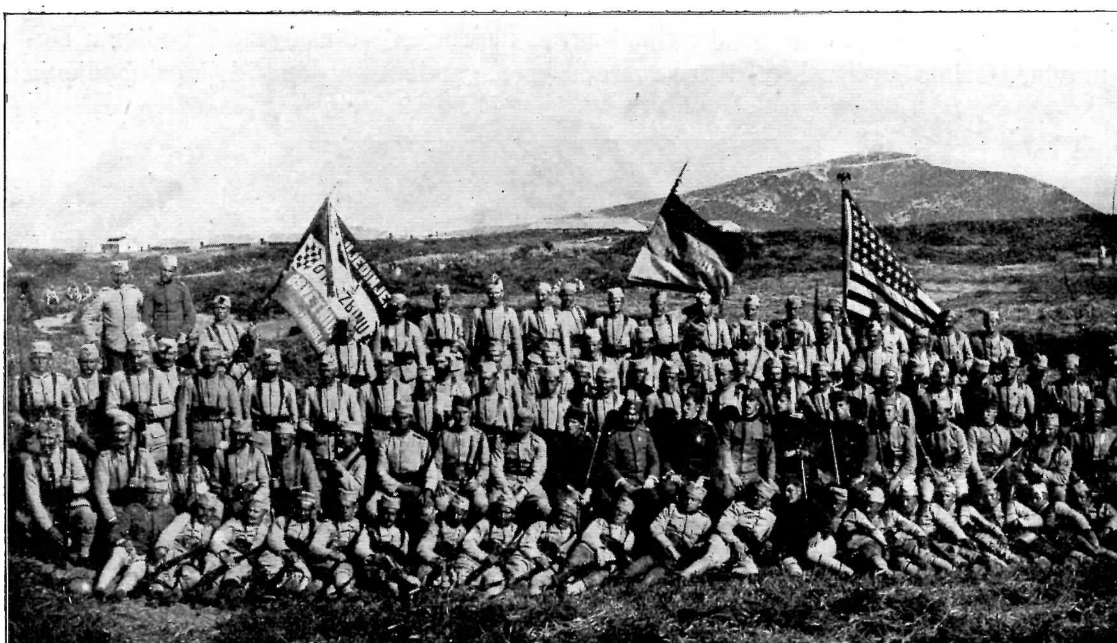
Za vrijema rata je učinio taj iseljeni narod neprocjenjive usluge oslobodjenju Domovine. Učinio je te usluge u prvom redu propagandom narodne ideje oslobodjenja

SL. 158. PAŠKO BABURICA, PREDSJEDNIK JUGOSL. NARODNE OBRANE U AMERICI.

SL. 159. NAŠI AMERIČKI DOBROVOLJCI NA PUTU KROZ MARSEILLU.

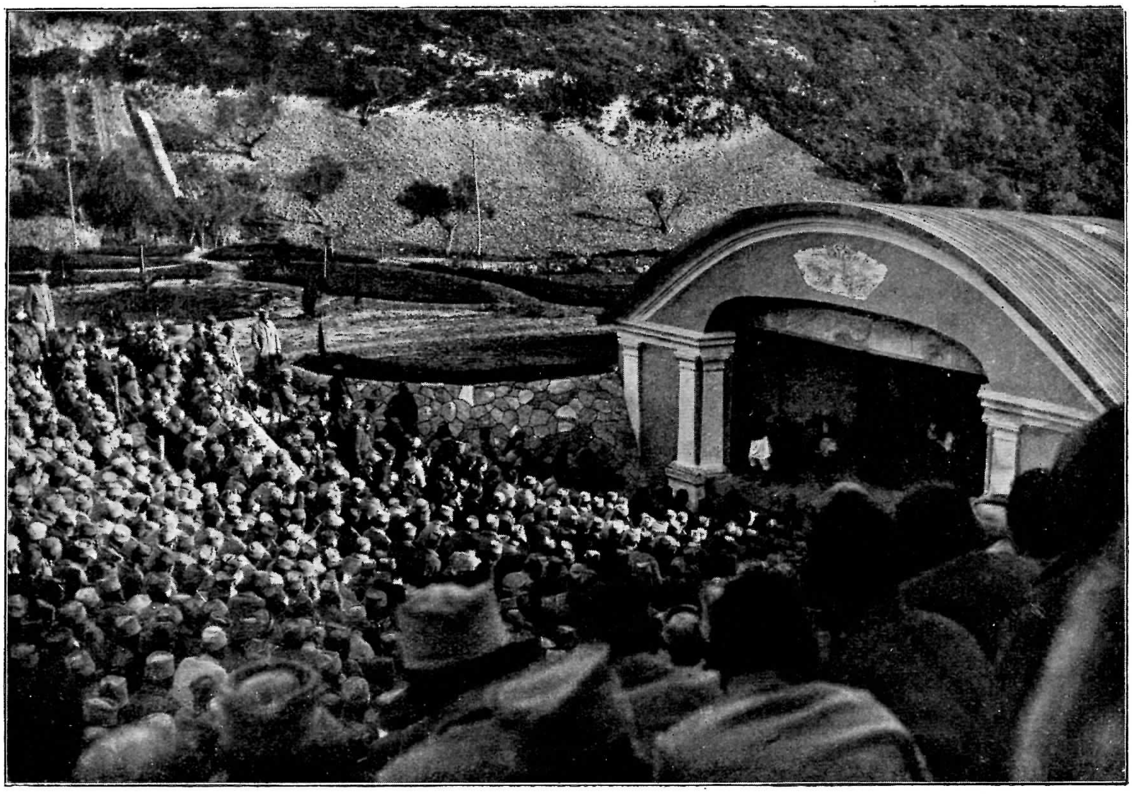

SL. 160. NAŠI AMERIČKI DOBROVOLJCI U BIZERTI.

i ujedinjenja i borbom protiv politike centralnih vlasti. U propagandi je sudjelovao sav najbolji dio iseljenika u svim dijelovima svijeta i u svim kolonijama (tih ima u obim Amerikama preko 600). Propaganda se vršila zborovima, manifestacijama, inojezičnom štampom, apelima, prestavkama, političkim intervencijama itd. jednako u Sjevernoj kao što i u Južnoj Americi.

Naročito je pak Južna Amerika preko uzorne organizacije „Jug. Narodne Obrane" (sa središtem u Valparaiso, Chile, pod predsjedništvom uglednog i energičnog rodoljuba g. Paška Baburice) ne samo skupila sve do jednog našeg iseljenika južne polutke, te izvršila uspješnu propagandu medju inostrancima, nego je izdašno pomagala „Crveni Krst" i ratom nastradale u Evropi, a potpuno financijalno opskrbljivala „Jug. Odbor" u Londonu kod svih njegovih akcija i poduzeća u korist narodnog oslobodjenja.

Sjeverna Amerika je ipak svojom organizacijom u „Jug. Narodnom vijeću" udruženih brojnih i moćnih potpornih sjednica, te političkih organizacija „Hrvatskog Saveza", „Srpske Narodne Obrane" i „Slovenske Lige" izdržala sve troškove propagande i akcije na američkom tlu, te putem bezbrojnih zborova, manifestacija, adresa, deputacija, putem štampe i ličnih veza sa prestavnicima američke javnosti, kao i putem centralne „Jugoslavenske Kancelarije" u Washingtonu, a saradnjom prvog

SL. 161. DOBROVOLJAČKO KAZALIŠTE U BIZERTI.

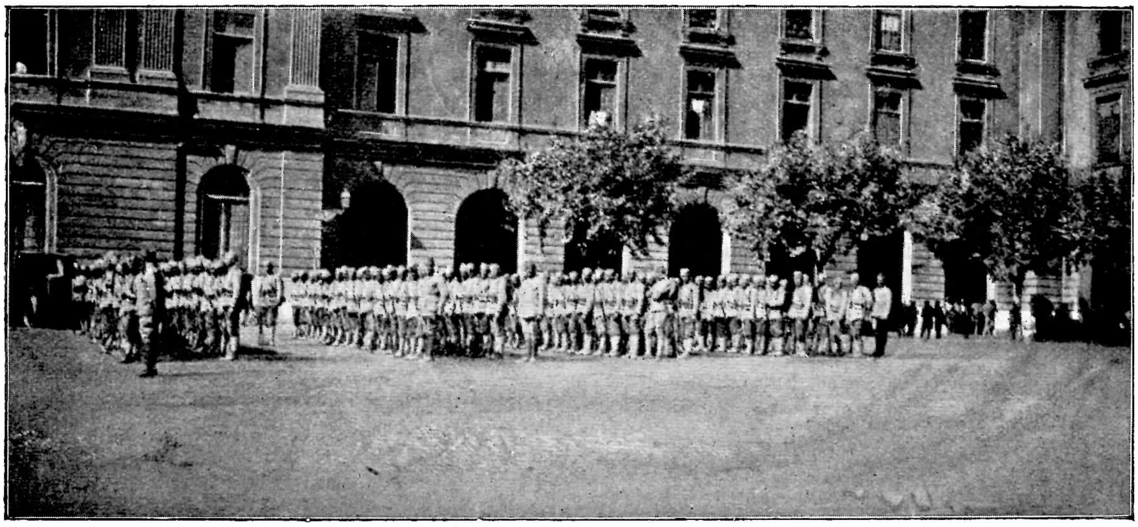
poslanika Srbije Lj. Mihailovića, uspjela potpuno zainteresovati i uvelike predobiti za stvar Jugoslavena američku javnost i predsjednika Wilsona.

Iseljeništvo je, osim toga dalo i danak u krvi sa 10.000 dobrovoljaca poslanih na solunski front i sa više desetaka hiljada vojnika datih vojsci Sjed. Država Amerike. Time je ono dalo i efektivni pomoć ratnu i jaku moralnu okrijepu oslabljeloj srpskoj vojsci u Solunu i riječiti dokaz inostranstvu, da naš cijeli narod hoće slobodu i da hoće ujedinjenje.

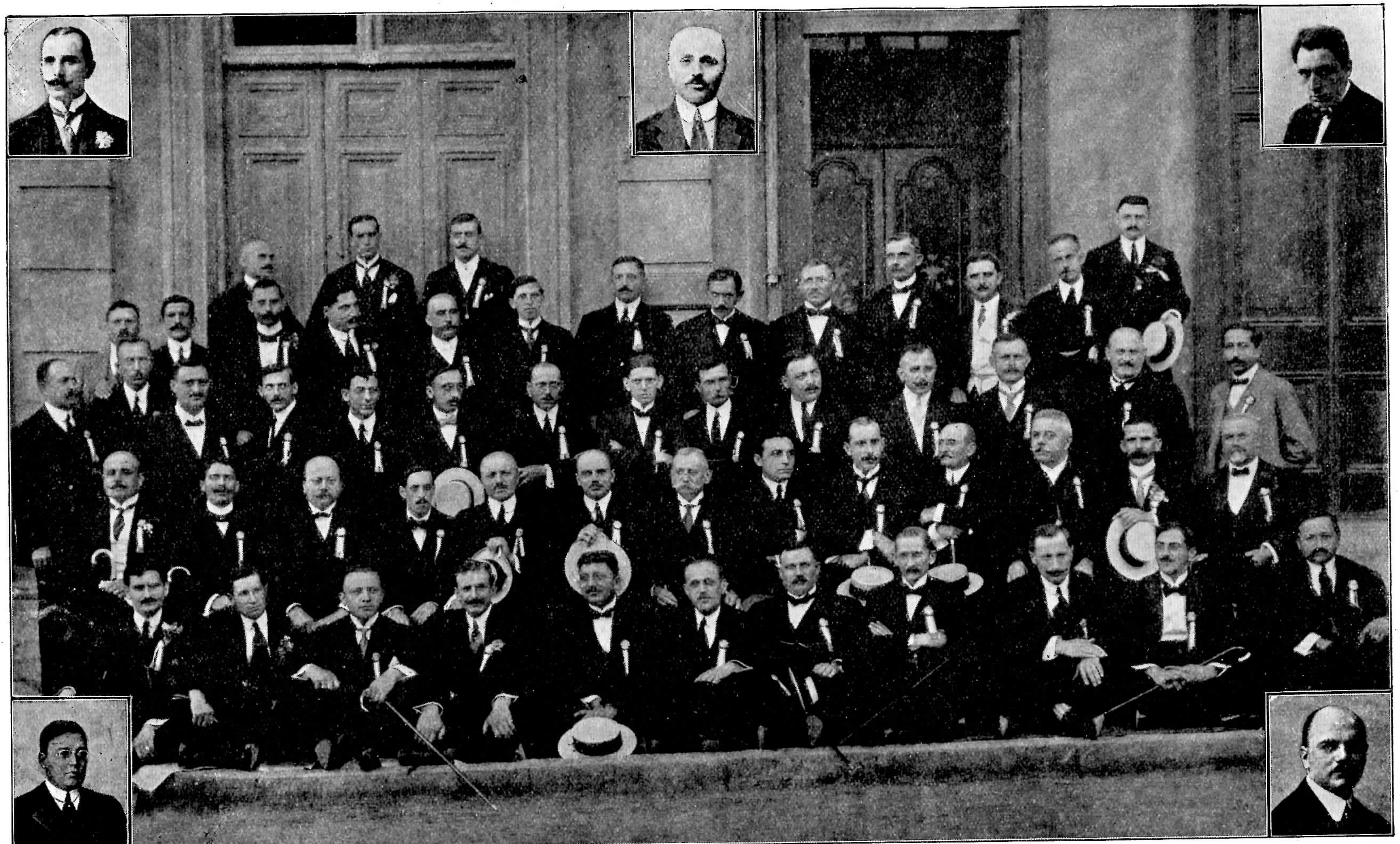
Ovaj stav je iseljeništvo zauzelo već u početku rata, samo i bez ikakove veze i upute od Evrope, a kasniji delegati iz Evrope su udesili samo jedinstvo forme organizacije i dali nužne političke formulacije volje naroda.

Velika manifestacijona akcija za oslobodjenje i ujedinjenje je počela sa prvim jugoslavenskim zborom održanim marta 1915. u Chicagu, Ill., sazvanim i organiziranim po izaslaniku Jug. Odbora dr. Franku Potočnjaku. Zboru je predsjedao Don Niko Gršković, a predsjednikom Izvršnog Odbora za Ameriku bio izabran dr. Ante Biankini. Jedinstvena organizacija iseljenika i sustavna politička akcija otpočela je pak u Južnoj Americi zborom u Antofagasti, Chile, održanim januara 1916., organizovanim po izaslaniku ujed. omladine dr. Lj. Leontiću, te izaslaniku „Jug. Odbora", dr. M. Mičiću; a u Sjevernoj Americi Drugim Jug. Nar. Zborom u Pittsburgu, Pa., održanim krajem novembra 1916., sazvanim i organizovanim po izaslaniku Jug. Odbora Milanu Marjanoviću. Zboru je predsjedao Don Niko Gršković, prisustvovalo je isaslanstvo iz Južne Amerike, te šef dobrovoljačke misije u Sjev. Americi puk. Milan Pribičević, a depešama ga pozdravio Prestolonasljednik Aleksandar i ministar predsjednik Pašić.

Na Zboru u Antofogasti je organizovana velika „Jug. Nar. Obrana" za Južnu Ameriku, a na zboru u Pittsburgu „Narodno Vijeće" za Sjevernu Ameriku, koje je biralo predsjednikom dr. A. Biankina, a početkom 1917. osnovalo centralnu Jugoslavensku Kancelariju u Washingtonu.

SL. 162. NAŠI AMERIČKI DOBROVOLJCI NA VJEŽBI.

SL. 163. JUGOSLAV. KONGRES U ANTOFAGASTI.
Gore lijevo: Frano Petrinović; gore u sredini: Juraj Jordan; gore desno: Dr. Ljubo Leontić; dolje lijevo: Kuzma Zuvić; dolje desno: Dr. Miče Mičić.

SL. 164. KONGRES U PITTSBURGU POD PREDSJEDANJEM DRA FRANKA POTOČNJAKA.
Gore u sredini: Dr. F. Potočnjak; lijevo dole: Dr. Ante Bjankini; desno dole: Don Niko Gršković.

SL. 165. JEDNA PROTESTNA SKUPŠTINA JUGOSLAVENA U LONDONU ZA VRIJEME RATA.

Dobra volja, požrtvovanje i velika djelatnost jugoslavenskih iseljenika za vrijeme rata je otkrivala svijetu svu životnu snagu sva lijepa svojstva našega preko Okeana slabo poznatog i prezirom susretanog naroda, pokazala je — usprkos strahovito jake i otrovne austro-njemačke separatističke protupropagande — osobitu sposobnost toga naroda za veliku organizaciju u velikim časovima, pokazala je Domovini ne samo silnu i neugasivu ljubav koju za nju čuvaju oni koji su iz nje morali da sele, nego i golemu nacijonalnu važnost ekonomsku korist od iseljenika.

Da nisu prilike u Domovini još toliko nesredjene i da se poslije strašnoga ratnoga potresa moglo u oslobodjenoj Domovini razvijati sve onako glatko i pravilno, kako su to iseljenici zamišljali i željeli i da je kod vodećih krugova u Domovini boljega shvatanja iseljeničkoga problema i iseljenika — svi oni bi se bili vratili Domovini, da u njoj rade za svoju i njenu korist.

Ali kad već najveći dio iseljenika ima i dalje ostati izvan Domovine, trebat će da Stara Domovina prema Prekomorskoj Jugoslaviji počme da vraća ono, što toj iseljenoj Jugoslaviji duguje: da se za nju više brine i da ju više uvažava i cijeni.

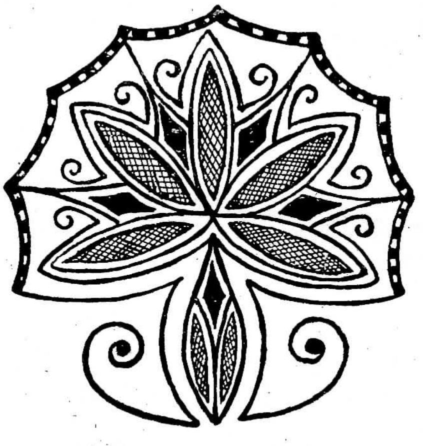
MILAN MARJANOVIĆ

SL. 166. JUGOSLAVENSKE NASEOBINE U SJEVERNOJ AMERICI.

SL. 167. JUGOSLAVENSKE NASEOBINE U JUŽNOJ AMERICI.

The Karagjorgjević Dynasty.

As the oppression of the Turks grew more and more unbearable, the stronger became the desire for the liberation of the Serbian nation. When at the beginning of the 19th century the Dahija Turkish rebels wanted to capture the heroic Karagjorge, because he was causing them great trouble, the latter raised a Serbian army against the bloodthirsty enemy and the people carried out a general revolution giving him full powers. This campaign is known historically as the Dahija Revolution 1804/13. The fights of that time laid the foundations of a renewed life for the Serbian nation and of all the Jugoslavs, as since the terrible Kossovo tragedy in the 14th century no others have been as important.

The Šumadija rebels found in Karagjorgjević their avenger for the sufferings and persecutions of the poor slaves, and he after a series of battles liberated village after village and finally at a great battle at Mišaru in 1806 set free the Belgrade region and seized all the fortresses in the country. From this fighting was to be seen what our nation could do, giving up all pleasure, property and life solely to achieve liberty, The small principality now at the disposal of Karagjorgjević was constantly obliged to give their blood to protect the liberated country, as the enemy were continually attacking them rather than accept defeat.

But Serbian freedom was not destined to be won in this first revolution. In the year 1813, the enemy again opened hostilities with three big armies against the Serbs near Dunav along the Morava and Podrinje. The whole nation being exhausted and Karagjorgjević himself embittered about the Bucharest Treaty, feeling himself abandoned, no way could be seen out of this terrible position. Serbia was again defeated and Karagjorgjević crossed to Zemun on the 21. Sept. 1813, where the Austrians arrested him. He was exiled to Russia and lost the opportunity of again raising the people, but still planned the general liberation of the Serbs. He returned in 1817 to raise the people, but the Turks heard of his arrival and he was killed near Radovanja and his head sent to Stamboul. The whole nation thought that now all was lost and that they were returning to the former conditions of 1804. In fact the Serbs had to wait a long time until in 1867 under Prince Michael they retook the cities and started new rebellions and battles and the last great Calvary of all needed to accomplish the national dream, but the first rebellion indeed built up the history of the whole region of the Serbs and Croats.

With the grandson of the great leader, Peter Karagjorgjević, the old soldier and liberator of the nation, first appeared the South Slavia, still victors though exhausted and bloodstained. Peter, son of the Serb prince Alexander Karagjorgjević, went as a boy into exile with his father, and was educated abroad and brought up in democratic ideas and strong national feelings. When he passed the French Military School, he entered the Foreign Legion as an officer and distinguished himself in 1870 against the Prussians, and his heroism remains as a remembrance and a saga of olden time. He was afterwards wounded and taken prisoner, returning to France after the conclusion of peace with Prussia. There he remained until the Bosnian rebellion of 1875, when he again returned to his people, rebelling against Turkish tyranny and issued an appeal to the nation from Zagreb. Soon afterwards all eyes were directed to their leader, Peter Mrkonjić, under which name the young prince was disguised from the authorities, who were ordered to discover him and prevent further trouble. Mrkonjić and his soldiers remained steady and were successful in several fights with the Turks, especially at the battle of Plivnjak and near Dobroselo. After hearing that his life was threatened several times, he left the rebellious region, and after this lived in France and Switzerland. In the year 1903 when Serbia was liberated from the Obrenović dynasty, he was elected King of Serbia. He passed through Vienna on his way to his capital and was acclaimed at the station in Vienna by the Jugoslav students with the greatest enthusiasm as a „king of unity". Even 10 years under the democratic government of their King could not give Serbia prosperity in education etc., without a new mission under their King and revenge for Kossovo and liberation of all Jugoslavs. Old Serbia and Macedonia were still suffering under the Turkish yoke, whose people were calling for help, so in 1912 the heroic Serb regiments, with their King as leader, fought to break the Turkish power at Kumanovo, Crni Vrh, Prilep and Bitolj. The next year they showed the Bulgarian bandits at Ovče

Polje and Bregalnica how the Serb fights for his country. By the victory at Bregalnica all the Austro-Hungarian hopes were spoilt, and being dissatisfied by the defeat they inspired the attack on Serbia which brought on the World War. They Over-ran our country, burning, ruining and hanging, but found their own end in blood. The refugee King, Peter, returned as a victor to his throne, surrounded by all our people. Our King Peter I will always appear as a great king in history, which will show coming generations the work of the first hero of this great epoch. The Regent, Crown-Prince Alexander, will bring to an end the work of unity. Already in the Balkan war he was at the head of the Serbian army and marked the first pages of those victorious days. During the Great War he was always with his troops in all their sufferings and difficulties as the worthy son of his ancestors.

From the meeting on Mt. Orošačka, when the Assembly decided on a general revolt against the Turks and gave Gjorgje authority as chief leader, till the present time, full of experience, work and willingness, the Karagjorgjević dynasty have had only one thought and one aim, the liberation and unity of the Serbs and of all our nation. The fight between East and West was so hard, the painful line of suffering and pains on Mišar to the last fight on Kajmakčalama and Mt. Nidji, as on the one hand there was an enemy burning and ruining and on the other the python curling itself round the body of the imprisoned people.

In all these circumstances, trough bloody fighting and persecution of the people, the dynasty always remained with their people, sharing their troubles and left their burned homes in filfilment of the great work of liberation, and the persecuted King, when our persecutors in their turn fell on their knees, raised a fortress of freedom with the united people, built on foundations formed by the blood and love of our fallen sons.

Our country.

From Soča to the lower Vardar, from the Adriatic Sea to the Banat mountains, extends our fatherland, the kingdom of the Serbs, Croats and Slovenes, or „Jugoslavia" as it is called for short. The Jugoslav army in the midst of the cannons roar in Oct. 1918 refused at Soča refused to obey Austro-Hungarian commanders, thus getting rid of the thousand-years old slavery. This they did at the desire of the „National Council" including representatives of the Serbs, Croats and Slovenes of the late Austro-Hungarian monarchy. On 28. Oct. 1918 declared the National Council that all connections were broken off with their old masters and on 1. Dec. 1918 and that they were joining as brothers with the kingdom of Serbia and recognizing the Karagjorgjević headed by Peter I. as their royal family.

It is bounded on the south. West by the blue Adriatic Sea, which has penetrated the coast, making many bays, gulfs, islands and peninsulas. To the north is the Istrian peninsula, separating the 2 large gulfs of Trieste and Fiume. Between Istria, Croatia and Dalmatia are the islands of Krk, Cres, Rab and Pag, with many smaller islands, separated from the coast by the Paniinski channel and from Croatia and the Quarnero and Velika Vrata on the Istrian side, while between them is the wide and long Quarnerolo. Like a broken chain of islands and near the N. shore of Dalmatia are the long and narrow islands of Uoljan, Dugo and Krunat. Near the S. shore of Dalmatia are the islands of Brač, Hvar, Korčula, Lastovo, Mljet and the peninsula of Ktonskirat in a row, while about the middle of the sea is the island of Vis, watching over our coast-line like a sentinel. To the south is Boka Kotorska, our intended naval port.

To the north-east of our country extends a great flat plain, where are the Banat, Bačka and Baranja, world-famed lands for their grain production.

Between the Adriatic Sea are the mountains, reaching a height of about 3,00 m. At the far north-west end is the proud „Triglav", 2864 m. high, whence they extend to the S. E. to the great Lake Skadar under the general name of Dinarski mountains. In the south-west part they are broken and for the most part bare. Here are the peaks Eno in the Krajn range, 1796 m., Velebit in Croatia, 1790 m., also Kapele and Plješevica, in Dalmatia Biokova, 1762 m., and Orjena, 1895 m., in Herzegovina-Bosnia Čvrsnice, 2228 m., and Prenja, 2123 m., in Montenegro Durmitor, 2528 m., and on the N. boundary or Albania is Prokletija, 2430 m. Here we come to the precipitous range of Šara, 2700 m.

Between the mountains are wide rocky plains in Croatia, Kranj, Herzegovina and Bosnia. It follows therefore that in the summer the bottom or surface is quite dry and in rainy weather more or less covered with deep water. Not only are the surfaces of these parts partly destroyed, but the interior is full of caves, long and deep. Who does not know of the Postojna Cave in the Kranj, Škocijan in Gorizia or Samograd in Croatia, near Perušić. As the Karst surface is very hilly, the rivers do not flow straight, as elsewhere, they make waterfalls or disappear. There are the well-known waterfalls at Plitvica in Croatia, Cetine Gubavica and Krka in Dalmatia. We have subterranean rivers in hundreds, as the Ljubljanica, upon which the pleasant capital city of Slovenia, Lubljana has grown, then there is the Unica, and the Pivka. In Croatia there are the torrents of Lika, Gačka and Krbava, in Herzegovina the Trebišnjica, which overflows the Popovo plain, and thousands of others.

The north-eastern part of our mountains descend towards the great plains and are not bare and useless, but covered with thick forests. From the Carinthian and Styrian Alps they part company and run on both sides of the river Sava and its affluents, afterwards ascedning to Golijsko and Binačka Morava, Rodop and Tracija. Beginning with Karavanka, Grintovec 2556 m., and continuing on the left bank of the Sava to the Croatian hills to Ivančica, 1061 m., Mednica, 1035 m. Near Zagreb and Orljavac mountains, Papuk 983 m., they end in the Fruška Mts., 540 m., On the right bank of the Sava the hills are very low, increasing as they go east, Kozara, Majevica and Cemerna are far behind the Kopaonik, Suvo Bidište 2140 m., and the boundary at Osogov 2253 m. Among these mountains are to be found our rivers. Towards the Adriatic Sea they are short and navigable. These are the Soča, Mirna, Zrmanja, Krka, Cetina and Morača, with the Zeta, while the Neretva, though long, is navigable from Metković. To the N. E. our principal pulse is the river Dunav, into which flow the Drava, navigable from Barč, Sava from Sisak and Morava at Čuprija. Some of the tributaries of the Sava are also navigable, as the Kupa from Karlovac and Drina from Višegrad. A good deal of water flows. down the Vardar to the Aegean Sea, but this river is not suitable for navigation with large vessels.

As Jugoslavia is situated, she has a varied climate. The region near the Adriatic Sea has a mild winter and is not too hot in summer, but the interior is subject to severe winters and considerable heat. The rainfall is not equal, as in the mountains in Slovenia, Croatia, Dalmatia and Montenegro it is over 2 m. annually, but scarcely a half-metre in the lowlands of Vojvodina.

Our country is richly endowed with natural wealth. Domestic cattle are raised in large numebrs such as horses, oxen and cows, sheep, pigs, bees and silkworms, and there are plenty of fish in the rivers and the sea.

We have huge forests in Slavonia, Bosnia and Serbia, and a great quantity of fruit, such as pears, apples, figs, peaches, apricots, plums, from which is made brandy and jam, also grapes, which give excellent wine, especially in Dalmatia, Syrmia and Istria, olives with fine oil from Dalmatia, tobacco, etc.

We have also good ores, from which we get much needed coal, Trbovljeand Zagorje in Slovenia: salt from the seaside near Pirano in Pag and at Ston, and inland, especially near Tuzla. iron near Vareš, quicksilver at Idrija, copper in Serbia, and some silver could be found in Seria and gold in the Drava.

Industry is not sufficiently developed in our country, so that many things have to be imported from foreign countries.

There are only a few factories which are able to fill our present requirements, these are mills. match factories, sugar factories and breweries, while cloth factories and paper factories are in course of development.

There are something like 12,000,000 inhabitants, divided into three nations: Serbs, Croats and Slovenes. To the N. W. are the Slovenes, in the S. E. the Serbs, and between these two are the Croats. The Serbs belong to the Orthodox Church, the Croats and Slovenes are Roman Catholics and there are also very many mohammedans.

The political capital is Belgrade, where the throne of our sovereign is and where the Ministries are. In every country which has entered the union, there is a capital city: Zagreb for Croatia-Slavonia, Ljubljana for Slovenia, Novi Sad for Vojvodina, Sarajevo for Bosnia-Herzegovina, Split for Dalmatia, and Cetinje for Montenegro.

Jugoslavia and the Adriatic.

The Adriatic Sea is in the east of the Mediterranean Sea, looking S. E. in the direction of the Suez Canal.

Although the Atlantic Ocean is the most prominent in the world's traffic, yet the Mediterranean is also very important for traffic since the opening of the Suez Canal between Europe on the one hand and Asia, Australia and East Africa on the other hand.

In this connection landing places in the North Adriatic are valuable as distant points of the Suez Canal.

Although it is not a straight voyage from the Adriatic to America, the freedom of the sea and cheap transport are of such importance that the rather longer voyage does not matter much to enterprising people. England is at the greatest distance of all European people, yet the English have the greatest part, 60%, of its traffic. Trieste and Fiume before the war made very good earnings from both sides, so that they were considered the first commercial centres of the Mediterranean. Breaking up their union and strong economic organisation on the Danube could not keep these two the same position that they held before and it will suffer considerable damage, because it is thrown off from far and near protection. Trieste and Fiume are from a geographical point of view wanted for the sake of their close protection, so that this arrangement cannot be undone by any artificial construction.

The development of Trieste and Fiume ought to be always considered Jugoslav, because both cities are within her natural borders. This is notable for Trieste, and furthermore for Fiume, which has no territorial or national immediate connection with Italy. Fiume is not situated on the border of our nation or our State, neither from the sea or still less from the sea, but repesents our interior middle courtyard of our house, through which our internal commerce passes. Jugoslavia is composed of continental and littoral parts. The littoral part is again divided into littoral shores and the so-called littoral islands. Fiume is situated on the littoral shore and also part of an island, so that our people and territory also around Fiume continued to be in Jugoslavia. The shore is protected from the sea by two and sometimes by three rows of islands, and several rivers run into the channels from the interior of our territory, and at the head of these rivers is the river city, Fiume. Fiume is therefore a connecting point for both parts of the overseas traffic of Jugoslavia, the commencing point original import and export trade and a central paint for the Slovenian and Croatian parts of Jugoslavia. Fiume is the terminus of both the crossing railway lines form the interior to the sea, and that is why the interests both of Ljubljana and Zagreb are united in this. But for Belgrade also it is at present the most natural and nearest port on the sea. The distance from Belgrade to Salonica is 714 km., while from Belgrade to Fiume it is 670 km. Add to this that Salonica is a foreign harbour, not ours, and that Salonica is not so well adapted as Fiume in its port arrangements.

Jugoslavia has even without Fiume a long coast of 1700 km, with bays and landing-places, and if we look only at natural facilities there are some much better than Fiume, yet none of the other ports could replace Fiume, as it has this preference over others that the sea has largely penetrated into the coast, and in considering traffic law, trade asks for the nearest approach to the sea. On the other hand, the physical difficulties on the coast are of importance for the development of a landing-place. Approach to the sea has very little difficulty at Fiume, as immediately to the east arises the Mt. Velebit, closing every approach to the sea immediately behind and the coast is so formed that there is no convenient landing.

Dalmatia has splendid harbours, but she is so divided into fragments that commerce could not be diverted to them. The three most important are Split, Šibenik, Metković, Neum, and Gruž, Kotor. Each of these harbours has excellent facilities, especially Split, which unites local interests and landing-place for near and far places to such an extent that it is expected to greatly develop in traffic and commerce. Split is surrounded on the sea by three rows of the largest and best cultivated Dalmatian islands, and on the land side over the Kliško Pass is connected with three rows of the best Dalmatian plains. On either side extends the Split plain called Polica and the rich Kaštelano plain.

For overseas traffic Split has a large and well built wharf on the city front and for the future large traffic she has in the Kaštelan bay enough room for the whole British Navy. All these facilities, however, cannot make it a world-emporium of the first class, because wealthy places behind are cut off by physical obstacles like Mt. Dinara. Just to the N. of Split is to be seen Mt. Dinara looking very high indeed, so that neither with work could this be done away with. It is true that the way into the interior passes round the Dinara mountains, that is behind Knin, where they face the Velebit, so that Split will be connected with those places through the Mučska railway. But as this railway passes Šibenik, a good deal of traffic will go there, as the largest ships in the world could be berthed there. In order to use Split properly, a railway line over the Dinara-Sivanjsko would have to be built and from there to Banjaluka and posavina. In this way the rich Syrmia, Baranja and Bačka would have a nearer way to the sea, and from this Split could expect success in commerce and traffic. The southern Dalmatian ports, Metković (Neum), Gruž and Boka Kotarska would have Serbia, eastern Bosnia and Herzegovina, so that a good future is expected especially for Gruž, as soon as the railway lines are built from Užica to Vardište and from Belgrade through the Drina valley to Foča. These are all plans for the nearer or further future, and it is for us to see that they are realised. It is not as master of the sea, owning the coast and taking up profit by living near it, but building ships and making profit from the free sea and doing the traffic between the peoples, for the national profit, We ought to remember the troubles recently passed through, when the stranger used our sea. We were the subjects of Hungary if only because they had taken the sea from us.

The sea gives to our new State three main things, independence, unity and power. From the coast the State gets freedom towards our neighbours. Original political borders are there, so from that side we are quite safe. Independence of our position is also from this obvious that we can undisturbed construct our economic building so that strangers cannot prevent us from having connections with foreign lands. This will help us a lot in our construction for national and State union. The sea is unique for its shape and form. Our coast from Trieste to Bojana is in one block. The islands and the coast form a geographical physical block, supported by the fact that it is all populated by the same nation. There is the same culture, feelings and will, so that unity is nowhere better shown than here. As the interior places are in connection with the sea, so their feelings are overtaken into the interior of Jugoslavia. where the difficulties are straightened out. The interior parts consist of small physical units of various historical development and different zones of culture, disobedience to continental people in accepting new elements are the great obstacle against making our nation a higher cultured unit. The sea influence is greatly diminished by this obstacle, but the sea is a great helper is building our nation and unity of the State.

Finally the sea gives us power, as much economic prosperity as possible and raises enterprising inhabitants. The economic power is made on the basis of political power, and every economic expansion raises one of political, or vice versa, every political expansion raises an economic one. To build a Ragusa or a Venice commerce is necessary, and if we know how to protect our country from misuse by strangers we will greatly increase her strength and power. As we are well forward with agriculture, we want to build economic independence, and industry and commerce are necessary for this.

For industry we have plenty of raw material at home, and what we lack can be freely imported by sea. With trade, commerce and traffic even the parts backward in agriculture would rise.

Dubrovnik and the whole of the Dalmatian coast are poor, yet Dubrovnik has risen to welfare and with it many other places on the coast. In the 18th century Boka had 264 big sailing ships, and Dubrovnik had at the beginning of the great war had a commercial fleet of over 160,000 R. B. or a sixth part of the whole Austrian commercial fleet. In our ports we should see our economic strength, traffic and political organisation. How much only a small port can import and export can best be seen from Fiume, which in 1910 handled goods of 715 millions value in pre-war kronen. When the whole value of import and export from Serbia was 185 millions in pre-war francs. Let us do so too, and be worthy followers of Ragusa and other Dalmatian ports in the field of culture.

Whose is the Adriatic Coast?

When Italy declared war in 1915 on the late Austro-Hungary, every good Jugoslav was anxious, as they knew that if the Italians won, that would mean trouble for our country. The news of some kind of a London Agreement still further disturbed our feelings, and although in the course of 1916/7 the question was beginning to clear up, and there was talk of the Italian Government coming to an understanding with the Jugoslav committee about the Adriatic question, we still felt doubtful, and this neither the clearest declaration on the part of the Italian Ministers could allay. We are accustomed to disbelieve them, as they have for centuries past been our enemy, and as they were in great trouble with their enemy, they showed themselves well disposed, and we knew that was because they wanted our legion.

When the great days of revolution arrived, our national feelings were celebrated with the greatest joy in the thought of the past centuries, but our joy was agin curtailed by the treacherous behaviour of the Italian State. Their army, which only began to succeed after the complete decay of the enemys army, entered in a traitorous way into our cities, villages and country. Everywhere they made solemn promises and declarations, until they saw that the people were helpless. When they became convinced that there was no army and that the people were tired out and hungry, there began their „heroic" work of imprisonment, deportation to Italy etc. All the fine work of the great and heroic army of Victor Emanuel? There was no beginnig or end of robbery. All that could be carried away from Pola, Fiume or Šibenik was taken by this wonderful Ally. At the same time as this „heroic" action, began their false and despicable reports against us and against our just claims all over France and England. With dear money they bought French and English papers in order to revile everything connection with the Jugoslavs. They filled the newspaper columns with false items, representing Istria, Fiume and Dalmatia as entirely Italian. But lies are shortlived. Though the western European people are not fully posted on the Adriatic question, yet we succeeded in our modest way and on a scientific basis in proving our rights. The census of the Austrian Government made up by Austrian clerks in Trieste, Zara and Vienna took the weapons out of their hands. According to this census there were living in 1910 on the Adriatic coast from Trieste to spica, the sounternmost part of Dalmatia, 951,965 Jugoslavs, or 81%, and only 168,172 Italians, or 14%. This included also the city of Trieste and its surroundings and the Pro-Italian parts of Istria, yet still they are only a few.

The first to notice the absurdity of the Italian claim were the western European diplomats, who remarked about Dalmatia, that there were about 634,855 inhabitants, of which 610,669 were Jugoslavs, or 96% and only 18,028 Italians, or 2%. This ought to include also some 100,000 emigrants in America.

On the basis of these statistics, the Peace Conference disposed of the Italian claim and gave us Dalmatia, so that today the whole of Dalmatia except Zara and Lustova belongs to us.

Dissatisfied with this result as to Dalmatia, the Italians revenged themselves on Fiume and Istria. Fiume is included in the London Treaty as Croatian, but this did not prevent the Italians from sending D'Annunzio to seize Fiume and clearing the way for annexation. The macchiavellian and deceitful way of the Italian Govt. is wellknown to us in sending D'Annunzio to Fiume and turning our military away. The most illegal things were done by the maniacs of the National Party, celebrating their orgies in Fiume.

So far did this mad work go that it was too much even for the modest and Intelligent Italians living in Fiume, who at once saw the impossibility of the Italian imperalistic aims and protested against D'Annunzio.

How much right the Italians possess in Istria could be seen from the 1910 census. Here again we must remark that the authorities in Istria were in Italian hands only. These authorities produced the following statistics, in which again the Croatians are in the majority:

District	km	Jugoslave	%	Italians	%	Foreigne	%	Total
Rovinj	62	120	1.1	10,859	96	1,115		12,094
Kopar ,................	825	49,467	56.3	36,006	43	2,071		89,544
Volosko-Opatija	759	47,842	93.1	954	1	5,753		54,549
Poreč ...,.............	793	18,996	31.5	41,275	68	1,017		61,288
Pazin ....,	859	43,212	89.6	4,032	8	1,271		48,515
Pulj ,,.................,	718	29,627	40.3	39,033	53	9,827		78,487
KRK ....,	428	19,562	92.6	1,544	7	152		21,258
Lošinj	511	10,032	'49.6	9,849	48	1,124		21,005
Total..	4955	218,858	58.6	145,552	38	22,330		386,740

As shown by their own statistics, Istria contains 218,858 Jugoslavs, Croats and Slovenes, and 145,552 Italians, mostly in the western part of the Istrian coast.

Gorizia also belongs to Istria, and its name shows that it is Jugoslav. In this part also, as shown by the Italian-German statistics, there are 154,458 Jugoslavs and 15,449 Italians, only 10%, yet still we get no justice from our Ally.

It only remains now to quote the statistics of Fiume, which the Hungarians took from Croatia and made into a separate state and Croatians had no rights whatever in this city. In the city administration there was not a single Jugoslav, the clerks were either Italian or Hungarian, and the schools the same, and therefore the Croatians, although themselves accustomed to culture and economy, were out-numbered and obliged to give way to Italians and Hungarian newcomers, as shown by the following statistics:

of Fiume		Jugoslavs		Italians		Hungarians	
1880	20,981	10,277	49%	9,237	44%	379	2%
1890	29,494	13,478	46%	13,812	44%	1,062	4%
1900	38,955	16,197	42%	17,354	45%	2,842	7%
1910	49,806	15,692	32%	24,212	49%	6,493	13%

How it came to this is proved by the fact that 16,000 Croatians had not a single deputy in the town council, yet there were 12 for 6,000 Hungarian newcomers and the others were Italians, and if such an administration admits that there were 16,000 Jugoslavs, it is quite possible there were 10,000 more than that number. Another proof is the plebiscite which D'Annunzio made in Fiume for annexation to Italy, when he could hardly find 3,500 people to vote for him, even under the threat of the bayonet.

The truth is that it would be a crime if we have to give to the Italians any of these lands of our nation, while we have such proofs.

Extract from the Constitution

OF THE STATE OF THE SERBS, CROATS AND SLOVENES, ACCEPTED IN THE "NARODNA SKUPSTINA" OF THE 28TH OF JUNE 1921

PART I

GENERAL REGULATIONS.

Art. 1. The State of the Serbs, Croats and Slovenes is a constitutional, parlamentary and hereditary monarchy.

The official title of the State is: Kingdom of the Serbs, Croats and Slovenes.

Art. 2. The Arms of the Kingdom are:

A double-headed White Eagle, flying, on a red shield. Above the two heads of the double-headed White Eagle is the Crown of the Kingdom. On the breast of the Eagle is a shield, on which are the Arms of:

Serbia: A white cross on a red shield, with one brick in each angle.

Croatia: A shield with 25 alternate red and silver squares.

Slovenia: Three golden six-pointed stars on a blue shield. Below this a white half-moon.

The Flag of the State is blue, white and red, horizontal with the flagstaff.

Art. 3. The official language of the Kingdom is Serbo-Croato-Slovenian.

PART II

FUNDAMENTAL RIGHTS AND DUTIES OF SUBJECTS.

Art. 4. The status of subjects is the same for the whole of the Kingdom.

All subjects are equal in the eyes of the law.

All enjoy the same protection by the authorities.

No nobility, titles or privileges of birth whatsoever are recognised.

Art. 5. Liberty of the person is guaranteed.

No-one may put to the question, nor arrested, nor in any other way whatever deprived of liberty, except in cases provided for by law.

Art. 11. The dwelling is inviolable.

Authorities may not carry out any examination or search in a subject's dwelling, except in cases provided for by law and in the manner prescribed by the law.

Police agents may not enter into private dwellings at night, except in urgent cases, and then only when they are called upon for help from within the dwelling. Such official action will only take place in the presence of the chief of the commune or of two subjects called as witnesses, except in case of call for help.

Agents of authorities who offend against these regulations will be punished for unlawful breaking into a dwelling.

Art. 12. Freedom of faith and consience are guaranteed.

Accepted religions have equal rights by law and may openly profess their beliefs and canons.

Religious chiefs may not use their spiritual authority in their places of worship or by writings of a religious character or otherwise in the fulfilment of their professional duty for party purposes.

Art. 13. The Press is free.

No preventive measures whatever may be set up to restrict the issue, sale and circulation of writings and newspapers.

Censorship may only be established in time of war or mobililation, and then only for matters previously provided for by law.

The circulation and sale of newspapers or printings are forbidden which contain attacks on the Sovereign or members of the Royal House, heads of foreign States, the National Assembly, or direct incitation of the subjects to forcibly change the Constitution or the laws of the land, or contain great prejudice to the public morale.

But in such cases the authorities must 24 hours before enforsement of prohibition make application to the court, and the latter also must within 24 hours either confirm or refuse the prohibition.

In the contrary event, the prohibition is deemed to be refused.

The ordinary courts will decide the damages independently of the judicial decision as to refusal of the prohibition.

The parties responsible for illegalities of the Press are the writer, editor, printer, publisher and circulator.

A special law will settle when, in what cases and in what manner the said persons shall be responsible for the illegalities of the Press.

All illegalities committed by the Press will be dealt with by the ordinary courts.

Art. 16. Science and Art are free and enjoy the protection and support of the State.

University education is free.

Education is in the care of the State.

Education is upon one and the same basis for the whole country according to the needs of the various communities.

All schools must give moral teaching and develop civic knowledge in the spirit of national unity and religious tolerance.

Elementary education is given by the State, and is general and obligatory.

Religious education is to be given according to the desires of parents or guardians in conformity with their faith and in agreement with their religious principles.

Technical schools will be opened as the needs arise.

State education will be given without registration, school and other fees.

How far private schools and their different classes will be allowed and under what conditions, will be settled by law.

The State will assist the work of national culture.

Elementary education will be given to minorities of another race and tongue in their mother-tongue under conditions to be prescribed by law.

Art. 17. Secrecy of letters, telegraphic and telephonic communications is inviolable, except in cases of criminal investigation, mobilization or war.

All who violate the secrecy of letters, telegraphic and telephonic communications will be punished by law.

Art. 18. Every subject has the right to complain to the court directly and without any permission whatever about illegal acts of State or autonomous officials committed against them in the course of official duty.

Special regulations will provide for Ministers, judges and soldiers with the colours.

State or autonomous bodies are liable in the ordinary courts for damages caused to subjects by State or autonomous officials in illegal official acts. The officials in question are in turn responsible to them.

The claim for damages lapses after nine months.

Art. 20. Every subject enjoys the protection of the State in foreign countries.

Every subject is entiled to renounce his nationality after he has fulfilled his obligations to the State.

The extradition of its own citizens is forbidden.

PART III

SOCIAL AND ECONOMIC REGULATIONS.

Art. 22. The State undertakes to provide for all subjects equal opportunities of preparation for economic work for which they are adapted, and will for that purpose set up expert educational organisation and arrange constant support for the school education of capable poor children.

Art. 23. Labour is under the protection of the State.

Women and youths are to be specially protected against work harmful to their health.

Special measures will be provided by law for the certainty and protection of the workman and for the regulation of working hours in all workshops.

Art. 31. The workman shall be secured by a special law against misfortune, illness, unemployment, incapacity, old age and death.

Art. 33. The right of the workers to organize in order to obtain better working conditions is guaranteed.

Art. 37. Property is guaranteed.

Property also entails obligations. It may not be employed to the injury of the community.

The contents, dimensions and limitation of private property will be settled by law.

The expropriation of private property in the general interests is permissible on a legal basis against equitable compensation.

Art. 43. The expropriation of large estates and their partition as the property of those who work on the land will be settled by law.

This law will settle also what compensation is to be given for the expropriated estates.

No compensation whatever is to be given for large estates which belonged to members of former foreign dynasties and for those which a foreign authority gave to individuals.

Colonization will be carried out in preference by means of freely organized colonizing societies, care being taken that the settlers must also be provided with the necessary means for successful production.

For the settlement and partition of expropriated lands, preference will be given to soldiers who fought for the freedom of the Serbs, Croats and Slovenes and their families.

The maximum of landed estate, as well as the cases in which only a minimum of land can be alienated, will be settled by law.

PART IV

STATE AUTHORITIES.

Art. 45. All state authorities are exercised in accordance with the regulations of this Constitution.

Art. 46. The legislative authority is exercised by the King and the National Assembly jointly.

Art. 47. The administrative authority is exercised by the King through responsible Ministers in accordance with the regulations of this Constitution.

Art. 48. The judicial authority is exercised by the judges.

Their judgments and decisions are pronounced and executed in the name of the King on the basis of the law.

PART V

THE KING.

Art. 49. The King ratifies and proclaims the laws, nominates the State officials and appoints military ranks in accordance with the regulations of the law.

The King is the supreme commander of all military forces.

He gives Orders and other distinctions.

Art. 51. The King represents the State in all its relations with foreign States.

He proclaims war and concludes peace.

Unless the State is attacked or war declared on it by another State, the proclamation of war must be previously approved by the National Assembly.

If war is declared on the State or it is attacked, the National Assembly is to be summoned immediately.

Art. 54. No act whatsoever of the Royal authority has power, nor may be executed, without the counter-signature of the competent Minister.

The competent Minister is responsible for all Royal acts, verbal or written, counter-signed or not, and for all his acts of a political character.

The Minister of War and Marine is responsible for the King's acts as supreme commander of the Army.

Art. 56. Peter I. Karagjorgjević reigns as King of the Serbs, Croats and Slovenes.

The successor of King Peter will be the Crown-Prince Alexander and his male issue by lawful marriage in the order of primogeniture.

When the King has no male issue, he will nominate his successor from a collateral line, with the consent of the National Assembly.

For such decision a majority of one over the half of the total number of members of the National Assembly is necessary.

PART VII

THE NATIONAL ASSEMBLY.

Art. 69. The National Assembly consists of deputies freely elected by the people by universal, equal, direct and secret voting, with representation of minorities.

For every 40,000 inhabitants, one deputy will be elected.

If the surplus of inhabitants in any electoral unit is more than 25,000, one deputy will also be elected for that surplus.

The National Assembly is elected for four years.

Further regulations as to elections will be settled by law.

Art. 70. Every subject by birth or naturalization has the right to vote if he is over 21 years of age.

Officers, active and reserve, also non-commissioned officers and soldiers with the colours cannot exercise the right to vote nor be elected.

The right of women to vote will be settled by law.

Art. 72. Only those who have the right to vote may be elected as deputies to the National Assembly without regard to their being entered on the voting list.

The following conditions are required of every deputy:

1. That he is a subject by birth or naturalization of the Kingdom of the Serbs, Croats and Slovenes.

   A naturalized subject, if not of Serb-Croat-Slovene nationality, must be resident at least ten years counting from the date of naturalization.

2. That he must be at least 30 years of age.
3. That he speaks and writes the national language.

National deputies may not be at the same time State purveyors or contractors.

PART IX

THE JUDICIAL AUTHORITY.

Art. 109. The courts are independent. In dispensing justice, they are not subject to any authority whatever, but judge according to the laws.

The courts and their judicial competence may only be established by law. But in no event may extra-ordinary courts or examining commissions be established.

Mohammedan family and succession affairs will be decised by State Sheriat courts.

Art. 110. There will be only one court of appeal for the whole Kingdom sitting at Zagreb.

The court of appeal is competent for the hearing of disputes regarding competency between administrative, civic or military authorities and judicial authorities.

It is also competent for disputes regarding competency between administrative and ordinary courts.

PART XI

THE ARMY.

Art. 119. Military service is general and obligatory in accordance with the regulations of law.

The organization and strenght of the Army and Navy will be defined by law.

The formation of units to the extent regulated by law will be ordered by the King upon the proposal of the Minister of War and Marine.

The strenght of the Army to be kept with the colours will be settled by the Budget every year.

Register of pictures.

Pict. No. 105. Vranitz, Spalato.
Pict. No. 106. Ruins of Roman bath at Salona.
Pict. No. 107. Ruins of Amphitheatre at Salona.
Pict. No. 108. Trau.
Pict. No. 109. Falls of Krk near Sebenico.
Pict. No. 110. Tunny fishing at Buccari.
Pict. No. 111. Porto Re with Francopany castle.
Pict. No. 112. Seltze.
Pict. No. 113. Novi.
Pict. No. 114. Lake of Bled.
Pict. No. 115. Triglav.
Pict. No. 116. Slovenian woman.
Pict. No. 117. Lake of Bohiny.
Pict. No. 118. Waterfall Vintgar near Bled.
Pict. No. 119. Jezersko.
Pict. No. 120. Carniolamountains.
Pict. No. 121. Moystrana. Slovenia.
Pict. No. 122. Osiyek on Drava, Grain market.
Pict. No. 123. Weaver (Accord. to pict. by O. Ivekovitch.)
Pict. No. 124. Bath Lipik.
Pict. No. 125. The tower Where Petar Zrinjsky was borne at Vrbovatz.
Pict. No. 126. Dobriny.
Pict. No. 127. Bashka nova.
Pict. No. 128. Vrbnik above the sea.
Pict. No. 129. Procession at Zagreb on anexation of Istria to Italy.
Pict. No. 130. Miramar near Trieste.
Pict. No. 131. Italian trenches in front of town of Gorizia.
Pict. No. 132. Ruined village at Gorizia.
Pict. No. 133. Capitulation of town to Jugoslavs.
Pict. No. 134. Speech of Dr. Smoltchich after the capitulation.
Pict. No. 135. Speech of General Milosevitch after the capitulation.
Pict. No. 136. Festival procession of Sokol, Marburg.
Pict. No. 137. Slovene woman at festival at Marburg.
Pict. No. 138. Demonstration by Slovene refugees before Regent at Laibach.
Pict. No. 139. Italians march with flag to Sushak.
Pict. No. 140. Burning of Croatian ships by Italians at Fiume.
Pict. No. 141. Zara, coast.
Pict. No. 142. Zara, park.
Pict. No. 143. Bridges destroyed by Italians from Sushak to Fiume.
Pict. No. 144. Fiume harbour.
Pict. No. 145. Fiume, shipyard of „Danubius".
Pict. No. 146. Sushak. Barosh harbour.
Pict. No. 147. Sushak, Bathing place, Adria.
Pict. No. 148. Sushak, Petchine.
Pict. No. 149. Sushak, bridge with view over Sushak.
Pict. No. 150. Fiume, harbour.
Pict. No. 151. Fiume, tower of the city.
Pict. No. 152. Fiume, part of the harbour.
Pict. No. 153. The members of the declaration of Corfu.
Pict. No. 154. The Yugoslavian Committe in London.
Pict. No. 155. The Yugoslavian Army at the festival of Zrinski and Frankopan.
Pict. No. 156. After the festival of Zrinski and Frankopan.
Pict. No. 157. H. R. H. Prince Regent Alexander with the Woywode Mišić.

PORTRAITS AND COLOURED PICTURES.

Los Karageorgević.

Mientras más pesadas eran las cadenas, haciéndose de dia en dia más tiránico y brutal el régimen turco bajo el que estuvo sometida la pequeña Servia, tanto más acrecentaba el amor patrio y mayor era el anhelo de libertad entre el pueblo servio.

A principios del siglo XIX las bandas turcas, famosas por su crueldad, a quienes denominaban con el nombre de "dahije", conocedoras del movimiento popular, trataron de apresar al jefe principal de éste movimiento, que era el temible „Karagiorge-Crni", quien ya les daba mucho que hacer. Karagiorge, acepta el reto, internándose en las montañas, donde arma y prepara sus guerrillas contra el sanguinario musulmán. El pueblo se reune en la virgen selva, donde acuerda unánimemente levantarse en rebelión contra sus opresores, confiándole el mando supremo al bravo y valiente jefe revolucionario.

Empieza una serie de combates encarnizados y la historia recuerda estas luchas sangrientas con el nombre de „Ustanak na dahije" (1804—13). Los combatientes de esa época, fueron los iniciadores del renacimiento de la vida del pueblo servio y yugoslavo, porque desde la espantosa tragedia de Kosovo, no se recuerdan sucesos más importantes.

Para vengar los vejámenes, persecuciones y horrendos crímenes, que cometían los turcos entre el pueblo indefenso, se creó la "šumadija" de montañeses bravos y decididos, que fueron famosos guerrilleros y de entre éstos surgió el héroe del topalski el temible "Karageorge", quien en encarnizados y desiguales combates, libertaba pedazo por pedazo el patrio suelo, hasta que en la batalla de Misara (1806) reconquistó todo el territorio de Belgrado ocupando todos los fuertes. En éstas luchas desiguales, quedó de manifiesto lo que es capaz un pequeño pueblo, que lucha por los principios sagrados de libertad y vá decidido al sacrificio mayor, con el lema de: „vencer o morir".

El pequeño principado que ahora gobernaba Karageorge, debió aún con mayor ahinco defender su independencia, regando con su sangre a cada momento el reconquistado terreno.

El enemigo no podiéndose resignar con la sufrida derrota, no daba tregua ni reposo, atacando continuamente con tropas de refresco y cada vez más numerosas al puñado de valientes que le oponía tenaz resistencia.

Siete años duró la desigual contienda, pero desgraciadamente, aún no habia sonado la hora de independencia para Servia, negros nubarones cerníanse a su alrededor viniéndosele encima una fuerza avasalladora de hordas fanáticas y salvajes.

En año 1813 el enemigo vuelve, con tres poderosos ejércitos, llevando su ataque simultáneo por tres distintas partes, el Danubio, la Moravia y Podrinje. — Su paso queda marcado a sangre y fuego, dejando en pos de sí la desolación y la muerte. Los habitantes viéndose impotentes de oponerse al numeroso ejército fueron presos de indescriptible desfallecimiento. El mismo Karageorge, decepcionado con el tratado de Bucarest, aislado y sin socorro de parte alguna, comprende su desesperada situación, sin saber como salir de ella. Servia queda nuevamente conquistada por la media luna. Karageorge se refugia en Zémun el 21 de Septiembre de 1813, pero en vez de encontrar asilo, el gobierno austriaco le priva de su libertad.

Más tarde consigue escapar de las garras austriacas, dirigiéndose a Rusia, donde vuelve a trabajar con tesón y espera la ocasión propicia para intentar un nuevo golpe, con el que ha de libertar a su patria. Esto lo intenta en 1817 llegando de incógnito a Servia para reorganizar a sus guerrillas; pero descubierto por los turcos fué decapitado y su cabeza fué llevada a Stambul.

La pérdida del caudillo principal, es considerada por sus contemporáneos, como la mayor desgracia que podía ocurrirle al país, y créen que todo se ha perdido para siempre, convencidos de haber

[1]) Kosovo, geog. e hist. (Llano de). Lugar de Servia cruzado por el rio Drina, célebre por dos batallas memorables; la primera en 1389 entre los servios y los turcos, en que fueron vencidos los primeros por un ejercito numericamente superior.

Para Servia fúe una verdadera hecatomba, pereciendo todo su ejército inclusive el rey Lazaro, si bien costó tambien la vida al sultan Amurat, quien en su propia tienda fúe atravesado por el puñal del atrevido y célebre vojvoda Miloš. (Yerno del rey Làzaro).

Aúnque victoriosos los turcos no pudieron vanagloriarse mucho, púes las pérdidas fueron para éllos tambien importantes; la segunda en 1448, en que Amurat II, deshizo completamente a los hungaros, los bohenios, los alemanesv, y los vàlacos conducidos por Hunyades. Fué consecuencia de la primera de ésas dos batallas la completa destrucción del reino de Servia.

vuelto a la época de 1804. Su presentimiento no les engañaba, pués Servia necesitó de un largo período para rehacerse y emprender de nuevo la lucha. Recientemente en 1867 bajo la dirección del príncipe Mihajlo empieza la reacción y consiguen libertar algunas poblaciones.

Hubo necesidad de derramar rios de sangre, en un sin fin de luchas cada vez más encarnizadas y tuvo Servia, que soportar el último calvario, para alcanzar la anhelada libertad y unificación del pueblo yugoslavo.

Realízase el sueño de muchas generaciones bajo el reinado del nieto del gran caudillo y aunque extenuada por el casancio, Yugoslavia surje magestuosa y victoriosamente de la gran prueba.

Pedro I, hijo del príncipe servio Alexandro Karageorgević aún como niño acompaña a su padre en el destierro. Fúe criado y educado en el extranjero, en un ambiente altamente democrático, cuyos ideales abrazó, arraigándose al mismo tiempo en él fuertemente, el sentimiento nacional y el amor por la patria ausente.

Al terminar sus estudios en la escuela militar en Francia, fué enrolado de oficial en la legión extranjera, cuando estalló la guerra Fco — Prusiana en 1870.

Por su temeridad y heroismo el joven y fogoso oficial distinguiose en varios combates; fué herido y hecho prisionero por los prusianos, durando su cautiverio hasta la celebración de la paz. Regresó a Francia donde permaneciò hasta 1875, fecha en que se produjo el levantamiento en Bosnia, donde se dirigió al momento veniéndo así en contacto con su pueblo. Desde Zagreb mandò a Serbia un edicto, animando al pueblo a sostener la lucha empezada.

Muy poco tiempo después todas las miradas, de todos los cabecillas estaban fijas en su general en jefe, Pedro Mrkonjić, bajo cuyo nombre se ocultaba el joven príncipe, de las autoridades que lo asechaban y perseguían.

Mrkonjić al mando de sus valientes guerrillas, atacaba con ardor y sin tregua al enemigo, distinguiéndose particularmente en la batalla de "Pivnjak" y "Dobro — selo". Llegando en su conocimiento las acechanzas que por varias partes se le armaban para asesinarlo secretamente, vióse precisado a retirarse nuevamente a Francia, residiendo tambien algún tiempo en Suiza.

En 1903 cuando Servia se deshizo de la dinastía Obrenović fuè elegido rey de Servia.

En viaje desde Paris, a su paso por Viena, fué en la estación ovacionado por un grupo de estudiantes eslavos, quienes entusiasmados aclamáronlo con: "Viva Karagiorge", "Viva Pedro I el rey yugoslavo". Esta espontánea manifestación de unificación é independencia, fúe un presagio feliz, fué el clamor de un pueblo encadenado, que anhelaba desde hacia siglos a sacudir el yugo vergonzoso; y doblemente significativa fué dicha manifestación, por efectuarse en la misma capital del Imperio opresor. Nuestra consciente juventud manifestó así sus sentimientos haciendo caso omiso del lugar y de los peligros a que se exponia, porque el amor es siempre sin reflección, y el amor patrio cuando es verdadero y espontáneo desconoce el temor y la prudencia. Mientras más tiranizado es un pueblo con mayor ímpetu se desarollan en él los sentimientos de amor a la patria y a la libertad. Solamente los pueblos que han sufrido, que como nosotros han arrastrado las cadenas de la esclavitud por varios siglos, son capaces de comprendernos y comprender la causa y el cariño, que profesamos a la dinastía Karageorgević, cuya historia está intimamente ligada con los sufrimientos y persecuciones, heroismos y sacrificios, libertad e independencia de nuestro pueblo.

Con el democrático régimen de su rey Pedro Servia paulatinamente progresaba en los campos de laboriosidad y cultura, pero ni aún diez años trascurrieron cuando de nuevo bajo un Karageorgević esperaba la grande misión de vengar á Kosovo y libertar al pueblo yugoslavo.

Macedonia y la vieja Servia, gemían aún bajo el dominio implacable de los turcos, dejábase sentir continuamente el eco del dolor, en que pedían auxilio pués las barbaries, los desmanes y horrendos crímenes sin cuenta, iban en aumento y horrorizaban al mundo entero; pero Europa permanecía impasible y limitabase a deplorar en su prensa los hechos presagiando que los disturbios en los Balcanes era un continuo peligro para la paz continental.

No pudíendo soportar por más tiempo, en 1912, levantáronse los heróicos batallones serbios con su rey Pedro a la cabeza y cual huracán barrieron las fuerzas del secular enemigo, derrotando a los turcos en: Kumanovo, Monte — negro, Prilip y Bitolj. Un año después mostrarónles a sus infieles aliados los búlgaros, como saben pelear los servios por su terruño, batiéndolos en; "Bregalnica" y "ovchie-polje".

La derrota búlgara en Bregalnica embrolló las cuentas austro-húngaras, Austria no satisfecha con este resultado, alacó a Servia y provocó la guerra mundial. Ella oprimió nuestra tierra, empapola con sangre de sus mejores hijos, llenó de desesperación y enlutó nuestros hogares, emplantó el terror, llenó con cárceles, horcas y sepulcros nuestros campos aldeas y ciudades. Incendió, saqueó y masacró, llevando la desolación por doquiera; pero en sangre tambien se ahogó la feroz bestia, quedando sepultada para siempre la ignominiosa monarquía de los Hasburgos y desapareciendo con ella el tiránico imperio de la horca.

Despúes del calvario de Servia, cuando el enemigo cayó de hinojos, acompañado de un esplendor de triunfos y hechos maravillosos, de sacrificios y heroismos, el desterrado rey Pedro, entra vencedor a su capital y en su alrededor se reune todo el pueblo yugoslavo libre y unificado.

La historia recordará al heróico rey — soldado, al patriota caudillo, que sacrificó su vida entera en aras de la patria amada. Su fulgurante aparición sobresaldrá entre las figuras de los grandes monarcas. Ella guiará a las generaciones futuras, para señalarles los memorables hechos del grande y meritorio primer héroe de ésta grande epopeya. —

Su digno hijo Alejandro, regente y príncipe herredero al trono, continuando la obra de sus ilustres antepasados sabrá consolidar y llevar a feliz término la unificación de la libre Yugoslavia.

Muy joven aún distinguióse en la guerra Balcánica al mando del principal ejército servio, marcando con su espada los primeros triunfos y admirando al mundo entero con hechos memorables de armas, durante aquellos esplendorosos dias de victoria.

Durante la gran guerra, el compartió con sus valientes soldados todas las penalidades, soportó con ellos todo el calvario de Servia; con ellos cruzó los montes escabrosos de Albania, el destierro, las mil calamidades y junto con su ejército, sin jamás apartarse de él por un momento, reconquistó su amada patria y libertó al pueblo yugoslavo, llenándose de gloria y afirmando con hechos heróicos ser digno hijo de sus grandes y gloriosos descendientes.

En resúmen, desde la memorable reunión en los montes de Oraska, donde el pueblo servio se diera cita para acordar el levantamiento general contra los turcos y le confió el mando supremo a "Karagiorge", hasta nuestros dias llenos de vicisitudes mil, duras pruebas y un sin fin de sacrificios y dolores la dinastía Karageorgević se dedicó por entero a la liberación y unificación de su pueblo, reconcentrando todo su esfuerzo y energia en una sola idea y en un único anhelo. Su obra fué una labor de titanes, en continuas luchas contra el oriente y occidente. — Luchas sangrientas, repletas de dolores y sufrimientos con un sin fin de alternativas tuvieron que librarse, desde las batallas de Misara hasta las ultimas de "Kajmachalan" y "Nida-planina", por una parte con el enemigo secular y por otra contra las tinieblas, que se habían apoderado del pueblo encadenado y esclavo.

En todos los peligros en todas las duras pruebas, la dinastía Karageorgević acompañó siempre a su pueblo, y compartió con él los más punzantes dolores, las amarguras más grandes.

Con el exodo de su pueblo fué al destierro, dejando en manos del enemigo todo el territorio, que debió ser saqueado e incendiado, hasta que por fin se vió realizada la gran obra, que costó rios de sangre.

Sobre las humeantes ruinas vuelve triunfante el rey desterrado, y con su pueblo unificado, levanta la torre de la libertad, que descansa sobre los cimientos de sangre y amor, de los mejores hijos caídos en la contienda de la gran guerra, defendiendo palmo a palmo el patrio suelo, contra fuerzas abrumadoras de enemigos encarnizados de nuestra raza.

Nuestra Patria.

Desde Soča hasta el Vardar inferior, desde el mar Adriático hasta las llanuras de Banat, estiéndese nuestra patria. El "Reino de los Servios, Croatas y Eslovenos" — o mas brevemente — nuestra "Yugoslavia".

En Octubre de 1918 en el frente de Soča, cuando más recio era el combate y el fragor de los cañones, las tropas yugoslavas negáronse acatar las órdenes de los comandantes austro-húngaros. Ellas obraron asì obedeciendo órdenes superiores de nuestros comités nacionales, formados por eminentes patriotas y representantes de nuestro pueblo ante el gobierno Austro-Húngaro.

Estos comités diseminados por todas partes, trabajaron con ardor patriótico, para conseguir a derrumbar la doble monarquía y destrozar las cadenas de esclavitud.

Es conocida la eficaz labor de nuestro comité de Londres, el prestigio y la confianza que en corto tiempo mereciò de parte de los aliados, pese à las maquinaciones insidiosas é infamantes con que se esforzaron inutilmente nuestros caros vecinos, para denigrarle.

Los comités internos fueron infatigables tambien, a pesar del régimen del terror, eleos con bravura y tenacidad desarrollaron su acción temeraria, introduciéndola en el ejército y la marina, debiendo por si sola derrumbarse la fuerte organización austriaca, como efectivamente sucedió. Gracias a éste hecho, pudieron los "caporettinos" avanzar y vanagloriarse luego, de ser éllos, los verdaderos vencedores de la gran guerra!

El 28 de Octubre de 1918 "El Consejo Nacional" declaró que rompía todos los lazos que le ligaban con la doble monarquía, y el 1 de Diciembre de 1918. solemnemente manifestò su determinación de unificarse con el reino hermano de Servia, formando una sola integridad y reconociendo como gobernante a la dinastía Karageorgević con derecho á sucesión y con el rey Pedro I a la cabeza como su legítimo soberano. —

Por la parte sur-occidental esta bañada nuestra Yugoslavia por el bello y azúl Adriático, que en invariable contraste surca la costa, formando canales pintorescos, preciosas ensendas y cómodos puertos, una cantidad de bellas islas y penislas, que son verdaderas perlas marinas.

Asi por el norte está la península Istria, que divide a dos espaciosos golfos, el de Trieste y Fiume.

Contiguamente al Istria, Croacia y Dalmacia surgen las islas: Krk, Cres, Rab y Pag con muchas otras pequeñas, son separadas del continente, por parte de Croacia con el cuestoso canal, y por Istria con el "Quarnero" y "Vela Vrata", entre los que está situado el extenso y larguisima "Quarnerol". — Como continuación entrecortada siguen, al norte de la costa dalmata, las luengas islas de: Ugljan, Dugo-ostrvo y Krunat y alineados por el sur están: "Brač", "Hvar", "Korčula", "Lastovo", "Mliet" y la península de "Pelješac", mientras que por el centro, mar afuera, elevase magestuosa la isla de "Vis" (Lissa) que cual sentinela alerta vela por la seguridad de nuestro litoral. La isla "Vis" es conocida por el famoso combate naval que se riño en sus aguas el año 1866, quedando deshecha la poderosa flota italiana por la pequeña escuadrilla de pescadores.

Más al sur bien defendida dilatase la espaciosa Boka-Kotorska, como puerto inexpugnable de nuestra armada nacional.

Por el nordeste de nuestra patria, extiéndese la inmensa llanura de: Banat, Bačka, y Baranja, conocidas y famosas por sus fructíferos trigales.

Entre la gran llanura y el mar Adriático elevanse las montañas, que alcanzan a casi 3.000 m de altura.

A la extremidad nordeste es notorio el magestuoso "Triglav" que se eleva a (2864 m) desde el cual hacia el sudeste continuan las cadenas de montañas que llegan hasta el gran lago de Skadar, todas bajo el nombre común de "Dinarske-planine" (Cordilleras del Dinara). Por la parte sudoesté son áridas y agrietadas. Tenemos en Slovenia, el monte nevoso "Sneznik" (1796 m). En Croacia: "Velebit" (1790 m), "Kapele" y "Pliesivice". En Dalmacia: "Biokovo" (1762 m) y "Orien" (1895 m). En Herceg-Bosna: "Cursnice" (2228 m) y "Prenia" (2123 m). En Montenegro: "Durmitor" (2528 m) y conlindante con la Albania al norte está la "Krvava Prokletija" (2430 m) de la que se desciende a la "metahijska-kotlina", que por el sudeste cierra la cuestosa y ariscada montaña "Šar-planina" (2700 m).

Entre esta cadena de montañas extiéndense los campos pedregosos de: ličko, gatačko, krbavsko, planinsko, glomočko, livanisko y popovo-polje. La particularidad de ellos es, que en verano son de fondo completamento seco y en épocas lluviosas cúbrelos una capa de agua más ó menos profunda.

No es agreste solamente la superficie de estos terrenos, pués son también cavernosas sus entrañas. Quién no conoce las grutas famosas de "Postoina" en Carniola? de "Škocijanske", en Gorica? o las "Samogradske" en Perušić? (Croacia). Y como el suelo agreste es tan rudo ni los rios llevan normal su curso como en otras partes, formando grandes cascadas y torrentes caprichosos. Son famosas las mutiples cataratas en los bellos lagos "Plitvičkajezera" en Croacia. "Cetine" — "Gubavica" y "Krka", "Skradinski-buk" en Dalmacia.

Rios cuya agua desaparece en las profundas cavernas subterráneas hay a centenares: "Ljubljanica", en cuya ribera se alza la bella capital de Slovenia-L j u b l j a n a, es continuacion del rio "Unice" en el que afluye el rio "Pivka". — En Croacia los rios: "Lika", "Gacka" y "Krbava", en Hercegovina el "Trebišnica" que se desborda cubriendo con sus aguas "Popovo-polje". Continuan cruzando el agreste campo una red fluvial interminable.

La parte nordeste de nuestros montes es boscosa y poblada de arboledas inmensas.

Desde los Alpes de Carintia y Stiria, separanse las montañas, que se alzan por ambos lados del "Sava" y sus afluentes, para enlazarse allende por la "golinska" y "binačka Morava" con el en "Rodop" en Trakia, formando las "Karavanka" (Grintavec 2556 m) que continuan a la izquierda del "Sava" con Ivanšcici (1061 m), Medvenici (1035 m) y las "Orljavske-gore" (Papuk 983 m) que terminan con las "Fruškas-goras" (540 m).

A la derecha del "Sava" la altura de nuestras montañas, es muy pequeña; pero mientras más avanzamos al sudeste, ésta vá en aumento, así llegamos, dejando las pequeñas: Kozara, Majevica y Cemerna, al monte mineral (Suvo Budište 2140 m) y al "Osogovo" (2253 m). —

A igual de las montañas se distribuye nuestra red fluvial: hacia el Adriático los rios son en su mayor parte cortos y no navegables como el: "Soča", "Mirna", "Zrmanja", "Krka", "Cetina" y "Morača" con "Zeta". Es una excepción "N e r e t v a" que es bastante largo, pero navegable solamente hasta Metkovič. Al Nordeste nuestra principal arteria es el "D a n u b i o", afluyen a él los rios: "Drava", que es navegable desde Barča, "Sava" navegable desde Sisak y "Morava" desde Čuprija. Son tambien navegables los afluentes del "Sava": "Kupa" desde Karlovac y "Drina" desde Višegrad. — Una buena cantidad de agua, afluye con el "Vardar" al mar Egeo, pero aún dicho rio no está habilitado para una mayor navegacion fluvial. —

Por su ubicación, caracterizan a Yugoslavia una variedad de climas tambien. En la región ribereña del Adriático, no hace excesivo calor en el verano, ni rigurosos frios en el invierno. Mientras que al interior es caluroso el verano y muy riguroso el invierno.

Hay tambien gran variedad fluvial: mientras en Carniola, Croacia, Dalmacia y Montenegro cáe en el año más de 2 m de lluvia, en los llanos de Vojvodina alcanza a caer apenas ½ m. —

Nuestra patria ha sido previlegiada por la naturaleza, con inmensas riquezas. De los animales domésticos, se crian en grande escala el: caballar, vacuno, lanar y cerdos. La avicultura y la industria textil del gusano de seda, están bastante desarrolladas. — Otra de las industrias importantes es la pesca y peces hay en abundancia en los rios y en el mar. —

A más de los inmensos bosques en Slavonia, Bosnia y Servia, tenemos una rica colección de plantas medicinales: la slavia, el ajenjo, el enebro y muchas otras. — Flores silvestres de aroma fuerte y exquisito. — De las frutas hay en abundancia: peras, manzanas, higos, duraznos, guindas, cerezas, moras, ciruelas (de esta se hace la afamada Slivovica y mermelada), albaricoques, almendras, castañas, nueces etc. Viene en seguida la viña que produce los famosos vinos de Dalmacia — Sriem y Istria. Las aceitunas que dán el exquisito aceite dálmato. Hay una rica y fina producción de tabaco — Bosnia — Hercegovina — N e u m y Macedonia. Tambien contamos con buenos minerales, el que más nos beneficia es, el de carbón en Trbovlje i Zagorje (Slavonia), Tuzla (Bosnia). De hierro en Vareš. De Merkurio el "Idria". Hay minerales de cobre y plata en Servia, encuéntrase también algo de oro en el "Drava".

Nuestra industria encuéntrase aún en pañales y por ésta causa dependemos del extranjero y nos vemos precisados a importar varios artículos. Contamos apenas con algunas fábricas de azúcar, cerveza y vidrios, pero ya empiezan a elevarso en varios puntos otras de diversos artículos.

Habitantes habrán en Yugoslavia alrededor de 12 millones, que se dividen en tres castas y componen una misma raza: Servios, Croatas y Slovenos. La parte nordeste es habitada por los slovenos, al sudeste están los servios y en el centro los croatas. —

La capital y centro político es la ciudad de Belgrado. Pero después cada territorio, que se ha incorporado a nuestra unidad nacional, cuenta con su capital correspondiente, asi en: Croacia la capital es Z a g r e b, — en Slovenia es L j u b l j a n a, — N o v i s a d es la capital de Vojvodina, — S a r a j e v o de Bosnia-Hercegovina, — S p l i t de Dalmacia y C e t i n j e de Montenegro.

Yugoslavia y el Adriático.

El Adriático está situado al oriente del Mediterráneo, vuelto por el sureste en dirección al Istmo de Súez. (Canal artificial desde el mar Mediterráneo al Mar Rojo) Aúnque el océano Atlántico es hoy dia el centro de moyor tránsito mundial, no deja de tener mucha importancia el mar Mediterráneo que con la apertura del Istmo de Suez ha tomado mayor auge por las comunicaciones e intercambio comercial por un lado de Europa, Asia y por otro de la Australia y el Africa oriental. En dicha dirección sirven los puertos nortenos del adriático, como un lejano respaldo del Canal de Súez. Aúnque desde el Adriático el camino al América es un tanto extenso, la libertad del mar y el modesto costo de fletes son de vital importancia y nada significa una mayor distancia para pueblos de espíritu emprendedor. Inglaterra es el pais de Europa más alejado del Canal de Súez, y sin embargo los ingleses tienen un tránsito de 60% por dicho canal.

Trieste y Fiume, antes de la guerra mundial, tomaban en ambas direcciones tanta participación, que alcanzaron el primer lugar entre los principales emporios del mediterráneo. Con la caida de la fuerte organización ecónoma en el centro danubiano, no podrán sostener su anterior situación, máxime habiendo sido ambos, arrancados de su lejano y vecino-natural respaldo, sufrirán enormes pérdidas. Trieste y Fiume mirados geográfica-físicamente son inseparables del natural respaldo, y su ubicación no puede ser variada por los más maquiavélicos planes. En la vida y desarollo de ambas ciudades habrá forzosamente de tomarse en cuenta a Yugoslavia, porque en sus confines naturales y en su centro urbano hay pobladores yugoslavos. Bajo muchos puntos de vista esto sirve para Trieste, pero aún más para Fiume, que no cuenta inmediata relación con Italia, ni territorialmente ni nacionalmente.

Fiume no descansà en un lindero de nuestro pueblo y de nuestra nación, ni por la parte del mar y aún menos por la parte del continente. Ella representa la parte interna y central de nuestra casa y por ella pasa nuestro comercio interno y externo. La Yugoslavia es formada del continente interno y de la costa marítima. Esta se divide parte en continente firme y parte en litoral isleño. Fiume está situada en el continente firme de la costa y de la patre interna del continente isleño. Está por doquier rodeada por nuestro pueblo y territorio, siguiendo por encima de Fiume la continuidad nacional yugoslava.

El litoral yugoslavo está defendido de la parte externa por doble y en puntos triple hilera de islas, formando una variedad de canales, que se internan en nuestro territorio, en la parte extrema de uno de estos canales encuéntrase la ciudad de Fiume. Fiume es por lo tanto el punto cardinal que liga por ambas partes el litoral yugoslavo. Es el punto natural de salida, para la parte croata y slovena de Yugoslavia. En Fiume terminan ambas lineas férreas del interior hacia el mar y por eso en ella se unen los intereses de Zagreb y Ljubljana. Aún para Belgrado es por ahora Fiume la más próxima salida al mar. La distancia de Belgrado a Salonica es de 714 km, mientras que hasta Fiume hay 670 km. Adenas hay que agregar que Salonica es puerta extranjero y no cuenta ni de cerca con las comodidades y obras de puerto, que tiene Fiume.

Sin Fiume, cuenta Yugoslavia con una costa de 1.700 km repleta de puertos naturales aún mejores, que el puerto de Fiume. Pero a pesar de todo, ningún puerto puede ventajosamente sub sostituir al de Fiume, pués éste tiene la ventaja de estar situado en parte donde el mar se ha internado más hondamente en el territorio y según la norma mercantil, todos buscan la vía más corta para salir al mar. Por otro lado los inconvenientes que se presentan por la configuracion del terreno son grandes, y no es tán facil, unir con el interior uno de los muchos puertos cercanos. Para aproximarse al mar por Fiume no hay en absoluto obstáculo alguno que vencer, pero en la inmediata cercania, adyacente al sur, levántase la grande y alta montaña de "Velebit" que casi enteramente cierra el paso al mar. — La Dalmacia tiene muchos y magníficos puertos, pero por idénticas dificultades le es dificil a cualquiera de ellos, atraer hacia si las comunicaciones y el tránsito comercial. Los principales puertos de la Dalmacia son:

Split, Šibenik, Metković, Neum, Gruž y Kotor. Cada una de estas, son espléndidas bahias. Split en particular, es un puerto importante y las condiciones locales unen de tal manera su vida, con un extenso y rico interland, que desde luego se le puede asegurar un próspero y halagueño porvenir.

Por la parte del mar es rodeado por triple hilera de islas, las más grandes y fértiles del Adriático. Así mismo en lo interior por encima de Klis, cuenta con triple hilera de campiñas las más fértiles de toda la Dalmacia. — Adyacentes a Split, se encuentran: splitsko — polje, la fertil Poljica y el rico campo de Kaštel.

Para el tránsito marítimo y movimiento comercial, cuenta Split con obras portuarias y atracaderos mágnificos de primer órden, para el porvenir de mayor actividad comercial, dispone de la vasta ensenada de Kaštel, con suficiente espacio y capaz de darle abrigo a toda la escuádra inglesa. — Pero todas estas cualidades y ventajas no son suficientes, para hacerle un importante emporio mundial, a causa de las grandes dificultades que ofrece el terreno, pues el monte "Dinara" lo separa de los riquisimos campos danubianos, y es una barrera dificil de cruzar con vías férreas. Hay sin embargo un paso que podrá aprovecharse, y éste es en el sitio de conjunción entre las montañas de "Velebit" y "Dinara". Pero la construcción de ésta via no traerá grandes ventajas para Split, pués una buena parte del tráfico, quedará a su paso en Šibenik, puerto que tiene capacidad para recibir los buques más grandes del mundo.

Para que Split venga en comunicación con la zona de su interland principal, deberá construirse un ferrocarril por encima del Dinara al llano de "livansko" y de allí a Banja-Luka y Posavina. Así los ricos y fértiles campos de: Sriem, Baranja y Bačka, obtendrán para sus productos una vía más breve al mar. Ligado Split con éstas provincias, su porvenir estaría asegurado y florecerían su comercio e industrias rápidamente, trasformándose en breve en un centro comercial importante. Los puertos dálmatos del sur, con Metković, Neum, Gruž, y Boka-Kotorska, cuentan con su interland particular, que viene a ser la Servia, la Bosnia oriental y Hercegovina, a éstos tambien les es reservado un bello porvenir, especialmente a Gruž, en cuanto se construyan los ferrocarriles proyectados "Užica" — "Vardište" y la linea de Belgrado por la quebrada del Drina a Foča. — Estos son todos proyectos de un cercano, no lejano porvenir, en nuestras manos está, que cuanto ántes los realizamos en obra.

No es dueño del mar aquél que posée el litoral, ni aquél que habita en la costa, sino aquél que construye buques y aprovecha la libertad del mar, para establecer un intercambio comercial con las naciones del mundo entero, beneficiándose y siéndole útil a su propio pueblo.

Tengamos siempre presente el próximo pasado, cuando éramos explotados miserablemente en nuestro mar, por el extranjero. Las concesiones a los madyares, combinaciones y arreglos, todos iban encaminados a quitarnos nuestro mar. Además de inumerables ventajas, el mar ofrece a nuestra nueva nación tres particularidades de capital importancia: Independencia, Unidad y Poder.

Con la posesión del mar nuestra situación independiente manifiéstase también, pués podemos sin ser molestados edificar y consolidar la torre de nuestra libertad y unificación, en que descansa la joven y varonil nación yugoslava. —

El mar por su configuración es una unidad indivisible. Nuestro litoral representa una unidad entera desde Trieste a Bojana. El cordón de islas forma geográfica-físicamente un solo cuerpo, y ésta unidad indivisible, crece y se manifiesta con mayor fuerza, por un pueblo aborigen que las habita. Allí domina una misma e uniformal cultura, los sentimientos nacionales son allí más arriygados y allí fué donde muestro pueblo con mayor entusiasmo saludó el sol de la libertad y unificación nacional. Al mar fué concebida la idea de unificar a un pueblo de una misma raza, allí robusteció y su espíritu fué paulatinamente introducido al interior de Yugoslavia, — donde allanaba los obstáculos que a su paso encontraba.

Dividido el interior en pequeñas unidades físicas, con diferente desarollo histórico de parcial cultura, más la refractabilidad de sus pobladores en aceptar nuevas ideas, creaban grandes dificultades para fundir a nuestro pueblo en una sola y grande entidad.

Por otra parte el sistema implantado por el gobierno àustriaco bajo el lema de "divide et impera", no solamente aumentó los obstáculos, sino el ideal fué transformado luego en un credo de martirio y se necesitó de una árdua labor e inumerables sacrificios para ver realizada la gran obra.

Toda posibilidad de progreso económico, levanta el ánimo emprendedor del pueblo, cuyo bienestar consolida a la nación. En la fuerza económica descansa la fuerza política, y toda expansíón económica levanta a la segunda y viceversa. La base de grandeza de Dubrovnik y Venecia fué el comercio marítimo. El mar es pués, un capital inestimable, en todo sentido. Velando por su seguridad

y sabiéndonos cuidar de la explotación extranjera, levantaremos en grande el prestigio, la fuerza y el poder de nuestra nación.

Con solo la agricultura por muy adelantada que esté, no conseguiremos independizarnos económicamente, si no le damos un intenso desarrollo a nuestra industria y comercio. Para la industria contamos con una inmensidad de materias primas y las que nos faltarán será fácil importarlas por mar. Con la industria y el comercio, se le dará vida y animación, tambien a aquellos lugares de nuestra patria donde el campo agrícola es pobre.

Dubrovnik, y en general toda la costa dálmata es pobre. Sin embargo Dubrovnik y con él otros puertos se levantaron y debieron su bienestar principalmente a la marina mercantil.

Solamente Boka, a fines del siglo XVIII poseía 264 grandes veleros y Dubrovnik a principios de la guerra mundial, contaba con una marina mercante de más de 100.000 No de R. o sea $^{1}/_{6}$ de toda la escuadra mercantil austriaca.

En nuestros bellos y cómodos puertos,, se verá nuestra capacidad económica, nuestra actividad comercial — industriosa, y nuestra organización política.

Lancémonos con ímpetu por esta vía, cual solíamos hacerlo en los campos de batalla y conquistaremos el puesto que nos corresponde en el mundo. Demostremos ser un b u e n factor en el campo económico, como en él de cultura hemos demostrado ser dignos hijos de Dubrovnik y de nuestra bella y amada costa dálmata.

A quién partenece el litoral del Adriático.

Cuando en 1915, después de titubear durante más de un año, Italia le declaró la guerra a su aliada de la "triplice" (Q. E. P. D.) todo buen yugoslavo se sintió receloso, pués de antemano preveía, que sus posibles conquistas serían a nuestro daño.

Los rumores de cierto pacto secreto de Londres, con que los aliados de Servia, trataron de sacar a Italia de su benévola neutralidad, que observara con los imperios centrales. Fúe motivo de aún mayor intranquilidad, aúnque en 1916 y 1917 se empezó a ventilar éste asunto, y se habló de un acuerdo a que había lugar, entre el gobierno de Italia, con el comité yugoslavo de Londres. Luego supimos de la solemnidad con que, después de "Caporetto" el gobierno italiano se declaraba en protector de las pequeñas naciones oprimidas por el Austria. Pero todas estas noticias y ni aún la más amplia y categórica declaración de los ministros italianos, hubiera podido destruir nuestro pesimismo y dudas, que abrigábamos interiormente. Porque bien conocíamos a nuestros vecinos y estábamos acostumbrados a no creerles.

Batidos en "Caporetto" por el enemigo, se vieron en apuros y nos mostraron simpatías reconciliables, en Roma hubieron reuniones con manifestaciones de desagravio para los yugoslavos — naturalmente fué todo estudiado, porque necesitaron de nuestros legionarios y del concurso de las tropas slavas en el ejército y frente austriaco.

Derrumbóse el Imperio austriaco y vino el imperialismo italiano. Nuestros presentimientos no nos engañaban, una vez más tuvimos que experimentar con amargura la falta de lealtad por parte de ellos. Y el mundo entero tuvo ocasión de presenciar el ardid y un sin fin de arlequinadas, en las que son eximios maestros.

Nuestra alma nacional celebraba con el mayor entusiasmo el fausto acontencimiento de esos dias, en que el sol de la libertad se asomaba y traía realizado el sueño secular, de independencia y unificación de nuestro pueblo; pero luego fué turbada nuestra alegría con la conducta desleal del gobierno italiano.

Su ejército, que empezó avanzar después de la completa desaparición del enemigo, penetraba traidoramente a nuestro territorio, aldeas y ciudades. En todas partes se presentaban como aliados y amigos, con solemnes declaraciones y promesas hasta que bien se convencían que el pueblo no tiene armas. Al asegurarse, que allí no habían tropas y que el indefenso pueblo se encontraba desfalleciente por el hambre y el casancio, empezaron luego con sus heróicos hechos de persecuciones, encarcelamientos, deportaciones a Italia etc. Todo obras, solamente dignas del grande y heróico ejército del victorioso Vitorio Emanuele.

El saqueo estuvo a la órden del dia y fué interminable desde Pola, Fiume y Šibenik, como también de algunas islas, todo lo que se pudo, se llevaron a Italia, estos espléndidos y dignos aliados.

Al mismo tiempo y en conexión con ésta acción "heróica" empezó su embustera bullanga en Francia e Inglaterra dirigida contra nosotros y nuestras justas pretenciones. A alto precio compraban la prensa inglesa y francesa, para poder a su gusto denigrar todo lo que estuviera ligado con el nombre yugoslavo.

Con falsos datos estadísticos, llenaban los diarios y presentaban a Istria, Fiume y Dalmacia, como tierras netamente italianas. Pero la mentira es de cortas piernas! Y aunque la Europa occidental no estuviere bien encaminada en la cuestión del adriático, nos resultó fácil demostrar con medios modestos pero indisputables, nuestros derechos. Las cifras hablan! Los datos estadísticos del gobierno austriaco, compuestos por empleados italianos en Trieste, Zadar y Viena, fueron los que desarmaron a los maquiavélicos imperialistas italianos. Según dicha estadística del año 1910. viven en la costa del adriático, contando desde Trieste a Spič (el pueblo de Dalmacia más al sur) 951.965 habitantes yugoslavos, que hace un 81% contra 168.172 italianos o sea un 14%. Hay que tenér presente que aquí está tomada en cuenta la ciudad de Trieste con sus alrededores y los más itálicos puntos de Istria; a pesar de ésto son tán pocos!

La diplomacia europea se convenció ante todo de las absurdas pretenciones de Italia con respecto a Dalmacia en la que hay 634.855 habitantes y de éstos son yugoslavos 610.669 o sea 96.19% mientras que los italianos alcanzan a penas a 18.028 o sea 2.84%.

Basándose en ésta estadística, no pudo la conferencia de paz, a pesar de ser favorable a Italia, rebatir nuestros sagrados derechos y hoy toda la Dalmacia a excepción de Lastavo y Zadar forma parte integrante de Yugoslavia.

Viendo fallidos sus planes de conquista en Dalmacia, lanzáronse sobre Istria y Fiume. Esta última ni aún en el tenebroso tratado de Londres, fué disputada, ni formó parte del precio, con que los aliados compraron la dudosa neutralidad y el valioso concurso de Italia, contra el imperialismo germánico. — Fiume pués en ese mismo tratado quedó destinada a Croacia, a quién pertenece geográfica y etnicamente. Pero esto no estorbó a los italianos para jugar la más impúdica comedia. enviando a Fiume al idóneo tragi-cómico actor, célebre poetasoldado D'Annunzio, quién debía preparar el terreno para la anexión a Italia.

Todo el mundo conoce las maquinaciones y el acuerdo del gobierno italiano en éste grotesco juego. Durante un largo período fué Fiume el teatro de vergonzosos hechos, en manos de una mafia de rufianes, que diariamente se entregaba en desenfrenadas órgias.

Traslimitáronse tanto, que causaron nauseas y molestaron a los mismos italianos de Fiume, quienes viendo la insensatéz y exceso del imperialismo italiano, opusiéronse a la testarudez de D'Annunzio.

Los derechos que tienen los italianos en Istria, que nos lo explique la estadística del año 1910. Advirtiendo de antemano que la autoridad en Istria estaba exclusivamente en manos de italianos, que fuè naturalmente la que tomò dicho censo, con un tanto de parcialidad, pero aún asi, resultò una aplastante mayoría de habitantes yugoslavos.

Departamento	km^2	Yugoslavos	%	Italianos	%	otras nacional	Total
Rovigno	62	120	1.1	10.859	96.1	1.115	12.094
Kopar	825	49.467	56.3	38.006	43.3	2.071	89.544
Volosko-Opatia.....	759	47.842	93.1	954	1.8	5.753	54.549
Poreč..............	793	18.996	31.5	41.275	68.4	1.017	61.288
Pazin..............	859	43.212	89.6	4.032	8.3	1.271	48.515
Pola...............	718	29.627	40.3	39.033	53.1	9.827	78.487
Krk................	428	19.562	92.6	1.544	7.3	152	21.258
Lošinj	511	10.032	49.6	9.849	48.7	1.124	21.005
Total...	4.955	218.858	58.5	145.552	38.9	22.330	386.740

Por ésta estadística, hecha por éllos mismos hay en Istria 218.858 yugoslavos, contra 145.552 italianos, todos o la mayor parte de la costa occidental del Istria. Anexa al Istria encuéntrase la provincia de Gorica, cuyo solo nombre indica su carácter netamente slavo.

Según la estadística germano-italiana, habitan en élla 154.458 yugoslavos y 15.449 italianos, o sea solamente un 10% de estos últimos, sin embargo los aliados que junto con Servia lucharon por los sagrados derechos de libertad de los pueblos y en particular de las pequeñas naciones, permitieron la perpetuación de éste crimen y un medio millón de nuestros hermanos pasaron de un abominable yugo a otro más odioso.

Faltános aún dar un dato ilustrativo sobre Fiume, es decir de aquella parte, que los magiares despojaron a Croacia formando un "cuerpo-separato". En dicha ciudad los slavos eran privados de todo derecho y sistemáticamente hostilizados.

En la gobernación no había lugar para ningún yugoslavo. El personal de empleados componíase de italianos y magiares. Así mismo las escuelas eran italianizadas y magiarizadas. Pero a pesar de todo los slavos supieron escudar su cultura y desarrollarse económicamente, aún que dada la opresión, tuvieran que ceder sus lugares a los emigrantes de Italia y Hungria, como puede verse por la siguiente estadística:

Habitantes de Fiume		Yugoslavos		Italianos		Magiares
ano 1880	20.981	10.277	49%	9.237	44%	379
ano 1890	29.494	13.478	46%	13.812	44%	1062
ano 1900	38.955	16.197	42%	17.354	45%	2842
ano 1910	49.806	15.692	32%	24.212	49%	6493

Como se ha podido llegar a una semejante estadística, lo confirma el hecho, que de 16.000 habitantes yugoslavos no había un solo representante en la junta local, mientras los 6.000 húngaros tenían 12 y todo el resto eran italianos. Si dicha Administración admitió que figuraran 16 mil yugoslavos a dicha suma habría que agregar lo menos 10 mil más. — La confirmación de ésto es el plebiscito hecho por D'Annunzio para la anexión a Italia, alcanzano a reunir a penas 3—5.000 votos y eso bajo el peso de las bayonetas.

Remembranzas de la guerra.

Exposición de un Comandante servio. — La Epopeya de Servia: La campaña en Albania, tiene más de leyenda que de realidad. — La inquebrantable fé. — La destrucción de la artilleria. — El intenso dolor y la lucha interna, que esperimentó el soldado servio. — La lealtad de las tropas. — El cariño de los jefes hacia sus valerosos soldados. — Conscientes del deber cumplido, confian en sus aliados. — El arribo á Corfú. Confianza y orgullo de ser conducidos por caudillos, cuyo heróismo era conocido del mundo entero. — Impresión al primer contacto con los Anglo-Franceses. — La acogida a Corfú. — Vueltos a la vida. — El apresto y la formación de nuevas unidades. — De regreso al campo del honor. — Los voluntarios yugoslavos en Dobrudža. — Un período glorioso. — El reclutamiento de voluntarios. — Entuasiasmo en las dos Américas. — Elogiosos conceptos, que le merece nuestra acción, en Sud-America. — La "Jadranska Legija". — Heroísmos de las tropas yugoslavas que, diseminadas peléaron en todos los frentes. — Conclusión y consideraciones. —

Sitiados por todas partes, nuestros aliados al occidente daban por cierta y esperaban nuestra capitulación, mientras nuestro ejército efectuaba la más inverosimil y arriesgada retirada.

La situación y circunstancias eran tales, que debimos destruir antes toda la artilleria y convoyes, para lanzarnos mal equipados sin víveres, sin armas y sin municiones a traves de los incultos y ariscados montes de Albania, cubiertos de nieve e infestados por tribus inhospitalarias, hóstiles y ávidas de botín.

Nuestra campaña en Albania, durante los meses de Diciembre, Enero y parte de Febrero, tiene más de leyenda que de realidad, para el que há tenido ocasión de observar y conocer todos los obstáculos que tuvimos que vencer.

La inquebrantable fé nuestras tropas, en el pronto regreso al patrio suelo, mantenía la moral y el entusiasmo en sus filas. Esa misma fé trascendía y parecía haber abarcado también el círculo del comando superior.

Al pasar por los departamentos en que muchos soldados tropezaban con sus viviendas, la ocasión de deserción era oportuna, sin embargo no hubo que anotar ningún caso.

La más grande depresión moral que experimentara nuestro ejército, fué a la entrada de Albania, la destrucción de nuestra artilleria y munición: La impresión fué terrible! En presencia de todo el ejército se efectuó la destrucción material de las baterías, únicos medios de defensa con que contábamos.

A nuestro soldado, quién no solamente sabe sentir, sino razonar y pensar cuerdamente, le fué clara la desastrosa situación. — Sin embargo, a pesar de todo, la moral no decayó, como podía esperarse.

Nuestras tropas vieron como el enemigo invadía la tierra sometiéndola al saqueo, mientras por otro lado los búlgaros la devastaban, entregándose al pillage y al crimen. Nuestro soldado experimentó de quedarse en las inmediaciones de su hogar, armado y bien amunicionado, ocultarse en los bósques cercanos y desde allí observar lo que ocurría con su propiedad y con los miembros de su familia, para intervenir en seguida y con mano armada prestarles auxilio. Era natural que en tales circunstancias, no castigáramos severamente estas excursiones y alejamiento del comando; pero comprendíamos el intenso dolor y la lucha, que en el alma de nuestros soldados se desarrollaba.

Conscientes de lo que les esperaba en la lejana y desconocida tierra, cuyos pobladores semisalvajes y hostiles, fueron siempre nuestros encarnizados enemigos continuaron nuestras leales y valerosas tropas el camino, que sus jefes les señalaron.

Allá allende las montañas de la inhospitalaria Albania, están las inmensidades del mar, allá no se encuentra el amor y la bondad, en el sentido, que nuestro pueblo comprende y experimenta esos sentimientos.

Asegurar se puede sin lugar a dudas, que todos nuestros hombres, que atravesaron la Albania, fueron inducidos a efectuar ese paso, guiados únicamente del amor y la lealtad, hacia su anciano rey, su comandante supremo, sus oficiales y leaders del pueblo, que conjuntamene con ellos soportaron todo el peso de padecimientos, privaciones y dolores.

Según mis convencimientos, solamente en un pueblo completamente demócrata podían manifestarse tán bellas cualidades. Para los jefes del ejército, estas manifestaciones fueron un gran aliciente y la mejor recompensa a sus amarguras y largos padecimientos, al mismo tiempo, renacía en ellos la confianza y adquirían mayor impulso para prolongar la resistencia.

Cada día sentíanse los jefes más solidamente ligados con cariño fraternal hacia sus bravos soldados.

La fé en Dios y en la causa justa, repletaba los sentimientos y el espíritu de nuestros hombres, en trance tan difícil ella nos sostuvo y pudimos cumplir leal dignamente nuestro deber.

No había que pensar más en nuestra fuerza e intereses, por consiguiente empezábamos a confiar, en el apoyo, que encontraríamos donde nuestros aliados: Rusos, Franceses, Ingleses e Italianos.

La situación de todos ellos no era espléndida; pero contaban con una cantidad de medios materiales y sus tropas se mantenían valientemente.

No dudábamos que, además del valor y sacrificios, nuestra lealtad y abnegación a la causa común, habría mantenido y robustecido aún más el prestigio, que disfrutábamos entre nuestros amigos. A nuestro arribo a Corfù pudimos cerciorarnos de éste hecho.

La intensidad moral, que mantuvo indemne a nuestro pueblo después de la tragedia de Kosovo, aquí se manifestó en toda su vehèmencia. El destino nos habia reservado en la historia, hechos de importancia y una elevada misión, cuyo significado y fuerza no fué para nosostros un misterio, pués lo empezamos a sentir aún en la época de nuestro levantamiento encabezado por Karageorge. El anciano rey Pedro aúnque enfermo y su hijo Alejandro, joven lleno de vida y de valor, nos inspiraban la mayor confianza y nos enorgullecía ser conducidos por caudillos cuyo heroísmo era conocido del mundo entero.

Por la Albania, nuestro primer contacto con fuerzas Anglo-Francesas, renovò nuestras esperanzas y fortaleció nuestros ánimos. Nuestra primera impresión después de este encuentro fué de haber seguido por buen camino, de haber cumplido con el deber y con la ayuda de Dios, de que alcanzaríamos recuperar lo que habíamos perdido.

A nuestros heróicos mártires les fué dispensada en Corfù la más franca y cordial acogida. Merecía contemplar el cuadro conmovedor la humana civilización, el interés y entusiasmo de

nuestros aliados hacia las tropas y los tristes prófugos servios. La isla de "Vido" es el más triste y a la vez el más glorioso recuerdo de nuestro paso por Albania.

Alimentados y remudados con ropa nueva y limpia, fuímos renaciendo a la vida, volvimos en sí y conseguimos a recuperar nuestras fuerzas.

Las noticias de los campos de batalla, eran variables. El enemigo era aún muy poderoso, pero ya empezaba a mejorar la situación de nuestros amigos.

Reformados en nuevas unidades fuimos aprestándonos y empezamos a ser provistos con armamentos y municiones. En poco más de un mes y medio, quedaba terminada esta ardúa labor. Muy pronto estuvimos de regreso al campo del honor. Volvió en nosotros la confianza y nuestros ánimos rebosaron de júbilo al ocupar nuestro puesto en el frente de Salonica, donde habian algunas fuerzas Anglo-Francesas.

Las noticias, de la bravura con que luchaban nuestra primer división.de voluntarios en Dobrudža; las simpatias y calurosos elogios a nuestro ejército y a nuestro pueblo de parte del Zar Nicolas II hicieron que luego recobráramos nuestro optimismo.

El período de contiendas en el frente de Salónica es tambien glorioso. Allí nuestras valientes tropas pelëaron en presencia de nuestros aliados, quienes admirados por ias bellas cualidades de nuestros combatientes, los llenaban de elogios. "Gorničevo" y "Kajmakčalan" fueron nuevas conquistas de laureles para nuestro ejército.

Habían apreciaciones de parte de nuestros aliados, haciendo comprender lo necesario de ahorrar a nuestros soldados, cuyas filas continuamente se aclaraban, mientras el aprovisionamento de hombres se encontraba completamente cortado. Nuestros aliados aúnque nos venían de muy buena gana al encuentro con ayudas materiales, eran rancios y no accedían a reemplazar con sus tropas, ni aún por el tiempo más breve el frente que ocupábamos.

Empezáronse a traer contingentes nuevos con la recolección de voluntarios yugoslavos, primero de aquellos, que de todas las partes del mundo afluían, despúes de aquellos, que se encontraban entre los prisioneros en Servia y en los paises aliados. El mayor contingente, fueron nuestras tropas de voluntarios formados en Rusia. Nuestra principal orientacion fúe la América, donde estabámos seguros de conseguir una cantidad apreciable de fuerzas frescas, si llevábamos la acción de reclutamiento de voluntarios. Naturalmente fué ésto una obra complicada, dificilísima y costosa. Sin embargo una vez, que a nuestros aliados les inspiró confianza nuestra acción de reclutamiento de voluntarios, fuimos eficazmente secundados y pudimos solamente de los Estados Unidos y Canadá, traer más de 10.000 voluntarios.

Más tarde empezaron hacer lo mismo otras nacionalidades slavas, especialmente los Checo-slovacos y Polacos, con espléndidos resultados también.

El Comité Yugoslavo en Europa, como también los Comités yugoslavos de ambas Américas, adbiriéronse y secundaron nuestra acción sinceramente.

Es interesante recordar, que al jefe de nuestra misión para el reclutamiento de voluntarios en Norte América, le dimos de colaborador a un "guslar" nacional. Los americanos contemplando el entusiasmo de nuestros voluntarios y sus patrióticas manifestaciones, se llenaban del mismo entusiasmo y éste los llevaba a engrosar las filas de su ejército.

Si en los Estados Unidos hubo entusiasmo entre nuestros compatriotas, nuestras conscientes Colonias Sud-Americanas, sobresalieron y se distinguieron aún más en sus manifestaciones patrióticas. Particularmente en la culta y bella República Chilena, ese movimiento, que espontáneo brotó entre un puñado de yugoslavos, tomó proporciones considerables y fué un factor importante la organización por ellos formada, bajo el nombre de "Defensa Nacional Yugoslava" con asiento en Valparaiso y presidida muy dignamente por un patriota adicto sinceramente a nuestra causa. Desde Antofagasta partío el primer grito de protesta e indignación contra la inicua agresión austriaca. Allí fué iniciado el movimiento yugoslavo con verdadero ardor patriótico y cuando Servia fué invadida por los enemigos, cuando no quedaba ya ni un palmo de suelo libre, nuestros compatriotas reunidos solemnemente en Congreso, rompian formalmente con todos los lazos que los unían al imperio Austro-Húngaro y ponían incondicionalmente a disposición del rey Pedro y del Gobierno de Servia, sus vidas y sus haciendas.

Este razgo viril, éste bello gesto de los yugoslavos en sudamérica, mereció vivas simpatías de parte de los chilenos y su prensa favorablemente comentó este suceso, en términos muy elogiosos para nuestra laboriosa colonia.

Aún antes que en la América del norte, los yugoslavos de sudamérica empezaron con el reclutamiento de voluntarios. En Chile se organizó en breve la "Jadranska Legija" bajo la dirección del intrépido luchador é insigne orador Dr. Ljubo Leontić. Incorporáronse en sus filas con indecible entusiasmo, los elementos mejores de nuestras colonias, quienes guiados únicamente por la voz de su consciencia honrada y patriótico amor, gustosos abandonaban sus puestos y bienestar del que disfrutaban en los libres paises de la América, para lanzaese al campo del honor, donde en desigual contienda sus hermanos servios conseguían despertar el interés y la admiración del mundo entero.

Organizada la "Jadranska Legija" encontrábase lista y aguardaba la órden para salir; pero en la sombra, solapada maniobraba la mano oculta, de uno de nuestros aliados, quien se valió de medios poco dignos por cierto, para impedir la salida de estos voluntarios, que en casi su totalidad eran naturales de la bella Dalmacia, que tuvo tanto poder para incitar apetitos extremados.

A pesar de todo, la acción de reclutamiento de voluntarios dió espléndidos resultados. Poco a poco echabamos al frente de Salónica cuerpos de voluntarios, quienes llenaban los claros en nuestras filas y con su presencia levantaban la moral de nuestras tropas. El arribo de Rusia al frente de Salónica de la I y II división de voluntarios con 7 mil combatientes, que se cubrieron de gloria en Dobrudža, aún más fortaleció la fé de nuestros héroes, en la victoria final de nuestra justa causa.

En 1917—1918 se esparció por todas partes el buen nombre y el heroismo de nuestras tropas yugoslavas y de éstas habían en todos los frentes. Los Ingleses y Franceses donde podían echaban mano de nuestros soldados yugoslavos. En la ya revuelta Rusia, con preferencia se servían de tropas yugoslavas, frecuentemente bajo el comando servio. Todos nos sorprendimos cuando en 1918, después de nuestra vuelta a Servia recibimos un comunicado del Gobierno Francés, que nos rogaba mandáramos algunos oficiales servios al extremo Oriente, en las cercanias de Vladivostok, donde se encontraba un cuerpo de 11.000 soldados yugoslavos.

Estas exposiciones a la ligera son solamente una debil sombra de todo lo que se ha hecho, durante el período crítico, cuando nos encontrabamos los servios, desposeídos de todo nuestro territorio y cuando los desleales hermanos búlgaros en su locura de grandomanía se creían, que Servia y el pueblo servio habían dejado de existir.

Este período — durante el cual nuestras unidades se completaban con los voluntarios yugoslavos, que con entusiasmo afluían de todas partes del mundo, aún de las más apartadas regiones para engrosar nuestras filas; es un período lleno de gloria para un pueblo consciente, que tán esplendidamente supo manifestar su deseo de unificación con Servia y su firme voluntad de romper las seculares cadenas de esclavitud!

Para el actual ejército del Reino de los Servios Croatas y Eslovenos, es un estímulo el saber, que las filas del ejército del reino de Servia eran completadas con voluntarios yugoslavos y que ése ejército por su bravura admiró al mundo entero y se cubrió de gloria.

Termina por fin este período con la gran contraofensiva en la que nos cúpo el honor de estar a la cabeza y dirigir las operaciones. A la vista de nuestros aliados avanzamos con ímpetu insostenible yendo de victoria en victoria y renovamos nuestra gloria de 1914.

Los resultados de nuestras operaciones, después del exodo general del pueblo y del ejército, se reflejan en la común victoria obtenida sobre los búlgaros, alemanes y austriacos, con la contraofensiva que cual huracán nos llevó desde Salónica a la costa del Adriático la "Drava" — "Tisa" y "Maroša".

La descripción documentada de nuestra cooperacion en la gran guerra aún falta hacerla. Ella deberá contener la monografía de los sucesos de guerra y resguardarle a nuestra nación todo el prestigio que tan honesta y virilmente conquistare.

Dicha obra será el mejor legado de inapreciable valor, para nuestras futuras generaciones, que con gratitud podrán recordar la grande época, en la que se realizó el sueño de nuestros antepasados, unificando á todo el pueblo nuestro, que durante más de mil años permaneció dividido religiosa y politicamente.

JORGE MATULIĆ-ZORINOV

Estatuto

DEL REINO DE LOS SERVIOS, CROATAS Y ESLOVENOS,
SANCIONADO POR LA "SKUPŠTINA CONSTITUTIVA" EN 28 DE JUNIO DE 1921.

(ALGUNAS DE LAS ORDENANZAS GENERALES.)

§ 1 El estado de los Servios, Croatas y Eslovenos es monárquico, constitucional y parlamentario. El nombre oficial de la nación es: Reino de los Servios, Croatas y Eslovenos.

§ 2 El Escudo del Reino componese de: un Aguila biceps blanca de alas abiertas sobre un escudo rojo. Encima de ambas cabezas del águila blanca descansa la corona del reino. En el pecho del águila hay un escudo con los emblemas de Servia, — Croacia — Eslavonia.

§ 3 El idioma oficial del Estado es el Serbio, — Croata — Esloveno.

§ 4 La nacionalidad en todo el reino es una. Todos los ciudadanos son iguales ante la ley. Todos gozan de los mismos privilegios y son igualmente amparados por la ley. Linaje de nacimiento y títulos de nobleza no se reconocen.

§ 5 Es garantida la libertad individual. Nadie podrá ser privado de ella, bajo responsabilidad alguna, salvo en los casos que la ley prescribe.

§ 6 Nadie podrá ser sometido a ser juzgado por un tribunal inconpetente, a otra autoridad cualquiera.

§ 7 No puede ser condenado nadie, sin ser antes oido por la magistratura competente y ser legalmente llamado a presenter su defensa.

§ 8 La condena podrá unicamente por la legislacion ser impuesta a los delitos que la ley ha previsto.

§ 9 Para los delitos politicos no podrá ser pronunciada la sentencia de muerte. Salvo los casos de atentados contra el monarca y contra algún miembro de la familia dinástica. Como tambien aquellos casos, que ha previsto la legislación militar.

§ 10 Ningun ciudadano podrá ser desterrado y expulsado de una poblacion a otra. Como tampoco confinado a un lugar determinado, salvo los casos que ha previsto la ley.

§ 11 El domicilio y la propiedad privada son inviolables. La autoridad no podrá penetrar y someter al registro la habitación del ciudadano, salvo los casos que la ley establece y en forma que ésta prescribe. La autoridad antes de practicar un allanamiento, deberá entregarle al interetomadas. En contra de ésta órden el interesado tiene derecho de entablar queja, empero ésta sado la órden judicial y en ésta deberán exponerse las causas que motivaron las medidas no podrá impedir, dificultar y causar dilación a las diligencias de la autoridad, que en presencia de dos vecinos practicará las investigaciones del caso. Inmediatamente de terminado el registro, la autoridad extenderá recibo por las cosas y objetos que retuviere.

Los funcionarios de órden publico y órganos de la policja, podrán penetrar de noche en casa privada, únicamente en casos determinados de urgencia, o cuando fueren llamados a prestar auxilio.

En estas diligencias nocturnas la autoridad deberá ir acompañada por el representante de la alcaldía o por dos vecinos invitados con este objeto, exceptuando los casos de auxilio. Los funcionarios que faltaren a éstas prescripciones, serán castigados por violación arbitraria de la propiedad privada.

§ 12 Es garantida la libertad de consciencia y religion. — Hav igualdad ante la ley para todas las diferentes religiones. El disfrutar de los derechos ciudadanos y políticos, es independiente de los credos religiosos. Nadie podrá so pretexto de prescripciones religiosas, eludir sus obligaciones militares y sus deberes de ciudadano.

Los representantes religiosos no podrán en fines politicos, inmiscuir la religion y hacer uso de su poder espiritual, convirtiendo los templos en centros de propaganda politica.

§ 13 La prensa es libre. Hay libertad de imprenta y no puede establecerse medidas preventivas, que impidan la salida, repartición y venta, de diarios, periódicos, folletos, etc. La censura se establece en tiempo de guerra y mobilización y esto únicamente sobre algunas cosas de antemano previstas por la ley.

Se prohibe la circulación de impresos que contengan: injuriosas expresiones en contra del rey, la dinastía, los mandatarios de naciones estrangeras y la "Narodna Skupština". Asi mismo la prensa subversiva, que hace campaña en contra del gobierno y el órden social, como tabién los impresos y estampas pornográficos que ofenden a la moral.

Hecha la prohibición en estos casos, la autoridad está en el deber de denunciar el hecho al juzgado, el cual en 24 horas debe darle sanción ó revocar la prohibición. Caso contrario se considerará levantada la prohibición. Los juzgados ordinarios deciden los daños y perjuicios, aparte las resoluciones judiciales de revocación. De los delitos cometidos por la prensa, son responsables el redactor, impresor, editor y repartidor. La ley de imprenta, establecerá los casos y forma en que los arriba citados se hacen responsables por los delitos de prensa.

§ 14 Los ciudadanos tienen derecho de reunión, congresos y acuerdos. Mas detalles en relación a ésta materia, traerá la ley respectiva. Es prohibido asistir a las reuniones armadas. Los comicios públicos al aire libre, deberán ser anunciados a la autoridad, con lo menos 24 horas de anticipación.

§ 15 Todo ciudadano tiene derecho a dirigirse por escrito y elevar peticiones, que pueden ser firmadas por una o más personas, para ser enviadas a todas las autoridades en general.

§ 16 La enseñanza en general y las bellas artes, gozan de libertad, privilegios y protección del Estado. En todo el territorio nacional, la instrucción tiene iguales principios y descansa sobre una misma base. Todas las escuelas, están en el deber de suministrar una educación moral a sus alumnos y desarrollar el sentimicuto con espíritu de unidad nacional y tolerancia religiosa.

La instrucción primaria de Estado, es general y obligatoria. La instrucción religiosa se suministra al deseo de los genitores o tutores de los pupilos, según y en conformidad a sus creencias y confesiones.

Las escuelas técnicas se abren segun lo requieren las necesidades. La instrucción nacional es gratuita, exenta de contribuciones y tasas.

La ley establecerá las condiciones y categorías de los Institutos y planteles de educación privada.

La minoría de, diferente raza y lengua, podra recibir instrucción en su idioma materno, ateniéndose a los reglamentos y condiciones que serán fijadas por la ley.

§ 17 La correspondencia, telegramas y comunicaciones privadas, son inviolables, salvo los casos de guerra, mobilización é investigación criminal. La ley hara punir cualquier infracción a esta ordenanza.

§ 18 Todo ciudadano, sin aprobación o intervención ajena, tiene plenos derechos de entablar demanda judicial, en contra de los funcionarios públicos y representantes del gobierno, que usaren de arbitrariedad y cometieren hechos delictuosos, estando en servicio.

Para los ministros, jueces y militares rigen ordenanzas especiales a este respecto.

De las irregularidades de los funcionarios y órganos de la autoridad en servicio, es responsable el Gobierno, contra el cual podrá procederse judicialmente.

Estas causas pueden prolongarse a lo mas 9 meses.

§ 20 Todo ciudadano en el extranjero goza del amparo de la Nación. Todo ciudadano es libre de naturalizarse, una vez, que haya cumplido con las obligaciones y deberes de ciudadano.

ORDENANZAS DE ÓRDEN, SOCIAL-ECONÓMICO.

§ 22 El Gobierno tratará de proporcionar por igual a todos los ciudadanos la instrucción y preparación necesaria, en el oficio y arte a que tenga vocación. Con este objeto se creará una organización técnica y se establecerá una subvención para los niños pobres.

§ 23 El trabajo es amparado por el Gobierno. Las mujeres y niños son particularmente protegidos y defendidos contra los trabajos pesados y nocivos a la salud. Se legislarán medidas especiales para conseguir el bienestar moral y material de la clase trabajadora. Las horas de trabajo en todos los establecimientos serán establecidas por la ley.

§ 31 Una legislacion especial tratará sobre las medidas de protección a los obreros y sus derechos concernientes en las cosas de: accidentes del trabajo, enfermedades, cesantia, desvalidez, vejez y muerte.

§ 33 Son reconocidos y garantidos los derechos inherentes a las organizaciones obreras, que tienen el fin de conseguir mejoramientos en el orden social-económico.

§ 42 Queda abolido el feudalismo, desde el día de nuestra independencia del poder estranjero.

§ 43 La expropiación de las grandes propiedades y su repartición entre los que trabajan y cultivan la tierra se arreglará legalmente. La ley establecerá las indemnizaciones correspondientes a las tierras expropiadas. Las grandes propiedades pertenecientes a los miembros de dinastias estranjeras y aquellas que el gobierno estranjero regalará a particulares, no tendrán derecho a indemnizacion alguna.

§ 43 Con la ayuda de Instituciones libremente organizadas con este objeto, se procederá a colonizar los terrenos expropriados. Dichas Instituciones se encargarán de proveer los indispensables medios, para el buen éxito de la explotación.

§ 43 En la colonización y repartición de las tierras expropiadas tienen privilegio los ex-combatientes, (y sus familias) que lucharon por la liberación de los Servios, Croatas y Eslovenos.

Legalmente se establecerá el maximum de una posesión, como también los casos en que el minimum de tierra no podrá ser expropiada.

LOS PODERES DEL ESTADO.

§ 45 Todos los poderes del Estado se guían por las disposiciones del presente Estatuto.

§ 46 El poder ejecutivo, lo ejerce el Rey y la Narodna Skupština conjuntamente.

§ 47 El poder administrativo lo ejerce el Rey, por intermedio de sus ministros responsables a las ordenanzas dèl presente Estatuto.

§ 48 La Administración de justicia concierne a los tribunales. Sus resoluciones y sentencias, son pronunciadas en nombre del rey y basadas en la legislación.

EL REY.

§ 49 El rey confirma y promulga los decretos. El es, el jefe supremo del ejército y la armada.

§ 50 El rey representa a la nación en sus relaciones exteriores ante las naciones estranjeras. El declara la guerra y concierta la paz.

§ 51 Si la nación no fuera agredida y no hubiera declaración de guerra de parte de otro Estado, la declaración de guerra no podrá hacerse sin el concurso y asenso de la Narodna Skupština.

Caso de una agresión y declaración de guerra de otro gobierno, deberá inmediatamente ser convocada la Narodna Skupština.

§ 54 Ningún mandato del rey tiene fuerza, ni es realizable sin ser por el ministro competente firmado.

De todas las órdenes del rey, verbales y escritas, como de todos sus actos de algún significado politico, es responsable el respectivo ministro.

Por las órdenes y actos del rey en calidad de jefe supremo del ejército, es responsable el ministro del ejército y armada.

§ 56 En el Reino de los Servios, Croatas y Eslovenos, gobierna el rey Pedro I Karageorgević. Lo sucede el heredero al trono príncipe Alejandro y sus descendientes legitimos de sexo masculino, por orden de primogenitura.

Cuando el rey no tuviere descendiente varones, el escogerá de linea consanguinea a su sucesor, que a la véz necesitará el asenso de la Narodna Skupština.

LA NARODNA SKUPŠTINA.

§ 69 Es formada por representantes del pueblo, quién libremente los elige. Las elecciones generales son independientes e imparciales, con igualdad de derechos para todos los partidos políticos. Las votaciones son secretas, con representación de las minorias.

Para cada 40.000 habitantes es elegido un diputado. Cuando el exceso de habitantes en una circunscripción pasare de 25.000 por éste sobrante se elegirá tambien un diputado.

La Narodna Skupština es elegida por un período de 4 años.

§ 70 Todo ciudadano al cumplir 21 año de edad, tiene derecho de voto.

Los militares y soldados en servicio activo, no podrán hacer uso de ese derecho, ni podrán ser elejidos. La ley arreglará y resolverá lo concerniente al derecho de voto a la mujer.

EL PODER JUDICIAL.

§ 109 Los tribunales son completamento independientes. Durante sus funciones en cumplimiento de su alta misión de justicia, ellos no dependen de otro poder alguno, debiendo proceder al pronunciar sus sentencias con entera imparcialidad, equidad y justicia. Guiados unicamente por la legislatura.

Los tribunales de justicia y sus dependencias son establecidas esclusivamente por la ley. En ningún caso pueden funcionar juzgados extraordinarios o ser formadas comisiones particulares de investigaciones.

Indice ilustrativo de las vistas

(por orden numérico).

Pict. No. 47. Ljubljana (Plaza-Maria).
Pict. No. 48. Eslovena en traje Dominguero (Por I. Grobar).
Pict. No. 49. Ljubljana (Casino Nacional).
Pict. No. 50. Ljubljana (Palacio del gobierno).
Pict. No. 51. Plitvička jezerà (Uno de los lagos y la cascada „Galovački-Buk").
Pict. No. 52. Cascada de la Plitvica.
Pict. No. 53. Conjunción de cataratas.
Pict. No. 54. Lago y cascada „Ciginovac".
Pict. No. 55. Subotica (vista parcial).
Pict. No. 56. Vršac (vista parcial).
Pict. No. 57. El convento de Ravanica.
Pict. No. 58. Convento Studenica y obside.
Pict. No. 59. Convento Ljubostinje.
Pict. No. 60. Catedral de San. Lázaro en Kruševac.
Pict. No. 61. Skoplje-Ribera del general Putnik.
Pict. No. 61a Ćele — Kula (en las inmediaciones de Niš). Recuerdo Macabro, de la primer revuelta servia, contra el poder turco. Torre construida por los turcos con las calaveras de los patriotas decapitados.
Pict. No. 62. Lovćen (el cerro — predilecto de Montenegro).
Pict. No. 63. Caminos en una quebrada montenegrina.
Pict. No. 64. Stari Bar.
Pict. No. 65. Cetinje (vista general).
Pict. No. 66. Puente „Vezirova ćuprija" en Podgoriza.
Pict. No. 67. Rocosas y magestuosas montañas "Vrelo Buna".
Pict. No. 68. Aldea „Vranduk" (vista general).
Pict. No. 69. Musulmán de Bosnia.
Pict. No. 70. Sarajevo (vista general).
Pict. No. 71. Casa — consistorial en Sarajevo.
Pict. No. 72. Balneario y Sanatorio „Ilidže" (Bosnia).
Pict. No. 73. Mostar (vista parcial).
Pict. No. 73a Joben Mahometana.
Pict. No. 74. Puente Ferroviario en Bosnia.
Pict. No. 75. La Bahía de Ulcinj.
Pict. No. 76. Puerto Ercegnovi (vista general).
Pict. No. 76a „Dobrota" (ensenada en Boka-Kotorska).
Pict. No. 77. Perast (2a ensenada en Boka-Kotorska).
Pict. No. 78. Vista la Boka Kotorska desde el Lovćen.
Pict. No. 79. Puerto de Cavtat.
Pict. No. 80. Dubrovnik (vista general).
Pict. No. 81. Dubrovnik (vista parcial desde el mar).
Pict. No. 82. Patio del Convento de Franciscanos en Dubrovnik.
Pict. No. 83. Dubrovnik visto desde San. Jacobo.
Pict. No. 84. Patio del príncipe en Dubrovnik.
Pict. No. 85. Catedral de San Blas en Dubrovnik.
Pict. No. 86. Traje nacional de Dubrovnik.
Pict. No. 87. La bella isla de Lokrum en Dubrovnik.
Pict. No. 88. Hotel Imperial (Dubrovnik).
Pict. No. 89. Cueva — marina en Dubrovnik.
Pict. No. 90. Mercado de frutas en Dubrovnik.
Pict. No. 91. Huar (vista parcial del puerto).

RETRATOS Y LÁMINAS DE COLOR.

SADRŽAJ

I. ČLANCI · II. SLIKE U TEKSTU

III. PORTRETI I SLIKE U BOJI

I. ČLANCI.

II. SLIKE U TEKSTU.

III. PORTRETI I SLIKE U BOJI.

Tisak zovoda za grafičku industriju, Wien VI

Zemljovid Kraljevine
SRBA, HRVATA i SLOVENACA.
izdano u nakladi
Knjižare R. Lechner, Wien,
I. Graben 31
U razmjeru 1 : 1.500.000
0 10 20 30 40 50 km
Tumač znakova
Državne granice
Pokrajinske granice
Etnografske granice
Željeznice
Ceste
Mjesta najveća mjesta
Mjesta srednja mjesta
Mjesta mala mjesta
Vrhovi
Klanci
JADRANSKO MORE
DALMACIJA
HRVATSKA
SLAVONIJA
BOSNA
HERCEGOVINA
CRNAGORA
SRBIJA
MAKEDONIJA
Bačka
Banat
Srijem
ITALIJA
RUMUNJSKA
BUGARSKA
ALBANIJA
GRČKA
Prizren
Veles
Štip
Ulcinj
Drinski zaljev
Ancona
Monopoli
Barletta
Trani
Cerignola
O. Krk
O. Pag
O. Brač
O. Hvar
O. Korčula
O. Mljet
Tršćanski zaliv
Tisak kartogr. zavoda G. Freytag & Berndt, d. s o. j. Wien
14
15
16 istočna dužina od Greenwicha
17
18
19
20
21
22
23

KORUŠKA
SLOVENIJA
HRVATSKA
SLAVONIJA
BOSNA
ISTRA
Bačka
Srijem
Lika
Tršćanski zaliv
Blatno jezero
Brionski otoci
Villach
Klagenfurt
Maribor
Ljubljana
Zagreb
Gorica
TRST
Rijeka
Udine
Varaždin
Koprivnica
Bjelovar
Osijek
Pečuh
Kaposvar
Kaniz
Zalaegerszeg
Keszthely
Kecskemet
Félegyháza
Subotica
Sombor
Novi Sad
Vukovar
Karlovac
Sisak
Banjaluka
Pula
Poreč
Rovinj
O.Krk
O.Cres
O.Lošinj
O.Pag
O.Susak

Bačka
Banat
Srijem
Bosna
Hercegovina
Subotica
Sombor
Osijek
Vukovar
Novi Sad
Beograd
Zemun
Pančevo
Vršac
Temešvar
Arad
Mako
Kikinda
Senta
Kiskundorozsma
Pečuh
Alba Julia
Banjaluka
Sarajevo
Mostar
Šabac
Bijeljina
Smederevo
Požarevac
Kragujevac
Kruševac
Niš
Pirot
Vidin
46
45
44

Zemljovid Kraljevine
SRBA, HRVATA i SLOVENACA.
izdano u nakladi
Knjižare R. Lechner, Wien,
JADRANSKO MORE
DALMACIJA
HERCEGOVINA
ITALIJA
Ancona
Split
Zadar
Šibenik
Mostar
Sarajevo
Dubrovnik
O.Korčula
O.Lastovo
O.Hvar
O.Brač
O.Vis
O.Mljet
Chieti
Vasto
Termoli
Vieste
Testa del Gargano
Manfredonia

HERCEGOVINA
CRNA GORA
BUGARSKA
Sarajevo
Mostar
Dubrovnik
Skadar
Bar
Ulčinj
Budva
Kotor
Cetinje
Nikšić
Ipek
Djakovica
Prizren
Novipazar
Mitrovica
Priština
Vranje
Kumanovo
Skoplje
Tetovo
Gostivar
Kičevo
Debar
Krusevo
Prilep
Veles
Štip
Kočani
Radovište
Strumica
Kustendil
Pirot
Niš
Leskovac
Kruševac
Čačak
Kragujevac
SOFIA
Radomir
Dupnica
Lješ
Tirana
Durës (Drač)
Dračka Uvala
Drinski zaljev
Skadarsko Jez.
Mljetski kanal
O. Mljet
Lastovo
Petrič
Devdelija
O R E
M A K E D O N I J A

Zemljovid Kraljevine
SRBA, HRVATA i SLOVENACA.
izdano u nakladi
Knjižare R. Lechner, Wien,
I., Graben 31
U razmjeru 1 : 1,500.000
0 10 20 30 40 50 km
Tumač znakova
Državne granice
Pokrajinske granice
Etnografske granice
Željeznice
Ceste
Mjesta najveća mjesta
Mjesta srednja mjesta
Mjesta mala mjesta
× 217 Vrhovi
Klanci
14
15
16 istočna dužina od Greenwicha
17
18
19
42
41
O R E
O.Korčula
O.Lastovo
O.Mljet
O.Pelagruž
Dubrovnik
Pescara
Chieti
Ortona
Lanciano
Vasto
Termoli
Teramo
Aquila
Vieste
Manfredonia
Barletta
Trani
Andria
Canosa
Cerignola
Corato
Terlizzi
Ruvo
Bitonto
Molfetta
Bari
Monopoli
Altamura
Matera
Gioja dal Colle
Noci
Putignano
Ostuni
Budva
Bar
Ulcinj
Skadar

Tisak kartogr. zavoda G. Freytag & Berndt, d. s o. j. Wien.